

সন্ধ্যাদীপৰ ডায়েৰী

তৰুণতা দস্তবন্ধ

পাবিকাৰ, গুৱাহাটী-৭৮১০০১

**SANDHYA DEEPAR DIARY"—An Assamese
Novel, written by Tārulata Dutta Barua, and
Published by Sri Niharendra Choudhury,
Granthapeeth, Panbazar Gauhati—781001. Price
Rupees Eightonly**

প্ৰকাশক—

ত্ৰীনীহাৰেন্দ্ৰ চৌধুৰী

গ্ৰন্থপীঠ

পানবজাৰ

গুৱাহাটী—৭৮১০০১

মূল্য—৮'০০ (আঠ টকা)

প্ৰথম প্ৰকাশ—নভেম্বৰ ১৯৭৮

ছপা—

নিউ যুজশী

কলিকতা—৬

আৰু

ববীন্দ্ৰনাথ বোষ

নিউ মানস প্ৰিণ্ট

১/বি, গোৱাবাগান ষ্টীট

কলিকতা—৬

বেটু পাত

ডিস্ট্ৰীবিউটৰ আৰু

কলিকতা

পাতনি

কুমুদবাকখোৱাৰ পত্নী সন্ধ্যাদীপ বাকখোৱাক এদিন পুৱা তেওঁৰ বাসভৱনৰ আগকালৰ বাবান্দাত যুত অৱস্থাত পোৱা গৈছিল। এই যুত্যা আছিল হত্যাকাণ্ড।

সুন্দৰী সন্ধ্যাদীপৰ বয়স চল্লিশৰ তলত। দেখাত ত্ৰিশৰ ওপৰ নাই হোৱা যেন লাগে। চহৰৰ সুন্দৰী আধুনিক শিক্ষিতা সকলো ছোৱালী বোৱাবীৰ সুন্দৰী সন্ধ্যাদীপ ঈৰ্ষাৰ আছিল। ঈৰ্ষাৰ আছিল এইবাবেই চেহেৰাটো আছিল তেওঁৰ নিষ্পাপ এপাহ ফুলৰ দৰে। বয়সে তেওঁক চুব পৰা নাছিল। এতিয়াও তেওঁ ইচ্ছা কৰিলে যি কোনো পুৰুষক সাত পাক ঘূৰাই নচুৱাব পাৰে। আনকি বয়সত তেওঁতকৈ সৰু যুৱককো।

এই হত্যাকাণ্ডৰ নায়িকা তেওঁৰ কন্যা সন্তান সীতা হ'ব পাৰে বুলিয়েই সকলোৰে সন্দেহ। কোনে জানে মলয়াও তো হ'ব পাৰে। কিজানি তেওঁৰ স্বামীয়েই সুন্দৰী ত্ৰীক হত্যা কৰিছে। আনহাতে পৱনকো সন্দেহ হয়।

সন্ধ্যাদীপৰ লগত নিবিড় সম্পৰ্ক থকা সকলোৱে এক এক কবি প্ৰাণ হেৰুৱালে। আনকি এই দৰৰ লগত সম্পৰ্ক থকা এজন প্ৰেক্ষাসাৰ আৰু এজন ডাক্তৰে ও প্ৰাণ হেৰুৱালে। প্ৰাণ হেৰুৱালে হত্যাকাণ্ডৰ বলি হৈ। অল্পসঙ্কান চলি আছে। নাম থকা ডিটেক্টিভ, পুলিচৰ কুৰুৰ লাগি আছে। কিন্তু এতিয়ালৈকে এই হত্যাকাণ্ডৰ কোনো সূত্ৰ বিচাৰি পোৱা নাই।

তেওঁলোকৰ দৰৰ বাহিৰা ছোৱালী মিনুৱৰী লাহন, মালি দাবোৱান জাইতাৰ কোনো বাত পৰা নাই। কিন্তু তেওঁলোকৰ পৰা একো বা-
খুলা পোৱা নাই।

পুলিচৰ বেকা জেৰাৰ পৰা মাথোন বাত পৰিল সোলাপী। সোলাপী

সীতাৰ বন্ধু। এওঁলোকৰ বন্ধুত্ব একেদাল নলীয়েদি পানী বোৱা বন্ধুত্ব। কোনোবা এখন কলেজৰ চোৰ্কিদাৰৰ ছোৱালী গোলাপীক সীতাই সৌভাগ্যৱতী বুলি ভাবে। মাকে গোলাপীক মৰম কৰা দেখিলে সীতাৰ এই ভাব আহে। মাকক গোলাপীয়ে বন্ধুভাবে পোতা দেখিলে সীতাৰ মনটো শূন্য শূন্য লাগে।

সন্ধ্যাৰ প্ৰত্যেকটি সন্ধানতাই আছিল অসহজ, অশান্ত। সিহঁতক পৰিবেশে অসহজ ভাবে বিভিন্নৰূপে গঢ় দিলে। সন্ধ্যাৰ যমজ সন্ধান সীতা ও মলয়া দুয়ো ভিন্ন স্বভাবৰ। সীতা হল চঞ্চল কোঁতুহলী। তেওঁৰ হৃদয়ত বৈ আছে এটি শান্তিৰ নিজৰ। এই নিজৰাত আনে ডুব দি শীতলতা বিচাৰি লব পাৰে, কিন্তু তেওঁৰ জীৱন লৈ এই নিজৰায়েই প্ৰেলয়ৰ বান আনে। এই নিজৰাত ডুব দি মৃত্যুবৰন কৰিব খুজিছে ডঃ আশীৰ্ব দত্তই।

মাকৰ মৃত্যুৰ ছবি দেখি আতঙ্কিত হৈ লৰি পলাই যোৱা মলয়া কিছুদিন ডঃ আশীৰ্ব দত্তৰ ঘৰত আশ্ৰয়ত নিৰাপদ ভাবে আছিল গৈ। সকলো পৰাই মলয়া আছিল অস্বাভাৱিক। তেওঁৰ দৃঢ় ধাৰনা কৃষ্ণক তেওঁপতি ৰূপে পাব। তেওঁৰ সৰ্বশাস্ত কৰনৰ আহ্বানত কৃষ্ণ নাহি নোৱাৰে। ইফালে এইটো মূৰৰে মলয়াই পঢ়াত সদায় নু-নাম আৰ্জ্জ কৰি আহিছে। কৃষ্ণ ৬ পাঠ্য-পুথি লৈয়েই মলয়াৰ সঙ্গাৰ। বাকী সকলোতে মলয়া অহল্যা।

সীতাই মলয়াক মাতি পঠোৱাত—বান্ধবী এজনীক মাকে আনি ব'লৈ যাওঁতে লগতে মলয়াও আহিছিল। মলয়া আহি ঘৰ পাওঁতে ৰাতি পুৱালৈ আক বেচি সময় নাই। পুৱা ফুৰা মলয়াৰ সকলো অভ্যাস। সেয়ে তেওঁ বাহিৰৰ লনতে ইফাল সিফাল কৰি ব'ল। তাৰ পাচত বন্ধুল ভোপাৰ তলতে অকনমান বহিল। এই ঠাইত সীমাত থকা নাহৰ গছৰ ছা পৰি আছে। ঠিক সেই সময়তে মলয়াই দেখিলে মাকৰ বেডৰুমৰ বাহিৰ কালৰ চুৱাৰ খুলি মাক আৰু কোনোবা এজন ফলাই আহিছে। মলয়াই লাফটকৈ গছৰ আঁহ ললে। মাল্লুহ জন ফলাই গৈ বাটৰ মূৰ পোৱালৈকে মলয়াই সেই কালৈ চাই থাকিল।

এনেতে হঠাৎ ভিতৰ কালে গুলিৰ শব্দ শুনি ঘূৰি চাই দেখে মাক চুখোজ আগবাঢ়ি গৈ ঢলি পৰিছে। মলয়ামাকৰ ওচৰলৈ লৰি গল। লৰি গৈ মাকৰ ওচৰ পায় ধমকি বৈ গল। কিবা কব খুজিও কব নোৱাৰিলে। অলপ অনুহ মলয়াই এইবাৰ আতঙ্কিত ভাবে ভাবিলে মাকৰ কৰোবাৰ হাতত মৃত্যু হল। মাকৰ সোবোৰ কণা তেজ। তাই মাকৰ ওচৰত। আইনে তাইক বান্ধিব। মানুহৰ সমালোচনাৰ তাই বিষয় হব। সকলো মানুহৰ ঘৃণাৰ দৃষ্টিয়ে তাইক বিক্ৰিব খুচিব। সেই চকুবোৰ কি ভয়ঙ্কৰ। কি নিৰ্মম।

এই চকুবোৰৰ দৃষ্টিৰ পৰা বন্ধা পাবলৈ মলয়াই পলাবলৈ পথ বিচাৰি ভিতৰ কালে কবিভবেদি লৰি গল। লৰি যাওঁতে হঠাৎ কাৰোবাৰ গাত খুন্দা মাৰিলে। অপ্ৰত্যাশিত এই খুন্দাত সিজনৰ হাতৰ পৰা সৰি পৰা বিভল ভাবটো বুটলি লৈ মলয়া আকৌ বাহিৰ কালে লৰি আহিল ...।

মলয়া গৈ সক ষ্টেশনটো সন্ধ্যাসময়ত কেনেকৈ পালেগৈ জনা নাযায় এই ষ্টেশনতে উজুনলৈ যোৱা বেলখনত কোনো উদ্দেশ্য নোহোৱাকৈ যে মলয়া উঠি পৰিল সেই কথা মলয়াৰ কথাৰ পৰাই গম পোৱা গল।

দেখিলেই নিষ্পাপ নিষ্পাপ লগা কম বয়সীয়া এই সুন্দৰী ছোৱালী জনী যে মানসিক কণী এইকথা তেওঁৰ ব্যৱহাৰ আৰু কথাৰ পৰা গম পোৱা যায়। সেই ডবাত থকা মাধুৰী ও তেওঁৰ স্বামীয়েও এই কথা বুজিছিল। শান্ত মুখ মধুৰ হাসিৰ ফুল ফুল লগা কোমল মুখৰ ছোৱালী জনীৰ সাজ পাৰ ও আঙুলিত থকা হীৰাৰ অভিঠিটোৱে প্ৰেমান কৰিছিল ছোৱালী জনী কোনো আভিজাত পৰিয়ালৰ। ধনীলোকৰ আদৰৰ কণ্ডা।

ধনীলোকৰ আদৰৰ কণ্ডাটিৰ কথাৰ কোনো আগশুবি নাই। লুকুৱাই থোৱা বিভলভাবটো উলিয়াই নিজক কোৱাদি কলে ই বন্ধু আৰু ই স্বত্ব্য ও।' তাৰ পাচত মাধুৰীক সুধিলে—‘আপোনাক এইটো লাগেনে? মাধুৰীক তেওঁ কলে—‘মই আপোনাৰ লগত যাম। আপুনি কলে য়াহু মই তালৈকে যাম।’

শাহ জা ববজনাৰে মাধুবীৰ পূৰ্ণ সসোৰ। ছোৱালী জনীক লৈ
গলে কোনে বা কি কয়। তাতে শাহুৱেক অলপ কঠোৰ প্ৰাণৰ।
দেওৰেক ডঃ আৰ্শীষ এৱো অলপ বেলেগ ধৰনৰ। দুৰ্বলতা বোলা
কোনো কথাই তেওঁৰ অন্তৰত নাই। পোন বাটত থকা, পোন কথা
কোৱা তেওঁৰ স্বভাৱ। মানসিক কণী হলেও এনে এজনী ছোৱালী
লৈ গলে বা কি কয়।

কাগজে কাগজে প্ৰকাশ হোৱা সন্ধ্যাদীপৰ মৃত্যুৰ বাতৰিটো বেলৰ
ডবাতে মাধুবীয়ে দেখা পাইছিল। সন্ধ্যাৰ কাগজত দিয়া ফটো খনৰ
লগত—এই ছোৱালী জনীৰ মুখৰ অঙ্কুত মিল আছে। তেওঁ সন্ধ্যা
তেওঁৰ মাহীমাক বুলি কৈছে। মৰিল ভালেই হল বুলি কৈছে।

আৰ্শীষে কলে—এনে এজনী ছোৱালী লৈ আহি লগতে বিপদ
এসোপাও লৈ আহিছে। পুলিচে সোধাই দিব লাগে। কোমল
প্ৰাণৰ মাধুৰী ও তেওঁৰ জাক সবিতাই সকলোকে খাতিৰ খাতিৰ কৰি
ছোৱালী জনীক ডাঃ দত্তক দেখুৱালে। তেৱো কলে ছোৱালী জনী
মানসিক কণী।

হঠাৎ এনিশা ডঃ আৰ্শীষদত্তৰ প'নুলিতে কুমুদ ৰাজখোৱাকো কোনো-
বাই হত্যা কৰে। একেজন হত্যাকাৰীৰ হাততে এওঁৰো প্ৰাণ যোৱা
বুলি প্ৰমাণিত হয়।

মৃত দেউতাকক দেখি মলয়া জিকৰ খাই উঠিল। তৎক্ষণাত মাকৰ
মৃত্যুৰ ছবি চকুত ভাঁহি উঠিল। পুলিচৰ ওচৰত স্বীকাৰ কৰিলে তেওঁ
কুমুদ ৰাজখোৱাৰ কথা। সৰুৰে পৰাই তেওঁ হোষ্টেলত থাকি পঢ়িছিল।
মাকৰ মৃত্যুৰ ছবি দেখি তেওঁৰ যে কি হৈছিল.....। তেওঁ ঘৰ এৰি
লৰি পলাই আহিছিল.....।

সন্দেহ জনক বুলি কাগজে কলমে মলয়াক আইনে গ্ৰেপ্তাৰ
কৰিলে। ডাঃ দত্তয়েই জামিনত ললে। ইয়াৰ পাচত মলয়া ঘৰলৈ
আহিবলৈ লওঁতে ডঃ আৰ্শীষদত্তই তেওঁক ধৰত সোধাই থৈ যাবলৈ
আহিল।

ইমান দিনে বহুস্তৰ পৰা বহুস্তৰ হৈ উঠা দুৰ্ণামৰ ঘৰখনত সোৱাই

আশীৰ্ব বেহত আৱদ্ধ হল। কবিতাৰ ছন্দৰ দৰে, শাস্তিৰ নিজাব দৰে সীতাই আলফুলে ডঃ আশীৰ্বক বেহত ভৰাই প্ৰেৰণ কৰিলে—‘তোমাক কাক লাগে—? তোমাৰ হৃদয়ে ছয়োজনীকে বিচাৰিছে। মই কিন্তু মুক্ত হৈ থকা নাই। এজনৰ ওচৰত মই আৱদ্ধ হৈ আছো।

অগ্নান স্বভাবৰ ভীষ্মৰ দৰে অচল মনোবলৰ আশীৰ্বৰ মনত বৃহৎ জোকাৰনি আশীৰ্বে অল্পভৱ কৰিল। নিজৰ মনলৈ তুমুকীয়াই চাই আশীৰ্বে মনতে কলে—মোক উৎসাহ লাগে। মোক আনন্দ লাগে। সীতা আনন্দ, উৎসাহ ও শক্তি।

শিশুৰ পৱিত্ৰতাৰে পৰিপূৰ্ণ নিষ্পাপ মুখৰ মলয়ালৈ চাই ইকালে আশীৰ্বে উপলব্ধি কৰিল আনন্দৰে আগবাঢ়ি যাওঁতে সংসাৰ ছদিনৰ এইকথা সম্পূৰ্ণ পাহৰি যোৱা অল্পচিহ্নিত।

আশীৰ্বৰ হাঁহিৰ শব্দ ধ্বনিত সীতাৰ বুকুত হাজাৰ পাহ চম্পাফুল ফুলে। সেই ফুলৰ মধুৰ তৰুতে সীতাই অভ্যস্ত কষ্ট অল্পভৱ কৰে। তথাপি আশীৰ্বক লৈ ঘৰ বন্ধাৰ কল্পনা কৰিব নোৱাৰে। ইয়াৰ কাৰণ পৰণ।

কোঁতুহলী সীতাই এদিন নিশা আবিষ্কাৰ কৰিছিল স্তূৰ্ণৰ পৰনৰ লগত মাকৰ গোপন সম্বন্ধ আছে। সেই সম্বন্ধ হৃদয়ৰ নহয় দেহৰহে। এনে সম্বন্ধৰ দৃষ্ট দেখি সীতাৰ মাকৰ ওপৰত খং উঠা নাছিল। মাথোন নিজৰ দেহৰ বন্ধে বন্ধে মধুৰ অথচ কষ্টকৰ এক শিহৰণ অল্পভৱ কৰিছিল।

সেই নিশাই পৰনৰ কোঠাত সীতাই নিজ ইচ্ছাত পৰনৰ পুৰুষৰ ওচৰত নিজৰ সতীৰ্ব বিসৰ্জন দিছিল। শেষলৈ প্ৰতি নিশা সীতা পৰনৰ গোপন সাক্ষাৎ হোৱা অভ্যাসত পৰিত হৈ পৰিছিল। আশীৰ্বক পাই সীতাৰ এনে লাগিছে—ধুনীয়া পৰন তাইক প্ৰাণ কৰিবলৈ মুখ মেৰি থকা বিৰাক্ত অজগৰ এটা মাথোন।

‘মাব দোষতে এনে হবলৈ পালে’ বুঢ়ী সীতাই আশীৰ্বক সকলো কথা কৈ কলে—‘মাক মই সহজ ভাবে লব পৰা নাছিলো। মাব জীৱিত অৱস্থাতে মই মাব ডায়েৰী পঢ়িছিলো। তিনি বাৰ পঢ়িলো। সেই ডায়েৰীৰ সকলো কথাই মই কবিতা গোৱাব দৰে পাই মাব

পাৰো। কিন্তু আশ্বৰ্যনহীন ভাবে লিখা এই ডায়েৰীৰ কথা মই
তোমাক মুখেৰে নকওঁ। কাৰণ সেই কথা মাৰ কথা। তুমি নিজে
পঢ়া।’

‘তুমি নিজে পঢ়া’ বুলি সীতাই শুই থকা আৰ্শীৰ বুকুৰ ওপৰত তুলি
দিয়া ডায়েৰীখনকে মই ‘সন্ধাদীপৰ ডায়েৰীৰ আগৰ কথা—‘অশাস্ত
ঘূৰ্ণীৰ সন্ধ্যা কুমুদ ৰাজখোৱা সীতা মলয়া আৰ্শীৰ পবন হাঁতৰ কথা
সামান্ত ভাবে ইয়াত উল্লেখ কৰিছো মাত্ৰ। কিয়নো অশাস্ত ঘূৰ্ণী পঢ়া
সকলে ও নিশ্চয় আশাস্তনা কথা ইমান দিনে পাহৰিছিল। নপঢ়া
সকলেও থলমূলকৈ কোৱা এই কথাৰ পাচত সন্ধাদীপৰ ডায়েৰী
বুজিবলৈ সুবিধা পাব।

‘অশাস্ত ঘূৰ্ণী’ পঢ়া বহুতো লোকৰ প্ৰশ্ন মাথোনে একেটাই
আছিল—‘সন্ধাদীপৰ ডায়েৰী কেতিয়া ওলাব?’ মই ‘এই ওলাব
এই ওলাব’ কৰি আছিলো এনেয়ে কিয়নো মই খ্ৰীষ্ট মুনিম্ৰনাৰায়ণ
দত্ত বৰকৰ পৰা কোনো সঠিক উত্তৰ পোৱা নাছিলো। প্ৰথম অশাস্ত
ঘূৰ্ণীৰ কাম হাতত লওঁতে তেখেতে কৈছিল—‘তিনিমাহৰ পাচতে
দ্বিতীয় খণ্ড প্ৰকাশ কৰিব। কিন্তু কাৰ্য্যত সেয়া নহল। এইবোৰ
ব্যৱসায়ৰ কথা। মোৰ কথা মাথোন লিখা আৰু প্ৰকাশ হোৱা
ৰাজ্যকৰ। এনে হোৱা বাবে মই অত্যন্ত ক্ষোভিত। কাৰণ সময়ত
আপোনালোৰ হাতত মই সন্ধাদীপৰ ডায়েৰী তুলি দিবলৈ সক্ষম
নহলো। খ্ৰীষ্ট নীহাবেঙ্গ চৌধুৰীয়ে ইমানতে এই গ্ৰন্থ আপোনা-
লোকৰ হাতত তুলি দিয়াৰ তাৰ লোৱা বাবে তেখেতৰ ওচৰত মই
কৃতজ্ঞ।

ইয়াৰ পাচত আকৌ আপোনালোকক লগ কৰি সীতা মলয়া
আৰ্শীৰ সময়স্তাৰ কথা কম বুলি ভাবিছো। কিয়নো সীতাৰ মতে
সীতাৰ গ্লানিৰ কাৰণ সত্যত্ৰত। তেওঁৰ গৰ্ভত সত্যত্ৰতৰ তেজ। পলে
পলে গঢ়লৈ আহিছে মানৱ শিশু ৰূপে। মলয়াইতো দৃঢ় স্বৰবে কৈছে
মিছা কথা। সীতাৰ স্বাস্থ্যৰ বিশেষ হানি হোৱা নাই যদিও সীতাৰ
টিউমাৰ হৈছে। অলপতে আক্ৰোশ প্ৰকাশ কৰিব।

আশীৰ্ব বাহুত গুলি পৰিলহি কবপৰা। পৱনকেই সন্দেহ হয়
 যদিও পৱনকতো হত্যাকাৰী বুলি প্ৰমাণিত কৰিব পৰা নাই। সমাজৰ
 চকুত এতিয়াও সন্ধ্যাদীপ ও তেওঁলোকৰ ঘৰৰ লগত সমস্ত জড়িত
 লোক সকলৰ হত্যাকাৰী ধৰা পৰা নাই। এই হত্যাকাণ্ডৰ নাৱক নে
 নাৱিকা তেওঁকতো বিচাৰি উলিয়াবই লাগিব। তেওঁৰ কাঁচি হুই।
 এতিয়াও পুলিচ পক্ষ, ডিটেকটিভ, পুলিচৰ কুকুৰ সকলো বাস্ত।
 আৰু মহন্তয়ো বিচাৰিহে হত্যাকাৰী ধৰা পৰক আৰু তেওঁৰ কাঁচি হুইক।

‘তক’

ডিব্ৰুগড়।

সীতাই শুইথকা আৰ্শীবৰ বুকুৰ ওপৰত তুলি দিয়া শকত বহীখন তেওঁ লাহেকৈ চকুৰ আগত তুলি ধৰিলে। চিনাকী গন্ধ এটি আহি তেওঁৰ নাকত লাগিল। তেওঁ বুজিলে বহীখনত চেণ্ট দি থোৱা আছে। সেই চেণ্ট সীতাই ব্যৱহাৰ কৰে।

প্ৰথম পৃষ্ঠাত লিখা আছে—‘মা তোমাক মই সবমবে বন্ধু সহ খেছো। তুমি তোমাৰ সকলো বস্তুতে চেণ্ট ঢালা। সেয়ে মই প্ৰতিদিন বহীখনৰ পাতত চেণ্ট দিও। তুমি সজীৱ হৈ থাক। তুমি যি চেণ্ট ব্যৱহাৰ কৰা সেই চেণ্টেই আজি কালি মই ব্যৱহাৰ কৰো। তোমাৰ ডায়েৰীৰ পাততো দিও।

দ্বিতীয় পৃষ্ঠা লুটিয়ালে। তাত জ্যোতিপ্ৰসাদৰ কবিতা এটিৰ এফাকি কথা লিখা আছিল—‘সুন্দৰে যে-ফুলাৰ মন্ত্ৰ অহোবাত্মী মাতে সেয়েহে ইমান ফুল প্ৰভাতে প্ৰভাতে।’

তৃতীয় পৃষ্ঠা লুটিয়ালে। তাত শৰাই এখন অৰ্কা আছিল আৰু সেই শৰাইৰ ওপৰত দুখন হাত একেখন হোৱা। এখন পুৰুষৰ হাত, আন খন মাইকী মানুহৰ থাক পিছা হাত। শৰাই খনৰ তলত লিখা আছিল সন্ধ্যাদীপ বক্ৰা। চৌবিশ ফাগুন। তাৰ তলত অলপ ঠাই এৰি লিখিছিল—

মোৰ নাম সন্ধ্যাদীপ বক্ৰা। এতিয়ালৈকে মই বক্ৰা হৈ আছো। আজি মোৰ বিয়া। লগ্ন নিশা দুই বজাত আছে। এই মধুক্ষনতে মই হম সন্ধ্যাদীপ ৰাজখোৱা। দেউতাই মোক দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত বহুতো বাচি-বিচাৰি এওঁকে উপযুক্ত বিবেচনা কৰিলে। এওঁৰ সকলো আছে। উচ্চ পদস্থ চাকৰী। সুন্দৰ স্বাস্থ্য। দেখাতো সুদৰ্শন। এক কথাত কব পাৰি স্ন-পুৰুষ। নাম এওঁৰ কুমুদ ৰাজখোৱা।

এতিয়া পুৱা বেলা। বিয়া ঘৰৰ আনন্দ কল্লোলৰ মাজতে মই ডায়েৰী লিখিবলৈ বহিছো। এই বহীখন মোৰ লগত দিবসে অনা বস্তুৰ লগত দেউতাই আনিছিল। এই পেইনটোও। অলপ আগতে এনে জাতীয় বস্তুৰ বাকচ এটা আনি মোৰ আগত দিছিলহি। তাত বেজি, সূতা, ডেটল, বাবনল, গজাল আৰু জানো কি কি আছিল। মই

বহী খন হাতত লৈ মোৰ ওচৰত থকা সকলক উদ্দেশ্য কৰি একো নভবাকৈ এনেয়ে সুধিলো—‘বহী খনৰে মই কি কৰিম?’ কোনোবা এগৰাকীয়ে কলে—‘খোবা খুবীৰ নিশাৰ পৰা ডায়েৰী লিখা অভ্যাস কৰিবা।’ শুনি মোৰ বেচ লাগিল। সেই নিশালৈ মই বৈ থাকিব নোৱাৰিলো। আজিৰ পৰাই আৰম্ভ কৰিলো।

আজিৰ এই দিনটো মোৰ জীৱনৰ অবিস্মৰণীয় দিন। এফালে মনটো অজ্ঞান-পুলকে ভৰিউঠিছে। আন-ফালে কি এক অজ্ঞান-ভয়ত বুকুখন ঢুক-কপিছে। নিজকে প্ৰবোধ দি অক্ষুট স্বৰৰে কৈছো—ভয় কৰিব লগীয়াতো একো নাই! ভগবানে মোৰ কপালত এখন সু-নামৰ স্মৃতিৰ ঘৰ লিখি ৰাখিছিল। শুনিছো শাহু বৰ মৰমীয়া। ‘জ্ঞান’ ‘সোন সন্তোষনেৰেহে সক বা সমনীয়াক মাতে। ঘৰত কাম কৰা বাহিৰা মানুহক পৰ্যাস্ত। এনে স্থলত মই ভয় কৰিব লগীয়া কি আছে। মই তেখেতৰ বৰ বোৱাৰী হৈ তেখেতৰ ঘৰত ভৰি দিমগৈ। তেখেতে মোক লক্ষী আদিৰ নিয়াৰ দৰে আদৰি নিব। ভবিষ্যতলৈও তেখেতে নিশ্চয় এনে মৰম এনে হেপাহবেই চাব। শহুৰ বোলে মানুহ নহয়-দেবতা। লোকে তেখেতক সদা-শিৱ বোলে। শিৱ যেন মানুহ জন কবিতা লিখা মানুহ। তেখেতৰ বুকু কবিতাৰ ছন্দৰে ভৰি আছে। মোক লৈ বাক তেখেতে কেতিয়াবা কিবা লিখিবনে? মই তেখেতৰ বংশৰ মাজেদি ভৱন্ত বংশলৈ শাস্তিৰ নিজৰা হৈ বৈ যাম।

মন্দজ্ঞানী ভজন বৰগীত গোৱা ছোৱালা। তেওঁ নিশ্চয় এপাহ ফুলৰ দৰে পৱিত্ৰ মন প্ৰাণৰ। মোক নিশ্চয় ভালপাব। ময়োতো তেওঁলোকৰ বাবে প্ৰাণ দিম।

আক লিখিব নোৱাৰি। আজি মই কইনা। মই আজি এজুম জীয়াৰী বোৱাৰীৰ হাতৰ পুতলা। এওঁলোকে মোক সজাব পৰাব, মোক লৈ ফুটি কৰিব। মোৰ জাই-ভনী মা দেউতা, দাদা মামা সকলোৰে দোষ ৱণ দেখুৱাই জোৰা নাম গাব। মই মোৰ বাবে সময় উলিয়াব নোৱাৰিম।

ভগৱান তোমাক শতকোটি নমস্কাৰ। পৃথিৱী তোমাকো নমস্কাৰ ॥

১৫ কাণ্ড

ঘোড়া কালি মোৰ ঘিয়া হৈ গল। হোমৰ কাষত বহি থাকোতে
হঠাতে এবাৰ মোৰ গা-মন জিকাৰ খাই উঠিছিল। পুৰহিতৰ মন্ত্ৰ শুনি
থকা অৱস্থাতে মোৰ কেনে বে লাগিছিল। লগণ গাঠিৰ দ্বাৰা বান্ধ
খাই ওচৰতে বহি থকা দৰা কুমুদক দেখোন হঠাতে মোৰ মাংসাহাৰী
জন্তু যেন ভাব হল। মই হঠাৎ অশ্রুমনস্ক হৈ পৰিলো। বুকুৰ ভিতৰৰ
পৰা কোনোবাই যেন মোক কলে—‘তই এতিয়াৰ পৰা চকুৰ আশাৰ
হলি। অহা বছৰৰ ঠিক এই মাহতেই হয়তো তই সম্ভাৱন মাতৃ হবি।
সিও তোৰ ডেউকা শুহি খাব। তই আক তোৰ হৈ থকা নাই।’

ওচৰতে বহি থকা দেউতালৈ মই বৰ অসহায়-ভাবে চাইছিলো।
দেউতাই পুৰহিতৰ ফালে চাই আছিল। সেয়ে দেউতাই মোৰ
আতঙ্কিত মুখ দেখা নাপালে। যেনেকৈ হঠাৎ এনে অশ্রুত ভাব মনলৈ
আহিছিল—ঠিক তেনেকৈ অলপ পাচতে হঠাৎ এই ভাব হেৰাই গল।
সেয়া—কল্পাপক্ষৰ ‘ডেলৌ’ নামৰ ছোৱালী জনীয়ে ‘সীতা’ বুলি মোক
সম্বোধন ধৰি কিবা গাইছে।

হোমাল্লৰ কাষত ‘সীতা’ নামটো বৰ-পৱিত্ৰ যেন লাগিছিল।
নিজকেও পৱিত্ৰ যেন লাগিল। সেই মুহূৰ্ত্তত ভাবিলো—প্ৰথম সম্ভাৱন
ছোৱালী হলে ‘সীতা’ নাম দিম।

১৬ কাণ্ড

খোৰাধুৱীৰ ভোজৰ বাবে আজি আকৌ বহু মানুহ গোট খালে।

মোৰ নতুন কোঠাত নতুন পালেঙত নতুন তুলি গাক লেপ আঠুৱা।
মোৰ—প্ৰয়োজনীয় সকলো বস্তু নতুন। ন-জীৱনৰ পাৰ্ভৱিক নতুনৰ
সমাবোহৰে। সকলো বোৰ বস্তু দামী আৰু সুন্দৰ। দেউতাই যি
দিছে ভালবো ভাল চাই দিছে।

বিছনাৰ সকলো বস্ত্ৰেই আজি গোলাপী বৰৰ। নতুন ছেচি
টেবুলৰ ওপৰত নতুন ধূপদানীত একেলগে জ্বলাই দিয়া ধূপ মুঠি জ্বলি
কোঠাত সুগন্ধা ছটিয়াইছে। ঘৰৰ পৰা দিয়া চেটৰ বটলৰ পৰা মই
কোঠাৰ পৰ্দা বিছনা আদি সকলোতে চেট ঢাল দিছো। অনুপমভাৱে

দিছো বাবেই ছটিয়াই দিছো বুলি কোৱা নাই। ঢালি দিছো বুলি কৈছো।

দৰা-কইনাক বহুৱাই খোৰাখুৰাৰ যি-যত কৰিব লাগে কৰি পুৰুহিতে মোক ভিতৰলৈ পঠাই দিলে। মোৰ বিছনাখনত এজুমমান সৰু-ডাঙৰ ছোৱালী বহি আছে। ছগৰাকী মান কম বয়সীয়া বোৱাবীকো বহি থকা দেখিলো। তেওঁলোক দৰা ঘৰৰ ওচৰ চুবুৰীয়াও দৰাৰ আত্মীয়-স্বজন।

মই মোৰ চুটকেচৰ পৰা বহাখন উলিয়াই লৈ বাথৰুমত সোমাই এইখন লিখিলো। কাপোৰৰে ঢাকি এইখন নি আকৌ চুটকেচত ভৰাই থওঁগৈ। কালিলৈ যেতিয়াই সুবিধা পাম—তেতিয়াই আকৌ হাতত লম।

২৭ ফাল্গুন

কালি ফুলশৰ্যাৰ নিশা পাৰ হৈ গল। এই বিশেষ নিশা মানুহজনৰ পত্নী প্ৰেমৰ পদ্ধতিত অদ্ভুত আচৰণত মই অৱাক হলো। শেষত অসুস্থ মানুহজন-ভাগৰি পৰিল। অৱশেষত মোক কলে—
‘মই সৌখন-বিছনাত শোঁগৈ। তুমি শুই থাক।’

৩০ ফাল্গুন

আশাৰ মাজেদিয়েই আক দুটা দিন বাগৰি গল। মোক তেওঁ কলে—তেওঁ বোলে ঔষধ এটা খাই আছে বাবেই এনে হৈছে। অদ্ভুত কিবা অসুখৰ ঔষধ। ঔষধটো খোৱা শেষ হলেই তেওঁ তেওঁৰ শক্তি ঘূৰাই পাব।

তেওঁৰ মানসিক শক্তিৰ উত্তেজনাৰ উপাত্তত মই প্ৰতি নিশা বিবিক্তিত ক্লান্ত হৈ পৰো। ইফালে ভয় ভয় ভাবৰ লগতে আশাৰে প্ৰতি দিন নিশাৰ প্ৰতিক্ৰিয়াত বৰ্ত। আশা কৰো—নিশ্চয় আজি সুন্দৰ ভাবে নিশা কটাব পাৰিম। তেওঁৰ স্বাভাৱিক অৱস্থাৰ মাজেৰে—মোক তেওঁ জ্বলয় দিব। মই বন্ধা পৰিম। কিন্তু কতা?

আজি জানো ফাল্গুনৰ কিমান দিন হল। দিন বাৰৰ হিচাব হেৰাই গৈছে। হেৰাই যোৱা কথাই। মোৰ কল্পনাৰ বহুঘৰাটি এইদৰেই

ভাঙি চুৰমাৰ হৈ গল। আজি কালি আৰু আশা নকৰা হলো।
নিশাৰ স্বৰ্ণৰত আতঙ্কত মোৰ বুকু কপি উঠে। ভগবান এয়ে আছিল
মোৰ সোনালী স্বপ্ন! মোৰ কপালত ইয়াকে লিখিছিল। এদিন
স্বামীক কলো—

‘আপুনি বিয়া নকৰোৱাই ভাল আছিল।’

‘আজি যি মোক এনে কথা কলো। ভবিষ্যতে যাতে এনে কথা
আৰু নোকোৱা। তোমাক কি লাগে ?

সন্তান - ?

দৈহিক তৃপ্তি—?

হুয়োটাই পাবা ’ কেনে এটা সুৰেৰে কথাৰাৰ কৈ তেওঁ কোঠাৰ
পৰা ওলাই গল।

*

*

*

এটা ছটা দিন নহয়।

এবছৰ দুবছৰো নহয়।

মোৰ বিয়া হোৱা আজি সম্পূৰ্ণ চাৰি বছৰ হল। এই কেই বছৰ
জিতবত তেওঁক আৰু এদিনো তেওঁৰ অসুস্থতাৰ বিষয়ে একো কথা
কোৱা নাই।

আজি চৌবিশ ফাগুন। চাৰি বছৰৰ আগতে আজিৰ দিনটোতে
মই আশা আৰু আনন্দৰে এই বহীৰ্ধনত ডায়েৰী লিখিম বুলি হাতত
তুলি লৈছিলো। ভাবিছিলো এই বহীত মই ফুল ফুলাৰ বতৰ
লিখিম। কিন্তু সেয়াতো নহল। বহীখন ইমান দিন বাকচৰ তলত
পৰি আছিল। আজি উলিয়াই লৈছো। বতৰটো সেমেকা। মনটো
কেনেবা কেনেবা লাগিছে। মই বৰ নিসঙ্গ বোধ কৰিছো।

নন্দজনাৰ বিয়াহৈ গল। দেওবজনা চাকৰি লৈ দিল্লীত আছে।
শহুৰৰ মৃত্যু হল। শহুৰে মোৰ কুমাৰী জীৱনৰ সোনালী স্বপ্নজল
ককণ ইতিহাস লৈ কবিতা লিখি নগলেও ছন্দহাৰা কবিতাৰ অকুট
আৰ্দ্ৰনাশ এটি মনত লৈ গল। শেষৰ কালে তেওঁতে মোক প্ৰায়েই
সহানুকৃতিৰে কৈছিল—‘মা তোমাক বৰ বিবৰ দেখাইছে।’ কেতিয়াবা

কয়—‘তোমাৰ দৰে আৰু কত নিঃসন্তান নাৰী আছে। তুমিয়েইভো কেৱল পৃথিৱীৰ একমাত্ৰ দূৰ্ভাগীয়া নাৰী নোহোৱা।

পিণ্ড খাবলৈ ?

বংশ ৰক্ষা কৰিবলৈ ?

এজ্জেলী পিতৃ-মাতৃক পুত্ৰ লাগে তেওঁলোকক বুঢ়াকালত খুৱাবলৈ বা সংসাৰ যাত্ৰাত সহায় কৰিবলৈ।

পূৰ্বৰ জন্ম মনা মানেই পুনৰ জন্মও মনা। যদি আত্মাই পুনৰ জন্ম লয় তেন্তে সেই আত্মা পিণ্ড খাবলৈ কেনেকৈ আছে। পুত্ৰই এইফালে পিণ্ড-লৈ পিতৃ-মাতৃৰ আত্মাক আহ্বান কৰিলে সেই আত্মা পুনৰ জন্ম লোৱা দেহৰ ভিতৰৰ পৰা ওলাই আহি পিণ্ড খাই যায়হি নেকি ?

বংশ ৰক্ষা কৰিবলৈ বিনোদ আছে। তাৰ বিয়া পাতিব লাগিব। তুমি এটি পোষ্য পুত্ৰৰ কথা ভাবি চাবাচোন কেনে দেখা।’

এদিন কৈছিল—‘মই কুমুদক দ্বিতীয় বিবাহৰ কথাকৈ চাইছিলো। মই দ্বিতীয় বিবাহৰ পক্ষপাতি নহঁও। তাৰ মনটোহে চাইছিলো। সি দৃঢ় স্বৰূপে ‘না’ কৰিলে। মই ৰক্ষা পৰিলো।

শাহুৱে মোৰ মুখলৈ আশাৰে চাই চাই নিৰাশ হৈ মোৰ প্ৰতিয়েই শেষত তেঁখেত বিতুষ্ট হৈ পৰিল। মাজে মাজে চকুৰ জুইৰে ভষ্ম কৰিব খোজাৰ দৰে মোলৈ চায়। সেই সময়ত যি কথা হয়, সেয়া কথা নহয়, শব্দ শব্দ হৈ মোৰ বুকুত বিদ্ধে।

এদিন এইকথা মই স্বামীক কৈ কলো—‘দোৰটো আপোনাৰ বুলি জনোৱাত বাক ইমান আপত্তি কিয় ?’ মোৰ প্ৰশ্নত তেঁও অকনমান হাঁহিলে। বিচিত্ৰ এক হাঁহি। কেনে যেন লাগিল হাঁহিটো। মই আকৌ কলো—‘এইদৰে হলেভো মই মাৰ ওচৰত থকাতো সম্ভৱ নহব। মই মাক সকলো জনাই দিম।’

‘খবৰদাৰ।’ তেঁও চকু পকাই ধৰি মাখোন এখাৰ কথাই কলে। মোৰ দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰিল। তাকে দেখি তেঁও আকৌ হাঁহিলে। তেঁওৰ এই হাঁহিয়ে মোৰ বুকুত খোছা দিলে। কেনে মাৰাত্মক বিৰাস্ত হাঁহি। এই হাঁহিত মই আতঙ্কিত হলো। মোক মনতে বেন কোনোবাই কলে

—এই হাঁহিৰ অৰ্থ অতি সংঘাতিক। এই কোঠাটো এই হাঁহিত ইতিমধ্যেই বিবাক্ত হ'ল।

ইয়াৰ দুই-তিনি দিনৰ পাচত শাহুৱে মোক এঘৰ মানুহৰ ঘৰলৈ-লৈ গ'ল। চাহৰ টেবুলত ভেৰেতে ঘৰৰ গৃহিনী ও কন্ডাক উদ্বেগ কৰি কলে—‘এওঁ হাঁহি মুখে সন্মত হৈছে। উপবাচি ছোৱালী চাবলৈ আহিল। ক'খ পৰিয়াল চাইহে মই ছোৱালী আনিছিলো। এওঁৰ মনটো অতি সুলভ, অতি পৱিত্ৰ মন।’

ঘৰত আহি স্বামীক কলে—‘এতিয়া—?’ অলপ বৈ আকৌ কলো—‘মই বাক একো নকলোৱেই। আপোনাৰ দ্বিতীয় পত্নীৰ মুখত যদি সোপা দি থব নোৱাৰে, তেতিয়া?’ অৱশ্যে তেতিয়া যদি মুখেৰে একো নকয়—মানে এইবাৰ বুজিব।

পুতেকৰ মতামত নোলোৱাকৈয়ে মানে কাপোৰ গহনা চাবলৈ ধৰিলে। মানে জানে মই এই কথা স্বামীক কৈছো। অমত হলে নিশ্চয় কিবা কলে হেঁতেন। আৰু তাৰ লগত পুতেকক শুনাই বিয়াৰ কথা পাতে। বহাগত বিয়াৰ দিন চালে। তিনি বহাগত ভাল দিন আছে।

মোৰ জোবোনত দিয়া অলঙ্কাৰ তিনি মই মাৰ হাতত দিলোহি। মানে প্ৰথমে মুহু অপেক্ষা কৰি শেষত হাতপাতি ললে। মই ভাবিলো—এই বিয়াই মোক উদ্ধাৰহে কৰিব। ইয়াৰ পাচত নিশাবোৰ অস্তুতঃ পৃথক কৰত, পৃথক বিছনাত শাস্তিৰে শুব পাৰিম।

মাজতে এবাৰ ভাবিছিলো ঘৰলৈ ঘূৰি য়াওনেকি। এনেকৈ ভাবি আকৌ ভাবিলো এই ঘৰৰ পৰা এবাৰেই ওলাম। যিদিনা পৃথিৱীৰ পৰা যাম সিদিনা।

বহাগ আহ—

ভাবি থকা বোৰ লিখি ভাৱেৰী লিখা নহ'ল। এতিয়া মাজ নিশা। মই মোৰ কোঠাত অকলশৰে। বাহিৰত বৰষুণ। এই বহাগতে মোৰ স্বামীৰ বিয়াৰ দিন আহিল। মই ভাবি অৰাক হৈছিলো তেওঁ কিয় আকৌ বিয়া কৰাব খুজিছে! সম্ভাৱন বাবে যে নহয় সেৱাতো

মই বঢ়িঠোক জানো। সেয়ে মই ভাবিলো নিশ্চয় সুলক্ষী নাৰীৰ প্ৰতি আসক্তিতে।

অৱশেষত তেওঁ এদিন সকলোকে অবাৰু কৰি কলে—কোনেও তেওঁক ছোৱালী চাওঁতে তাৰিখ বাৰ ঠিক কৰোতে একো সোধা বা কোৱা নাছিল। সেয়ে তেৱো উপযাচি একো কোৱা নাছিল। তেওঁ বিয়াত অসম্মত।

মায়ে ধৰি ললে ময়েই কিবা এটা কৰিলো। মোক এনেকৈ ভৰাত তেওঁ এদিন মাক কলে—‘তেওঁৰ একো দোষ নাই।’ কি কথাত দোষ নাই, মায়ে বা কি বুজিলে নুবুজিলে তালৈ তেওঁ মন নকৰি ততাতৈয়াকৈ ওলাই গল।

আজি তেওঁ ঘৰত নাই। সেয়ে এই নিশাখন বহি বহি মই এই কাম কৰিব পাৰিছো। এই খনক ডায়েৰী বুলিব পৰা যাবনে নাযাব নাজানো। কিন্তু এইখন জীৱন কাহিনী বুলিব পৰা যাব-ই ঠিক।

কেতিয়াবা তেওঁ মোক কয়—‘মই তোমাক হেৰুৱাব নোখোজো দীপ। মই তোমাক হেৰুৱাব লগীয়া হয় বুলি মাজে মাজে মোৰ বৰ ভয় হয়।’ মই কলো—‘কেনেকৈ হেৰুৱাব! নমৰো মানেতো মই আপোনাৰ কাষতে থাকিম।’

‘কিমাননো বয়স তোমাৰ! তুমি দৰ ছোৱালী বুলি মই তোমাক বিয়া কৰোৱাত আপত্তি কৰিছিলো। এতিয়া তোমাৰ বয়স মাথোন উনৈশ বছৰ। এই বয়সতে তুমি হতাশ হৈ পৰিল। সংসাৰৰ প্ৰতিও হয়তো নিবাসক্ত হৈ পৰিছ। তোমাৰ বয়সৰ ছোৱালীয়ে ফ্ৰক পিন্ধি জাপিয়াই ফুবে।’

এদিন কৈছিল—‘দীপ মই তোমাক বাৰ্ষিক ‘ডাইভোৰ্চ’ কৰো। বাৰ্ষিক বুলিছো এইবাবেই মনৰ পৰাতো তোমাক আতৰাব নোৱাৰো।’

মই তেওঁৰ গছীৰ মুখলৈ চালো। তেওঁ কৈ গল—‘তুমি নতুনকৈ জীৱন আৰম্ভ কৰ। তোমাৰ দৰে সুলক্ষী হাজাৰত এজনী কেতিয়াবা ওলাই। তোমাক বিয়া কৰোৱা লোক ওলাৰ। বহলে ময়েই সকলো

ঠিক কৰি দিম। তোমাৰ নাবী জীৱন সাৰ্থক হ'ব। তুমি মাতৃ হ'বা।
মই তোমাৰ হাঁহি মুখ চাব খোজো।'

কথাষাৰ কৈ তেওঁ বৰ নিশ্বস জীবে মৌলৈ চাই থাকিল। ময়ো তেওঁৰ
মুখলৈ চাই বুলো। তেওঁৰ চকু মুখত তেওঁৰ বুকুৰ আঘাতৰ চিহ্ন। অজান
কি এক ভয়ত হঠাতে মই দেখোন শিয়"ৰি উঠিলো। সচাই মোৰ মুখত
হাঁহি দিবলৈ বাক তেওঁ এনে কৰিবনেকি? মই তেওঁৰ বুকুৰ মাজত
সোমাই উচুপি উঠিলো। 'মোক নালাগে'। মই কলো—'আমাৰ এই
মিলন অস্থায়ী নহয়। অনন্ত কালৰ। জনমে জনমে মই আপোনাৰ।'

মোৰ কথা শুনি তেওঁ মোক জোৰে বুকুত সাৱটি ধৰিল। তাৰ
পাচত কিছু সময় অন্ধকাৰ মুখেৰে মোৰ মুখলৈ চাই থাকি লাহেকৈ তেওঁ
মোৰ কাষৰ পৰা আঁতৰি গল।

পোচাক পৰিবৰ্তন কৰি অলপ পাচতে তেওঁ কেনিবা ওলাই গৈ
সিদিনা নিশা পলমকৈ ঘৰলৈ ঘূৰি আহিছে। ঘূৰি অহাৰ পাচত তেওঁক
দেখি এনে লাগিল—তেওঁ যেন কান্ধৰ পৰা গধুৰ ভাৰখন নমাই স্বস্তিৰ
নিশ্বাস লৈছে। মোৰ মুখলৈ কোমল ভাবে চাই থাকি শুধিলে—

‘এটা কথা শুধিম ঠিক উত্তৰ দিবা?’

‘কোন দিনা মই মিছা কৈছো?’

‘তুমি মোক কিমান ভাল পোৱা?’

এনে এবাৰ কথা শুধিব বুলি তোমাই ভাবিব পৰা নাছিলো। মই
মনে মনে থাকিলো। বৰ ভাল পাওঁ বুলি কলে মোৰ নিজৰে মূল্য নাই
যেন লাগিব। আক যদি কওঁ—ভাল পাওঁ বাবেই তো যত্ননাময় নিশাৰ
শেষত দিনৰ পোহৰত মই তেওঁলৈ কোমল ভাবে চাওঁ। এই চৰম
পৰাজয়ক মানি লৈছো। তথাপি ন-কৈ জীৱনৰ পাতনি মেলাৰ কথা
ভবা নাই। আঁতৰি গৈ শৰীৰটোকে বন্ধা কৰাৰ কথাও ভাবিব পৰা
নাই। তথাপি ভাল নহবনেকি নিজক প্ৰকাশ কৰা॥ এই কথা ভাবি
মই তেওঁৰ মুখলৈ চাই নিববেই নিবব ভাৱে তেওঁৰ কথাৰ উত্তৰ দিলো।
তেওঁ কি বুজিল নুবুজিল নাজানো। অলপ পাচতে কলে—‘মই যদি
তোমাক ভাল ভাল হজা কৰো, তুমি মোক অভিধাণ নিদিবানে?’

এই বাৰো মই মনে মনে থাকিলো। তেওঁৰ মুখলৈ অপলক নেৱে মাথোন চাই বুলো। তেওঁ মোৰ চকুত নিশ্চয় মোৰ ছন্দয়ৰ ছবি দেখা পালে। সেয়ে তেওঁ মোৰ চকুত চুমা দি কলে—মই তোমাক বুজি পাই। সেয়েহে এনেকৈ কৈছো। তুমি জানো মোক বুজানে নুবুজা। মোৰ পৃথিৱীত তুমি হাঁহিব এপাহ ফুল হৈ ফুলি থাকিবৰ বাবে মই কি কৰিব পাৰা তুমি কল্পনাও কৰিব নোৱাৰা।’

সচাই মই কল্পনা কৰিব পৰা নাছিলো শেষত তেওঁ এনে এযাৰ কথা কব বুলি। কথাৰ পাতনিতে কৈছিল—‘তুমি হিন্দু নাবী। মহাভাৰতৰ যুধিষ্ঠিৰ কৰ্ণ ভীমৰ জন্ম বহন্ত্ৰ নিশ্চয় জানা। ধৃতবাহু, পাণ্ডু ও বিত্ৰবৰ জন্ম বহন্ত্ৰ ও জানা নিশ্চয়। বিচিত্ৰবীৰ্য্য বজ্জাৰ এক দাসীৰ গৰ্ভত ব্যাসদেৱৰ ঔষসত জন্মহোৱা বিত্ৰবৰ নাম লোকে আত্মাবেই লয়। কিন্তু তেওঁৰ জন্ম বহন্ত্ৰ? বিচিত্ৰবীৰ্য্যৰ দুই বিধবা পত্নী অম্বিকা অম্বালিকাই গৰ্ভধাৰন কৰিবৰ বাবে শাহুৱেকে অৰ্থাৎ শাস্ত্ৰমু বজ্জাৰ পত্নী পদ্মগন্ধাই কি নকৰিছিল! দুই বোৱাবী সন্তান সন্তৱা হবৰ বাবেই শাহুৱেই আহ্বান কৰিছিল ব্যাসদেৱক। ব্যাসদেৱ ইফালে পদ্মগন্ধাবেই পুত্ৰ। কিন্তু তেওঁৰ এই পুত্ৰৰ পিতৃ বজ্জা শাস্ত্ৰমু নহয়।

ইফালে চোৱা সতী দ্ৰোণদীলৈ। পঞ্চপতি থাকোতেও তেওঁ কৰ্ণকো পাবলৈ মনে মনে বাঞ্ছা কৰিছিল। সেই দ্ৰোণদী হল সতী। তেনে সতী তুমিও হব পাৰা। তুমিও সতী কুন্তি হৈ জন্ম দিব পাৰা যুধিষ্ঠিৰ ভীমক। জন্ম দিব পাৰা ধৃতবাহু, পাণ্ডুক।’

*

*

*

এই আৰম্ভ। প্ৰতি নিশাই তেওঁ মোক এনে ধৰনৰ কথা কবলৈ ধৰিলে। আজি তেওঁ ঘৰত নাই। থকাহলে আজিও কলে হেঁতেন ব্যাসদেৱৰ ঔষসত কেনেকৈ ধৃতবাহু পাণ্ডুৰ জন্ম হৈছিল। শাহু পদ্ম গন্ধাইতো বংশ বজ্জাৰ বাবে দুই বিধবা বোৱাবীক ভীমৰ মন লবাবলৈও সজাই পৰাই ভীমৰ কাবলৈ আগবঢ়াই দিছিল। ভীমৰ মনত দেহত টেঙলোকৰ ৰূপৰ শিখাই ৰূপনি ফুলিছিলনে নাই—তেওঁৰ শিবা উপশিবা বোমাফিত হৈ উঠিছিল নে নাই সেই কথাৰ বাৰ্য্যিক ভুক্ত

নাগলে সুল্লবী হওঁ বা মাহীমাক পদ্মগন্ধাই। তাৰ পাচত ক্যাসমেন্দ্ৰৰ কথা পদ্মগন্ধাৰ মনলৈ আহিল।

প্ৰতি দিন তেওঁ এই একেখিনি কথাৰে কৈ কৈ অৱশেষত তেওঁৰ বন্ধু প্ৰভুলৰ কথা কবলৈ ললে। তেওঁ মোক প্ৰভুলৰ দৃঢ় চৰিত্ৰৰ কথা কয়। সুল্লব গাৰ গঠনৰ কথা কয়। কোমল জ্বদয়ৰ কথা কয়।

তেওঁ মোক অম্বিকা অম্বালিকা কৰিবলৈ সঙ্কল্প লৈছে। মোৰ অজুনয় বিনয় চকুৰ পানীয়েও তেওঁৰ এই সঙ্কল্প লৰাৰ পৰা নাই। কেতিয়াবা নিশা হঠাৎ সাৰ পাতি হয়তো দেখো তেওঁ মোৰ মুখলৈ বৰ অসহায় ভাবে চাই আছে। মই সোধো—'এনেকৈ কি চাইছে।'

'তুমি ইমান ধুনীয়া। তোমাৰ যদি সন্তান হয়—সেই সন্তান এপাহ ফুলৰ দৰে হব।'

তেওঁৰ এনে কথাত মোৰ দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰে। মোৰ দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰিলে তেওঁ যেন আনন্দিত হয়। তেওঁৰ মুখ দেখিলে সেই সময়ত এনে ভাব হয়। তেওঁ আকৌ কয়—'কোমল সক সক হাত চুখনিবে তোমাৰ ডিঙিত কেতিয়াবা' হঠাৎ সি মৰমৰে সান্ধটি ধৰিব। গালত চুমা দি কব-'মা, মোৰ মা।' নতুনকৈ গজা বগা কন কন দাঁত কেইটা জ্বিকিটাই তোমাৰ চকুলৈ চাই হাঁহিব। সময়ত তোমাৰ মুখলৈ চাই উচুপিও উঠিব।'

তেওঁ এনেকৈ কলে মোৰ চকুৰ আগত কেলেণ্ডাৰত দেখা শিশু কুকৰ ছবি এখন ভাঁহি উঠে। ছুই লৰাটোৰ হুটালিত মাকে ক্ষম্ভেকো শাস্তিৰে থাকিব নোৱাৰে। মাকৰ কষ্টত সি আমোদ পায়। মধুৰ হাঁহি এটি মুখত লৈ সি মাকক আমনি কৰি আনন্দ লাভি শেষত শাস্ত শিশুৰ ৰূপ ধৰি মাকৰ কোলাত জপিয়াই পৰে।

মোৰ এনে লাগে ঠিক যেন ভেনে এটি শিশুৰ উৎপাতত মই আক মা ভাগৰি পৰো। ইকালে গৈছে কিবা এটা পেলাইছে। নিকালে গৈছে কিবা এটা ভাঙিছে। লোকক আমনি দিয়াতেই তাৰ আনন্দ। কাৰণে অকাৰণে ইটো কোঠাত সিটো কোঠাত সি লৰি ফুৰিছে। কেউতাকক দেখিলেই কিন্তু সি মাটি এডোখৰ যেন হৈ পৰে।

উজুটিয়াই লৈ ফুৰিলে ও মাত নাই। দলিয়াই পেলাই দিলেও ‘ও’ শব্দটি নাই।

মই শিয়ৰি উঠো। এয়া মোৰ চকুত কি ছবি ভাহিছে। কিয় ভাহিছে। মই স্বামীকে কাতৰ অনুৰোধ কৰো। মই কওঁ—‘আপুনি মোৰ শুদ্ধতা নষ্ট নকৰিব। মোৰ ধৰ্ম নষ্ট নকৰিব। মোৰ আগত আক এনে কথা নকৰ।’ মোৰ কথাত তেওঁ কলে—‘ময়েই তোমাৰ ধৰ্ম। তোমাৰ কথাৰ পৰা মই তাকেই বুজিছো। কিন্তু তোমাৰ শুদ্ধতা নষ্ট হব কেনেকৈ—? তুমিতো নিজ ইচ্ছাত ব্যতিচাৰ কৰা নাই। এয়া তোমাৰ ধৰ্মৰ—অৰ্থাৎ তোমাৰ স্বামীৰ আশা আৰু অনুৰোধ। স্বামীকে আনন্দ দিয়া জনো পাপ -?’

সেই দিনাৰ পৰা এনে কথা মাজতে কিছু দিন কোৱা নাই। আজি বাৰৰ সময়ত তেওঁ আমাৰ বেডকমত দুখন ছবি আৰি গৈছে। এখন শিশু কৃষ্ণৰ। আনখন জন কেনেডিৰ।

শোৱাৰ আগতে মই এবাৰ কেনেডিৰ ফটো খনলৈ চাইছিলো। তাৰ পাচত শিশু কৃষ্ণৰ ছবিখনলৈ চাই থাকোঁতেই মোৰ টোপনি আহিল। মই সপোন দেখিলো - মই এখন সভাৰ ষ্টেজত বহি আছো। মোৰ গাত শুভ্ৰ সাজ। দেশে দহে মোক সম্বৰ্দ্ধনা জনাবলৈ আহ্বান কৰি আনিছে। মই এটি সু-পুত্ৰ জন্ম দিয়াৰ বাবেই এই সন্মানৰ শৰাই পাইছো। মোৰ পুত্ৰটি দেখাত কেনেডিৰ দৰে। দেহৰ উচ্ছতাও সি-মানৈ। তেওঁ আহি সভাস্থলিত ভৰি দিছেহি। তেওঁৰ তুলনাত মানুহবোৰক বৰ চাপৰ চাপৰ লাগিছে।

মোৰ ডিঙিত জনতাই পিন্ধোৱা ফুলৰ মালা ওলমিছে। মোৰ পুত্ৰৰ বাবে মই এইবাবেই আজি এই সন্মানৰ মালা পিন্ধিবলৈ পাইছো। সি শ্বৰৰ অন্তৰে (বাহাঁ বজাই) অনুন্দৰক হত্যা কৰিলে। হত্যাতি অস্তায় অসহায়তাৰ বিৰুদ্ধে ধুঁজি দেশত শ্বৰৰক প্ৰতিস্থা কৰিলে।

স্বপ্নাবটি তাৰ এনে লোভ মোহ তাৰ একোৱেই নাই। উচ্চ পদ ধন দৌলত তাক একোৱেই নালাগে। সি শেষৰ চেষ্টা সাধনা কৰিছিল মাথোন বাহাঁও এটি শ্বৰ ফুটাই ফুজিবলৈ। সেই শ্বৰৰ এদিন জন্ম হল।

সি শুব শুনি বশমত সৈনীকে হাতৰ অস্ত্ৰ দলিয়াই দি শত্ৰুৱে শত্ৰুক
মৰমৰ আলিঙ্গন কৰিছিল। সৌমাৰ জাগ্ৰত প্ৰহৰীয়ে বন্দুক বোমা ধংস
কৰি ছয়ো পক্ষই সমকঠে বিশ্বই শুনাকৈ চিঞৰি কলে এই ধৰা মাথোন
এখন ঘৰ। মাথোন এখন বঙ্গমঞ্চ। আমি সকলো একেজন পিতৃৰে
সন্তান।

টোপনিত মোৰ বুকুখন টনটনাই উঠিল। মই অনুভৱ কৰো মোৰ
বুকুত অমৃত উপচি পৰিছে। মোৰ বুকুৰ কাষত শুই আছে মোৰ
শিশু পুত্ৰটি। সি গভীৰ নিদ্ৰাত নিমগ্ন। মই টান মৰি ব্লাউজৰ বুটাম
খুলি টোপনিত থকা শিশুটিক জগাই মোৰ স্তনত তাৰ মুখখন লগাই
দিব খুজি দেখো সি দেখোন হঠাৎ বতাহ হৈ গল। অৰ্থাৎ অদৃশ্য হৈ
গল। সি শুই থকা ঠাই ডোখৰ খালি। মই আতঙ্কিত হৈ চিঞৰি
দিলো—‘কোনে নিলে—? কোনে নিলে—?’

লগে লগেই মই সাৰ পালো। মোৰ হাত এখন বুকুত আৰু এখন
হাত বিছনাত আছিল। বিছনাত থকা হাত খনৰে মই মোৰ শিশু
পুত্ৰটিক বুকুৰ অমৃত পান কৰাবলৈ বিচাৰি ছিলো। মই অনুভৱ কৰো
সচাই মোৰ বুকুখন টনটন কৰিছে। নাৰী মাতৃ হবলৈ বিচৰাতো চিৰন্তন
সত্য। চিৰন্তন ধৰ্ম। ইয়াত পাপৰ প্ৰশ্ন নাই। স্বামীয়ে ঠিকেই
কৈছিল। বাৰে বাৰে মনতে মই কুলো। মই মাতৃ। মোৰ মাতৃ
হৃদয় মাতৃত্বৰ ভৰতেই টনটন কৰিছে।

মই অত্যন্ত ভাগৰ অনুভৱ কৰিলো। বিৰাট এক শূন্যতাই মোক
গ্ৰাস কৰিবলৈ আগুৰি ধৰিছে। লাহেকৈ মই বিছনাত উঠি বহিলো।
বেৰত আঁৰি ধোৱা শিশু কুকুৰ ছবি খনলৈ চালো। স্বৰ্গীয় হাঁহিটিয়ে
যেন মোক কলে—তুমি দৈৱকা হোৱা। তুমি যশোদা হোৱা তোমাৰ
কোলালৈ তোমাৰ গৰ্ভলৈ মই আহিম।

লাহ লাহে সপোনটো মোৰ মনত পৰিষ্কাৰ হৈ পৰিল। এটি
শু-পুত্ৰ জন্ম দিয়া সচাই পুস্তক কথা। পৌৰুষ কথা।

মই যেন এইমাত্ৰ স্বামীৰ ভবিত ধৰি কৰ ‘বাস দেৱকে মাতানে,
মোকেই ভীষ্ম কাৰলৈ পঠোৱা কিবা এটা কৰা। যয়ো মোৰ নাথী

জীৱন ধন্য কৰো। মোৰ পুত্ৰই দুৰ্ভুতি অন্তায় অসহায় আৰু অবিদ্যতাৰ বিৰুদ্ধে যুজি শুল্কবক সজাৰ ব্ৰত লৈ পৃথিৱীত ভাবি দিবহি। মই এনে পুত্ৰ দেশক দিয়া বাবে দেশৰ জনগণই মোক সন্মানৰ মালা পিন্ধাব।

পুৱালৈ বোধ হয় আৰু বেচি সময় নাই। বাতি পুৱালেই মই গা-ধুই গোসাই ঘৰত সোমাম। সত্যনাৰায়ন পূজা এভাগলৈ আগ কৰিম। পঞ্চপ্ৰদীপ জ্বলাই ভগবান কৃষ্ণক কয়—গীতা যদি সত্য হয়, তুমি যদি সত্য, তেন্তে মই কৰা কামৰ বাবে মোৰ যেন অমৃত্যু নহয়। তুমি যি কৰাবা যই তাকেই কৰিম।

১৯৫৮ চন ১ জানুৱাৰী—

চন তাৰিখ নিদিয়াকৈ লিখিবলৈ ভাল লগা নাই। লিখিছোৱেই যেতিয়া সময়ৰ চিহ্ন দি যোৱা ভাল। জীৱন নামৰ কেলেণ্ডাৰখন মেলি যাওতে পুৰণি কথাবোৰ ছবি বোৰ স্মৃতিৰ এল্বামত স্পষ্ট হৈ জ্বলিকি উঠিব।

ইংৰাজীত মাহ চন বোৰ চলাও বাবে ইংৰাজীৰ তাৰিখ চন দি যোৱাৰ অনুবিধা নাই। অসমীয়া মাহ দিনৰ কিবা চাবলৈ হলে অসমীয়া কেলেণ্ডাৰ বিচাৰিব লগীয়া হয়। সেয়ে সহজে চন মাহ তাৰিখ দি যাবৰ বাবে ইংৰাজী চন তাৰিখকে ব্যৱহাৰ কৰিলো।

কালি নিশা হঠাৎ সাব পাই দেখো তেওঁ বিচিনাত নাই। কোঠাটোত চকু ফুৰালো। কোঠাত নাই। বাহিৰলৈ গৈছে বুলি কিছু সময় বাট চাই বুলো। কিন্তু বাহিৰলৈ গলেতো ইমান সময়ে ঘূৰিব লাগিছিল। লাহেকৈ মই বিছনাৰ পৰা উঠিলো। বাথৰুমৰ দুৱাৰ এই কালৰ পৰাই বন্ধ। গতিকে তাত নাই নিশ্চিত। আগকাল পাচফাললৈ যোৱা দুৱাৰো ভিতৰ কালৰ পৰা বন্ধ। নিশ্চয় তেওঁ লাইব্ৰেৰী কক্ষত বুলি মৈ দেখো সচাই তেওঁ তাতেই আছে। সোপাই কিতাপ লওভও কৰি কিবা বিচাৰিছে। মই ওচৰতে থিয় হৈ সুধিলো ‘কি বিচাৰিছে?’

তেওঁ ৰূপহুকৈ মোৰ কালে সুবিল। যেন উত্থাপ খাই উঠিল। অলপ বৈ গভীৰ কণ্ঠেৰে কলে—‘কিতাপ এখন বিচাৰিছো।’

‘কি কিতাপ—?’

‘যি জনত বিচিত্রবীৰ্য্যৰ...’

‘মই বুজিছো।’ স্বামীয়ে কোৱা কথা সমাপ্ত কৰিবলৈ নিদি মই কলো। তাৰ পাচত আকৌ কলো—‘আপুনি মোক দেখুৱাব খুজিছে পুত্ৰ বাসনাৰে যি কৰা হয় তাত পাপ নাই। অজ্ঞায় নহয়। কিন্তু মইতো পুত্ৰ বাসনাত দৃষ্টি হোৱা নাই। (যদিও দৃষ্টি হৈছে তথাপি এনেকৈ কলো।) তেওঁ কলে—‘তুমি নহব পাৰা, মই কিন্তু দৃষ্টি হৈছো।’

মই অবাক হৈ তেওঁৰ চকুলৈ চাই বলো। মাহুহজনে কি কৈছে ॥ মোৰ গৰ্ভত আন কাৰোবাৰ ঔৰষত হোৱা সম্ভাৱন অবিহনে তেওঁ দৃষ্টি হৈছে। অজ্ঞত বিচিত্ৰ মানব মন। ‘এপাহ ফুলৰ, দৰে এটি শিশুৱে মোক বাবা বুলি মতাতো বিচাৰো মই।’ তেওঁ বৈ বৈ কৈ গল—‘তাৰ সক সক কোমল হাত ছুখনিৰে মোৰ ডিঙিত সাবটি ধৰি মোক বাবা বাবা বুলি মাতিব। মোৰ বুকুত মূৰ গুজি মোৰ মৰমত মোক কোমল মাতটিৰে মাতিব বাবা মোৰ।’

মই অবাক ভাবে আগৰ দৰেই তেওঁৰ চকুলৈ চাই আছো। অভিনয়ৰ দক্ষতাকে জীৱন মঞ্চত কৰা এয়া নাট নহয়তো ? কিন্তু তেওঁৰ চকুযোৰে তেওঁক সন্দেহ কৰিবলৈ নকয়। এই চকুত দুৰ্বাৰ আশা আৰু কাকুতি মাখোন।

এই প্ৰথম মই উপলব্ধি কৰিলো মই মোৰ নইও। পৱিত্ৰ বেদৰ মন্ত্ৰৰে দেউ তাই সিদিনা মোক মোৰ স্বামীৰ হাতত তুলি দিলে সিদিনাই মোৰ অজ্ঞাতে মই মোক স্বামীৰ লগত মিলাই দিলো। মই মাখোন কলো মোৰ বিবেক, মোৰ বিবেচনা শক্তি সকলো স্তব্ধ হৈ গৈছে। মোক আপুনি যি কয় তাকেই মানিবলৈ মই সন্মত।’

মোৰ কথা সমাপ্ত হোৱাৰ লগে লগেই তেওঁ মোক আনন্দ উদ্বেজনাবে বুকুত সাবটি ধৰিলে। মই তেওঁৰ বুকুত মূৰ গুজি কলো—‘মইতো মোৰ নইও। মই আপোনাৰ। মোৰ বেলেগ অস্তিত্ব নাই।’ ‘নেহেতো কৈছো তোমাৰ সম্ভাৱন মানেই মোৰ সম্ভাৱন। গধুৰ মাতৰে তেওঁ কলে। অলপ সময় নিৰবে মোৰ মুখলৈ চাই থাকি মোল্লোৱে

কঠেৰে মোক 'শুই থাকাগৈ' বুলি কৈ কিতাপবোৰ সামৰাত লাগিল। আজি তেওঁৰ দেহ মনত বিকৃত কামনাৰ দংশন নাই। আগবাতি আলফুলে মাথোন তেওঁ মোক আকোৱালি ধৰি আছিল। তেওঁ আজি কল্পনাত ওপঙি আছে। যি কল্পনাত মাথোন পোহৰৰ আহ্বান আছে। তেওঁ পিতৃ হোৱাৰ স্বপ্ন দেখিছে। এটি সু-পুত্ৰৰ পিতৃহোৱাৰ গৌৰৱ আৰু আনন্দ তেওঁ উপভোগ কৰিব।

১৯৫৮—মই আন্ধুৱাবী

মই প্ৰস্তুত হলো। অৰ্থাৎ স্বামীয়ে মোক প্ৰস্তুত কৰিলে। সিদিনা তেওঁ মোৰ বেড্‌ৰুমত শিশু কক্ষ আৰু কেনেডাৰ ফটো ছখন কিয় থৈছিল বাক ? এটি শিশুৰ মাতৃ হোৱাৰ বাসনাই ভয়ঙ্কৰ ৰূপ লৈ মোৰ মন ওলট পালট কৰিবলৈ কেনেকি বাক ? ভয়ঙ্কৰ ৰূপ লোৱা বুলি কলে ভুল হ'ব নেকি ? এই দৰে কলেহে হয়তো ভাল হ'ব অসম্ভৱ কোমল অন্তৰে মোৰ মাতৃ হৃদয় ক্ষত বিক্ষত কৰি তাত বেদনাৰ টনটননি তুলিবলৈ। শোৱাৰ আগতে ছবি দুখনলৈ চাই থাকোতে মোৰ বুকুখনত বিৰাট এক শূণ্যতাই হাঁহাঁকাৰ কৰি উঠিছিল। মোৰ দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰিছিল। এটি সু-পুত্ৰৰ জননী হোৱাৰ মই স্বপ্ন দেখিছিলো এই স্বপ্নয়েই আচলতে মোক প্ৰস্তুত কৰিলে। ইমান দিনে ধৃতবাষ্ট পাণ্ডু, ভীম যুধিষ্ঠিৰৰ জন্ম বহুস্থ কৈ কৈ শুনাই শুনাই মোৰ মূৰৰ স্নায়ু কোমল কৰি থৈছিল। সেই স্নায়ুতে এই স্বপ্ন। ইয়েই মোৰ সচেতন অবচেতন মন ওলটপালট কৰি দিলে।

আজি পুৱাৰ পৰা মোৰ মনে কনে কনে তেওঁক (প্ৰতুলক) আহ্বান জনাইছে। আহা আহা মই তোমাৰ প্ৰতিকৃতি আশাৰ ৰূপ গনিছো। তুমি মোলৈ এপাহ নিৰ্ম্মালি লৈ আহা। সেই নিৰ্ম্মালিৰ শক্তিতেই মই আৰু মোৰ স্বামীয়ে পথৰ অন্ধকাৰ আতঙ্কৰে আনন্দৰে আগবাঢ়ি যাব পাৰিম। আমি দুয়ো পূৰ্ণ হম। আমাৰ জীৱন লৈ তুমি প্ৰাণ প্ৰাচুৰ্য্য লৈ আহা।

সন্ধ্যা হল। মই বাথৰুমত লোমালোপৈ। একালে বুকুত দুক দুক ৰূপনি—আন ফালে অজ্ঞান এক বৃহ পুংক, আনন্দ। মই কঁকী

হৈ গৈছে। মই সেই নাবী—যি স্কন্দবী নাবী বিচিত্রবিধ্যৰ পত্নী। যি স্কন্দৰ্থায়ে সৌন্দৰ্য্য আৰু যৌৱনৰ মূল্যৰে ভীষ্মৰ ব্ৰত ভাঙিবলৈ লৈছিল। যি স্কন্দবী প্ৰস্তুত হৈছিল ভয়ঙ্কৰ মৃত্তিৰ ব্যাসদেৱৰ লগত পুত্ৰ কামনাৰে সহবাস কৰিবলৈ।

মই অশ্বিকা হৈ গলো। অশ্বালিকা হৈ গলো। কুন্তী হৈ গলো। দ্ৰোপদীও হৈ গলো হয়তো। মই দ্ৰোপদী হৈ কৰ্ণক বিচাৰি-ছোনেকি—। মনতে নিজকে মই প্ৰশ্ন কৰিলো। ইফালে মই মোৰ ভিতৰত চলপালেই মূৰ ভাঙি উঠা দেউতাই সন্ধ্যাদীপ নামৰখা, সবল সহজ মই জনাবো উমান পাই আহো। ওলাই গৈ ছাদত উঠি মুকলি বায়ুক আহ্বান কৰি প্ৰশ্ন কৰিবৰ মন গৈছে—মই কোন ?

কোন মই— ?

কোনজনী মই সচা ?

মই অশ্বিকা অশ্বালিকা নহঁও। মোৰ ওচৰলৈ আজি যি আহিব তেওঁ ব্যাসদেৱ নহয়। তেওঁ ধৰ্ম্ম দেৱতা বা বায়ু দেৱতা ও নহয়। যিজন আহিব তেওঁৰ ৰূপ ভয়ঙ্কৰ নহয়। তেওঁৰ কুচিহ্ন ৰূপ দৰ্শনত মই ভয়তে চকু মুদি দিব নালাগে। ভয়তে সেতা হৈও নাঘাওঁ। ভয় দূৰ কৰিবলৈ ঈশ্বৰৰ নাম যপ কৰিব লগীয়াও নহয়।

অজ্ঞপ্তাব প্ৰভুলৰ ৰূপ গুণৰ প্ৰশংসা-গুনিছো। কিয় তেওঁ বিয়া কৰোৱা নাই সেই কথা স্বামীয়ে নাজানে। ভীষ্মৰ দৰে প্ৰতিজ্ঞা কৰা নাই নিশ্চয়। নাবীৰ প্ৰতি আসক্তি নোহোৱাও নহয়। সেয়ে হলে আজি নিশা তেওঁ এই গৃহলৈ নিমন্ত্ৰণ বন্ধা কৰিবলৈ নাছিল হেঁতেন। স্বামীয়ে তেওঁক সকলো খুলি কৈছে।

ভীষ্মৰ ব্ৰত ভাঙিবলৈ অশ্বিকা অশ্বালিকাই যিদৰে সাজ পাব কৰিছিল ঠিক সেই দৰে নহলেও—মই কি পিছিলে বেচি ভাল দেখাব তালৈ লক্ষ কৰি স্বামীয়ে কাপোৰ এসাজ নিজে বাচি দিছে। মূৰ আচোবোতে কাৰত বৈ-আছে। খোপাটো ওপৰত নাৰাঙি গলধনত পৰি থকাকৈ বান্ধিবলৈ দিছে। তাৰ পাচত পাতল ভাবে প্ৰসাধন কৰিবলৈ কৈ কৈছে—‘ভূমি খুনীয়া। এই খুনীয়াৰ ওপৰতে প্ৰশংসা

মান গাল মুখত কিবা-কিবি লিগিলে তোমাৰ স্বাভাবিক সৌন্দৰ্য্য গ্লান
কৰিছে পেলাব।’

সকলোৰে শেষত তেওঁ মোৰ গাত গন্ধ স্প্ৰে কৰি দি ব্যাসদেৱক
(প্ৰতুলক) লৈ আহিবলৈ গৈছে। এই সময় চোৱাত মই এই বহীখন
লৈ বহিছো।

মাক মোৰ মূৰ বিষাইছে বুলি কৈ অলপ আগলৈ কে বিছনাত পৰি
আছিলো। যি আহিব তেওঁৰ কল্পিত ৰূপ এটি মনতে অকাৰ চেষ্টা
কৰিছিলো। তেওঁ কৈছিল প্ৰতুলৰ ন কটো বৰ ধুনীয়া। ওঁঠ ছুটা
সক সক। চকু দুটা বেচ সুন্দৰ। ফ্ৰেঞ্চ হাট্ দাটি। বহল বাহু।
খোজ কাঢ়োতে এনে ভাবে দৃঢ় হৈ খোজ কাঢ়ে যেন অকনমান কুজা
হলেই তেওঁক কৈনোবাই কঠোৰ শাস্তি দিব। এইদৰে খোজ কঢ়া
বাবে দৌখিবলৈ বেচ লাগে। যাক কব পাৰি মিলাটেৰা খোজ।

মাজতে এবাৰ মই বিছনাৰ পৰা উঠি আঁহ পাচফুটীয়া আয়না খনৰ
সমুখত থিয় হলোহি। আয়নাত নিজৰ প্ৰতিবিম্ব চাই ভাবিলো—
কোনো কোনোৱে কোৱাৰ দৰে সচাই মই আগতকৈ বেঁচ ধুনীয়া
হৈছো। বিয়াৰ সময়ত মই আছিলো অপূৰ্ণিত এতিয়া মোৰ দেহ পূৰ্ণ।
প্ৰতি অঙ্গতে যৌৱনৰ সম্ভাৰ। পাতল ওঁঠ। চকু ৰূপাল, মসৃণ গাল,
হাত ভৰি বুকু-পিঠি সকলোতে যৌৱনৰ মিঠা বেল। নিজৰ সক সক
ওঁঠ ছুটাত নিজে মৰমতে মৰমেৰে আঙুলি বুলাই দিলো।

অদ্ভুত কিবা যদি আছে সচাই সেয়া হল মানুহৰ মন। কি বিচিন্তা
এই মন। মই নিজে নিজৰ কাৰ্য্যত অবাধ হৈছো। কোনো দিনতো
আয়নাত এইদৰে নিজৰ ৰূপ চাই বিভোৰ হোৱা মনত নপৰ। ইমান
দিন মোৰ এই মনটো কত লুকাই আছিল। মোক মোৰ স্বামীয়ে
আদেশ কৰা নাছিল। অনুৰোধ কৰিছিল। মইতো এনে অনুৰোধ
বন্ধা নকৰিও পাৰিলোহেতেন। নেওঁৰ অনুৰোধৰ লগতে মোৰ মনৰ
এই গুপ্ত দিশটোও মিলিছিল। সেয়েহে অৱশেষত মই সন্তুষ্ট হলো।

মই খনে খনে ঘড়ি চাবলৈ ধৰিলো। তেওঁ এই বিশেষ আজহী
জনক এবাৰ বজাত লৈ আহিব। ইয়াৰ আগতে মা দুৱাৰ মাৰি নিজৰ

কমত সোমাব। কামকৰা বাহিৰা মাছুহবোৰো লিঙ্গৰ নিজৰ বিছনাত
উঠিবগৈ।

তেওঁলোকে বাহিৰত ভাত খাই আহিব। এতিয়া আঠ বাজিছে।
নবজাত মই গৈ ভাত খাই আহিমগৈ। ঠাকুৰৰ লগত মা পাকঘৰত
আছে। মায়ে ভাত খাই পাকঘৰৰ পৰা ওলালেহে মই পাকঘৰত
সোমামগৈ। মই কোনো মতেই আজি মাৰ সমুখত সহজভাবে ওলাব
পৰা নাই।

অজ্ঞান এক মিঠা পুলকে মোৰ বুকু ভৰাই তুলিছে। লগতে মন
কেনেবা কৰা যুহু এক কষ্ট। ঠাকুৰে আহি অলপ আগতে ভাত খোৱাৰ
কথা কৈছিলহি। মই ভাত নাখাও বুলি ঠাকুৰক ঘৃণাই পঠালো। আজি
এই মুহূৰ্ত্তত মোৰ খোৱা শোৱাৰ দৰে দিবদিন কৰি অহা একো কামেই
কৰিবৰ মন যোৱা নাই। খিড়িকীৰে মই বাহিৰলৈ চালো। বাহিৰত
মিঠা জোনাক। বাহিৰৰ বতাহ। ফুলনীৰ ফুল—ফুলৰ সুগন্ধই যেন
মোক মৰমেৰে আহ্বান জনাই কলে—ছৱাৰ খুলি তুমি ওলাই আহ।
আমি ফুলৰে পানচৈ সাজি থৈছো। মৰম নামৰ নদীত এই পানচৈত
তুমি উটি গুচি যোৱা। যত ফুল গান হাঁহিৰ বাদে একো নাই। সেইখন
ৰাজ্য কেৱল শব্দৰ ৰাজ্য। সেই ৰাজ্যৰ এটি শিশু কোলালৈ তুলি লৈ
তুমি তোমাৰ বুকু শান্ত কৰা।

সেই দেশলৈ মই কাৰ সতে যাবলৈ ওলাইছো ? মই এই মুহূৰ্ত্তলৈকে
চকুৰে নেদেখা, কেৱল নাম যশ (স্বামীৰ মুখত) শুনা এজন-পৰ
পুৰুষৰ লগত নে ছয়োজনৰে লগত !

মই খিড়িকীমুখৰ পৰা গুচি আহিলো। এইটো আমাৰ বেডকম।
মোৰ বিছনাৰ কাষৰ সৰু টেবুলখনত ফুলদানীত এথোপা বজৰী গজা
ফুল আছে। ডাঙৰ পালেং খনত ডেও সম্পূৰ্ণ এবটল চেট চালি গৈছে।
ফুল ও চেৰ্টৰ সুগন্ধই যেন এই কমটো এখন বাহু নগৰ কৰি তুলিছে।
এই নগৰত মই অধিভীয়া প্ৰাণী। মই ৰাজকুমাৰী। ফুল, গান, হাঁহি,
আনন্দ, যুহু বতাহ ফুলৰ সুগন্ধ এই বোৰ হল মোৰ জননী। মোৰ
ৰাজ্যলৈ আজি অজ্ঞান দেশৰ এক ৰাজকুমাৰ অহাৰ কথা। তেওঁ মোক

উপহাৰ এটি দিবলৈ আহিব। মোৰ এই শূন্য ৰাজ্যত দ্বিতীয় শ্ৰাণী হ'ব এটি শিশু। এই শিশুটি মোক উপহাৰ দি অজ্ঞান ৰাজকুমাৰ বান্ধুৰ লগত মিলি যাব। মোৰ কোলালৈ শিশুটি কোনপথে কেনেকৈ আহিল জগতে এই কথাৰ গমকে নাপাব।

অৱশেষত প্ৰতিজ্ঞাৰ অস্ত পৰিল। মোৰ কমৰ ছৱাৰত মূঢ় টোকৰ পৰিছে। বহীখন বাকচত ভৰাই মই ছৱাৰ খুলিমগৈ।

ভগবান! তুমি মোৰ দ্বাৰা সুখ-দুখ হাঁহি কান্দোনৰ কি খেলা খেলাইছা তুমি জানা। তুমি যি কৰাইছা মই তাকেই কৰিছো। মই কোনো দিন এই খেলৰ সপোন দেখা নাছিলো।

১৯৫৮—ভিমি আন্ধুৱাৰী

কালি নিশা-লিখি থাকোতো ছৱাৰতটোকৰ পৰিছিল। বহীখন ল'ৰালবিকৈ লুকুৱাই থৈ মই ছৱাৰ খুলি মই ছৱাৰৰ একাষে, থিয় হৈ বুলো। মই অমুভব কৰিলো মোৰ ভৰি দুটা কপিছে। মই ছৱাৰ মুখৰ পৰা ঘূৰি আহিব নোৱাৰিম।

মই চকু তুলি আগন্তুকৰ ফালে চাব পৰা নাই। স্বামীয়ে মোক কলে—‘চকু তোলা। এওঁ মোৰ বন্ধু যেতিয়া তোমাৰো বন্ধু। চোৱা মই যিদৰে এওঁৰ ৰূপ গুণৰ বৰ্ণনা কৰিছিলো—এওঁ ঠিক তেনে হয়নে নহয়।

এই নিশাটোৰ কথা মুক্ত ভাবে কোনোমতেই লিখিব নোৱাৰিম যেন লাগিছে। অৱশ্যে মই সকলো মুকলি ভাবে লিখিম বুলিয়েই দৃঢ়।

প্ৰতুলে স্বামীক বেলেগ কমত শুবলৈ যাবলৈ কলে। তেওঁ কোনো মতেই মান্দি নহয়। শেষত ‘লাইট’ ‘অফ’ কৰি পৃথক বিছনাত শুবলৈ কলে। তাতো তেওঁ অমান্দি। তেওঁ মোক প্ৰতুলৰ কাষত নিবিড় ভাবে নেৰে। শেষত মাথোন অলপ সময়ৰ বাবে তেওঁক আঁতৰি যাবলৈ কলে। শেষত তেওঁ অগত্যা-নোৱাৰাত দহ মিনিট মানৰ বাবে বাহিৰলৈ ওলাই গল। তেওঁ আঁতৰি যোৱাৰ পাচত প্ৰতুলে মোক মাত দিলে—

‘দীপ—?’

মই চকু তুলি তেওঁৰ মুখলৈ চালো। তেওঁ মোক আলফুলে এপাহ

গোলাপ পৰৱৰ্তী ধৰাৰ দৰে সাৱটি ধৰি-শুধিলে—‘সি তোমাক বাধ্য
কৰিছেনেকি—? তুমি মোক আনন্দৰে-আহ্বান কৰিছাতো?’

মই মুখেৰে একো নামাভিলো।’ তেওঁ মোক যি দৰেহে আলফুলে
ধৰিছে যেন-অলপ ইফাল সিফাল হলেই গোলাপৰ পাহীবোৰ সৰি-
পৰিব। মই তেওঁৰ বাহুব মাজত থিয়ৰি উঠিলো। এয় মই কি
কৰিলো। এওঁ যে পৰপূৰণ।

মোৰ ধৰ্ম ?

মোৰ সভীষ —?

সভীষ যদি দেহাজয়ী হয়—তেন্তে—মই, কলৈ নামিলো? মোৰ
সভীষ। মোৰ ধৰ্ম বিচাৰি মই থক্‌মক্‌ লগালো। মই প্ৰভুলৰ বাহ
বন্ধনৰ পৰা ওলাবলৈ চেষ্টা কৰিলো। তেওঁ শুধিলে—‘মই ভবা কথাই
তেন্তে সত্য? সি তোমাক জোৰ কৰি বাধ্য কৰিছে।’

মই লাহেকৈ মূৰটো লবাই—জনািলো এই কথাত তেওঁ কোনো
বল প্ৰয়োগ কৰা নাছিল। এইবাৰ তেওঁ মোৰ ওঁঠত লাহেকৈ চুঘন
কৰিলে। হয়তো আলফুলীয়া পৰশ বাবেই তেওঁৰ এই পৰশত মোৰ
দেহৰ বন্ধে বন্ধে মিঠা এক শিহৰণ অনুভৱ কৰিলো। স্বামীৰ পৰশত
কোনো দিন মই এনে শিহৰণ অনুভৱ কৰা নাছিলো। তুলনামূলক
ভাবে মই ভাবিলো স্বামীয়েতো মোক নূৰ্ম আবেগৰ কোমল স্পৰ্শ
নিদিয়ে। কেনে এক কঠুৱা শক্তিয়ে নিষ্পেষিত কৰে। অকুট কঠুৱে
কৰ্ত—হৃদয়ৰ আৱেগ উদ্বেজনাৰ মৰম বচাবো আট আচে। তেওঁ
সদায়েই হোৱাই নোহোৱাই গাব সমষ্ট পোছাক খুলি মোৰ সমুখত
হাঁহি হাঁহি থিয় দিয়ে। বিধা পালেই তেওঁ এই কাৰ্য্য কৰে। তেওঁৰ
এই কথাই মোৰ সকলোতকৈ বিৰক্তিকৰ। মনে মনে মই অসহ এক
কৃণা ভাব ধমন কৰিব লগীয়া হয়। তেওঁ হয়তো ভাবে স্বামী জীৱ
সমকৰ ভিতৰত ই এক তৃপ্তিদায়ক কাৰ্য্য। মই মানসিক তৃপ্তি পায়
খুলিয়েই তেওঁ এনে কৰে।

অলপ পাচত স্বামী ওলাই আহিল। প্ৰভুলে বোক স্বামীৰ
উল্লসিত্তে বাহুব মাজত ভৰাই ৰাখিলে।

নিশাটো বৰ বিজী ভাবে পাৰ হ'ল। এই নিশাটো মোৰ বাবে কেনে বিৰক্তিকৰ হৈছিল মই তাক ভাবাবে বুজাব নোৱাৰো। অসহ্য হৈছিল স্বামীৰ কাৰ্য্য। আনদিনাৰ দৰেই প্ৰবল আবেগেৰে ভয়ঙ্কৰ ৰূপেৰে তেওঁ মোক গ্ৰাস কৰিছিল। ওচৰতে শুই থকা প্ৰতুলৰ কথা সেই সময়ত তেওঁ পাহৰি গৈছিল। নহলে হৈ পৰিছিল হিংস্ৰ পশু বা আদিম মানব। প্ৰতুলে বাৰে বাৰে মাথোন কৈছিল 'তোৰেই তো ভাই, এনেকৈ ডকাইতে ধৰাৰ দৰে ধৰিছ কিয়? তোৰ যে লাজ চৰম একো নাই।'

অৱশ ক্লান্ত হৈ যেতিয়া তেওঁ টোপনিত ঢলি পৰিল, তেতিয়া মই তেওঁৰ কাষৰ পৰা উঠি আহিলো। আনখন বিছনাত পৰি উচুপি উঠিলো। মই যেন এই প্ৰথম মোৰ দুৰ্ভাগ্যৰ কথা গম পালো। মোতকৈ ঘূৰ্ননয়ী জীৱন আৰু কোনো নাৰীৰ নাই। এনে জঘন্য জীৱন পৃথিৱাত একমাত্ৰ মৌৰ।

প্ৰতুল উঠি আহি মোৰ ওচৰত বহিলাহি। তেওঁ মোৰ যুৰত হাত বুলাই দি কলে—'তুমি যদি কোৱা মই যাওঁগৈ। সি বৰকৈ কোৱা বাবেহে..।'

হঠাৎ মোৰ যে কি হ'ল। মোৰ এনে লাগিল মই যেন এই বুকু এই মৰম হেৰুৱালে জীয়াই থকাই টান হ'ব। মই প্ৰতুলৰ হাতখন যুৰৰ পৰা তুলি খায়ুচি ধৰি কলো—'মোক আপুনি বচাব নোৱাৰিবনে । মই মনে মনে ভাবিলো দেখাত মই সুন্দৰী। মই পূৰ্ণ যুগলী। বুকুত অক্ষুৰ্ণ মৰমৰ সোঁত। বৈ থাকিলেও যাৰ অন্ত নাই। অনন্তদিন বৈ থাকিব। এই শক্তিকে লৈ মই নিশ্চয় এওঁক বিচাৰিব পাৰো। এই শক্তিকে লৈ নিশ্চয় মই বিকৃতকণী (বোগেই নিশ্চয়) স্বামীৰ কাষৰ পৰা আঁতৰিব পাৰো।

প্ৰতুল লাহেকৈ মোৰ কাষত শুই পৰিল। মই আকৌ কলো—'আপুনি মোক বচাবনে—?' তেওঁ মোৰ কথাৰ উত্তৰত কলে—'তুমি অন্ধিতীয়া। তোমাৰ বাবে মই সকলো এৰিব পাৰিম।'

ইমান সন্মুখে ক্লান্ত ভাবে পৰি থকা স্বামীয়ে সাৰ পাই মোক

কাৰু নেদেখি থক্‌মক্‌কৈ উঠি আহিল। ইতিমধ্যে প্ৰভুলো উঠি বহিছিল। তেওঁ প্ৰভুলক গম্ভীৰ মাত্বেৰে কলে—‘তই আৰু দ্বিতীয়দিন সন্ধ্যাক লগ পাবলৈ চেষ্টা নকৰিব।’

প্ৰভুল যোৱাৰ পাচত তেওঁ মৌক বাৰে বাৰে কৈছিল—‘প্ৰভুলে বাবলৈ মাত লগাওতে কিয় তুমি সেই দৰে তাৰ চকুলৈ চাইছিল। ? কিয় তুমি তাৰ হাতৰ পিঠিত চুমা দিছিল। ?

কিয়— ?

মই তাক তোমাৰ কাৰলৈ অনাৰ অৰ্থ এয়াতো নাছিল তুমি তাক হৃদয়ত প্ৰতিস্থা কৰিবলৈ মই তাক লৈ অহা নাছিলো।

১৯৫৮—৪ জানুৱাৰী

যিখন মুখেৰে দুদিনৰ আগলৈকে তেওঁ প্ৰভুলৰ গুণ-গান গাইছিল, সেই খন মুখেৰে আজি দুদিনে প্ৰভুলৰ অপৰাধৰ বক্তা মোক দি গৈছে। প্ৰভুলে বোলে মদ আৰু স্নানৰী নহলে এটা মাতো কাকো নিদিয়। মদ আৰু স্নানৰী ঘোচ দিয়েই বহুতে চাকৰীৰ প্ৰমোচন লৈছে বা বহুতে চাকৰী পাইছে।’

মই কলো—‘বাব লগত মোৰ ইমান ডাঙৰ ইতিহাস হল তেওঁক মই দেখিলেও হয়তো চিনি নাপাম। এদিন দিনত মাতিবচোন।’

মোৰ কথা শুনি তেওঁ উত্তেজিত হৈ পৰিল। দৃঢ় স্বৰে কলে—‘এদিনো আৰু সি মোৰ ঘৰত ভৰি দিব নোৱাৰিব। মই নথকা অৱস্থাত আহিলেতো কথা বেয়া হব।’

‘আপুনি নথকাত কিয় আহিব। আপুনি লৈ আহিব।’

‘হয়তো মই মাতিলেও সি নাহে।’

‘কিয়—?’

‘বস্তা মেনকায়েও দ্বিতীয় দিন তাক মাতি দিব নোৱাৰে।’

মই তেওঁক আৰু একো প্ৰশ্ন নকৰি জাবিলো কত কিদৰে তেওঁক আৰু এদিন লগ কৰিব পাৰো। তেওঁক আকৌ এবাৰ লগ পাবৰ বাবে মনটো মোৰ চকল হৈ পৰিছে। তেওঁক লগ কৰি মোৰ কবৰ মন গৈছে—‘আমীয়ে বোক এনে এক মন্ত্ৰ কৰিছিল যি মন্ত্ৰত মই তেওঁৰ কথাতেই

শাস্তি হৈছিলো। কিন্তু এতিয়া মই উপলব্ধি কৰিছো মোৰ এটা নিজস্ব মন আছে। এই মনৰে মই এতিয়া আপোনাৰ সঙ্গ কামনা কৰিছো।

১৯৫৮—৫ জুলাই

মই খুব বঢ়িয়াকৈ বৃদ্ধিছো মোৰ আৰু স্বামীৰ সৰল পৱিত্ৰ সমন্ধৰ মাজত কীটৰ প্ৰবেশ হৈছে। এই কীট স্বামীয়েই বহন কৰি আনিছিল। সময়ত ই ভয়ঙ্কৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিবও পাৰে। আজি মোৰ এনে লাগিছে মই যেন ক্ৰিতিম এটা সজাত আৱদ্ধ হৈ আছো। মই ইমান দিনে দেৱতা জ্ঞান কৰা স্বামী দেৱতাৰ আসনৰ পৰা ক্ৰমাত তললৈ নামি আহিছো।

হে ভগবান। তেওঁ যেন আৰু তললৈ নানামে। এতিয়া তেওঁ মোতকৈ এক ইঞ্চি হলেও ওখত আছে। বাবে বাবে মোৰ মনে মোক কৈছে—পুত্ৰ কামনাৰে তেওঁ নিজৰ আনন্দ তৃপ্তি উপভোগ কৰিবলৈহে প্ৰতুলক মোৰ বেডকমলৈ আনিছিল। কোনোবা এদিনা তেওঁ মোক কৈছিল—‘সতীত্ব চতীত্ব এইবোৰ কথা শুনি মোৰ ভাল নালাগে পুৰুষে তিকতাক ঠগা কথা মাথোন এইবোৰ। পুৰুষে নিজৰ তিকতাৰ সতীত্ব বিচাৰে আৰু আন তিকতাৰ সতীত্ব নষ্ট কৰি আনন্দ উপভোগ কৰে।’

সেই দিনাই তেওঁ মোক আন এটা কথা জনাইছিল। কি বুলি যে কওঁ এতিয়া! মানে মানুহৰ ইয়ে চায়ো বোলে মানুহ তৃপ্ত হয়। কোনো কোনোৰ বোলে এইটোত বেঁচ আনন্দ।’ মোৰ ভাব হৈছে তেওঁ আনন্দ লভিবলৈকে তৃপ্ত হবলৈকে প্ৰতুলক আনিছিল। এই কথাবোৰ ভাবি থাকিলে মই এতিয়া পাগল হৈ যাম। তেওঁৰ প্ৰতি অব্যক্ত আক্ৰোশত এনে লাগিছে যেন নিজৰ মূৰটো জোৰৰে পকাত মাৰি দি তেওঁৰ কাৰ্য্যৰ প্ৰতিবাদ কৰি কম—‘মোক কলৈ নমালে ?

মোৰ কি অপৰাধ ?

নাৰী ৰূপে জন্ম লভিলো—এয়েই অপৰাধ নেকি ? নাৰী ৰূপে জন্ম-বাৰেহে আপোনাৰ স্ত্ৰীৰূপে আপোনাৰ জীৱনলৈ আহিলো। স্ত্ৰী বাবেই আপোনাৰ অধীন হলো। অধীন হলো বাবেই মোক লৈ খেলা খেলিছে।

১৯৫৮-৮ জামুয়াবী—

সাজতে কিছুদিন মই বহীখন চোৱা নাছিলো। প্ৰতিদিনৰ কাৰ্য্য তালিকাৰেই দিন নিশা পাৰ হৈছিল। আজি তাৰ ব্যতিক্ৰম হোৱাত বহীখনলৈ মনত পৰিল। এতিয়া নিশা। সময় জানো কিমান হুল চাবলৈ ওচৰত বড়ী নাই। মোৰ এনে লাগিছে মই যেন বড়ীটো চাবলৈও উঠিব নোৱাৰিম। অদ্ভুত ভাগৰ লাগিছে। টোপনিয়েও হেচা মাৰি ধৰিছে। যেন মই শুলে আক মোক কোনেও জগাব নোৱাৰিব। আজি তিনি চাৰি নিশা এনে হৈছে। বিছনাত পৰিলে কৰ টোপনি কলৈ যায়। টোপনি নহাকৈ বিছনাত বিবক্তিকৰ ভাব এসোপাৰ সতে পৰি থকা যন্ত্ৰণা অসহ্য হোৱাত উঠি আহি এইখন লিখিবলৈ বহিছোহি।

পঢ়িহি সজ্জা সুন্দৰ ভাবে সাজ-পোছাক কৰাই স্বামীয়ে মোক বাহিবলৈ লৈ গৈছিল। মোক ওলাই যাব খোজা দেখি মা-অবাক। মায়ে ভাবিছিল—ভিতৰৰ পোকটোক আজিনো বাহিবলৈ বাবলৈ কিহে পালে। ভিতৰতে সোমাই থাকো বাবে মায়ে মোক প্ৰায়েই অকন-মান-ইফালে-সফালে ওলাবলৈ কয়। মই সন্তানহীনা নাবী বুলি সময়ত মা মোৰ প্ৰতি কঠোৰ হলেও সময়ত মোক কেতিয়াবা সহানুভূতিৰেও চায়। আচলতে মা বৰ মৰমিয়াল। পুত্ৰকৰ সংসাৰ শূন্য হৈ থকাতো কোনো মাকে নিবিচাবে।

মোক মোৰ স্বামীয়ে কলৈ লৈ গৈছিল সেই কথাহে কব খুজিছো। তেওঁ মোক এখন হোটেললৈ লৈ গৈছিল। নামী দামী হোটেল। ওপৰলৈ যোৱা খট্‌খটীত বঙা কাৰ্পেট খন-বৰ নিঃসহায় ভাবে পৰি আছে। মই সেইখনত কিদৰে ভৰি চোচোবাই চোচোবাই স্বামীৰ পাতে পাতে গৈছিলো সেই কথাৰ মাথোন এই কাৰ্পেট খনৰ নিঃসহায়তা যিনি সাক্ষী বল। কাৰ্পেট খন নিঃসহায় ভাবে নিববে পৰি থকা চেহেৰাটোৱে মোক যেন কৈছিল—ওপৰত মুখ মেলি অজপৰ এটা পৰি আছে। সান্ত্বনান !!

হুৱাব ঠেলি স্বামী কোঠা এটালৈ সোমাই গল। ময়ো নিববে

তেওঁৰ অনুগমন কৰিলো। কোথাতে দামী বঙা কাৰ্পেট। পৰিপাতি
 ভাবে সজোৱা কোঠাটোত এফালে ড্ৰেচিং আয়না। পালেঙত গাখীৰৰ
 ফেনৰ দৰে বগা কোমল বিছনা। মই কোঠাত সোমায়েই থমকি
 বৈছিলো। ইঠাৎ যেন বুকুখনত প্ৰচণ্ড এটা কোব পৰিছিল। পৰিপাতি
 ভাবে সজোৱা কোঠাটোৰ প্ৰত্যেকটো বস্তুৱেই যেন মোলৈ পুতৌৰ ভাবে
 চাই নিৰবে। আহা! আহা! বুলি সমবেদনা জনাইছিল।

এই কোঠালৈ তেওঁ মোক লৈ অহাৰ অৰ্থ? কোনোদিন মোক
 লগত লৈ তেওঁ কলৈকো যোৱা নাছিল। কোনো কোনো পুৰুষে বোলে
 জীৱী শুল্কৰী হলে সজাই পৰাই ইফালে-সিফালে লৈ ফুৰি গৌৰৱ অলুভৱ
 কৰে। মোৰ ভনী এজনী প্ৰফেচাৰ এজনে বিয়া কৰাইছে। তাই
 অলপ চাপৰ বাবে (বাওঁনা নহয়) প্ৰফেচাৰে তাইক কলৈকো লগত
 নি নিয়ে। বয়সত তেওঁত কৈ সৰু বোৱেজজনীক ইফালে তেওঁ লৈ ফুৰি
 গৌৰৱ অলুভৱ কৰে। কাৰণ বোৱেক বগা আৰু ওখ। প্ৰফেচাৰে
 ভাবে জনাইছে সেইজনী তেওঁৰ নবোৱেক বুলি জানে নজনাইতো
 বোৱেককে ঘৈনীয়ক বুলি ভাবে। নজনাই তেনেকৈ ভাবে ও। তাতেই
 তেওঁ তৃপ্ত হয়। আনন্দ পায়। কোনোবাই যদি বোৱেকক চিনিব
 নোৱাৰি কয় বৰা আপোনাৰ মিছেছৰ লগত দেখিছিলো, তেতিয়া আক
 কোনে পায়! তেওঁৰ তৃপ্তিৰ হাঁহি চকুৰ কোনত ফুটি উঠে।

মোৰ ক্ষেত্ৰত কিন্তু সি নহল। স্বামী দেওৰ মোৰ ছয়ো একে। দেওৰ
 জনেও মোক লৈ এদিনো এখোজ নোলাল। এবাৰ মই মাৰ ঘৰলৈ
 যাবলৈ লগ ধৰাত ননন্দজনীক কৈছিল—‘জনাই হে নবো বুলি জানিব।
 মোৰ দ্বাৰা এই কাৰ্য্য নহব। নজনাই শিৰত সেন্দূৰ সোপা দেখি
 ভাবিব...’ কথাবাৰ সমাপ্ত নকৰি তেওঁ সেই ঠাইৰ পৰা আতৰি গৈছিল।

স্বামীয়ে মোক পঢ়াই কলৈ লৈ গৈছিল সেই কথা কবলৈ লৈ লোকৰ
 কথা ওলাল। পঢ়াই তেওঁ মোক ‘এফালে যাম ওলাবা বুলি’ লগ ধৰি
 ছিল। কলৈ মোক লগ ধৰিছে সেই প্ৰশ্ন নকৰি মই স্বামীৰ লগত গৈ
 খটখটীৰ বঙা কাৰ্পেট গচকি আহি বাৰান্দাৰো বঙা কাৰ্পেট পচকি
 গৈ কোঠাৰ বঙা কাৰ্পেটৰ ওপৰত থমকি বুলো।

মোক কোঠাত বহিবলৈ কৈ স্বামী ওলাই গল। অলপ সময়ৰ পাচত কোঠালৈ 'বয়' এটি সোমাই আহিল। তেওঁৰ হাতত দ্ৰৈ এখন। সেই দ্ৰৈৰ ওপৰত বিলাতী মদৰ বটল গিলাচ আৰু কি কি আনি মেজৰ ওপৰত থলেহি। দ্ৰৈখন মেজত থৈ 'বয়' টিয়ে মোৰ মুখলৈ চাইছিল। চকুৱে চকুৱে পৰাত লৰা লৰিকৈ চকু নমালে। ওলাই যাওঁতে দুৱাৰ মুখৰ পৰাও এবাৰ মোৰ মুখলৈ চাইছিল। এইবাবো মোৰ চকুৱে চকুৱে পৰিল। কাৰণ মই তেওঁৰ মুখলৈকে চাই আছিলো।

কিছু সময়ৰ পাচত স্বামী ঘূৰি আহিল। তেওঁ আহি দ্ৰৈখন থকা মেজৰ ওচৰলৈ গৈ, বিছনাৰ ফালে আগবাঢ়ি গল। মই এতিয়াও নিৰ্বাক। মই যি অনুমান কৰিছো সি যেন সত্য নহয়—মই এই কথাই মনে মনে ভগবানক প্ৰাৰ্থনা কৰিছো। মোৰ এনে লাগিল স্বামীয়ে মোক পন কৰি পাশা খেলত বহিছে। মোৰ চকুত পৰে তেওঁ দহ মিনিট মানত পাচবাৰ মান ঘড়িলৈ মন কৰিছে। এবাৰ ঘড়ি লৈ মন কৰা সময়তে দুৱাৰত যুহু শব্দ হয়। তেৱেই ততাতৈয়াকৈ গৈ দুৱাৰ খুলি দিলে। এজন ভদ্ৰলোক কোঠালৈ সোমাই আহিল। ভদ্ৰলোকৰ গাত দামী চুট ডিঙিত টাই। স্বামীয়ে মোক কলে—

‘দৌপ এওঁ মোৰ বন্ধু মিঃ...’

তেওঁ মিঃ কোন স্বামীয়ে নামো নকলে উপাধিও নকলে। সিজনোও স্বামীয়ে অধাকোৱা কথা সমাপ্ত কৰি নকলে মোৰ নাম অমুক বুলি। মই নমস্কাৰ জনাই কলো—‘মোৰ নাম সন্ধাদৌপ ৰাজখোৱা।’

মাদুহ জনৰ মুখৰ পৰা ভৰিলৈকে মই মন কৰিলো। স্বামীয়ে মোক কলে—‘এখেতৰ প্ৰমোচন হল। তাৰ বাবে সৰু এটি পাৰ্টি দিব। আজি নিশাটো আৰু কালিলৈ দিনটোৰ বাবে এই কমটো লৈছে।’

মই ভাবিলো পাৰ্টি দিব যেতিয়া নিশ্চয় আৰু কোনোবা আহিব। কোঠাটো বৰ বেচি ডাঙৰ নহয়। ইফালে মেজ চকিও বেচি নাই। চাৰিখন চকি মেজ এখন। হয়তো চাৰিজন মান লোকক হে নিমন্ত্ৰণ কৰিছে। বহাতে মই বহি থাকিলো। মোৰ স্বামী আৰু ভদ্ৰলোক জনে দ্ৰৈখন আগত লৈ বহি বটলৰ সাকৰ খুলিল। বটলৰ পদাৰ্থটিক

সৈতে মোৰ চাক্কু পৰিচয় আছে। সন্ধ্যা কোঠাত সোমাই তেওঁ অকলৈ এই পদাৰ্থটি ব্যৱহাৰ কৰে। কেতিয়াবা ঘৰলৈ অহা বিশেষ ব্যক্তিকো ইয়াৰে অপায়িত কৰে। মই তেওঁলোকলৈ চাই বুলো তেওঁলোকে মুৰ্গি মাংসৰ টুকুৰা তুলি লৈ চোবাইছে। বৈ বৈ ঢোকে ঢোকে গিলাচ পদাৰ্থটি গিলিছে।

সময় গৈ আছে। মই ঘড়ি লৈ চাই ভাবিছো কাক কাক নিমন্ত্ৰণ কৰিছে। তেওঁলোক কেতিয়া পাবহি।

এসময়ত দুৱাৰত টোকাৰ পৰিল। দুৱাৰখন খুলিবলৈ স্বামীয়ে মোক আদেশ কৰিলে। মই গৈ দুৱাৰখন খুলি দুৱাৰ মুখতে থিয় হৈ বুলো। মই ভাবিছিলো নিশ্চয় এইবাৰ নিমন্ত্ৰীত ভদ্ৰলোক আহিব। কিন্তু দুৱাৰ ঠেলি সোমাই আহিল সেই 'বয়'টি যিজনো আগতে এবাৰ ট্ৰেখন মেজত নমাই গৈছিল। এই 'বয়' জনৰ পাচত আক দুজন 'বয়' সোমাই আহিল সিহঁতে আহাৰৰ পাত্ৰবোৰ মেজত নমাই পানী গিলাচ আদি যতনাই ওলাই গল। ওলাই যাওঁতে সিহঁতে দুৱাৰ খন জপাই গল। প্ৰত্যেকৰে চকু এবাৰ এবাৰ মোৰ মুখত পৰিছিল। ইমান সময়ে মই দুৱাৰৰ কাষতে থিয় হৈ আছিলো। স্বামীয়ে বিৰক্তিবে কলে—'তাতে যে বজাপাত পৰা মানুহৰ দৰে থাকিল। অহা এইবিলাক পৰিবেশন কৰাহি।'

ইচ্ছা কৰিয়েই মই কোনো মতে নামাতিলো। ইমান সময়ে মই তেওঁৰ মতলৱটি বুজিব পাৰিছো। এই কথাই মোৰ প্ৰথমে সন্দেহ হৈছিল। ভদ্ৰলোকটি তেওঁৰ সমকক্ষ নহয়। তেওঁতকৈ নিশ্চয় কেইবা খাপো ওপৰত। খোৱাৰ আগতে ভদ্ৰলোক জনে কোট আৰু ডিঙিৰ টাই খুলি লৈছিল। খোৱাৰ পাচত তেওঁ লংপেণ্টটো আৰু কামিজটো খুলিলে। শৰীৰটি তেওঁৰ বেচ পুট। বুকু গুথ। বাহু বহল। সেই অনুপাতে ককালৰ তলৰ অংশ ক্ষীণ। যেন এজন স্বাস্থ্যবান মানুহৰ তলৰ অংশ আতৰাই ভাব ঠাইত এজন গ্ৰহণী কগীয়া মানুহৰ তলৰ অংশ লগাই দিছেহি।

মানুহজন বাধকমত সোমাপ্তে মোক স্বামীৰ কুঠৈ। সুৰে কলে—
তুমি কিমান সতী সাধনী জনা আছে। ঢং নৰখিবা। মই খুলি নকলেও নিশ্চয় সকলো বুজিছা। এই মানুহজন মোৰ চাক্কীৰ সুৰ মেকদণ্ড।

এওঁ বিলাতত চাৰি বছৰ থাকি অহা মাহুহ। এওঁলোকৰ মতে এইবোৰ ভাঙৰ লগত খানী খোৱা কথা। লগতে আমাৰো স্বাৰ্থ এটা আছে। আমাক সম্ভাৱন এটি লাগে।’

এইবাৰ মই মাত লগালো ‘পুলিচৰ চাকৰীত বিলাত কেবত মাহুহ থকা এই প্ৰথম শুনিলো। মোৰ কথা শুনি তেওঁ সক মাতেবে শুণ্ড জুৰত কলে তুমি কি ভাবা। পুলিচত থকাবোৰ সকলো বোজা ভাব বোৱা গাথা।

তেওঁৰ কথাৰ সমাপ্ত কৰা নহল। ছুৱাৰ খুলি ভৱলোকটি বাথক মৰ পৰা ওলাই অহাত সিমানতে বৈ দিলে। মই নিৰবে উপায় চিন্তা কৰিলো। কি দৰে মই এতিয়া এই বাক্সসহঁতৰ গ্ৰাসৰ পৰা উদ্ধাৰ পাওঁ। অলপ পাচতে তেওঁ নিশ্চয় গাৰ লোপাই কাপোৰ খুলিব। ছিঃ ভাবিবই নোৱাৰি। যুগা অব্যক্ত এক আক্ৰোশৰ উদ্বেজনাত মই দাঁত চেপি ধৰিলো। ওলাই যোৱাৰ আশাৰে ছুৱাৰ কালে আগ বাঢ়িলো। সম্ভাৰো সীমা আছে। মোক অস্থিকা অস্থালিকা কৰিবলৈ গৈ তেওঁ মোক তেওঁৰ চাকৰীৰ মূৰ মেৰুদণ্ডক তুই কৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰিছে কালিলৈ সোন হাঁহাৰ লোভত যে ব্যৱহাৰ নকৰিব কোনে জানে। মই ছুৱাৰত হাত দিয়াৰ লগে লগে তেওঁ উঠি গৈ মোৰ গালত এটা প্ৰচণ্ড চৰ সোৱালে মই স্কক হৈ বৈ গলো। মোৰ জীৱনত মোৰ গালত পৰা এইটো প্ৰথম চৰ। হয়তো এইদৰেও কব পৰা যাৰ এই আৰম্ভ বুলি। যদি মই মোৰ স্বামীৰ এনে কাৰ্য্যৰ প্ৰতিবাদ কৰো তেন্তে তাৰ মূল্য ইয়াকৈই দি যাব।

মই গালত হাত দি ওলমূৰকৈ বৈ আছো। কানখন সোঁ সোঁ কৰি আছে। মই যেন বসুমতীৰ ও-ও—কৰি অসহ্য বেদনাত কেকোৱা কেকনি শুনিলো। অনন্ত দুঃখত অত্যাচাৰত ব্যাভাৰত বসুমতীয়ে যেন ডেনেকৈ কান্দিছে।

মোক হাতত ধৰি টানি আনি সিহঁনাত ঠেলা মাৰি পেলাই দি তেওঁ কলে—‘প্ৰভুল সূক্ষ্মৰণ সেয়ে ভাব ক্ষেত্ৰত এই মূৰ্ত্তি নেদেখিলো।’

মই অকুট কণ্ঠেৰে প্ৰভুলক উদ্বেষ্ট কৰি চিঞৰি উঠিলো—মোৰ স্বামীয়ে মোক নবকৰ ছুৱাৰ খুলি নবকলৈ ঠেলিছে। মোক তুমি উদ্ধাৰ কৰিবানে।

মোৰ আৰ্শ্বনাদ মোৰ বুকুতে আৱদ্ধ হৈ থাকিল। পৃথিৱীয়ে ভাৰ কোনো সম্ভেদ নাপালে। আজি নিশা, নিশাৰ নিববতাক সাক্ষী ৰাখি মোৰ ইতিহাস লিখিছো। তাত মোৰ বুকুৰ কথাও ব্যক্ত কৰিলো। মই মৰাৰ পাচত যিয়ে এইখন পঢ়িব তেওঁৰ লগতে মোৰ সচা পৰিচয় হব। আজি মোৰ মনলৈ আহিছে—ইমানতে এই জীৱনক বিদায় দিয়াই ভাল হব।

১৯৫৮।১২ জানুৱাৰী

হোমাগ্নিক সাক্ষী কৰি দেউতাই মোক মোৰ স্বামীৰ হাতত অৰ্পণ কৰিলে বুলিতো স্বামীয়ে মোক যেনেকৈ নচুৱাই মই তেনেকৈ নাচিব নোৱাৰিম। মই সিদ্ধান্ত কৰিলো চতুৰ্থ পুৰুষ হাতত পৰাৰ আগতেই যি কোনো পথেদি যি কোনো উপায়েৰে এই খেলৰ পৰা ওলাব লাগিব। কিন্তু কেনি কলৈ ওলাম ?

ঘৰলৈ ওলাবলৈ ঘৰত মেলৈ বুলি বুকুত অমৃত লৈ ছেপাহৰে মই যোৱাৰ ৱাৰ্টলৈ চাই আছে কোনে ? ঘৰততো মোৰ মানাই। আছে মাহীমা। তেওঁৰ বুকুত আছে বিহপাত্ৰ। মোৰ বিয়াত খবছ বেছি কৰা বুলি মাহীমাৰ দেউতাৰ লগত মাত বোলেই বন্ধ আছিল। মোৰ লগত দিবলৈ গঢ়োৱা অলঙ্কাৰ খিনি যিদিনা আনিলে, সেই দিনাৰ পৰা মাহীয়ে মোক ওলাই অহালৈকে মাতকে নামাতিলে।

ঘৰলৈ ঘূৰি যোৱাৰ কথা ভাবিব নোৱাৰি গোটেই ঘৰটো ঘূৰি ঘূৰি বিহ জাতীয় কিবা পাওঁনে চালো। পদ্মা এদাল ছাততলৈ তৎক্ষণাত আকৌ দলিয়াই দিলো। মনতে নিজকে কলো- এনেকৈ মৰিব নোৱাৰি। এই মৃত্যুত নিশ্চয় কষ্ট বেচি। মুখখন নিশ্চয় বিকৃত হৈ যাব। হয়তো চকু দুটা আক মেল খাই যাব। জিভাখন ওলাই পৰিব। মই ভাবিলো একাণ্ডই যদি মৰিব লাগে আৰামেৰে মৰিম। এনেকৈ মৰিবলৈ হলে সহজ উপায় হল টোপনি অহা পিল এসোপা খোৱা।

সেই নিশা স্বামীয়ে মোক বুকুত সাৱটি ধৰি কান্দিছে। মদখাই আগেয়েও তেওঁ এইদৰে কান্দিছে। আজি কিন্তু মদ নোখোৱাকৈ সোধোতে কলে মই বোলে বৰ ভাল। সেয়ে মোৰ মৰমতে কান্দিছে।

মাজতে কেইদিন মান মোৰ এই বহীখনত কোনো কথা লিখা নহল। কোনোবা এদিনা তেওঁ মোক কৈছিল—‘যি আশা কৰিছিলো সেয়াও ফুটি ফুটিল। জাতো গল পেটো নভুলি মই জোঁয়াৰ লগত এজন প্ৰিয়দৰ্শন সুন্দৰ যুৱকৰ পৰিচয় কৰি দিম। ছাত্ৰনেতা এই ডেকাভনৰ বুকুত জুই আছে। চকুত সেই জুই’ জিলিকি উঠে। কথাত জুইৰ ফিৰিঙতি উৰে। সময়ত জুই জ্বল। চকু যোৰত সময়ত মৌ নিজৰি পৰে। অন্ধুত কোমল লাগে চকুযোৰ। গভীৰ কোমল দৃষ্টিয়ে হৃদয় স্পৰ্শ কৰে। ছাত্ৰ আন্দোলন বোৰত প্ৰত্যেক বাবেই গ্ৰেপ্তাৰ হয়। জেল খাতে। এনে এজন লৰাৰ পিতৃ হোৱা কম ভাগ্যৰ কথানে।

ইয়াৰ পাচদিনা দুপৰীয়া লৰা এজনে মোক লগ পাবলৈ আহিল। পৱনে আহি খবৰ দিলেহি—লৰা এজন আহিছে মোক লগ পৰ খোজে।

মই ওলাই গলো। আগফালৰ বাৰান্দাতে লৰাজন ‘খিয় হৈ ঘৰৰ ফালে পিঠি দি বাটৰ ফালে চাই আছিল। মই মাত দিয়াত খুৰি মোৰ ফালে চালে। মোৰ মুখত চকু ধৈ সূছিলে—

মই মোৰ পৰিচয় দিলো। তেওঁ নমস্কাৰ জনাই পকেটৰ পৰা খাম এটা উলিয়াই মোৰ হাতত দিলে। মোৰ ভাব হল লৰাজনে খোলোচা মনেৰে নমস্কাৰ জনোৱা নাই। অনিচ্ছা ভাবে মাথোন সকলৈ কৈছিল নমস্কাৰ।’ তাৰ পাচত কৈছিল ‘তেখেতে’ দি পঠাইছে। আপোনাৰ হাততহে দিবলৈ কোৱাত আপোনাক বিচাৰিছিলো।’

মই মন কৰো আনৰ দৰে মোৰ স্বামীক লৰাজনে ‘চাৰ’ সম্বোধন কৰা নাই। দাদা মামা এনে জাতীয় ও কোনো সম্বোধন নকৰি - ‘তেখেত বুলি সম্বোধন কৰিছে। অলপ বৈ আকৌ কলে—‘তেখেতে উত্তৰটো লৈ যাবলৈ কৈছে।’

প্ৰথম সাক্ষাততে মোৰ এনে লাগিল—এইটি এটি বৰ গছৰ পুলি। আচল পুৰুষৰ জাত। অকুৰন্ত মনোবল ও উজল সন্তোষনাবে আগবঢ়া লৰা। ভৱন্ত্ৰ কৰি জলি থকা চকু যোৰে কেন কৈ আছে মোক কাকি দি কত সাৰিবা।

মই লৰাজনক মাতি আনি জইকমত বহিবলৈ দি কলো—‘আপুনি

পাচ মিনিট বহক দেই। মই চিঠিখন পঢ়ি কি উত্তৰ লিখিব লাগে
লিখি আনো।’

মই ভিতৰ সোমোৱাৰ লগে লগে ফ’নটো বাজি উঠিল। মই ফ’নটো
হাতত লৈ কলো—‘মিছেছ, বাজ খোৱাই কৈছে।

‘এই মাত্ৰ পাইছেহি। মই চিঠিখন পঢ়াই নাই।’

‘আপুনি এইবোৰ কি কৈছে? অসম্ভৱ। না মই নোৱাৰিম।’

মই ফ’নটো ধৈ লৰাজনৰ ওচৰলৈ ঘূৰি আহিলো। চিঠি পঢ়া আৰু
উত্তৰ লিখা এটাবো আৰু প্ৰয়োজন নাই। তেওঁৰ কি কব লগীয়া মই
যি জানিব লগীয়া জনা হৈ গল।

মই লৰাজনৰ সমুখৰ চকিত বহি তেওঁক একাপ চাহ খাবলৈ
অনুবোধ কৰিলো। তেওঁ পাতল ভাবেও আপত্তি নকৰিল। মই
কলো—এই ঘৰটোত মই অকলে অকলে থাকি থাকি সময়ত মাত
মাতিলোঁও পাহৰি যাওঁ। মনে মনে থকা অভ্যাস হৈ গল।’

মোৰ কথা শুনি তেওঁ হাঁহিলে। শব্দহীন তেওঁৰ এই হাঁহিটো
মোৰ বিশেষ অৰ্থ পূৰ্ণ যেন লাগিল। মই সুধিলো—‘হাঁহিলে যে?’
মনতে মই কলো—মইতো হাঁহিব লগীয়া একো কোৱা নাছিলো।
দ্বিতীয়বাৰ অকনমান হাঁহি কলে—

‘আপোনাৰ ঘৰটো অট্টালিকা। প্ৰকাণ্ড প্ৰকাণ্ড কোঠাবোৰত
থাকিবলৈ মানুহৰ অভাব। আমাৰ ঘৰটো আপোনাৰ এই কোঠাটোৰ
সমানো নহয়। তাকে তিনিটা কোঠা কৰা হৈছে। ঠাই কম। মানুহ
বেচি। অৰ্থাৎ আমি সকলো ঘৰটোত সাতোটা প্ৰাণী থাকো।
আপোনালোকে এই দিশটো কল্পনাই কৰিব নোৱাৰে।’

‘খুব পাৰো’। মই কলো—‘মোৰ দেউতাৰ ঘৰখন আপোনালোকৰ
ঘৰৰ দৰে নহলেও ঠিক এনেও নহয়। তুমি কোৱা ঘৰৰ দৰে ঘৰৰ লগত
মোৰ বিয়াৰ আগতে একেবাৰে সম্বন্ধ নথকা নহয়। তাৰ পাচত কলো—

‘তুমি পঢ়ি থকা লৰা তুমি বুলি কলে বেয়া নোপোৱাতো?’

‘মই আপোনাৰ ভাইৰ দৰে বেয়া পাম কিয়?’

সেই নিশা স্বামীয়ে তেওঁৰ কথা কৰ্ত্ততে মই কৈছিলো—

‘পাঁচবিড় তেওঁ মোক কৈছে যই তেওঁৰ বাহুবল নহে। অস্তিত্ব এই ল’বাজনৰ কথা আৰু মোক নকৰ। তেনে এটা সন্তান মোক লাগিবই।’ কথাবাব কৈ তেওঁ অলপ বৈ আকৌ কৈছিল, ‘তোমাৰকৈ সক কেঁচিয়াও নহয়। মোৰ স্বী হিচাপে তেওঁ তোমাক চাইছে। তেওঁতো জনা নাই তুমি মোককৈ কিমান স্নেহ। মোৰ যুৱ পকা চুলিত চকু খৈ তোমাৰ বয়স লেখিলেহো নহয়।’

২৫ জাহাজবানী—

আজি পুৱা তেওঁ মোক কোন নহয় এটা দি কলে ‘কোন কবা।’ স্বামীয়ে আদেশৰ স্মৃতি কথা কলে সেইকথা দেখোন নাৱাহি নোৱাৰো। ক’ত জানো মোৰ দুৰ্বলতা আছে। কোন কবি তেওঁৰ আদেশমতেই মই তেওঁক মাতিলো। ইয়াৰ আগতেও ইটো-সিটো দেখুৱাই কেইবাবাৰো তেওঁক লগ কৰিছো। এই সাক্ষাৎবোৰত মই তেওঁৰ চৰিত্ৰৰ বিষয়ে নিশ্চিত হৈছো। আত্মীয় সৎ ও সুন্দৰ স্বভাৱ তেওঁৰ। তেওঁৰ মুখলৈ চালে মোৰ এনে লাগে, এনে সন্তানৰ মাক নিশ্চয় পুণ্যৱতী হ’ব লাগিব।

সাজ-পাৰ কেনেকৈ কি কবিৰ তেওঁহে চাহি গছে। সেন্দূৰেৰে লেব বঙা কৰিবলৈ মানা কৰিছে। কপালত মাখোন সৰুকে কোঁট এটা লবলৈ কৈছে।

ডুব-চকুবিৰ ল’বাজন ঠিক সময়তে আহি ওলালহি। তেওঁ মোক সুধিলে, ‘আপুনি বাক মই তাত আছে। বুলি কেনেকৈ জানিলে ? আপোনাৰ বিশেষ কি কথা আছে কওক। যেনে তাত বিশেষ কাৰ্য এৰি আহিছো।’

‘তোমাৰ বহি বিশেষ জৰুৰী কাৰ্য আছে মোৰ কথা মই নকট বিয়া।’ এই ক’লো।

‘কেনে জাহাজবানীৰ কাৰ্য বাতি এয়াৰ জাহাজে টেলিফোন হ’ব। ককৰ-কিৰ মাতিছিল ?’ তেওঁ কলে।

‘তেওঁ আজি হঠাৎ একালে বাবলসীয়া হ’ল। ইফালে মই দুটা
টিকেট লৈ ধৈছিলো। বাবা ?’

‘ক’লৈ ?’

‘ফাচনলৈ। জয়ন্ত হাজৰিকা আহিছে। এই ফাচনত এগৰ ফুকম
নামৰ ডাক্তৰ ল’ৰা এজনে গাব। আৰু তাৰ মুখত তেওঁৰ কৰ্তব্য বিষয়ে
শুনিছো। ষ্টেজত হাঁহি হাঁহি গান গোৱাব বোলে এটা আঁঠু আছে।
মই তেওঁক চাবলৈ, তেওঁৰ গান শুনিবলৈ ওলাইছো। জয়ন্তৰ গান
পুৱা-গধূলি বেডিঅ’, বেকৰ্ডত শুনিয়েই আছো।’

‘ফাচনলৈ যাবলৈ আপোনাৰ লগ নাই ?’

‘নাই।’

‘মোৰ ভাটীকে আপোনাৰ লগত পঠায় হব ?’

‘কিয় তুমি ? মোৰ লগত যাবলৈ বেয়া পাইছা ?’

‘আপুনি যে কি কৈছে ? মোৰ বিশেষ কাম এটা আহিল
বাবেহে।’

‘তোমাৰনো এনে কি বিশেষ কাম থাকিব পাৰে ? স্বৰূপ তোমাৰ
জেউতাবা আছে। দাদাবা আছে।’

‘স্বৰূপ কাম নহয়।’

‘বাইজৰ কাম ? জনসেৱাৰ ব্ৰত ? ভৱিষ্যৎ এম-এল-এ, যত্নী
হোৱাৰ স্বপ্ন আছে নেকি ?’

মই কথা শেষ কৰাৰ আগতেই তেওঁৰ চকুৱে-মুখে ৰূপ সলালে।
অমৃত নিজৰি থকা চকুবোৰত যপহকৈ জুই কিৰিঙতি জিলিকি উঠিল।
তেওঁ একো মাত মতা নাছিল। মই কলো, ‘বেয়া পালা ?’ অসম বৈ
আকৌ কলো, ‘তোমাৰ দৰে ল’ৰাই এম-এল-এ, যত্নী হৈ পোৱা আহল-
বহল ওখ জীৱনৰ স্বপ্নত আন্দোলনত জগিয়াই উঠে। কলকৰ ওলী
টি. আৰ. শি.ৰ বেনেটৰ খোচলৈ গুৱ নকৰি তোমালোক আগবাঢ়া
অবিজ্ঞতাৰ বিৰুদ্ধে যুজিবলৈ। চুক্তি অস্তায়ক দমন কৰি অসহায়তাৰ

কথার হৈ-সুখক প্রতিন্ধা কবির ভাষেবে। জগৎ প্রতি বাগবিকর কুহ
কবি ভেদাভাষক বুকু দবে হৃদয়েভেদ ভেদে কথোন্মাব স্বয়ং ভাবত
লচাই বাগবাক্য হৃদয়েভেদ।’

‘আপোনা-ব-লগত স্বাক্ষর হলে মই তাঁকে কোন এটা কবি বল
জানিব। এতিয়াই আহিয় বুলিহে মই ওলাই আহিছিলো। তেওঁ
মোলে বৈ থাকিব।’ তেওঁ কলে।

‘কোন কবিবা—? আহা’ বুলি মই তেওঁক জিজ্ঞাসিলে কোন কহ
কমটোলৈ মাতি লৈ স্বাক্ষরে বাটতে মায়ে দেখা পালে। তেওঁ কোন
খবোতে মায়ে মোক সুধিলে—‘ল’বাজন কোন?’

‘পেছৌ ল’বা।’ মই কলো।

বাটত আহোতে তেওঁ মোক সুধিলে—‘পেছৌ ল’বা বুলি মিহাকৈ
কিয় কলে?’

‘নহলে বা কি ভাবে।’ মই অকণো লুকচাক নকবাকৈ কলো—
‘এই ঘবখন মাকাতা যুগতে থকা ঘব। জীৱনী বোৱাবীয়ে অনাধীৰ
মুৱকৰ লগত কথা পতাও প্ৰশ্নৰ কথা।

কোন—?

কিয়—?

কি কথা—? ইত্যাদি ইত্যাদি।’

কথাৰাব কৈ মই তেওঁৰ মুখলৈ চালো। তেওঁ মোৰ মুখলৈকে চাই
আছিল। গাড়ীৰ পাচৰ চিটত তেওঁ আক মই। তাইভাবে সমুখৰ
পথত দৃষ্টি বাধি ধীবে ধীবে এল্লেলেটবত ভবিব ভব দিহে। মই লাহেকৈ
তেওঁৰ হাতখন মোৰ হাতলৈ তুলিলে কলো—

‘মই তোমাৰ নামটোৱেই নাজানো।’

‘জয়—মোৰ নাম।’

‘সুখৰ নাম। এইটো নিশ্চয় স্বত মতা নাম?’

‘আনটো নাম জীৱন। জীৱন মহত।’

‘তুমি জয়! তুমি জীৱন!’ সকল সৰু হাতেৰে মই আপোন মনে কলোঁ। মোৰ অজ্ঞাতে মোৰ দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰিল। মই দুৰ্বল অনুভৱ কৰিলোঁ। নিজক অফুট কঠেৰে কলোঁ মই নিজে নাজানিছিলোঁ মই যে ইমান দুৰ্বল! মোৰ নিজৰ ওপৰত বিশ্বাস নাই। মই দৃঢ় নহওঁ। নিজক নিজে গালি পাৰি তেওঁৰ হাতখন লাহেকৈ আঁতৰাই দিলোঁ। মই নজনাকৈয়ে মোৰ মনে সংগ্ৰাম আৰম্ভ কৰি দিলোঁ। মই ভয়ঙ্কৰ এক বান্ধুসৰ ভয়ঙ্কৰ মুখ গহবলৈ যেন ক্ৰমাৎ আগবাঢ়ি গৈছোঁ। মোৰ এনে লাগিল। মই ভয় ভয় ভাবেৰে জয়ৰ মুখলৈ চালোঁ। তেওঁ সুধিলে—
‘কি হল?’

‘মোৰ ঘৰটোৰ শূন্যতাই নিৰবতাই মোক তিলে তিলে হত্যা কৰা কথাই মোৰ জীৱনত আউল লগাইছে। নিসঙ্গতা বোধে মোক পাগল কৰি দিব। মই অনুভৱ কৰোঁ এটা অভাব। এক ভাগৰ। এই শূন্যতাই, এই ভাগৰে মোৰ সৰ্বমুখৰ গ্ৰাস কৰি সংগ্ৰামৰ অগ্নি জ্বলাইছে।’

‘কেনে সংগ্ৰাম মই বুজি পোৱা নাই।’ জয়ে কলে। তেওঁৰ আগত ইচ্ছা কৰিয়েই মই মোৰ শূন্যতাৰ কথা উলিয়াইছোঁ। মোৰ কবৰ মন গৈছিল—তুমি বুজা নাই। তুমি ভীষ আৰু মই বিচিহ্নবীৰ্য্যৰ বিধবা পত্নী। মোৰ স্বামীয়ে শাস্ত্ৰৰ বজাৰ পত্নী পদ্মগন্ধাৰ ভাও লৈছে। মোক অস্থিকা অস্থালিকাৰ ভাও দি সজাই পৰাই তোমাৰ ব্ৰত ভাঙিবলৈ পঠাইছে। উদ্দেশ্য আমাক এটি সন্তান লাগে।

এনেকৈতো কব নোৱাৰি সেয়ে কলোঁ—

‘যদি ভৱ দুৰ্বীয়া কুলিৰ মাত শুনো তেতিয়া মোৰ চকুত জাহে—
আমকলি ভবি ধকা গছলৈ এটি শিশুৱে কমুটিয়াই ধকা।’ মানা কৰা কথা সি কেতিয়াও হুণুনে। কেতেকী চম্পা কুলৰ গছত, গছত ওলোৱা কুঁহি পাতত মই এটি সৰু শিশুৰ বডা কোমল ভৰি দুখন ও কণ কণ আঙুলিৰ কণ কণ নখত জেতুকাৰ বোল বোঁৰো। অৰ্থাৎ মোৰ চকুত কোমল ছটি ভৰি ও দুখন হাত তাই উঠে। সেই ভৰি, সেই হাত এটি

সক নিশ্চয়। লগে লগে মই অসহ্য এক শূভতা অনুভব কৰো। সুখৰ মোচৰ দি উঠে।’

‘কিহা হোৱা আপোনাৰ কেইবছৰ হল?’ বুলি প্ৰশ্ন কৰি জনে মোৰ মুখৰ পৰা ভাবিলৈকে লক্ষ্য কৰিছিল। মই স্মৃতিশীল—

‘কিয় নুখিলা—?’

‘এনেয়ে।’ তেওঁ কলে। এনেয়ে বুলি কলে যদিও মই কুজিছো—
এনেয়ে তেওঁ এই প্ৰশ্ন কৰা নাই। আৰু সেই গুটিও অৰ্ধশূভ নহয়।
তেওঁ হয়তো ভাবিছে মোৰ আটল দেহৰ গঠন নষ্ট হয় বুলি স্বামীয়ে
মোক সন্তানৰ জননী হোৱাৰ পৰা বঞ্চিত কৰি থৈছে। কোনোৱে ভাবে
সন্তানৰ জননী হলে নাৰীৰ সৌন্দৰ্য্য নষ্ট হয় বুলি। কোনোৱে কয় প্ৰথম
সন্তানৰ জননী হোৱাৰ পাচতহে আটল সৌন্দৰ্য্য ফুটি উঠে।

১৬ জানুৱাৰী—

বোৱাকালি এই ডোখৰ লিখি থাকোতেই জয় আহি ওলালহি।
লিখাখন সামৰি থৈ মই গৈ দেখো তেওঁৰ লগত মায়ে কথা পাতি আছে।
মই গৈ ওচৰতে বহিলোঁগৈ। জয়ক মায়ে সুখিছে তেওঁৰ বৰতা কোন
কোন আছে? দেউতাকে কি কৰে? মাক কেনে আছে? ইত্যাদি।
তাৰ পাচত মোক সুখিলে জয় মোতকৈ সকলো ভাল?

‘সক।’ লাহেকৈ মই কলো।

‘ভেতিয়া হলে একেবাৰে ল’ৰা মানুহ। তোমাৰনো বৰল কিমান।’
কথাৰাৰ কৈ মায়ে কন্ডেক মোৰ মুখলৈ চাই বল। হয়তো মায়ে
ভাবিছিল এতিয়াই তেওঁ নিৰাশ হোৱা উচিত হোৱা নাই। আৰু কেই
বছৰ আশাবে বাট চাব পাৰি।

তেওঁক কালি মায়ে ভাত খাই মাখলৈ জোষ কৰিলে। ল’ৰা মানুহ,
নিমন্ত্ৰণ নকৰাকৈ হঠাতে কলেও বাবলৈ বেয়া পাব লগীয়া একো নাই।
মায়ে ফুটাই এই কথাও কলে।

মিলা নুখাৰ ভিতৰত ভাত বোৱা এই বৰৰ নিদান। স্বামীয়ে

বোঁক মনে মনে কলে—‘জয়ক আজি থাকিবলৈ কোৱা।’ তেওঁৰ
কথামতেই মই জয়ক কৈছিলো—

‘এতিয়া ভাঙখাই বাবলৈ এলাহ লগা নাইনে? নালাগে বাব শুই
ধাকা ইয়াতে।’ কিন্তু তেওঁ কলে—

‘নিশা ঘৰলৈ ঘূৰি নগলে মায়ে ছলছল লগাব। অত্, তত্, বিচাৰি
আক্ তাক্ পঠাব।’

তেওঁ থকাত আপত্তি কৰাত স্বামীয়ে তেওঁক নমাই আহিবলৈ
জাইভাবক ছকুৰ দিলে। মই স্বামীৰ মুখলৈ চাই অধাক হওঁ। মই
বুজিব পাৰো জয়ক তেওঁ মৰম আদৰ কৰাতো আন্তৰিকতা শূন্য নহয়।
জয়ৰ কাষত বহি তেওঁ ছুই-এটা হলেও ইটো সিটো কথা পাতে। মই
জানো জয়ে যাতে বেয়া নাপায় এই কথা ভাবিহে তেওঁ জয়ৰ কাষত
বহে। জয় যোৱাৰ পাচত কালি তেওঁ মোক কৈছিল—

‘তুমি বিদবে জয়ক মৰম কৰা, মোক নকৰা। জয় আহিলে তোমাৰ
চকু মুখ উজ্জল হৈ পৰে।’

‘জয় সক ল’ৰা—সৎ-শুন্দৰ। দৃঢ় চৰিত্ৰৰ।’ সেয়ে ভাল পাওঁ।
মৰম লাগে।’

‘সক হলেও ডেকা ল’ৰা।’ কথাবাক্য কৈ অলপ বৈ তেওঁ কলে—
‘তেওঁৰ লগত তোমাক কিয় নিবিড় সম্পৰ্ক গঢ়িবলৈ গিছো। তুমি
পাহৰিছা বেকি—?’

অৰ্থাৎ তেওঁ মোক জনাইছে মই ফলয় দিয়া লোভা কবিতৰ বহুবে
তেওঁ জয়ক আদৰি অনা নাই। মই কলো—

‘নাই পাহৰা। কিন্তু তেওঁক জয় কৰা সম্ভৱ নহব।’

‘এই কপ-বোৱনৰ বহুত তেওঁৰ দৃঢ়তা, মনোবল, সৰম শক্তি পৰি
ছাই হৈ থাকে।’

‘নহয়। কেতিয়াও নহয়।’ মই কলো। মনে মনে ভাবিছো—
তেওঁক অকলমান ইকাল-সিকাল কবিত পাৰিলে ফুৰিব অহায়ে

স্বাধীন। এই দুজন সন্তান যেটি বর্ণ-মোহন জোড়ারের দরাসে
নোহাযি।

ইতিমধ্যে, ফাই ডেই মোব কুহু, মোব চক্ৰত প্রতিস্থিত হৈছে।
মোব মনে মনে কখন ডেই উপস্থিতি কামনা করে। ডেই মনে মনে
আক ইয়াডকৈ আগবাড়িবলৈও নিশ্চিন্দ। এই ফাই মোব এই
সম্পর্ক এইমতে ইমানতে বড়ক। ই হব পরিচয় মধুর এক অল্প সম্পর্ক।
কিন্তু স্বামীয়ে মোক ইকালে সচেতন কবি কৈ আছে—‘মই ফোমাক
আক এই বিষয়ে যাতে কব লগীয়া নহয়।’

ডেই কথায় মতে কালিলৈ জয়ক মাজিছে। চিনেয়া চাবলৈ মোব
লগ নাই বুলিয়েই মাজিছে। ডেই কৈছে চিনেয়া মলম পবা ওলাই
অলপ ঘূবি আহো বুলি কিছুদূর গাড়ীয়ে আগবাড়ি গৈ অলপ পলমকৈ
ঘূবিলৈ। ইতিমধ্যে মা যাতে কবলৈ যায়।

স্বামীর আদেশ মতেই মই কাম কবি গৈছো। কতকগুলো পরা
সেই হোটেলটোয় সেই কোঠাটোয় পুই সেই মাল্লমলম—ডিক্কাড
মলম কথাইতো ভাবিছিলো। নিজকে মই বাবে বাবে কৈছো—সেই
অবস্থাতেই মোব মৃত্যু হল। এয়া মোব কতন জীবন। এই জীবন
জয়ক এইমতে পাই থাকিলেই মোব জীবন সার্থক হয়তো। কিন্তু
মই স্বামীর উদ্দেশ্য কথাও বাস দিব মোকৈছে। সেয়ে মনে ডেই মোক
হোটেলের সেই কোঠাটোয় বা আন এক ভেনে হোটেলের আন এটি
কোঠালৈ আকৌ লৈ যাব। মাল্লমলম ডেই চাকরীর মূখ-মেলকও।

১৭ জাদুঘরী—

আজি পূর্বে পবা কিস্কিন্ কবে কখন দি আছে। মনটো পূত্ৰতাই
পথুর কবি তুলিছে। ভাগব লাগিছে। অল্প ভাগব। মোব জীবন
এই অভিনয় কেডিয়া অল্প পবিব? এটি সন্তান মাক্ মোহো মি
দুর্জন বাসনা আছিল, সি দেখোন মনায় ফোমাই মাজিছে। মই কথায়
একমতে আজি স্বামীক এই কথা কৈছিলো। মই মনোমোহর মবিছিলো

‘তেওঁ বৈদ্য মোক মুক্তি দিয়ে । তেওঁ আকৌ বিয়া কৰাওক আৰু সেই
পত্নীৰ লগত জয়ৰ পৰিচয় কৰি দিয়ক ।

‘মই এইবোৰ গালো বালো হয়, ইফালে তেওঁ বাঁতিলৈ কি কি বহা
হব তাৰ হিচাব দিলে আৰু ভাল মাহ আনিবলৈ নিজে বজাৰলৈ ধোৱা
কৰা কলে । মিঠাই দৈ পান্থলৰ কথাও নাপাহৰিলে ।

শাহুৱে কৈছে—‘ল’বাটো যদি ভাত খাবলৈকে মাতিছা তুমিনো
কেনি ওলাইছা ।’

‘এঠাইত ভাল মৌলবি এজনৰ নাম বৰকৈ শুনিছো । তালৈকে
যাও ।’ মায়ে শুধিলে এনেকৈ কবলৈ স্বামীয়ে শিকাই দিছিল । কথাৰাব
কৈ মই ততাতৈয়াকৈ মাব ওচৰৰ পৰা আতৰি আহো । মোৰ ভয়—
আৰু বা কি সোধে । কিবা শুধিলে কি উত্তৰ দিম ।

মোৰ চকুত জয়ৰ মুখখন ভাহি উঠিছে । তেওঁৰ চকু, কপাল, নাক,
চুলি, দাঁত সকলো মিলি তেওঁক তপোনিষ্ঠ কোনোবা দেবকুমাৰ যেন
লাগিছে । তপস্কান্ত বত সেই দেবকুমাৰৰ মই তপ ভাঙিব লাগিব । মোৰ
স্বপ্ন-যৌৱনৰ বানত মই তেওঁক উটাই নিব নোৱাৰিম জানো । তথাপি
‘মই স্বামীৰ আদেশত নৃত্যৰ সাজেৰে সাজিছো । (‘মই জীৱন মৰুত
স্বামীৰ আদেশত নৃত্যই কৰিছো এয়া ;) সুলল সাজমাৰ কৰিছো ।
দাঁত শু-মহা আতৰ লৈ জয়ৰ প্ৰতীক্ষাত বৈ আহো ।

৭ কেঁজুৱাৰী—

বহুত দিন ধৰি এই বহীখন লৈ বহা নাছিলো । সিমিনাৰ বিশেষ
সজ্যাটিৰ কথা কবলৈ মই বহীখন উলিয়াই লৈছো ।

‘জয়ক ভাতখোৱাৰ পাচতহে কলো—‘তেওঁ সম্ভৱ আজি নাহিব ।’
এইবলৈ কবলৈ তেওঁ শিকাই থৈছিল । তেওঁ কৈছিল—‘যি কোনো
উপায়েৰে তুমি জয়ক বাৰি থবা ।’ মই কলো—‘তেওঁক যেনিবা
নাখিনোৱেই । তেওঁ কিন্তু এইবোৰত উদাসীন । মানে অকৃত সনোৱল
কৰা সন্মান জনিব তেওঁ । এই কেইমাহে মই খুব ৰুচিয়াই বুলিছো ।

লোকেই-শেষক যোৰ ইমান ভাল লাগে।' 'তৈ নিচুৰে।' তেওঁ কলে—
 'তুমি বিবাহিতা হলেও কপোতী বুৰতী। নিশা তোমাক নিবলে কাৰুণ
 পোৱা আৰু দিনত পোৱা একে কথা নহয়।' সময়ক, কথা সময়ে কব।
 পৰিৱেশে সকলো সহজ কৰিব।'

জয় লাইব্ৰেৰী কমত বহি কিতাপ এখন পঢ়ি আছিল। বাহিৰ
 কথামতেই মই কমলাবউৰ নাইট গাউনটো পিন্ধিছিলো। তেওঁ মোৰ
 পাত চেটে ঢালি দিছিল। তাৰ পাচত তেওঁ ওলাই যোৱাৰ পাচত মই
 গৈ লাইব্ৰেৰী কমত সোমালোঁগৈ। কিতাপৰ পৰা উঠু তুলি জয়ে কলে
 —'মই বাওঁ।'

তেওঁ যেন ইমান সময় যোক মাতি লগাবলৈ মোৰেই প্ৰতীকাত বৈ
 আছিল। মই কলো—'সময়তো বেচি হোৱা নাই বাৰু বৰা। বৰবুণ
 দি আছে। আইতাবে ডাঙৰ খাই লওক, তোমাক থৈ আহিব।'

বহি থাকিবৰ মনযোৱা নাই, পাটো বেয়া লাগিছে বুলি সৰুৱাক ভিতৰ
 কোঠালৈ মাতি আনিলো। ভিতৰ কোঠালৈ, তেওঁক এক প্ৰকাৰৰ
 অজ্ঞবোধ কৰি অনাৰ দৰেহে আনিব লগীয়া হৈছিল। মই বিছনাত
 পৰি তেওঁক কলো—'মই শুই পৰা বাবে বেয়া লাগাবা।'

কিছু সময় পাৰহৈ গল। জয় মোৰ ওচৰত বহি আছে। বাহিৰত
 ডেউিয়া ধাবাসাবে বৰবুণ। মই জয়ৰ কলত অভিনয় কৰি কট পাব
 লগীয়া নহল। জয়ৰ প্ৰতি থকা মোৰ আৰ্বাহীন মনত সচাই মোৰ
 মন কেনেবা কৰিছিল। মই জয়ক কলো—

'বাহিৰত বৰবুণ আৰু নিশাৰ অন্ধকাৰ। মোৰ ঘৰটো চোৱাজেন
 কিমান নিস্তৰ। এই নিবৰতা, এই শূন্যতাই মোক যেন পিলিবলৈ
 সুখ যেনিছে। তুমি আজি থাকানা।'

'মাইতে চিন্তা কৰিব।'

'আকিব বৰবুণত কথবাত আৱত হৈ কলা।'

'বহুত ঘেৰি বৰবুণ দি থাকিলে এসময়ত তিতি হলেও হয় কলাইন।'

‘আজি চিন্তা কৰক দিয়া। এই চিন্তাত তোমালৈ কেইকটিমান
মৰম বাঢ়িব।’

মোৰ কথা শুনি জৱে অকণমান হাঁহিলে। তাৰ পাচত কলে—
‘আজি নিশা বাক মই অকণমান সঙ্গ দিলো—আজিয়েইতো আপোনাৰ
জীৱনৰ শেষ নিশা নহয়। এনে বৰবুৰৰ অজ্ঞাৰ নিশা আৰু বহুত
আহিব।’

‘আজিৰ এই মধুৰণৰ স্মৃতি সেই সময়ত বৰ কষ্টকাৰক হব অৱশ্যে।’
কথাৰাৰ কণ্ঠতে বুকুৰফালৰ পৰা কিবা এটা উজাই আহি ডিঙিত চেপা
খাই বোৱাৰ দৰে লাগিল। চকুযোৰ মোৰ সেমেকি আছিল। মই
অনুভৱ কৰিলো জৱলৈ মোৰ কিমান মৰম। গাকত মুখ গুজি মই পৰি
বলো। মই কন্দা যেন দেখি মোৰ মূৰত হাত এখন থৈ তেওঁ মাত দিলে
—‘সন্ধ্যাবা—?’ মই মনে মনে থকাত আকৌ স্মৃতিলৈ—

‘আপোনাৰ গা বেচি বেয়া লাগিছে নেকি?’

মই মুখ তুলি তেওঁৰ মুখলৈ চাই হাঁহিবলৈ চেষ্টা কৰি কলো—
‘আনন্দত কন্দা শুনিছিলো। গভীৰ মৰমত কন্দা তুমি জানো শুনিছানে
নাই? মই কিন্তু শুনা নাছিলো। এয়া এতিয়া তোমাৰ প্ৰতি মোৰ
বুকুত উদ্ভৱ হোৱা মৰমতে মই কান্দিছো। শৰীৰৰ কষ্টত নহয়।
মনৰ কষ্টতো নহয়। তোমাক মই হেৰুৱাবলৈকে পাইছো। দুখে
পাবলৈকে পাইছো। সময়ে তোমাক মোৰ পৰা আতৰাব। এই
সময়ৰ মিঠা অনুভূতি সিদিনা কিমান কষ্টকাৰক হব তুমি
জুৰুজিৰা।’

‘সন্ধ্যাবা, মই তোমাক বুজা নাই।’ এই প্ৰথম জৱে মোক তুমি
বুলিলে। মই কলো—

‘জয়! মোৰ জীৱনলৈ বৰ্তমান তুমি মুঠি মুঠি প্ৰাণ লৈ আহিছা।
মই ভবিষ্যতৰ কথা কৈছো। আজিৰ এই মধুৰ সময়ৰ স্মৃতি সিদিনালৈ
বৰ অজ্ঞপাৰায়ক হব।’

‘সেটা বহুত দিনৰ কথা। তাতে তোমাৰ আঁক মোৰ দৰ ইয়াতে।
আমি কেখা-সাক্ষাৎ হৈ থকাৰ পৰা বঞ্চিত নহওঁ।’

মই মোৰ অজ্ঞাতে ‘উস্’ বুলি দীৰ্ঘ শ্বাস-এৰি বান্ধি সলালো। জয়ে
মোৰ কপালখন লাহে লাহে মোহাবি দি কলে—‘পৰ, হৈছে সজ্ঞাবা? মই
এইদৰে থাকো তুমি টোপনিয়াবলৈ চেষ্টা কৰ।’

অলপ সময় মই নিৰবে থাকিলো। মোৰ দ্বাৰীৰ সজ্ঞান দৃষ্টিৰ কথা
মই জানো। মই জানো তেওঁ কবলৰ কেনেকৈ আৱাৰলৈ লক্ষ্য কৰি
আছে। আমি পতা কথা তেওঁ অৱশ্যে শুনা নাই।

মোৰ কপালৰ পৰা জয়ৰ হাতখন আঁতৰাই মই কলো—‘তুমি বহি
বহি কষ্ট কৰিবা—আৰু মই আৰায়েৰে শুম। সেইটো নহব। তুমিও
এই ডোখৰতে শোৱা। ময়ো তোমাৰ চুলিত এইদৰে দিও। বাবে
আগতে টোপনি বাব তেওঁ ইয়াত থাকিব। আনজন সোধন বিছনালৈ
যাব।’ কৈয়েই মই মোৰ কাষৰ গাৰুটোত ভেঁৰক টাৰি শুৱাই ললো।
মই বিছনাত উঠি বহি জোৰ কৰি তেওঁৰ জোতাৰ খুলি দিলো। তাৰ
পাছত মই আগৰ ঠাইত শুই ভেঁৰক চুলিত, কপালত, চকুত, বাহুত হাত
দিলো। বনিয়নৰ তলত হাতভৰাই কলো—

‘জয় তুমি মৰমিয়াল।’

‘হয় নেকি—?’ জয়ে কলে।

‘তোমাৰ বুকুত নোম আছে।’

‘নোম থাকিলেনো কি হয়?’

‘তুমি শৰ্মকো হত্যা কৰিব নোৱাৰিবা।’

‘মোৰ কিন্তু বহুতক হত্যা কৰিবৰ মন দাঙ।’

‘কাক—’

‘অনাৰ্য্যৰ বিৰুদ্ধে কীটবোৰক।’

‘জয়—’

‘ও’

‘তুমি’ নিশ্চয় ভেজালকাৰী, ঘোচখোব, চোবাং বেপাৰীহঁতৰ কথা কৈছা। এই মুহূৰ্ত্তত তুমি উত্তেজিত নহবা। তোমাৰ চকুখোৰ বৰ উজ্জল। এই উজ্জলতাৰ এই মুহূৰ্ত্তত মোৰ বুকুৰ জিতবখন চোৱাচোন। মোৰ বুকুত তোমাৰ প্ৰতি কি আছে। মোৰ বুকু কি হৈছে। মোক কি লাগে ?’

‘মোক একো নালাগে। তোমাৰ পৰা মই একো বিচৰা নাই। মই মাথোন মোৰ বুকুৰ পূৰ্ণ পাত্ৰৰ মৰম তোমাক দিবলৈ বিচাৰো।’

মই জয়ৰ চকুৰ পতাত মোৰ ঠেঁৱ পৰণ দিলো। কপালত দিলো। মোৰ গাল-মুখ তেওঁৰ গালত থলো। তেওঁ কলে—‘এইদৰে হলেতো মই তোমাৰ মৰম গ্ৰহণ কৰিবলৈ তোমাৰ ওচৰলৈ আহিব নোৱাৰিম।’

‘কিয়—?’

‘বুজা নাই—?’ অলপ বৈ তেওঁ লাহেকৈ কলে—

‘মইতো সকল’ৰা নহওঁ। তুমি যেনেকৈ মৰম কৰিছা মই যেন সকল’ৰাহে।’

‘মাথোন—এয়ে। ইমানেই।’ মই জয়ৰ বুকুত মুখ গুজি কলো।

‘মই তোমাৰ ওচৰত হাৰি গলো।’ আবেগেৰে অধচ আলফুলে জয়ে মোক তেওঁৰ বাহুৰ মাজত ভৰাই লৈ কলে।

এই সান্নিধ্যৰ মধুৰ পৰিণাম মই নিৰ্দিষ্ট দিনত গছ পালো। স্বামীৰতো আনন্দৰ সীমা নাই। তেওঁৰ আনন্দৰ পৰিমাণ বুজাবলৈ ভাৰা নাই। ইফালে মই অবাৰক। তেওঁৰ চকু-মুখত সচা আনন্দৰ পৱিত্ৰ এক জ্যোতি। জয়ৰ দৰে এটি সন্তানৰ পিতৃ হব তেওঁ। লোকে কব কুমুদ বাজখোৱাৰ ল’ৰাটো এডোখৰ হীৰা। হীৰাৰ ল’ৰা।

এই খবৰ তেওঁ জয়ক জনাবলৈ মানা কৰিছিল। কিন্তু ইমান আনন্দৰ খবৰটো, মইনো বাক তেওঁক নজনোৱাকৈ পাবোনে ॥ তেওঁৰ উজ্জল হৃদয়ত চুখন কৰি মই কলো—‘জয়—জোন হৈ মোৰ সংসাৰত তুমি জিলিকি বৰা। জীৱনলৈ মোৰ পোহৰৰ বান আহিব।’

মই কোৱা কথাৰ তেওঁ অৰ্থ-দুখুজি মোৰ মুখলৈ চাই বল।

‘তুমি বুজিব পৰা নাই—?’ মই প্ৰশ্ন কৰিলো।

‘হুহুহু।’ তেওঁ মূৰ জোকাবিলে। মই কলো—

‘এই ঘৰলৈ এই ঘৰৰ অন্ধকাৰ আতৰাৰলৈ এতি শিশু আহিব। সেই শিশুৰ মই জননী হম।’

কথাৰাৰ তেওঁ সহজ ভাবেই ললে। মই বিবাহিতা নাৰী। স্বামী বৰ্তমান। তেওঁই যে এই শিশুৰ পিতৃ মই জনোৱাত তেওঁ জাপ মাৰি উঠিল। প্ৰতিবাদ কৰি কলে—‘তুমি কেনেকৈ জানিলা তোমাৰ গৰ্ভলৈ যি আহিছে তাৰ পিতৃ যে তোমাৰ স্বামী নহয়।’

‘তেওঁ নিবীৰ্য্য।’ কথাৰাৰ কৈ মই কলো—

‘তুমি ইমান ভয় খাইছা কিয়? মই যদি মোৰ সম্ভাৱন পিতৃ কোন প্ৰকাশ নকৰো জগতে এই কথাৰ গম কেনেকৈ পাব।’

‘তেখেতে জানেনে নাজানে?’

‘জানে।’

‘তেখেতে?’ জয় আতঙ্কিত হৈ পৰিল। তেওঁৰ মুখখন বৰ অসহায় যেন দেখা গল। মই মোৰ স্বামীৰ অদ্ভুত মনৰ কথা কৈ কলো—‘তেওঁ ভীষণ আনন্দিত হৈছে। তেওঁ পৃথিৱীৰ আন আন সৌভাগ্যবান পিতৃৰ লগৰে এজন সৌভাগ্যবান পিতৃ বুলি জগতে জানিব। তাতেই তেওঁৰ আনন্দ।’ ‘সন্ধ্যা তুমি মোৰ সৰ্বনাশ কৰিলা। কি ল’ৰাটো মই কি হৈ গলো।’ অত্যন্ত দুখেৰে তেওঁ এই কথাৰাৰ কৈ মোক প্ৰশ্ন কৰিলে—

‘তুমি মোক সেয়ে সবম কৰিছিলি? মোৰ বাবে ইয়াতকৈ ডাঙৰ দুৰ্ভাগ্য আৰু একো হব নোৱাৰে। মই কি আছিলো আৰু কি হৈ গলো।’ আকৌ তেওঁ দুখ কৰি একেবাৰ কথা কলে। তেওঁলৈ মোৰ বেয়া লাগিল। মই তেওঁক দুখ দিয়াতো মোৰ ইচ্ছা নাছিল। মই কলো—

‘জয় তুমি ভয় বঞ্চিকা । মোৰ সন্তানকো মোৰাক প্ৰাণ-দেউতা
বাবা, এনে সম্বোধনেৰে নাক্সাতে । মোৰ স্বামীকে সি জব জন্মদাতা
বুলি জানিব । তুমি যদি ইমানতে আতৰি নিদিয়া তেন্তে সি তোমাক
‘জয়দা’ বা ‘জয়দামা’ বুলি মাতিব ।

* * * * *

ওচৰতে শুই থকা সীতাৰ ফালে আঁৰিবে চালে । সীতাই চকু মুদি
আছে । সোঁ হাতৰ আঙুলি এটাৰে আঁৰিব নিষ্ঠিত লিখি আছে—
‘জয়, জয়ন, সন্ধ্যা ।’

আঁৰিবে সীতাৰ মুখলৈ চাই থাকি সেই মুখতে জয় নামৰ কোমল
বয়সৰ ল’ৰা এজনৰ মুখ ও উজল চকুখোৰ চাবলৈ চেষ্টা কৰিলে । সীতাই
চকুমেৰি আঁৰিষক তেওঁলৈ চাই থকা দেখি বিহ্বল হৈ উঠি বহিল ।
আঁৰিষৰ মুখলৈ চাই আগ্ৰহেৰে কলে—

‘মই তেওঁক এই চহৰতে অত্ তত্ দেখিছিলো । তেওঁ মোক
দেখিছিল । মোৰ খুব বঢ়িয়াকৈ মনত আছে কোন দিনা কিমান সময়ত
মই তেওঁক প্ৰথম দেখা পাইছিলো । তেওঁ মোক দেখিলে যি দৃষ্টিৰে
চাই, সেই দৃষ্টি সাধাৰণ দৃষ্টি যেন নলগা বাবে মই এই সুন্দৰন ডেকা-
জমনো কোন তলে তলে খবৰ লৈছিলো । ডেকাই বুলিব পাৰি ।
এতিয়াও দেখাত তেওঁ তোমালোকৰ দৰে । বয়সনো কিমান হৈছে !
চল্লিশ জানো হৈছেনে নাই । যাৰ লগত প্ৰথম পৰিচয়ত তেওঁ ইউনিভাৰ-
চিটিৰ ছাত্ৰ আছিল । মাৰ সতে সমান বয়স যদি হয় চল্লিশ হোৱা নাই ।
মাৰ ডায়েৰী পঢ়ি মই তেওঁৰ বঙলালৈ গৈছিলো । পোনেই তেওঁক
বিচাৰি খেড়কমত সোমালোঁগৈ । সময় তেতিয়া সন্ধ্যা ।’

হাতৰ বহীখনত চিহ্ন এটা দি বহীখন আঁৰিবে বন্ধ কৰি থৈ ঘূৰি
বহিল । সীতাক অনুবোধৰ সূত্ৰত কলে—‘তোমাৰ মুখত এই কাহিনী
শুনি লও । তাৰ পাছতহে পঢ়িম । তেওঁ নিশ্চয় তুমি সুন্দৰী বাবে

ভোম্বাৰ ভলত চকু বিহিল। হঠাতে ভীৰৱৰ লগৰী কথাব কৰাও
দেখিছিল। তুমি জানো কৰ খুৱীয়া।’

‘ভোম্বালৈকে বৰি খুৱীয়া হোৱালী দেখিলেই ভেনে স্বপ্ন দেখা
ভেঙে দেখিব পাৰে।’

‘মই নেদেখো।’

‘ভেন্তে লোকৰ মনৰ কথা কেনেকৈ জানিলা ? বিজ্ঞান মন্ত্ৰবলে
মানুহে লোকৰ মন চায় ?’

কথাব কৈ সীতাই অকণমান হাঁহি কলে—‘অৱশ্যে ভোম্বাৰ কথা
বেলেগ।’

‘মোৰ কথানো বেলেগ কিয় ?’

‘বোৱা ছবাজিৰ অভিজ্ঞতাবে তুমি যে অস্তপুৰুষ বুজিছো।’

‘একেই পুৰুষ। কৰ পাবা অস্তপুৰুষ মমোবল মোৰ।’

‘হয়নেকি ?’ কথাব কৈ সীতাই আশিৰব কপালত হাতৰ পক্ষ দি
সম্বলৈ চাই থাকি কলে—

‘কোনোবা এবাৰ দুৰ্গাপূজাৰ সময়ত মই তেওঁক প্ৰথম দেখিছো।
সেইদিনা গোঁলানী পাটত তুলিছিল। মানুহৰ ভেনে সমাগম নাছিল।
মা স্বত নথকা সুবিধা লৈ মই আৰু মিনি ওলাই গৈছিলো। আমি
এখন বিজ্ঞা ধৰি কিছুদূৰ গৈ এঠাইৰ পুৰুষমণ্ডলত নামিলোঁগৈ। মোৰ
হাতত টকা ছটা আছে। সুবি বাবলৈ বিজ্ঞাখন বখাই থৈছো।

আমি গৈ দেখিছিলো খুৱীয়া তেকা এজনে বিজ্ঞা মনেৰে চাৰি
বছৰীয়ামান ল’ৰা এটা হাতত ধৰি পুৰুষমণ্ডলৰ এঠাইত থিয় হৈ আছে।
তেওঁ অপলক নেৱে প্ৰতিমাৰ মুখলৈ চাই আছে। তেওঁ নিশ্চয় দেৱীলৈ
ভাবে ভক্তিৰে গম্গণা হৈ চাই থাকি কোনো প্ৰাৰ্থনা জনোৱা নাই।
সেয়ে হলে তেওঁ দেৱীৰ চমণৰ কালে চাই থাকিলহেঁতেন। মুখলৈ তল
হৈ চাই থাকি শিৱীৰ শিৱ প্ৰতিমাত মুখ হৈছিলোঁ সৌন্দৰ্য পান
কৰিছিল তেওঁ জানে। মই কিয় যে তেওঁৰ মুখলৈ চাই আছিলোঁ, মই

বুজা নাছিলো। হাতত ধরি ল'খাটো তেওঁৰ ল'খা বুজি ধৰি
 লৈছিলো। মামা বুলি মাতি ল'খাটোৱে কিবা সোধাতহে বুজি ধৰি
 ল'খাটোৰ তেওঁ মামাকহে। পিতৃ মছয়। চকু সুবাই তেওঁ মোক দেখি
 এইবাব মোৰ মুখলৈ অপলক নেৱে চালে। বিদৰে চাই আছিল
 প্ৰতিমালৈ মোলৈ তেনেকৈ চোৱাত মই মাথোন অকণমান হাঁহিছিলো।
 হাঁহিৰে হাঁহিৰ তেওঁ প্ৰত্যক্ষ নিদিলে।'

'তেওঁ-তেওঁ যে কৰি আছা তেওঁ মানে ভোম্বাৰ পিতৃ?' আশ্বিনে
 সুখিলে।

'আক কাৰ কথা কৈছো! সীতাই উত্তৰ দি আকৌ কলে—

ইয়াৰ পাচত হঠাৎ আকৌ এদিন দেখা হল কাপোৰৰ দোকান
 এখনত। মই লগমগ লগন্ত কাপোৰ কিনিবলৈ গৈছিলো। সেইদিনাও
 তেওঁ মোক দেখি স্পষ্ট দৃষ্টিৰে অলুচক চাই বৈছিল। মোক যেন তেওঁৰ
 চিনাকি চিনাকি লাগে। মাতিব খুজিও যেন মাতিব নোৱাৰে।
 সেইদিনাও মই তেওঁৰ মুখলৈ চাই চিনাকিজনক দেখিলে হাঁহা হাঁহিটো
 মাৰিছিলো।

তৃতীয়বাৰ পাইছিলো কলেজত। কি এখন মিটিঙত। কথাকৈ
 কালে সিদিনা মোৰ ওপৰত চকু গৰোতে তেওঁ থমকি বৈ গৈছিল।
 তেওঁৰ মুখলৈ চাই সীতি সম্ভাষণ জনাই অকণমান হাঁহিছিলো।
 তেওঁৰ দৃষ্টি গভীৰ হৈ পৰিছিল। ওচৰতে থকা গোলাপীয়ে মোক
 কৈছিল—'তোমালৈ কেনেকৈ চাইছে। দেখিছা—?' মোৰ অজান্তে
 মোৰ দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰিছিল। কিয় যে পৰিছিল মই বুজা নাছিলো।

মিটিঙৰ শেষত চাহৰ টেবুলত মই আক কেইজনীমান ছোৱালীয়ে
 চাহ পৰিবেশন কৰিছিলো যেতিয়া ডেভিডাক তেওঁ মোৰ মুখলৈ সেই
 একেই দৃষ্টিৰে চাইছিল। ময়ো সেই একেই হাঁহি হাঁহিছিলো। তেওঁৰ
 দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰাত মোৰ হাঁহি থমকি বৈ গৈছিল।

পাঁচদিনা গোলাপীয়ে কৈছিল—'আছা কি গভীৰ। কেনে সুন্দৰ।

ভৰি চুই সেৱা কৰিবৰ মন যায় এই সুন্দৰক। বাবে বাবে তোমাৰ মুখত
তেওঁৰ দৃষ্টি থমকি বৈছিল। বাবে বাবে তেওঁৰ দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰিছিল।
তোমাৰ ভাণ্ডা। টোপ পেলালে টুপ্‌কৰে গিলি থকা। বয়সত অৱশ্যে
মিল নহব।’

গোলাপীয়ে তেওঁক লৈ কৰা মন্তব্যবোৰ মোৰ ভাল লগা নাছিল।
মই কৈছিলো—‘মই তেওঁৰ বিষয়তাকহে হয়তো ভাল পাইছো। এইদৰে
আক একো কথা নকবা। তেওঁক দেখিলে মোৰ এনে লাগে হৃদয়ত
কি এক দুঃখৰ বোজা তেওঁ যেন স-গোপনে সমতনে লুকুৱাই ৰাখিছে।’

গোলাপীয়ে আক এই সন্মানিত ব্যক্তিজনক লৈ কোনো দিন
পাতল সুৰত কথা কোৱা নাছিল। ইয়াৰ পাচত সিদিনা তেওঁ মোক
লগ পায় তেওঁৰ বেড্‌ৰুমত। মই সোমাই যাওঁতে কোনেও মোক বাধা
দিয়া বা কোনো প্ৰশ্ন কৰা নাছিল। নাজানো সেই সময়ত মোৰ চকু-
মুখত কি জ্বিলিকি উঠিছিল। মোক কোনেও কিয় একো প্ৰশ্ন কৰা
নাছিল। আচৰিত কথা—আনকি তেওঁৰ প্ৰকাণ্ড কুকুৰটোৱেও ‘ভুক’
বুলি শব্দ এটা নকৰিলে।

পৰ্দাখন দাঙি মই ভিতৰ সোমাই গৈ তেওঁৰ সমুখত থিয় হোলোঁগৈ।
তেওঁ মেজৰ কাষত বহি কিবা এখন পঢ়ি আছিল। মোক দেখি তেওঁ
অবাক হব বুলি ভাবিছিলো, কিন্তু নহলে। ভাবিছিলো বিস্ময়ত
ক্ষণেকলৈ তেওঁৰ বাক বোধ হৈ যাব। তাকো নহলে। তেওঁ যেন
মই যাম বুলি জানিছিল আক মোৰ প্ৰতীক্ষাতেই বৈ আছিল। মাথোন
তেওঁৰ সমস্তা হল মোক বহা বুলি কবনে, বহক বুলি কব। অলপ বৈ
লাহেকৈ কলে—‘বহক।’

‘মোৰ নাম সীতা। মোক আপুনি চিনি পাইছে জানো? মই
কুমুদ ৰাজখোৱাৰ প্ৰথম কন্যা। আপোনাৰ ওচৰলৈ অহা লোভ মই
সামৰিব নোৱাৰিলো। মই মাৰ ডায়েৰীখন চুবাকৈ পঢ়িছিলো।’
এইবাব তেওঁৰ মুখৰ যি অৱস্থা হল তাৰ বৰ্ণনা নাই।

মই আহি তেওঁৰ বিছনাখনত বহিলোহি। মই বিছনাত বহাত তেওঁৰ পিঠিকাল হলো। তেওঁ চকীখন ঘূৰাই মোৰ ফালে মুখকৰি বহিলে। মই কলো—‘জন্মৰে পৰা আপুনি আমাক অবজ্ঞা কৰি আহিছে। আনকি নামহেৰা শুনাৰো প্ৰয়োজন বোধ নকৰিলে। মায়ে চাবলৈ কৈছিল—নাচলে। আপুনি একেবাৰেই যদি আহ যা বন্ধ নকৰিলে-হেঁতেন তেন্তে আমি আপোনাক ‘জয়দা’ বুলি মাতিলোহেঁতেন। ইতিমধ্যে নিশ্চয় আপুনি গম পাইছে মই আপোনাৰ কোন হওঁ।’

ময়েই কথা কৈ গৈছিলো। তেওঁ মনে মনে আছিল। তেওঁৰ যেন শুনাৰ পাল। মাজে মাজে তেওঁ মোৰ মুখলৈ চকুতুলি চাইছিল। মই-যে কোনো আক্ৰোশ বা ঘৃণা ভাব লৈ তেওঁৰ ওচৰলৈ যোৱা নাই এই কথা শুজাবলৈকে মই মুখত পাতল ভাব এটা লৈ হাঁহি মুখে আহিলো। কিন্তু মোৰ এনে লাগিছিল তেওঁ যেন মোৰ ওচৰত সহজ হব পৰা নাই।

তেওঁ এবাৰ সুধিলে—‘তুমি মোৰ ওচৰলৈ অহা কথা ঘৰত জানেনে নাজানে?’ ঘৰত বুলি তেওঁ মাক উদ্দেশ্য কৰি যে কথাষাৰ সুধিছে সেই কথা বুজিব পাৰি মই কলো—

‘এই সময়ত মা প্ৰায়েই ঘৰত নাথাকে। থাকিলেও মা নিজক লৈয়েই ব্যস্ত থাকে। আমি মনে মনে কৰবালৈ গুচি গলেও গম নাপায়। অৱশ্যে আমি সীমাৰ ভিতৰত ডাঙৰ হৈছো। মই অলপ কাকি-ফুকা দি অকণমান ইফাল সিফাল হওঁ। ভাই-ভনীবোৰ কিন্তু মা-পাপাৰ পুতলী।’

সময় গৈ আছে। মোৰ উঠাৰ লক্ষণ নেদেখি তেওঁ কলে—‘তোমাক নিবলৈ কোনোবা আহিব নেকি?’

‘নাহে।’

‘মোৰ লগত যাবা?’

‘কিয় নাযাম!’ মই কলো—‘আপোনাৰ ইহান নাম-বশ শুনি

ধাকো। কিমান দিনৰ পৰা আপোনাক দেখিছো!! তেতিয়াতো নাজানো—।’ মই বৈ দিলো। মই কব ধোজা কথা সমাপ্ত কৰিব নোৱাৰিলো। মই কব খুজিছিলো—তেতিয়াতো নাজানিছিলো এই মাননীয় ব্যক্তি সেই যে মোৰ পিড়।

বৈ বৈ তেওঁৰ দৌৰ নিশ্বাস পৰিছিল। তেওঁক আঁকি উল্লাস আৰু বিৰাগ, আৰু গম্ভীৰ দেখা গৈছিল। মোৰ মনটোও গধুৰ হৈ পৰিল। মই তেওঁৰ মুখলৈ চাই উপলব্ধি কৰিলো—বাহিৰ ফালৰ পৰা বুজা নগলেও সচাই তেওঁৰ ভিতৰত এক বেদনা লুকাই আছে।

ইয়াৰ পাচতো মই তেওঁৰ ওচৰলৈ কেইবা দিনো গৈছো। মই গলে তেওঁ আনন্দিতও হয় যথেষ্ট অনুৰিধাতো পৰে। কাকো তেওঁ মোৰ সচা পৰিচয় দি কব নোৱাৰে—তোমালোকে ফুচ্‌ফুচ্‌-ফাচ্‌ফাচ্‌ নকৰিবা। এওঁ মোৰ সন্তান বুলি।

এদিন মই তেওঁৰ ওচৰলৈ যাওঁতে তেওঁ কৈছিল—‘মই কিছুদিন নাথাকিম।’ তাৰ পাচত কাগজত ফোন নম্বৰ এটা লিখি দি কৈছিল—‘তোমাৰ বিশেষ প্ৰয়োজন হলে এই নম্বৰত ফোন কৰিবা।’

বিশেষ প্ৰয়োজননো তেওঁৰ লগত মোৰ কি থাকিব পাৰে। তেওঁ দিয়া ফোন নম্বৰটোত ট্ৰান্সল কৰি মাৰ মৃত্যুৰ দিনা সেই খবৰকে তেওঁক দিলো। তেওঁ ফোন ধৰি যেতিয়া মোৰ মুখে এই খবৰ শুনিলে মোক মাথোন এবাৰ কথা কৈ ফোনটো থৈ দিলে। তেওঁ কৈছিল—‘মই গৈ আছো।’

তেওঁৰ ধুনীয়া ফিয়েটখন বোধ হয় বায়ুবেগে উৰাই আনিছিল। মাৰ মৃতদেহ শ-বাত্ৰীসকলে কাছত লৈ যোৱাৰ পাছত তেওঁৰ গাড়ী আহি পহুলিত থিয় হলহি। তেওঁৰ কাৰেদিয়েই বগা কাপোৰ আৰু ফুলেৰে মুখ ঢাকি মা গুচি গল। গাড়ীৰ পৰা নামি তেওঁ থিয় হৈ সেই ফালে চাই বল। সকলো শ-বাত্ৰী গৈ শেষ হোৱাৰ পাচত তেওঁ গৈ গাড়ীত উঠিলগৈ। গাড়ী ঠাট দি খবৰটোলৈ ফুৰি চালে। মই

অফুট কণ্ঠৰে কলে—‘মা মোক ক্ষমা নকৰিবা জানো ? জীৱন মহন্ত আছে। তেওঁ থাকক। মই দেখোন কোনো বকমে কোনো কথাতে তেওঁক দোষাৰোপ কৰিব পৰা নাই। বৰং কব পাৰো তেওঁলৈ মোৰ সহানুভূতি হৈছে। তেওঁৰ বিষয় মুখলৈ চালে তেওঁৰ কাষৰ পৰা আহিবৰ মন নাযায়। মৰমেৰে সহানুভূতিৰে আঁহাৰে মই যেন তেওঁৰ আদৰ যত্ন লম !’

ফোন কৰি আৰ্শিষ ঘূৰি অহাৰ পাচত সীতাই কলে—‘মাৰ দৰে যদি তেওঁ ডায়েৰী লিখি ৰাখিছে বেচ হয়। সেই ডায়েৰী মই যিকোনো উপায়েৰে পঢ়িমই।’

‘তোমাৰ লাভ—?’

‘তেওঁক বুজিম। মোৰ অনুমানেই যদি সত্য হয় মই তেওঁক আৰু আঁহা কৰিব পাৰিম।’

‘তোমাৰ অনুমান ?’

‘তেওঁৰ বুকুৰ যি ঠাই জোৰ কৰি হলেও মায়ে দখল কৰিছিল সেই ঠাইত তেওঁ আৰু কাকো বহুৱাব নোৱাৰিলে আৰু নোৱাৰেও।’

অলপ সময় ছয়ো নিববে ছয়োলৈ চাই বল। তাৰ পাচত সীতাই কলে—‘এতিয়ালৈকে তেওঁক কোনো সম্বোধন ধৰি মতা নাই। মায়ে ভবাৰ দৰে ‘জয়দা’ বুলি মাতিম বুলিয়েই ভাবিছে।’

আৰ্শিষে সীতাৰ কথালৈ মন নিদি বহীৰ পাত লুটিয়ালে। তেওঁ দি যোৱা চিহ্নটো হেৰাই গল। তেওঁ কলে—

‘ক’ত বা এৰিছিলো।’

‘ফুল এপাহ যে ঐকা আছে সেই পৃষ্ঠাটো চোৱা।’ সীতাই কলে।

ফুল এপাহ ঐকা পৃষ্ঠাটো উলিয়াই আৰ্শিষে ফুল পাহত চকু দিলে। কলমেৰে ঐকা ফুল এপাহ। তাৰ তলত লিখা আছে—জয়—জীৱন !

আৰ্শিষে পঢ়ি গল—‘তুমি মোৰ জীৱনলৈ জোন হৈ জোনাক আনিছা। লগতে আনিছা এছাতি মলয়া বতাহ। মোৰ ভাব হৈছে

তুমি মোৰ পৰা আতৰি যোৱা সম্পূৰ্ণ চুখ মই পাব লগীয়া নহল।
তোমাক মই মোৰ অন্তৰত বান্ধি ৰাখিছো। তোমাক মই মোৰ ভেজ্জেৰে
প্ৰাণ দিম। ল'ৰা যদি হয় নাম দিম মলয়। কন্যা যদি হয় নাম দিম
জয়া বা মলয়া।

১ আৰ্চ—

তোমালৈকে লিখিছো জয়! মই জানো তুমি এই লিখা পঢ়িবলৈ
নোপোৱা। তথাপি তোমাৰ নামত লিখি তোমাৰ সান্নিধ্য বিচাৰিছো।
সান্নিধ্য লভাৰ চেষ্টা কৰিছো কলম আৰু বহীক যোগেদি। চকু মুদিলেই
তোমাৰ মুখখন মোৰ চকুত ভাহি উঠে। চকুমেৰি থাকিলেও শূন্য বায়ুত
বায়ুৰে গঠিত তোমাৰ মুখখন দেখা পাওঁ। তোমাৰ কপালৰ বাঁওফালে
সৰু বঙা তিল এটা আছে। সেই তিলটো পৰ্য্যন্ত। কপালত চেলাউবিল
ওপৰত তোমাৰ ফৰফৰায়া চুলি অলপ সদায় পৰি থাকে। মই স্পষ্ট
দেখা পাইছো সেইটো তোমাৰ পোন সেওঁতা। ধুনীয়া ঠাঙখিনি।
হাঁহিলে তোমাক বৰ পৱিত্ৰ যেন লাগে।

মই যিদৰে মোৰ চকুৰ আগত সৰ্ব্বক্ষণ তোমাক দেখি আছো এইদৰে
হলে মোৰ সম্বানটো অবিকল তোমাৰ দৰে হব।

তুমি আজিও নাছিল। মই বুজিছো তুমি আৰু কোনো দিন নাহা।
মোৰ স্মৃতি হৈ তুমি এদিন আতৰি যাবা বুলি জানিছিলো। কিন্তু
সেইদিনটো ঘপহুকে ইমান সোনকালে আহিব বুলি জনা নাছিলো।

মোক লৈ মা ব্যস্ত হৈ পৰিছে। তেওঁৰ বংশত প্ৰদীপ জ্বলাবলৈ
অহাজন যাতে কুশলে থাকে এই চিন্তাত মায়ে মোক মাথোন উপদেশ
দিছে। এইটো নকৰিবা। এইটো কৰা। সেইটো নাখাবা। এইটো
খোৱা। এইখন নপঢ়িবা। সেইখন পঢ়া। এই সময়ত নুশুবা।
এইফালে নাহিবা। সেইফালে নাযাবা। এই চিন্তা নকৰিবা। সেই
চিন্তা কৰিবা। ইত্যাদি ইত্যাদি।

আগন্তুক শুভ আগমনত কোনো ব্যাঘাত নজন্মিবৰ বাবে মায়ে

সত্যনাৰায়ণ পূজা এভাগলৈ আগ কৰিছে। ইংৰাজী ষোল মাৰ্চ দিনা সত্যনাৰায়ণ পূজা পতা হব। এই পূজালৈ মায়ে চিঠিৰেও আক্ তাক্ নিমন্ত্ৰণ কৰিছে। অৱশ্যে কি উদ্দেশ্যে এই পূজা পতা হৈছে এই কথা উল্লেখ কৰা নাই। মায়ে বাৰে বাৰে মোক কৈছে—‘তোমাৰ পেহীৰ ল’ৰাটিৰ কি নাম জানো তেওঁৰ। তেওঁক দেখোন নেদেখা হলো। তেওঁক, তেওঁলোকৰ ঘৰৰ সকলোকে মাতিবা। নাপাহৰিবা।’

৭ মাৰ্চ—

জয় মোৰ !

আজিও তোমাক উদ্দেশ্য কৰিয়েই লিখিবলৈ বহিছো। তোমাৰ স্মৃতিয়ে মোক ছুদণ্ড শাস্তিৰে থাকিবলৈ দিয়া নাই। অৱশেষত তোমাক বিচাৰি পৱনক পঠাইছিলো। তোমাৰ ঘৰ ইয়াতে জানো। কিন্তু এই চহৰৰ কোন ঠাইত নাজানো। আচল প্ৰয়োজনীয় কথা তোমাৰ লগত একোৱেই পতা নহল। মইতো তোমাক সুধিব পাৰিলোহেঁতেন তোমাৰ ঘৰ কোন ঠাইত। বহুত দিন মই তোমাক পাইছিলো। এই দিনবোৰত তোমাৰ সঙ্গত কটোৱা সময়বোৰত মই বাক তোমাৰ লগত কি কথা পাতিছিলো ? বেচিভাগ সময় তুমি চুপ্ মাৰি বহি থাকা। ময়েই বেচি কথা কৈছিলো। মই অকলৈ কথা কৈ গৈছিলো বুলিও কব পাৰি। কিন্তু মই কোৱা একো কথাই মোৰ মনত নপৰে। তুমি কোৱা সকলো কথাই কিন্তু মোৰ মনত আছে। মই তোমাৰ গাত ভৰ দি বহিলে তুমি প্ৰথমে বুদ্ধি কৰি আতৰি দিছিল। পাছত মুখৰে কৈছিলো—‘পোন হৈ বহক। অকণমান দূৰত বহক। আপোনাক মই ভালপাওঁ। সেয়ে ভয় কৰো। ভয় লাগে। আপুনি ইমান কাষ চাপি কিয় আহিল ? মোৰ হলে ভুল হৈ যাব। মই একো নাজানো কৈ দিছো। আপুনি মোৰ পৰা দূৰত থাকিব।’ ইত্যাদি।

ইমান ডাঙৰ চহৰখনত ঘূৰি ঘূৰি সকলো ল’ৰাটোৱে তোমাক বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰিলে। মই তোমালৈ লিখা চিঠিখন সি ঘূৰাই আনি মোক

জিহ্বাহি। আগতে তোমাক কোনেৰে পোৱা ঠাইবোৰত থকব কৰিছিলো।
 ফুটাইত 'ক' নম্বৰ' বুলি যিদৰেহে ফোনটো থৈ দিলে আকৌ কোন
 কৰিবলৈ মন নাই। এঠাইত কলে তেওঁলোক নতুন আহিছে তোমাক
 নাজানে।

জয়! তুমি মিছাই ভয় খাইছা। তোমাৰ মোৰ সমন্ধৰ কথা
 অমৃতসনা এই ভুলৰ কথা জগতৰ কোনেও গম নাপাব। মই জীয়াই
 থকা কালত এই বহীখন কাৰো হাতত নপৰে। মই সোনকালে নিশ্চয়
 কম্বো। মোৰ শৰীৰৰ যন্ত্ৰপাতিৰ কতো খুত্ নাই। হাৰ্ট, লাঙচ্, লিভাৰ,
 কিড্‌নী এই বিশেষ যন্ত্ৰবোৰেতো কোনো দিন মোৰ লগত শক্ততা
 কৰা নাই।

এনে অৱস্থাতো মই সহজ স্বাভাৱিক। গৰ্ভধাৰণৰ প্ৰথম কেইমাহমান
 বোম্বে কিবা-কিবি লক্ষণ ফুটি ওলায়। 'এতিয়ালৈকে মোৰ তেনে একো
 লক্ষণ ফুটি উঠা নাই। মই একোতে গোন্ধ পাই ওক্-আক্ কৰি থকা
 নাই। সচাই মই বহুত দিন জীয়াই থাকিম যেন লাগিছে। পৃথিৱীখনে
 মোক আমুৱাব। মোৰ নাতিহঁতক মোৰ মৃত্যু কামনা কৰি নামঘৰত
 শৰাই দিবলৈ কম। দৌল-দেৱালয়ত বস্তু জলাবলৈ কম। বহি বহি বা
 বিছনাত পৰি থাকি মই যমক গালি পাৰিম। সেই সময়তো মই এই
 বহীখন সানধানৈ ৰাখিম। মই মৰাৰ পাছতহে বহীখন কোনোবাই পাব।
 বুটীয়েনো বহীখনত কি লিখিছিল, কিয় গোপনে সানধানৈ ৰাখিছিল বুলি
 নিশ্চয় পঢ়ি চাব। মই মৰাৰ পাছত মোৰ এই দিশটো প্ৰকাশ হোৱালৈ
 মই ভয়কৰা নাই। এই জীৱন অন্ত হোৱাৰ পাছত মোক লোকে যেনে
 ভাবেই লওক তাতে মোৰ লাভ লোকচান একো নাই।

সীতাই মাজতে মাত দি আৰ্শ্বিক স্মৃধিলে—

‘মলয়ে তোমাক কি বুলি মাতে? মই তোমাক কি বুলি
 মাতিছো?’

‘মলয়ে মোক কোনো সন্দোৰ্ধন ধৰি নামাতে।’ আৰ্শ্বিৰে কলে।

‘তুমি আমাকৈ ডাঙৰ। নাম ধৰি মাতিবতো নোৱাৰি, কোনো
সম্বন্ধ নধৰাকৈ মাতিবলৈও ভাল নালাগে। মই তোমাক ‘আচুদা’ বুলি
মাতিম।’

‘আচৰিত কথা। ডাঙৰ নবোৱে মোক মৰমতে আচু বুলি মাতিবলৈ
লৈছিল।’

‘একে মৰমেৰে একে নামেই ওলাইছে। তোমাৰ প্ৰতি জন্মা মোৰ
এই মৰমতো তিলমাত্রও স্বাৰ্থ নাই।’

অলপ বৈ সীতাই কলে—‘মায়ে বহীখনত লিখিছিল মা বহুত দিন
জীয়াই থাকিব। জীৱনে মাক আমুৱাব। কিন্তু জীৱন কি বুদ্ধি
পাওঁতে নো-পাওঁতে মা যাব লগীয়া হল। চৌল্লিশ বছৰো মাৰ সম্পূৰ্ণ
নহল। দেহে মনে মা সজীৱ আছিল। আমি মাৰ সন্তান বুলি জানিলে
মানুহ অবাৰ হৈছিল।’

‘সীতা—’

‘ও?’

‘মই পঢ়োদেই। বহীখন শেষ নকৰাকৈ মই যে যাব নোৱাৰিম।
ইফালে মই মাক কৈছো কালিলৈ মই যামেই।’

‘তাৰ মানে মই কথা কৈ থাকিব নালাগে?’ সীতাই কলে।

‘বেয়া নাপাব।’

‘কিয় বেয়া পাম? এইখন পঢ়া শেষ কৰি তুমি আকৌ মোৰ কথা
শুনিব লাগিব। পঢ়া। সোনকালে পঢ়ি শেষ কৰা। ইমান সময়
মই পাকঘৰতে লাগোঁগৈ।’

কথাৰাব কৈ সীতা বিছনাৰ পৰা নামিলে। আৰ্শিৰ কপাল আৰু
চকুত চুমা দি কলে—‘তুমি পঢ়া মই আহিছো।’

সীতা ওলাই যোৱা কালে চাই থাকি আৰ্শিৰে উপলব্ধি কৰিলে—
সীতা এটি শাস্তিৰ নিজৰা। তেওঁৰ জীৱনেদি যদি এই নিজৰা বৈ গল-
হেঁতেন! মনতে তেওঁ সিদ্ধান্ত কৰিলে সীতা যদি সন্দেহ হয়, তেওঁ সীতাক

জীৱনৰ ধূলি-বালিবোৰ ধুই পথালি সীতাকে তেওঁৰ জীৱনলৈ সন্মিলি লব।
ছোৱালীজনীৰ বুকুত অলপ বেচি পৰিমাণে অমৃত আছে।

হাতৰ বহীখনলৈ চকু নমোৱাৰ লগে লগে কোঠাৰ ছুৱাবত শব্দ কৰা
আৰ্শিৰে শুনিবলৈ পালে। মুখেৰে একো নামাতি তেওঁ সেইফালে চাই
বল। ছুৱাৰ ঠেলি মলয় সোমাই অহাত তেওঁ মাত দিলে—‘আহা—
লয়।’ দেখাৰ লগে লগে আৰ্শিৰে মলয়, সীতাক ধৰিব পৰা হল।
মলয়ৰ চকু প্ৰশান্ত গম্ভীৰ। বিষয় উদাস মুখৰ চেহেৰা। ‘আপুনি
আমাক আক ভুল নকৰে।’ অকণমান হাঁহি মলয়ে কলে।

‘আক ভুল নহয়। কিবা কৰা? তুমিতো মোৰ ওচৰলৈ এনেয়ে
নাহা।’

‘আপুনি কি কৰিছে চাবলৈ আহিছিলো।’ কথাৰ কৈ মলয়ে আনখন
বিছনাত বহিল। তাৰ পাছত আৰ্শিৰ পৰামৰ্শ বিচাৰ দৰে কলে—

‘মা-পাপাৰ মৃত্যুৰ বাবে কিবা জানো কৰিব নালাগে?’

‘কিয় নালাগে। সীতাৰ লগত এই বিষয়ে কথা পাতিছিলো?’

‘নাইপতা। তেওঁ এইবোৰ কথা উৰাই দিব খোজে। কয় খোৱা-
লোৱা কাৰবাৰবোৰ দেহটোৰ। অৰ্থাৎ তেজ-মণ্ডহবোৰৰ। আত্মাই কল,
গাখীৰ, ঘিউ, মো, দৈ এইবোৰ খাবলৈ নাহে। অৰ্থাৎ পিণ্ড খাবলৈ।’
মলয়ে অলপ বৈ আকৌ কলে—

‘সীতাৰায়ে কয়—শৰীৰেই ভোগৰ মূল। মৃত্যুত আত্মাই শৰীৰ
ত্যাগ কৰে। শৰীৰ বিহীন আত্মাই অমৃত হলেও পান কৰে বুলি মই
নাস্তাবো।’

‘সীতাই এনেকৈ কয়?’ অৰাক ভাবে আৰ্শিৰে স্মৃছিলে।

‘আচৰিত হল যে?’

‘সীতাই এনে গম্ভীৰ ভাবে কথা কয় যেন নালাগে।’

‘তেওঁৰ বাহিৰৰ কপটোৱেই ভিতৰৰ কপ বুলি ভাবিলে আপোনাৰ
ভুল হয়।’

মলয়ক এই কথাত আৰ্শিষে ভাবিলে মলয়ে বাক এইদৰে কৈ কিবা ইঙ্গিত দিছেনেকি ! ইঙ্গিতেই যদি দিছে, কি কথাৰ ইঙ্গিত দিছে ! এই ভাব মনতে বাধি তেওঁ মলয়ক কলে—‘সীতাৰ লগত এই বিষয়ে কথা হম বাক । তুমিওতো যা-জোগাৰ কৰিব পাৰা । পৰন আছেই । সীতাই নকলেও তোমাৰ মন গলে কৰিব নোৱাৰিবা জানো ? তোমালোক দুয়োজনীতো সমানেই ।’

‘দহ মিনিটৰ হলেও তেওঁ মোতকৈ ডাঙৰ । সদায় সেই সন্মান জনাই আহিছে । সন্তোষনেৰেও । তাতে তেওঁ আমাক ভাল পায় । সেয়ে আমি তেওঁ ভাল পোৱাটোকে কৰিবলৈ বিচাৰো ।’

ক্ষম্ভক বৈ মলয়ে কথাত জোৰ দি আকৌ কলে—‘আমি কিবা পাতিলে আপুনি কিন্তু থাকিব লাগিব ।’

‘মই গলেও আকৌ আহিমগৈ ।’

‘নিশ্চয় আহিব । আপুনি যে আমাৰ কোন ! আপোনাতকৈ বেচি আপোন আমাৰ যেন কোনো নাই ।’

মলয়ৰ চকুৰ গভীৰ দৃষ্টিয়ে আৰ্শিষৰ হৃদয় স্পৰ্শ কৰিলে । আৰ্শিষে ভাবিলে মলয়ে বাক এনে আত্মীয়তাৰ সুৰেৰে কয় কথা কলে । মলয়ে আহি তেওঁৰ সমুখত বহিছেহি । সীতাৰ মতেতো মলয় অনুভূতিহীন এটুকুৰা পাথৰ মাথোন । তেওঁ সৃষ্টি কৰি লোৱা আন এক জগতত কেৱল কৃষ্ণক লৈ বিভোৰ ।

আৰ্শিষে মলয়ৰ চকুলৈ চাই বল । এই ফুলা এপাহ ফুলৰ দৰে মুখখন । মলয়ৰ নিৰপবাধ নিৰপবাধ লগা এই মুখত চকু পৰিলে বাক মনটো কয় কিবা কিবা লাগি যায় । বাৰে বাৰে আৰ্শিষে মনতে নিজক প্ৰশ্ন কৰিলে—তেওঁৰ পৰাণে বাক কাক বিচাৰিছে ? এটি মিঠা কবিতা যেন সীতাকনে ? এপাহ শেৱালি ফুলৰ দৰে মলয়ক ?

বুকুৱে যেন আৰ্শিষক কলে—‘হুকোকে বিচৰা কথা । মলয় হল শক্তিৰ প্ৰতীক । সীতা হল আনন্দ উৎসাহ । মনতে আৰ্শিষে কলে—

মোক শীতলতাৰো প্ৰয়োজন। আনন্দ উৎসাহৰো প্ৰয়োজন। জীয়াই থকাৰ বাহিৰে আগবাঢ়িব লাগে, মৃত্যুৰো পাহৰিব নালাগে।

আৰ্শিষে বহীখন একাষে থৈ পিছি থকা ঘড়ীটোলৈ চালে। মলয়ে কোমল কণ্ঠেৰে সুধিলে—‘চাহ একাপ খাবনেকি? বহু সময় আপুনি কিবা পঢ়ি আছে।’

‘পালে বেয়া নহয়।’ আৰ্শিষে কলে।

‘অকণ বব’ বুলি মলয় ধীৰ ধোজেৰে কোঠাৰ পৰা ওলাই গল। মলয় যোৱাৰ ফালে চাই আৰ্শিষে মনতে কলে—ছোৱালীজনী কোঁতুহল হীনা। ধীৰ সংযত স্বভাবৰ। এবাৰো বহীখনৰ ফালে নাচালে। সেইখন কি পঢ়ি আছে বুলি নুসুধিলে।

আৰ্শিষৰ মনত প্ৰশ্ন হল মলয়ে সচাই বাক তেওঁৰ ওচৰত মৃতকৰ কাৰ্য্য কৰাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ আহিছিলনে? মলয়ক বুজা টান। তেওঁৰ মনৰ কথা; কথাবে বা কাৰ্য্যৰে প্ৰকাশ কৰা তেওঁৰ স্বভাব নহয়।

এইবাৰ আৰ্শিষ দৃঢ় হল। নিজকে তেওঁ আদেশ দিলে। তেওঁৰ জীৱনৰ এই অধ্যায়টো নিচ্ছিন্তুকৈ মোহাৰি পেলাব লাগিব। বহীখন পঢ়া হওঁক নহওঁক কালিলৈ পুৰা তেওঁ যাবগৈ। সীতা বা মলয়ৰ কথা শুনিবলৈ তেওঁ আৱদ্ধ হৈ নবয়। লোকৰ জীৱনৰ ভিতৰলৈ সোমাই গৈ কি লাভ! বহীখন সোনকালে পঢ়ি শেষ কৰাৰ আশাবে বহীখন মেলি ললে।

৫ জুন, ১৯৫৮ চন—

তোমাক উদ্দেশ্য কৰিয়েই লিখিছো জয়—প্ৰিয় মোৰ। বহুত দিন বহীখন চোৱা নাছিলো। কিনো লিখিম! নতুন খবৰৰ ভিতৰত এটাই আছে স্বামীৰ প্ৰমোচন হল। ইয়াত মোৰ আনন্দ কৰিব লগীয়া একো নাই।

সত্যনাৰায়ণ পূজালৈ তুমি আহিবা বুলিছে ভাবিছিলো। কাৰণ

এই পূজালৈ বোলে খবৰ পালেই আহিব লাগে। তোমাক মতা কথাত তেৱেঁই আগভাগ লৈছিল। লগ কৰি মাতিও আহিছিল। সেয়ে ধৰি লৈছিলো তুমি আহিবা বুলি।

তোমাক ঘৰলৈ মতাত বা মই তোমাক লগ কৰাত আপত্তি নাই। কিন্তু তেওঁ মোক তোমাৰ ঘৰৰ ঠিকনা নিদিয়ে। হয়তো মই গৈ তোমাৰ ওচৰত অপমানিত (অৱহেলা বা কথাবে) হৈ আহো বুলি তেওঁৰ ভয়। ভয় কৰাই স্বাভাবিক। কাৰণ তুমি যে ইচ্ছা কৰি দূৰ হৈছা তেওঁ বুজিছে। তেওঁ এইটোও বুজিছে মই তোমাৰ ঘৰৰ ঠিকনা পালে কোনো এক অসহ্য মুহূৰ্তত তোমাৰ ঘৰ ওলামগৈ বুলি। হয়তো তেওঁৰ ভাব হয় এইদৰে হলে মই তেওঁৰ পৰা ক্ৰমাৎ আতৰি যাম। তেওঁ তো ভাবিব পুৰা নাই মই এতিয়া ক'ত !!

জয়! তুমি আতৰিলা। কিন্তু সম্পূৰ্ণৰূপে তোমাক মোৰ পৰা আতৰাই নিব নোৱাৰিলা। মোৰ শৰীৰত এতিয়া তোমাৰ এটোপা তেজ আছে। মোৰ নিশ্বাসত সেই তেজ জীৱন্ত হৈ আছে। সৰু জয়ক মই তোমাৰ দৰেই গঢ়ি তোলাৰ চেষ্টা কৰিম। অস্থায়ৰ বিৰুদ্ধে যুঁজিবলৈ সিও জুইত জপিয়াই পৰিব। অৱশ্যে মই চেষ্টা নকৰিলেও সি তোমাৰ দৰেই হব। কিয়নো সি যে তোমাৰেই তেজ।

৬ জুজ—

আজি ডাক্তৰৰ ওচৰলৈ গৈছিলো। ডাক্তৰে কৈছে মোৰ 'টুইন্ বেবি' হব। খবৰটোত মই বৰ আনন্দ পাইছো। এটি পুত্ৰ, এটি কন্যা যদি হয় বৰ ভাল হয়। ল'ৰাটো মোৰ হব। ছোৱালীজনী তোমাৰ হব। তাই ডাক্তৰ হলে কিবা এটা সমৰ্থ দেখুৱাই তোমাৰ লগত তাইৰ পৰিচয় কৰি দিমগৈ। মাক কোৱাৰ দৰে পেছীৰ ল'ৰা বুলিয়েই কম। তাই তেতিয়া তোমাক মামা বুলি মাতিব। চাবা তাই তোমাক খুব ভাল পাব। তেজ তেজৰ গোন্ধ পাব। অৰ্থাৎ ছোৱালীবোৰে দেউতাকক ভাল পায়।

আজি তেওঁ মোক কৈছে—‘সক সক হুটি জয়ক তুমি গৰ্ভত লৈ
আছা। কষ্ট পাইছা নহয় ? তুমি বাক সহজ ভাবে উশাহ লব পাবানে ?

৭ জুন—

মোৰ কোঠাত মায়ে দুখন ছবি আৰি দিছিলহি। এখন মীৰাবাইৰ।
আনখন সদাশিৱৰ। স্বামীয়ে আগতে ধোঁৱা জন কেনেডাৰ আৰু শিশু
কৃষ্ণৰ দুখনো আছে।

মায়ে মোক মহা-মানবৰ জীৱনী পঢ়িবলৈ কৈছে। গৰ্ভত থাকোতে
‘পোৱা শিক্ষাই বোলে আচল শিক্ষা। মাকবোৰৰ মনোভাব চিন্তাধাৰা
সন্তানবোৰে মনৰ এচুকত অকণ হলেও লৈ আছে। মোৰ মন ধৰ্ম্মৰে
কৰ্ম্মৰে শুদ্ধ হৈ থাকিবলৈ মায়ে মোক নিজৰ বামাযুগ মহাভাৰত পঢ়ি
শুনাই। হয়তো তেখেতে এই আশাও কৰে এইবোৰ শুনি শুনি মোৰ
গৰ্ভৰ অঙ্কুৰটি ঠিক বামচন্দ্ৰৰ দৰে বা অৰ্জুনৰ দৰে ৰূপে-গুণে সু-সুন্দৰ
ৰূপলৈ পৃথিৱীলৈ আহিব। সি আহি ৰাৱণবোৰ বধিব। জায় যুদ্ধ কৰি
পৃথিৱীত সুনন্দৰক প্ৰতিস্থা কৰিব। মায়ে পঢ়ি যায়, মই চকু মুদি নিবৰে
থাকি তোমাক স্মৰণ কৰো। মায়ে ভাবে মই তদ্বয় হৈ বজা-মহাৰজা,
দাতাকৰ্ণ, সতী দ্ৰোপদী, জীৰামচন্দ্ৰৰ, কৃষ্ণ লক্ষ্মণ অৰ্জুনৰ কাহিনী শুনি
মনতে তেওঁলোকৰ ছবি আঁকিছো।

চকুমুদি দিলেই মই তোমাৰ মুখখন দেখা পাওঁ। সেয়ে প্ৰায় সময়
বিছনাত পৰি মই চকু মুদি থাকো। মই স্পষ্ট দেখা পাওঁ তোমাক।
তোমাৰ ৰূপালৰ বাঁওফালে থকা সক বঙা ভিলটো পৰ্য্যন্ত। তোমাৰ
হাতত থকা বঙা পাখৰ দিয়া আঙঠিটোও মোৰ চকুত ভাহি উঠে। মই
তোমাক বুকুত অলুভব কৰো। তোমাৰ মৰমত মোৰ বুকুখন ক্ৰমাৎ আৰু
গধূৰ হৈ পৰে। অৱশেষত মই তোমাৰ মৰমতে কান্দো।

মোৰ চকুত চকুপানীৰ চিহ্ন দেখিলে স্বামীয়ে কয়—মই সক জয়টোৰ
কিয় অস্থিত চিন্তিছো। মায়ে কয়—কিয় মই এইদৰে অসহন
কৈছো। তয় কবিব অসীয়াই বা আছে কি ? এয়া প্ৰকৃতিৰ ধৰ্ম্ম।

সিদিনা সত্যনাৰায়ণলৈ প্ৰতুল আহিছিল। স্বামীয়ে তেওঁক নিমন্ত্ৰণ কৰা নাছিল। আহি তেওঁ কৈছিল—‘সত্যনাৰায়ণলৈ নামাতিলাও শুনিলেই আহিব পায়।’ তেওঁক দেখি মই মোৰ কোনো স্পষ্ট অনুভূতি জাগি উঠা গম নাপালো। প্ৰতুলে কোৱা কথাৰাৰ শুনি মই মনতে কলো—তুমি দেৱতাৰ ভক্তিত আহিছানে, গেট খোলাৰ সুবিধা লৈ এনিশাৰ নাৰী সঙ্গীৰ টানত আহিছা? তুমি হাবিলা। স্বামী হাকিল। মই হাবিলো। জিকিলে উজল আয়ত গভীৰ এয়ুৰি চকু। সংঘৰ সত্তা মনোবলৰ দৃঢ়তাপূৰ্ণ এখন সুন্দৰ হৃদয়। তেওঁ কিন্তু জিকিবলৈ বিচৰা নাছিল।

জয়! মোৰ কেনে লাগে জানা! অহৰ্নিশে তোমাৰ চকুৰোৰে মোলৈ লক্ষ্য কৰি আছে। তুমি সৎ-চৰিত্ৰবান। সেয়ে দুষ্ট ভিকতাৰ ওচৰৰ পৰা আতৰিলা। কিন্তু এই দুষ্ট নাৰীজনীয়েই তোমাৰ জীৱনলৈ অহা প্ৰথম নাৰী। তুমি এই নাৰীক ভালো পাইছিল। তুমি সমাজ সচেতন। তুমি তোমাৰ মা-দেউতাই পুণ্যৰ বলত লভাপুত্ৰ। এক নাৰীৰ বাবে তুমি জগৎ এফলীয়া কৰিব নোৱাৰা। বাধ্য হৈ তুমি আতৰিছা। সেয়ে তুমি আলেঙে আলেঙে সেই নাৰীক লক্ষ্য কৰি আছা, তোমাৰ বস্তুকণা গৰ্ভত লৈ তেওঁ তোমাৰ ধ্যানত আছেনে নাই।

১ মৰেখৰ—

চাৰিমাছ মান বহীখন চোৱা নহল। নতুন কিবা কথা হলেহে বহীখন উলিয়াই লওঁ। আজি এই সন্ধ্যা বহীখন এইবাবেই উলিয়াই লৈছো অলপ আগতে মই নাৰ্ছিংহোমৰ পৰা আহিছো। হুজুৰী আৱাৰ কোলাত বগা টাৱেলেৰে মেৰিয়াই দুটা কেচুৱা দি মই বেতিয়া নাৰ্ছিংহোমৰ পৰা ওলাই আহো সেই সময়ত নিজকে বৰ দুৰ্ভগীয়া যেন লাগিছিল। ভাতোকৈও দুৰ্ভগীয়া যেন লাগিছিল শিশু দুটাক।

চৌকিন অস্তোবৰ পুৱা তেতিয়া চাৰিমান বাজিছিল নেকি! মই ককালত ও পেটত বিৰ অনুভৱ কৰো। ইবাৰৰ সিবাৰৰ কৰি থাকি

ভাবিলো এয়া এই বিবেই সকলো মাত্ৰে ভোগকৰা বিবটোনেকি ?
 ক্ৰমাৎ দহ পোন্ধৰ মিনিটৰ পাচে পাচে ভীৰ যত্না আহিবলৈ ধৰিলে ।
 যিমানেই যত্না পাওঁ দাঁত চেপি সেই যত্না নিৰ্বাৰে সহ্য কৰিবলৈ পথ
 কৰিলো । এয়ে যেন প্ৰমাণ কৰিব মই জয়ক কিমান গভীৰ ভাবে ভাল
 পাওঁ । বুকুভৰা কান্দোনখিনি মাথোন চিঞৰি চিঞৰি কান্দিবৰ মন
 গল । মই যেন চিঞৰি জগতক কম—মই দুই নাবী নাছিলো । জন্মে
 মোক ভুল বুজিলে । ইয়াতোকৈ ডাঙৰ হৃৎকেনক কথা আৰু মোৰ
 একো নাই । হাড় মোহাৰি অনা এই বিবতকৈও ই মাৰাম্বক ।

মই ইবাগৰ সিবাগৰ কৰি থকাড ও উচুপি উঠাত স্বামীৰ টোপনি
 ভাগিল । প্ৰথমে তেওঁ মোৰ কি হব পাৰে বুজা নাছিল । মোৰ কি
 হব পাৰে হঠাৎ যেতিয়া বুজিব পাৰিলে তেতিয়া তেওঁ জাপ মাৰি উঠি
 বহিল । মোৰ মুখখন দুই হাতে ধৰি স্মৃষিলে—‘দীপ এনে কৰিছা যে ?’

‘মই মৰিম এতিয়া । মোক হাম্পাতাললৈ লৈ বলাক ।’

খবৰটো তৎক্ষণাৎ গোটেই ঘৰতে বিয়পি পৰিল । ‘হয়নে’—বুলি
 শাহ লবি আহিল । মোৰ লগত তেখেতো ওলাল । ‘মা’ বুলি মই
 তেখেতক গবা মাৰি ধৰি উচুপি উঠিলো ।

‘মই তোমাৰ মা । তোমাৰ মা মই’ আছো বুলি তেখেতে আঁকৰ
 কৰি মোৰ চকুপানী মোহাৰি দি কলে ।

স্বামীয়ে কেইঘোৰ মান বেবীচুট ও শিশুৰ প্ৰয়োজনীয় সকলো আনি
 এটা নতুন চুটকেচত ভৰাই থৈছিল । সেই চুটকেচটো কাৰোবাক
 গাড়ীতে তুলি দিবলৈ কলে ।

নিশাৰ পৰা বৰষুণ দি আছিল । বৰষুণৰ মাজেদি মোক লৈ অহা
 গাড়ীখন আহি নাৰ্ছিংহোমৰ ফিল্ডত থিয় হলহি । মটৰৰ পৰা নামি
 বাবান্দাত উঠালৈকে এইকণ পথত মই অকণ তিতাত মায়ে ইস্ আচ্
 লগাইছিল ।

চৌবিশ অক্টোবৰৰ বৃহস্পতিবাৰৰ সন্ধ্যা পাঁচ বজাত মোৰ প্ৰথম
 সন্তানটিৰ জন্ম হয় । পাঁচ বাজি দহ মিনিট বোৱাত জন্ম হয়

দ্বিতীয়টি। জন্মৰ লগে লগে দুয়োটিকে পৃথক ভাবে ৰক্ষা কৰা হৈছিল কিছু সময়। দুয়োটি ৰক্ষা সন্তান। দেখাত অবিবৰ্ণ একে শিশু দুটিৰ কোনটি ডাঙৰ কোটি সৰু চিহ্ন হেৰাব বুলি মায়ে দুয়োটিকে খুঁটি খুঁটি চাইছিল। ডাঙৰটিৰ ৰূপালত এটা তিল আছে। আৰু চকুযোৰ দেখোন অন্ধুত। চকুযোৰ তৰ্বৰ, কৰি জ্বলিকি আছে। তৰ্বৰবাই থকা চকুযোৰ মেলি ইফালে সিফালে চাবলৈ আৰম্ভ কৰিলেই। আঁহাৰ সৰু কোঠালিটোৰ (গৰ্ভৰ) পৰা আহি এই বৃহৎ কোঠাটো, মুকলি বতাহ, পোহৰ পাই শিশুটি যেন বেচ প্ৰকৃষ্ট হৈ পৰিছে।

ইফালে আনটি শিশু চকুমুদি শুই পৰিছে। ভাগবত যেন লালকাল দিছে। চকুযোৰ মাজে মাজে মেলিলেও তাত কোনো আহ্বান নাই। মোক একো নালাগে, মই একো বিচাৰ নাই ভাবৰ এযোৰ দীভল চকু।

এসময়ত নাহে' আনি দুয়োটি সন্তান মোৰ কাষত দিলেহি। দুয়োটিৰে গাত তেওঁ আনি খোৱা কমলা বগৰ সাজ। গাৰ বঙে কাপোৰৰ বঙে মিলি পৰিছে।

ৰূপালত তিল থকা কেচুৱাটিয়ে লাইট জ্বলি পোহৰ হৈ থকা কোঠাটোত ইফালে সিফালে চকু ফুৰালে। তৰ্বৰ, কৰি থকা এই চকুযোৰতে মই জয়ক পালো।

নাহ'ক কোন নম্বৰ এটা দি কলো—'জীৱন মহন্তক পালে কব সন্ধ্যাদীপ ৰাজখোৱাৰ টান। তেওঁ যেন এবাৰ আছে।'

'আপুনি সত্যি কি ভালে আছে। কিয় টান বুলি কম। আপোনাৰ মনোবল ও সৰু শক্তিত অবাৰ হৈছে। দুটিকৈ সন্তান জন্ম দিলে 'ও' শব্দটি পৰ্যাস্ত নকৰিলে। আপোনাৰ এই স্বাস্থ্যটিও অমূল্য।'

'ভালে আছে। অৱশ্যে।' দীৰ্ঘ নিশ্বাস এৰি মই কলো—'তথাপি টান বুলিয়েই কব। নহলে সময়ৰ অভাৱতে নাহিব।'

'এওঁক আমি জানো।' নাহ' গৰাকীয়ে কলে—'এবাৰ এখন দ্বিষ্টিত বক্তৃতা দিয়া শুনিছিলো। বা: কি স্মৃতি ৰক্ষা। গা-মন পৰম কৰি দিয়ে।'

আকৌ মোৰ দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰিল। নাহ' গৱাকীক কব মন গৈছিল
এই স্তম্ভৰ বাবেই মই মনে প্ৰাণে মৰি যাব পাৰো। মোৰ শিশু ছটিৰ
পিতৃ তেওঁৰেই—তেওঁৰ বাবে পোৱা যজ্ঞপাত মই মোৰ মনৰ গভীৰতা জুখি-
ছিলো। সেয়েহে হাড় মূৰ মোচড় দি অনা এনে যজ্ঞপাত মই 'আল'
বুলিও এবাৰ নোকোৱাকৈ পাৰিলো।

মাক লৈ তেওঁ ঘৰলৈ যাবলৈ ওলাইছিল। মা আৰু তেওঁ দুৱাৰ
মুখ পাওঁতে জয় আহি দুৱাৰ মুখত থিয় হলহি। তেওঁ জয়ক কলে—
'মই মাক ধৈ আহোঁগৈ। তুমি বহা। গুচি নাযাৰা।'

স্বামীয়ে জয়ক তুমি বোলে। বি-এ পাচ কৰাৰ আগৰ পৰাই জয়ক
তেওঁ চিনি পায়।

মায়েও জয়ৰ গালে মূৰে হাতফুৰাই দি আদৰ কৰি স্মৃছিলে—ইমান
দিন কিয় যোৱা নাছিল। তেওঁ ইয়াত নাছিল নেকি।

তেওঁলোক ওলাই যোৱাৰ পাচত মই জয়ক স্মৃছিলো—'তুমি যে কুল
লৈ আহিছা, মৃত দেহ সজাৰলৈ বুলি নিশ্চয়।'

তেওঁ আহি মোৰ বিছনাৰ কাষত থিয় হলহি। কুলখিনি মোৰ
শিতানত ধৈ কোন এক দৃষ্টিৰে তেওঁ মোৰ চকুলৈ চালে। চকুত তেওঁৰ
অসহায় অসহায় ভাব। পলকলৈ মাথোন মোৰ চকুত চকু ধৈ তেওঁ
মোক যেন বুজালে—তোমাক সুৰবে হাঁহিৰে সজোৱা মোৰ ভাগ্যত
নাছিল। সজাৰলৈ চেঁটা কৰিলে আৰু দহনহে হব লাগিব। বিষপান
ইতিমধ্যে কৰিলো। মই চট্‌ফটাই মৰিছো। মোৰ এই কপত পৃথিৱীৰ
কাৰো চকু নপৰে। তুমিও দেখা নাই। অল্পভবও কৰিব নোৱাৰা।

'জয়। সিহঁতক নোচোৱা?' সহজ হবলৈ চেঁটা কৰি মই জয়ক
কলো—'অলপ আগলৈকে মোৰ কাষত আছিল। এতিয়া নাহে' লৈ
গল। চাবা?'

'সিহঁতক মানে?'

'তুমি মোক যিৱা নিৰ্ভালি দুপাহৰ কথা কৈছো। দুপাহ পাৰিজাত
যেন ছটি কভা সন্ধান।'

‘নাচাওঁ ।’ নিষ্পৃহ কঠেৰে ভেঙ কলে ।

‘কিয়—?’

‘ভাল লগা নাই । কিবা লাগিছে । ভয় নিশ্চয় নহয় । কেনে লাগিছে তোমাক বুজাব নোৱাৰিম । সিহঁতক চাবলৈ মোক আক নকৰা । মোৰ চকুৰ আগলৈ সিহঁতক কোনোদিন নানিবাও । মই যেন কোনোদিন তোমাৰ এই সন্তানক দেখা নাপাওঁ । তুমি মোক এইদৰে নামাতিবাও । মই মন গলে কেতিয়াবা নিজে যাম ।’

‘যদি মন যায় !’ কথাষাৰ কৈ মই জয়ৰ মুখলৈ চাই বোলা ।

জয়ে আকৌ আগৰ সেই দৃষ্টিৰে মোৰ চকুলৈ চালে । তেওঁৰ এই দৃষ্টিত মই তেওঁৰ হৃদয়ৰ বাকহীন যন্ত্ৰণা শুনিবলৈ পালো । তেওঁ যেন উচুপি কৈছে—সমাজ সংস্কাৰ যদি সকলো উঠি গলহেঁতেন !! তোমাৰ স্বামীটি হল, মই তোমাৰ কাষলৈ যোৱা পথৰ কন্ধ দ্বাৰ ।

সেই নিশা ছয়োটি সন্তান বুকুত লৈ জয়ক ওৰে নিশা বুকুত উপলব্ধি কৰিলো । অফুট স্বৰৰে বাৰে বাৰে জয়ক উদ্দেশ্য কৰি কলো—তোমাক আক আমনি নকৰো । তুমি শাস্তিৰে থাক ।

৫ জুন, ১৯৫২—

ন মাহৰ কথা কবলৈ হলে এয়ে—শিশু হুটাক লৈ মোৰ স্বামীৰ কল্পনাৰ অন্ত নাই । নিত্য-নতুন সাজ-পোছাক ইটো সিটো আনি থকা বাবে বাধা দিলেও হুস্তনে । ত্ৰিভুবনৰ সকলো বস্ত্ৰ-মুক্তা-ফুল-ফল আনি সিহঁতক দি যেন তেওঁ কেচুৱাহুটাৰ মন লব । সিহঁতক শুষী কৰিব । হুটা ডাঙৰ চুটকেচ তাহাঁত ছজ্জনীৰ কাপোৰৰে ভৰি পৰিল । কোঠা এটা ভৰিল খেলনাৰে ।

তাহাঁতৰ আয়া ছজ্জনীৰ ওপৰতো তেওঁৰ চকু । সিহঁতক মানা কৰি থৈছে কোনো কথাতে যাতে সিহঁতে কেচুৱাক ভয় হুখুৱায় । সিহঁতৰ মুখত যাতে চুমা নাখায় । লগতে আদেশ দিছে সৰ্বক্ষণ সিহঁতে চাক চিকুন হৈ থাকিবলৈ । মলিয়ন কাপোৰ পিন্ধি যাতে সিহঁতে শিশুৰ কোনো কাম নকৰে বা তাহাঁতক কোলাত নলয় ।

কেতিয়াবা তেওঁ ছয়োজনীকে ডাঙৰ বিছনাখনত লৈ লয়হি। তাহাঁতক ইঁহুৱাই খেলাই আনন্দ কৰে। ডাঙৰ ছোৱালীজনীয়ে আনন্দত কিবিলিয়াই হাঁহে। আনজনীয়ে অবাৰ ভাবে ড'ইব হাঁহিলে চাই বয়। তাইৰ চকুযোৰ গৈ ধমকি ধমকি বয়গৈ বেবৰ ছবি ছখনত। এখন মীৰাবাদীৰ, আনখন কৃষ্ণৰ।

সিহঁতে এতিয়া অতন্ত ধৰি খিয় হৈছে। ছয়োজনীৰে চাৰিটাকৈ দাঁত ওলাইছে। মানুহৰ চকুৱে চকুৱে পৰিলেই সিহঁতে হাঁহে। তাহাঁতৰ এই পৱিত্ৰ হাঁহিত মই মোৰ হৃদয়ত এটা বেদনা অঙ্কুৰ কৰো। মোৰ ভাব হয় এবাৰ যদি জয়ে সিহঁতৰ এই হাঁহি দেখিলেহেঁতেন ॥

অন্নপ্ৰসন্নলৈ মই জয়ক নামাতো বুলিয়েই ভাবিছিলো। কিন্তু তেওঁ নিজে গৈ তেওঁলোকৰ ঘৰৰ সকলোকে মাতি আহিল। তাহাঁতৰ অন্নপ্ৰসন্নলৈ চহৰৰ গণ্য-মান্ত পৰিচিত, আত্মীয় কুটুম বহুতকে মতা হৈছে। দিনৰ তিনিমান বজাৰ পৰা নিমজ্জিত লোক আহিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। অন্নপ্ৰসন্ন নহয় যেন বিয়াঘৰহে। তেওঁ কৈছিল—‘ইহঁতৰ বিয়া মই কেনেকৈ পাতো চাবা। এসপ্তাহৰ আগৰ পৰা দৰিদ্ৰ ভোজন আৰু দান চলিব। নিমজ্জণৰ ক্ষেত্ৰতো চিনাকি অচিনাকি নাচাওঁ। একালৰ পৰা মাতি যাম।’

সন্ধ্যা সময়ত প্ৰভুল আহিল। স্বামী ভিতৰ সোমাই আহি মোক কলে—‘প্ৰভুল আহিছে। ইহঁত ছজনীক লৈ তুমি আহিবা।’

আয়াৰ হাতত তাহাঁত ছজনীক পঠাই মই পাচে পাচে গৈ ছোৱাৰ মুখত ধমকি বলো—। প্ৰভুলে তেওঁক কৈছে—‘ক চোন এই সৌভাগ্যবান ব্যক্তিজনী কোন?’ তেওঁ কণ্ঠত জোৰ দি কৈছে—‘তোক দেখোন মোৰ চিকিৎসা চলি থকা কথা কৈছিলোৱেই।’

মই গৈ সমুখত থিয় ছোৱাত প্ৰভুলে অলপ সময় মোৰ মুখলৈ চাই বল। তাৰ পাচত শান্ত কণ্ঠেৰে কলে—

‘সচাই তই সৌভাগ্যবান। জোন যেন বেবী। সুন্দৰী ছী।’

‘ভালে আছে?’ মই প্ৰভুলক সুধিলো।

‘আহো আক !’ অকণমান হাঁহি প্ৰাভুলে উত্তৰত কলে। তাৰ পাচত তাহাঁতলৈ বুলি অনা বহা পাখৰ দিয়া সোণৰ আঙঠি ছুটা তাহাঁতৰ আঙুলিত পিন্ধাই দিলে। দুয়োজনীৰ আঙুলিত আঙঠি ছুটা খাই পৰিল।

সময় গৈ আছে। মোৰ মন ভিতৰি চঞ্চল হৈ পৰিছে। এই হয়তো জয় আহিছে। এই আহিছে তাৰ এটাই মোক একে ঠাইত শাস্তিৰে থাকিবলৈ দিয়া নাই। যেনে যেনে মই পদূলিলৈ চাইছো। শেষত মই সকলোৰে অলঙ্কে গৈ ছাদত উঠিলো গৈ। ছাদৰ এনে ঠাইত মনে মনে বৈ থাকিলো য’ৰ পৰা পদূলিটো স্পষ্ট ভাবে দেখা যায়।

অলপ পাচত হঠাতে মোৰ কান্ধত পৰা হাতৰ স্পৰ্শত উচপ্ খাই ঘূৰি চাই দেখো মুখত পাইপ লৈ থকা স্বামীয়ে বৰ সহানুভূতিৰে মোৰ মুখলৈ চাইছে। মুখৰ পাইপটো হাতলৈ আনি কলে—‘দীপ সচাই মই তোমাক আনন্দিত কৰিবলৈ বিচাৰো। মই এইমাত্ৰ জয়ক লৈ আহোঁগৈ।’

তেওঁ প্ৰতিবাদ কৰিবলৈ মোক ক্ষম্তকো সময় নিদি দূপ্ দূপ্ কৈ তললৈ নামি গল। মই সেই ঠাইতে বৈ থাকিলো। অলপ পাছতে তেওঁৰ ‘এম্বেচেডৰ’ খন গেটেদি ওলাই গৈ বাটত উঠিল গৈ।

এইমাত্ৰ লৈ আহিছোঁগৈ বুলি গৈ তেওঁ এঘণ্টা মানৰ পাচতহে ঘূৰিল। তেওঁ ঘূৰি অহা মই দেখা নাছিলো। মাৰ লগত মই কি এটা কবি আছিলো ! তেওঁ মাত দিলে—‘দীপ ?’

তেওঁৰ মাত কাণত পৰাৰ লগে লগে এনে লাগিল ধপহকৈ যেন এমোঁতা প্ৰবাহমান তেজ বুকুত ধমকি বৈ দিলে। কিছু সময় মই তেওঁৰ মুখলৈ চাই বলো। তেওঁ কলে—‘এইকালে আহা।’

মই লাহেকৈ মাৰ ওচৰৰ পৰা আতৰি আহিলো। তেওঁ মোক ছাদলৈ উঠি যোৱা খটখটীৰ মুখলৈ মাতি নি সৰু সৰু মাঙেৰে কলে—

‘জয়ক মই হাঁহিত বহুৱাই থৈ আহিছো। তাতে দুখিত বহোঁগৈ। ভিতৰত প্ৰাভুল আছে। প্ৰাভুলে যেন জয়ক নেদেখে। সীতাৰ মুখ

জয়ৰ সকলোৰ মুখেই বেন। জয়ক দেখিলে প্ৰতুলৰ যুজিবলৈ বাকী নাথাকিব। জয়ৰ কথা তুমি ভাবি চাব। আহিবলৈ কোনোমতে মান্তি নহয়। জোৰ কৰি ধৰি অনাৰ দৰেহে আনিছো।’

‘না—মই নাযাওঁ। আপুনিয়োই তেওঁৰ ওচৰত বহকগৈ।’

‘প্ৰতুলক এৰি মই তাত বহিবগৈ নোৱাৰো। সি ধৰ কিবা ধৰণৰ। তালৈ মোৰ ভয় লাগে। তাতে জয়তো মোৰ আলহী নহয়। মোৰ ওচৰত জয় নিসঙ্কোচ হ’ব নোৱাৰে। মোতকৈ কিমান সৰু ল’ৰা! যোৱা অকলৈ বহি আছে বেয়া পাব।’

মোক দেখিয়েই জয়ে কলে—‘মই বেচি সৰু বহিব নোৱাৰিম। কাম আছে।’

‘তোমাক আজি মই বিবস্ত্ৰ কৰা নাই। তেওঁহে নিজৰ ইচ্ছাত তোমাক লৈ আহিছেগৈ।’

‘ল’ৰা কেইটামান মোলৈ বৈ থাকিব। মোক মাফ কৰা মই যাওঁ দিয়া।’

‘জয়—?’ মৰমেৰে মই মাতি দিলো। জয় নিকন্তৰ। মই তেওঁ বহি থকা চকীখনৰ পাচফালে গলো। জয়ৰ কপাল চেলাউৰিৰ ওপৰত পৰি থকা ফৰফৰীয়া চুলিখিনি চুই কলো—‘পুৱা এবছৰ পাঁচমাহ মই তোমাক অকণ সময়লৈ নিবিড় ভাবে পোৱা নাই। আক বা কিমান দিন নাপাওঁ। হয়তো জীৱনলৈ এয়ে শেষ।’

তেওঁ মোৰ হাতখন কপালৰ পৰা আঁতৰাই সেই হাতত ধৰি মোক আগফালে লৈ আহি কলে—

‘তোমাৰ যে ভয় চয় একো নাই। হঠাৎ যদি কোনোবা আহি পৰে ?’

‘না—তোমাক মৰম কৰাৰ ক্ষেত্ৰত মোৰ ভয় চয় নাই।’

এইবাব তেওঁ একো নামাভিলে। মই আকৌ কলো—‘তোমাৰ বক্তব্য দুটকি চাই নোৱাৰো ? ইমান যে মৰমলগা হৈছে।’

‘নালাগে। নাচাওঁ।’

‘তাহাঁতে কি অপৰাধ কৰিলে ?’

‘তুমিও একো অপবাদ কৰা নাই।’

‘ভেসে—?’

‘তোমাৰ স্বামী সিহঁতৰ দেউতাক। জগতে এই কথা জানে।
সিহঁত কেৱল তেখেতৰ মৰমতে থাকক। সন্ধ্যা—তুমি মোক এই
বিষয়ে একো হুণ্ডিবা আৰু একো নকৰাও।’

‘নাম কি থৈছো তাকো হুণ্ডনা?’

‘হুণ্ডনো। তাহাঁতৰ নাম জানি মই কি কৰিম?’

অলপ সময় ছয়ো নিবৰ। তাৰ পাছত ঘপহকৈ জয় বহাৰ পৰা
খিয় হৈ কলে—‘মই গৈছো।’

মই হাতত ধৰি জয়ক বহুৱাই দি কলো—‘অন্ততঃ দহ মিনিট ৰোৱা।
পূজাৰ প্ৰসাদ দুটামানকে মুখত লৈ যোৱা।’

কথাৰ কৈয়েই মই ততাতৈয়াকৈ তললৈ নামি আহিলো। মই
আহি বাধকমত সোমাই দুৱাৰ মাৰি অলপ কান্দি ললো। জয় যাবলৈ
খিয় হোৱাৰ লগে লগে বুকুখন কেনে যে লাগিছিল।

থাল এখনত পূজাৰ প্ৰসাদ আৰু পানী এগিলাচ লৈ মই খোজ
দিওঁতে মায়ে স্নুধিলে—মই প্ৰসাদ কালৈ নিছো। জয়ৰ নাম কোৱাত
কলে—‘ঘবৰ লৰা। পূজাত সেৱা এটাও নকৰিলে। কেতিয়া আহিল।
ক’ত আছে। মই মাতিছো বুলি কৰা।’

অলপ পাছতে মায়ে নিজে গৈ জয়ক নিজৰ কোঠালৈ লৈ আহিল।
ঘাবলৈ বিচৰাত তাতে অকলৈ খাবলৈ দিবলৈ কলে। উৰ্মিয়ে সীতাক
কোলাত লৈ কোঠাত কি জানো কৰিছিল। মায়ে সীতাক নিজৰ
কোলালৈ আনি উৰ্মিক তেওঁৰ বাবে তৎক্ষণাত যোগাব কৰিবলৈ কৈ
কোঠাৰ পৰা ওলাই গল।

সীতাক জয়ে দেখা পালে। কিন্তু তেওঁ নাজানিলে সেইটি যে
তেওঁৰেই সন্তান। মই দেখা পাওঁ সীতাই তাইৰ অভ্যাস মতে জয়ক
দেখি জয়ৰ মুখলৈ চাই হাঁহিটি মাৰিছিল। জয়ৰ মুখত এই হাঁহিয়ে
কোনো ভাবৰ প্ৰতিক্ৰিয়া কৰা চিন্থ দেখা নাপালে।

১ জুন, ১৯৬২—

মোৰ জীৱনটোৱে কেতিয়া কেনেকৈ কোন সময়ত কিয় কণ সলালে মই নিজে এই কথাৰ গমকে নাপালো। সীতা-মলয়াৰ অন্নপ্ৰসন্নৰ নিশা, জয়ক আৰু কাহানিও বিবক্ত নকৰো বুলি বাৰে বাৰে শপত খাইছিলো। সেয়া প্ৰায় পাঁচ বছৰৰ আগৰ কথা। এই সুদীৰ্ঘ কালচোৱাত বহুতো ঘটনাই ঘটিিল। তথাপি বহুখন চোৱা নাছিলো।

শাহ ঢুকুৱা আজি তিনি বছৰ হল। মোৰ দেউতাও ঢুকাল। সীতা মলয়াই পঢ়া আৰম্ভ কৰাও এবছৰ হল। সিহঁত দুয়োজনীকে তেওঁ ছোটেলত থৈ পঢ়ুৱাব কথা কৈছে। মই ভাবিছো সীতাক নপঠাওঁ। তাইক আতৰাই থৈ জয়ৰ শ্বুভিজ্ঞাৰে এই ঘৰখনত থকা অসম্ভৱ হব। তাইৰ ভৰবৰাই থকা চকুযোৰে মোক যেন কয় মই হ'ব নাই। মই এতিয়াও জিকি আছো।

সীতা মলয়াৰ পাছত মই আৰু এটি কন্যা-সন্তানৰ মাতৃ হওঁ। এইবোৰ কথা কওঁনে নকওঁ জানো। কোৱাই ভাল। মোৰ জীৱনৰ সোঁত মোৰ স্বামীয়ে তেওঁৰ যিকালে ইচ্ছা সেইকালে বোৱালে। সেই কথাইতো মই আজি ক'ব খুজিছো।

হাতত বহীখন লৈ মই এতিয়া ঘূৰি যাওঁ সীতা-মলয়াৰ অন্নপ্ৰসন্নৰ দিনটোলৈ। নিমজ্জিত লোকসকল নিজ নিজ গৃহলৈ ঘূৰাৰ পাছত বিজন মানুহ তেওঁৰ বিছনাত পৰি থাকিল তেওঁক মই ইয়াৰ আগতে দেখা নাছিলো।

সেই নিশা। সকলো বেতিয়া নিবৰ নিতাল মাৰে, তেতিয়া মই শুৱলৈ নগৈ ছাদলৈ উঠি গৈছিলো। য'ত কিছুসময়ৰ আগতে জয় বহিছিল সেই চকীখনৰ পিঠিত মই আলকুলে হাত বুলাই দিলো। ঠিক সেই সময়তে ছাদলৈ কোনোবা উঠি অহা জোতাৰ শব্দ শুনি খটখটীৰ মুখলৈ চাই বওঁ।

আজি পূৰ্ণিমা তিথি। জোনৰ স্নিগ্ধ পোহৰে পৃথিৱীলৈ কাবোৰাৰ বাবে মিঠা কবিতাৰ ছন্দ ছটিয়াইছে। কাবোৰাৰ বুকুলৈ এৰিছে

নিসঙ্গতা বোধৰ অগ্নি। সকলোৰে মাজত থাকিও নিসঙ্গতা বোধ কৰা অগ্নি।

খটখটীৰ মুখত স্বামীক দেখি মই চকুমুদি দিলো। এই সুহৃৎত মোৰ এই মানুহজন অসহ। মই জানো অলপ পাছতে তেওঁ অকল পুৰুষৰে মোক বিব্রত কৰি তুলিব। তেওঁ আহি মোৰ বাহত হাত থৈ মাত দিলে—‘আহা।’ তেওঁ তেওঁৰ প্ৰয়োজনৰ জাননী এই মাতবাক্যেই দিয়ে।

মই কোঠাত সোমোৱেই থমকি বলো। কোঠাৰ সক বিহনাখনত লৰা এজন শুই আছে। ঘপহুঁকৈ লৰাজনক এজন অসহায় বাজকুমাৰ দৰে লাগিল। চিকাৰ কৰিবলৈ আহি যেন অৰণ্যত বাট হেৰুৱাই অকলশৰে ভ্ৰমহায় ভাবে পৰি আছে। মই বিহনাৰ কাষত থিয় হৈ লৰাজনৰ মুখলৈ চালো। গাৰ বৰণ মিঠা। মুখৰ গঢ়টি শুল্কৰ। মুখখন দেখি ভাব হল লৰাজন ক্লান্ত। মুখলৈ চাই থাকি বয়স অনুমান কৰিলো। খুব বেচি চৌবিশমান হব যেন লাগিল। মোৰ অৰচেতন মনে যেন মোক ইঙ্গিত দিলে—এওঁৰ দ্বাৰাই জয়ৰ পৰা পোৱা অৱহেলা ও শূন্যতা দূৰ কৰা। স্বামীয়ে এওঁক আধে বেধে নিজৰ বেড্‌কমত শুৱাই ধোৱা কাৰ্য্যটিও উদ্দেশ্য শূন্য নহয়। এই উদ্দেশ্যটিৰ বিষয়ে তেওঁ যোক একো বুজাই নকলেও মই বুজিছো। মই লাহেকৈ স্বামীক সুধিলো—

‘এওঁ—?’

‘এওঁ এজন কোটিপতি লোক।’

মই মনে মনে থাকি ভাবিলো—ভালেভেঁহে লৰাজনক এখৰ সাক্ষাততে বাজকুমাৰ যেন লাগিছিল। তেওঁ আকৌ কলে—‘এওঁৰ আঠখন বাগান আছে। অমুক আছে। তমুক আছে। অমুক কুশপানী এওঁলোকৰ। তমুক কেবুটবী এওঁলোকৰ।’

‘আপোনাৰ লগত সখ্য ? কেবুটবীবোৰত নিশ্চয় মাজে মাজে ধৰ্ম্মবট হয়। এইবোৰৰ মাজেৰে চিনাকিনে...।’ মোৰ কথা সমাপ্ত হবলৈ নাপালে। তেওঁ কলে—‘এওঁৰ লগত সখ্য বজ্জত কথাটো।’

‘বন্ধু নিশ্চয় নহয়। বয়সত বহুত সৰু যেম লাগিছে।’

‘বয়সত সৰু হলেও উপাধী ধৰি মাতে যেতিয়া বন্ধুৱেই। লবাজন
শিখিতো।’

‘বিলাতত শিক্ষা লভি অহা নহয়তো?’

‘স্বতি শক্তিতো ভোম্বাৰ কম নহয়। বেচ মনত ৰাখিছা।’

‘মধুৰ কথা আলফুলে বুকুত সাচি থোৱাৰ দৰে অতি তিলক কথা
হৃদয়ত সাচি নথলেও কেতিয়াবা জীৱনৰ বাবে বৈ যায়।’

স্বামীয়ে মোৰ কথাৰ একো উত্তৰ দিয়া নাছিল। তেওঁ কি ভাবি
জানো লবাজনৰ মুখলৈ চাই আছিল। মই কলো—

‘এওঁ যে ইয়াত? নিজাত নে নিচাত?’

‘হুয়োটাতে।’ তেওঁ কলে।

মই সেই ঠাইৰ পৰা আতৰি গৈ ড্ৰেচিংৰুমত সোমাই সাজ পাৰ
সলালো। স্বামীৰ কাৰ্য্যত হিমান মনে বিদ্ৰোহিতা কৰিব লাগিছিল,
সিমান বিদ্ৰোহী হব পৰা নাই। বোধহয় লবাজনৰ মুখৰ অসহায় ও
ক্লান্ত ভাবেই বিদ্ৰোহ কৰিবলৈ সুবিধা দিয়া নাই।

স্বামীৰ প্ৰতি বৰ বেচি বিতুষ্ট বোধহয় এইবাবেও হোৱা নাই তেওঁ
হোটেলৰ নিশাটিৰ দৰে এটি নিশা আহ্বান কৰি যে তেওঁৰ চাকৰীৰ
মূৰ মেৰুদণ্ডৰ ওচৰলৈ মোক উপচোঁকন হিচাবে লৈ যোৱা নাই।
তেওঁতো সিদিনা বাবে বাবে কৈছিল—‘মই কোনো প্ৰত্যাশা কৰি এয়া
কৰা নাই।’ মোৰ স্বামীয়ে প্ৰত্যাশা নকৰিলেও তেওঁৰ চাকৰীৰ মূৰ
মেৰুদণ্ডটিয়ে উপচোঁকন হিচাবে মোক পোৱাত উপকাৰ এটি অৱশ্যে
কৰিলে। তেওঁৰ চাকৰীৰ প্ৰমোচন হল।

* * * * *

কোম্পানীৰ মালিকটিৰ লগত বন্ধুৰ পঢ়ি ফুটিবলৈ স্বামীয়ে সৰ্ব-
প্ৰকাৰৰ সুবিধা দিলে। মাঝে মাঝে তেওঁ কয়—‘তুমি জন্মৰ বাবে মন
উদ্বল কৰি বিজ্ঞান মনে থকা মোৰ সৰু নহয়। জন্ম নিৰ্ভৰ। তেওঁৰ

বুকুত কিবা সুন্দৰ অল্পভূতি থাকিলেহে ! তেওঁ হল জুই আলোৱা লৰা ।
তেওঁ মাথোন জুই জলাব জানে ।’

প্ৰায়েই তেওঁ এইদৰে কৈ থকাত মোৰ মনত ভাব হল—কথাটো
সচা । তেওঁতো জয় অহা পথ কল্প কৰি বখা নাই । তথাপি তেওঁ
এবাৰ আহি চাই নগল তেওঁৰ বাবে কেনেকৈ মই সৰ্বক্ষণ
প্ৰতীক্ষাত বহঁ ।

শ্ৰামৰ সতে নিবিড় সম্পৰ্কলৈ আহিলে হয়তো জয়ক বুকুৰ পৰা
অভাৱৰ পাৰিম বুলি সঘনে শ্ৰামক লগ পাবলৈ ললো । শ্ৰাম আতৰি
যোৱাৰ পাছত উপলব্ধি কৰো জয় সৰ্বক্ষণ মোৰ পাছতে আছে । কোনো
সময়ত মোৰ বুকুত যেন কয়—এয়া তুমি কি কৰিছা সজ্জা ?

মই কি কৰিছো নকৰিছো বুজিব নো-পাৰোতেই দ্বিতীয় বাৰ মাতৃ
হুওঁ । অৱশ্যে স্বামীৰ ইচ্ছাতহে । পৃথিৱীৰ বায়ু ও পৃথিৱীৰ পোহৰলৈ
আহি মোৰ সন্তানে পৃথিৱীক বন্দনা জনোৱাৰ লগে লগে স্বামীয়ে
শ্ৰামলৈ ফোন কৰিলে ।

শ্ৰামক এই সময়চোৱাৰ ভিতৰত তেওঁ অন্তৰঙ্গ বন্ধুৰ দৰে ব্যৱহাৰ
কৰিছে । মোক মাজত লৈ দুয়ো দুকাষে শুইছে । মই তেওঁক কলো—
‘শ্ৰামক সন্তানটো শ্ৰামৰ বুলি কোৱাত ইমান ‘উৎসাহ কিয় ? তেওঁক
জনোৱাৰ মানে ? জয়ৰ ক্ষেত্ৰততো জয়ক জনোৱাত বাধা দিছিল ।’
স্বামীয়ে কলে—‘শ্ৰামৰ এই সন্তানে তাৰ সম্পত্তিৰ এভাগ পাব । তাৰ
মুঠেই লৰা এটা । মই দাবী জনাম । সিও কথাটো প্ৰচাৰ নকৰিবলৈ
মোৰ দাবী মানি লব । নহলে তাৰ লগত অপবাদ দি তোমাক ভ্যাগ
কৰাৰ কথা কম । এই ঠায়েই কাম দিব ।’

কথাৰাৰ কৈ তেওঁ কেনে এটা হাঁহি মাৰিলে । তেওঁৰ এই হাঁহিত
এনে লাগিল মোৰ স্বামীতকৈ কদৰ্যা পুৰুষ আৰু দ্বিতীয় জন নাই ।
শ্ৰামক মাতি পঠোৱা বাবে শ্ৰাম নাহিঁ হোমলৈ আহিল । নাহঁক কৈ
তেওঁ এটি সুন্দৰ বেবী শ্ৰামক অস্ত্ৰকলৈ দেখুৱালে । শ্ৰাম যোৱাৰ
পাছত লোকৰ কেচুৱা কিয় দেখুৱাইছিল সোধাত কলে—‘এই ওঠ কটা

কেচুৱাটো দেখুৱালে তাৰ স্বৰূপ অবজ্ঞা বিতুকাৰে ভৰি পৰিব। দ্বাৰা
বোলা কথাটো হ'ব ক'ব পৰা।'

‘পাইৰ্ত্তো দেখিব।’

‘পাছত মানে! ইমানতে তেওঁক নমস্কাৰ! মাথোন এই মাহৰ
ভিতৰত মই মোৰ উদ্দেশ্যটো সমাধা কৰি ল'ব লাগিব।’

স্বামীয়ে তেওঁৰ উদ্দেশ্য সমাধা কৰিবলৈ এমাহ ব'ব লগীয়া নহল।
ইয়াৰ পাছত এদিন মোক কলে—‘কেচুৱাটো দূৰ কাবোবাক দি দিব
লাগে। টকা পালে সি কেচুৱাটো ডাঙৰ কৰিব আৰু পৰিচয় গোপন
কৰি ৰাখিব। তেওঁ এইজনী ছোৱালী নিজৰ ছোৱালী বুলি পৰিচয়
দিব নোৱাৰে।’

সীতা মলয়াৰ প্ৰতি থকা টানৰ দৰে টান মই এই সম্ভাৱনৰ ক্ষেত্ৰত
অনুভৱ কৰা নাই। কোঠাৰ ভিতৰতে বিহাৰী ভিকতা এজনীয়ে তাইক
ডাঙৰ কৰিছে। তাই সূৰ্য্যৰ পোহৰ ও তাপ নাপায়। শ্যাম আৰু এই
ঘৰলৈ অহা নাই। নহাবাবে মই আনন্দিত। তেওঁৰ খোজৰ যি চিহ্ন
থৈ গল এই কুচ্ছিত দৰ্শন ছোৱালীজনী তাইৰ নাম বিহাৰী ভিকতা-
জনীয়ে ৰাখিছে। তাইৰ নাম—জোনালী। জোনা।

জোনাক শিশু সীতাই মৰম কৰি গালত হাতত ভৰিত চুমা দিয়ে।
এই দৃশ্য মোৰ চকুত পৰিলে নিজকে ব'ব স'ক স'ক যেন লাগে। মই
জোনাক মৰম কৰিব খোজো। কিন্তু সীতালৈ থকা মৰমৰ দৰে মৰম
কৰিব নোৱাৰি হাবি যাওঁ।

মলয়ে ইফালে কৃষ্ণা নামৰ আয়াজনীৰ ওচৰত সুন্দৰ ভাবে মীৰা
ভজন শিকি পেলাইছে। তাই এদিন জোনাৰ ওচৰত বৈ গাইছিল—

পিয়াৰ অব ঘৰ আজা মেৰে

তুমহো মেৰে ম্যায় হঁ তেৰে।

জোনাৰ কাষত মলয়ক দেখিলে মই অকুট কঠেৰে কওঁ—সুন্দৰ
প্ৰতীক, তই সুন্দৰ। তই মধুৰ। এই বয়সতে তোৰ কণ্ঠত এই দৰদ।
জোনা নিখুঁত হোৱা হলেও তোৰ দৰে ভজন গোৱা গীত গোৱা এইবোৰত

দিক্ৰিয় বান্ধাফিৰায়েঁডেন ! এখিন সীতাৰ্থই যোক কলে—‘মা জোনাক
কিয় পুতলা কিনি নিদিয়া ? কিয় জোনাক ফুৰাবলৈ নপঠোৱা ? মা !
জোনাক কিয় কোঠাৰ পৰা ওলাবলৈ নিদিয়া ?’ এই জোনাৰ তিনি বছৰ
বয়সত মই তৃতীয়াৰ মাতৃ হওঁ ।

তৃতীয়াৰ মাতৃ হওঁ মানে—এয়া মই নাৰ্ছিং হোমলৈ ওলাইছো ।
আজি ১৯৬২—১ জুন । চাৰি পাঁচ দিনৰ পাছত মই এটি সন্তান লৈ
ঘৰলৈ ঘূৰিম । স্বামীয়ে কৈছে যদি পুত্ৰ সন্তান হয় আৰু দেখাত যদি
সীতা মলয়াৰ দৰে হয় তেন্তে গোটেই চহৰখনকে বোঁ মাছ খুৱাব ।
সকলোৱে কব ৰাজখোৱাৰ এটি সুন্দৰ লৰা হৈছে । এই কথাৰ
শুনাতো তেওঁৰ অপাৰ আনন্দ ।

এই সন্তান গৰ্ভত স্থিতি লওঁতেই মই তেওঁক কৈছিলো—‘আৰু
নহব । আজিকালি চাৰিটা সন্তান । লাজ লগা কথা ।’

মই ভাবিছিলো তেওঁ তাকেই কব । কাৰণ পৃথিৱীৰ চকুভঙা তেওঁ
আৰু ছুৰ্ভগীয়া হৈ থকা নাই । কিন্তু মোক অৰাক কৰি তেওঁ কলে—
‘তেওঁক আৰু ছুট । সন্তান লাগিবই । এটি সন্তান হব সুবৰ কৰ্ত্তব্য যাহুকব ।
আনটি সন্তান হব প্ৰখ্যাত লিখক বা সাহিত্যিক । পৃথিৱীয়ে এই ছুটি
সন্তানৰ নাম লব আন্ধাৰে মৰমেৰে ।’

‘তাৰ মানে ?’ মই প্ৰশ্ন কৰিলো ।

‘তাৰ মানে অতি পৰিচাৰ । এজন টলষ্টয়ৰ লগত তোমাৰ পৰিচয়
কৰাই দিম । তুমি বন্ধু গঢ়ি লবা । সুবৰ ৰাহুকবজনৰ লগততো
তোমাৰ পৰিচয় পৰিচয় কৰি মিছোৱেই ।’ কালিলৈ চাহব নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব ।
তেওঁ ইয়াত এইবাব প্ৰায় এমাহ মান থাকিব বোলে ।’

‘আৰু এজন গেলেলিউৰ (বৈজ্ঞানিক) লগত পৰিচয় কৰি নিম্ন
জানো ?’ মই কলো ।

‘সিও হব ।’ তেওঁ মহাজ তাৰেই উত্তৰ দিলে ।

১৯৬২—২৫ জুন—

গোটেই চহৰে বোঁমাছ খোৱা ভাগ্য চহৰ নহল । বিলোৱাৰ তৃষ্ণাও

তেওঁ উপভোগ কৰিবলৈ নাপালে। সন্তানটি পুত্ৰ হলেহে মাক বিমোহন কৰা আছিল, সন্তানটি হল কন্যা। এইবোৰে সৈতে মই চাবিজনী ছোৱালীৰ সৈক।

যদিও সন্তানটি স্বামীয়ে আশা কৰা মতে কন্যা নহল তথাপি তেওঁক আনন্দিত যেনেই দেখা গল। যিহেতু ছোৱালীজনী বেচ ধুনীয়া। দেখিলে আদৰ কৰি একোলা লবৰ মন যোৱা, আদৰ কৰি গালখন টিপি দিবৰ মন যোৱাকৈ ধুনীয়া।

১২৬২ - ১০ কেতকাৰী—

অলপ আগতে তেওঁ আহিছিল। প্ৰখ্যাত গায়ক ও শ্ৰীভিকায়কনৰ কথা কৈছো। তেওঁক সুবৰ বাহুকৰ বুলিও কৰ পাৰি। তেওঁৰ নামটো কখনে নকম এতিয়াও ভাবি পোৱা নাই। মই মোৰ কথা কবলৈ লৈ কাকো কলঙ্কিত কৰিব খোজা নাই। এতিয়ালৈকে যাব যাব নাম কোৱা হল সেয়ে তেওঁলোকৰ উপাধী কোৱা নাই। জন্মৰ উপাধী কৈছো কাৰণ মই জানো কোনো কলঙ্কই তেওঁক স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰে। তেওঁ নিৰ্দোষ।

এই কণ্ঠ শিল্পীজনৰ উপাধী নোকোৱাকৈ নামটি মাথোন কলেও সকলোৱে বুজি যাব সেয়ে নামো নকওঁ। এওঁ সৌন্দৰ্য্যৰ পূজাৰী যদিও মই সুন্দৰী বুলি তেওঁ নিজে আগবাঢ়ি অহা নাই। স্বামীয়েহে তেওঁক শ্ৰদ্ধা আনিছে। পুলিচৰ হাতত তেওঁ ভাল নাপায়। মোৰ স্বামীৰ লগত বন্ধুত্ব হৈ এই ঘৰলৈ অহাৰ সূত্ৰও নাই। তেওঁক কোমলোৰে হৈ এই গৃহলৈ অনা হৈছিল। মোৰ লগত পৰিচয় কৰি দিছিলহি। সৌন্দৰ্য্য ও সুবৰ উপাসক আপুনি বান্ধ খাই গল। মোৰ এই কেচুৱাটিৰ তেওঁ নামকৰণ কৰি কৈছিল—‘তোমাৰ বেবীটি যেন এপাহ ফুল। মই নাম থৈছো অপবাক্ষিতা। জীতা বুলি শ্ৰদ্ধা।’

তেওঁ আজি আহিয়েই জীতাৰ খবৰ লৈছিলহি। আয়াই শুই থকা বুলি কোৱাত বতেই শুই আছিল তাতেই তেওঁ জাইক চাই আহিছিলগৈ।

তেওঁ আজি মোক গুণগুণাই কেইবাটাও গান গাই শুনালে। মোকোৱাৰ মাজে মাজে সুধিছিল—‘ভাল লাগিছে?’ তেওঁ কৈছিল মই

বোলে যিমানৈই হাঁহি নাথাকো লাগিলে, ভালকৈ মন কৰিলে সকলোৱে
বুজিব এয়া হাঁহি নহয়। হাঁহিৰ সিঁপিঠিহে।

তেওঁৰ এই কথাত মোৰ দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰিছিল। মোৰ এনে লাগিছিল
মোৰ হৃদয়ত একমাত্র এওঁৰহে চকু পৰিছে। মোৰ চকুত জয়ৰ মুখখন
ভাহি উঠিছিল। তেওঁৰ খবৰ এটা পৰ্যাস্ত নোপোৱা হলো। মোৰ
এলবামত চিনাকি, আত্মীয় বহুতৰে ফটো আছে। এওঁৰ ফটো এখনো
মোৰ হাতত নাই। অৱশ্যে এইখন মুখৰ ফটোৰ মোৰ কোনো প্ৰয়োজনো
নাই। চকু মুদিলেই মই তেওঁক আজিও স্পষ্ট দেখা পাওঁ। সিদিনা
স্বামীয়ে কৈছিল ক'ত জানো তেওঁ বোলে বৰ্তমান বিচাৰকৰ আসনত।
তেওঁকে বোলে জায় বিচাৰক বুলি কব পাৰি। ইতিমধ্যেই বোলে তেওঁৰ
নাম যশবিয়পিছে। দুষ্কৃতি অন্তায়ক দমন কৰি সুন্দৰক প্ৰতিস্থা কৰা
ব্ৰত লৈ অহা তেওঁৰ দৰে যুৱকে সুস্থ ও সত্য বিচাৰেই কৰিব। তাত
ভুল নাই। অৰ্থাৎ বাহিৰা উলিয়াই ঘৰ-মাটি, গাড়ী কৰাৰ চিন্তাত
বিচাৰকক ধৰ্ম্মাৱতাৰ কিয় কোৱা হয় এই কথা পাহৰি নাযায়।

আজি মোৰ কেৱল জয়ৰ কথা কবৰ মন গৈছে। যদিও এই
বহীখন হাতত লোৱা সময়ত মোৰ নতুন বন্ধু কণ্ঠ শিল্পীজনৰ কথাহে কম
বুলি ভাবিছিলো। এই সময়ত মোৰ কাৰো কথা কবৰ মন যোৱা নাই।
মই লিখি থকা অৱস্থাতে মোৰ এই বহীখনৰ ওপৰত, মোৰ লিখা এই
শব্দবোৰৰ ওপৰতো তেওঁৰ মুখখন দেখা পাইছো। তেওঁৰ কপালত
থকা সৰু বঙা তিলটো পৰ্যাস্ত।

বুকুখন মোৰ কেনেবা কৰি আমিছে। মোৰ দ্বাৰা আৰু এতিয়া
আন একো লিখা সম্ভৱ নহব। মই বুকুত জয়ক উপলব্ধি কৰিছো।
আজিও মই তেওঁৰ মৰমতে সকলোৰে অলঙ্কে কান্দো। বুকুত তেওঁৰ
প্ৰতি ভৰি থকা মোৰ মৰমবোৰ এয়া তেওঁৰ নামতে চকুপানী হৈ গাললৈ
বাগবি আহিছে।

১৯৬২—২০ ফেব্ৰুৱাৰী—

দুই দিনৰ পাছত আকৌ বহীখন লৈ বহিছো। আজি তেওঁ মোক

আবেশ দি গৈছে মই এই শিল্পীক নিমন্ত্ৰণ কৰিব লাগিব। চলমুহুৰি
কৰি হলেও তেওঁক নিশা ঘৰলৈ ঘূৰি যোৱা বন্ধ কৰিব লাগিব। মই
আগ নিশা আকিব লাগিব শিল্পীৰ কাষত। পাচ নিশা তেওঁৰ কাষত।

তেওঁক ভাত খাবলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰাত বা তেওঁৰ লগত নিশি যাপন
কৰাত মোৰ আপত্তি নাই। আজি-কালি এনে ভাব হল এইবোৰ যেন
একো কথা নহয়। দেহত একোৱেই নাই। মই মোক উপলক্ষি কৰো
দেহক বাদ দিহে। মোকতো নিজকে অশুদ্ধ বা অপৱিত্ৰ যেন নালাগে।
স্বামীয়ে মোক নিচাত আসক্ত কৰি দিলে। এতিয়া সময়ত কোনো
বন্ধু নাপালে নিসঙ্গতা উপলক্ষি কৰো। শূন্য শূন্য লাগে। অন্ধুত
ভাগৰ লাগে। মই উপলক্ষি কৰো জ্বৰদৰত এক বেদনা। কেতিয়াবা
এই নিসঙ্গতা বোধতে আনন্দ পাওঁ। মনতে জয়ক উদ্দেশ্য কৰি কওঁ—
জয়, মই বৰ অকলশৰীয়া। মোৰ এই নিসঙ্গ জীৱনৰ সঙ্গ তোমাৰ স্মৃতি
মাথোন। নিষ্ঠুৰ ভাবে ই গভীৰ।

১৯৬০—১৫ জানুৱাৰী

চতুৰ্থবাৰ মই সেই একেটা নাৰ্ছিং হোমলৈ ওলাইছো। ওলাই এয়া
ততাতৈয়াকৈ বহীখন উলিয়াই লৈছো। আগফালে গাড়ী সাধু আছে।
বিষ এটাই মোৰ কঁকাল পেট মোচৰ দিছে। তেওঁ ঘৰত নাই। এই
মুহূৰ্ত্ত মই তেওঁক কামনাও কৰা নাই। কাকোৱেই মই ওচৰত কামনা
কৰা নাই। মোৰ চকুৰ আগত ভাহি উঠিছে দেউতা মোৰ বিয়াত ব্যস্ত
হৈ পৰা চেহেৰাটো। দেউতাই স্নু-পাত্ৰত কঙা সম্প্ৰদান কৰিবলৈ
পোৱা আনন্দ-উৎসাহত, লোকৰ ঘৰলৈ ছোৱালী জীৱনৰ বাবে উলিয়াই
দিয়া বেদনা হৃদয় কৰিব পাৰিছে।

দৰা সাজত হোমৰ কাষত বহি থকা স্বামীৰ চেহেৰাটোও ভাহি
উঠিছে। সেই সময়ত মোৰ জ্বৰদৰত কোনোবা অশৰীৰীয়ে কোৱা
কথাবাবো শুনিবলৈ পাইছো। মোৰ কাণে কাণে কোৱা যেন কৈছিল
—‘ভই আজিৰ পৰা হৈ পৰিলি জন্মৰ আহাৰ।’

ক্ৰমাৎ কঁকাল ও পেটৰ বিষ জীৱ হৈ উঠিছে। আৰু শিথিল

নোৱাৰো। এই মুহূৰ্ত্ত মোৰ হৃদয়ে মাথোন বাবে বাবে এটি নাম জপ
কৰিছে জয়! জয়! জয়!

জয়ৰ ফুলবদৰে পৱিত্ৰ শিশুটিয়ে অৰ্থাৎ সীতাই আনি মোক এপাহ
ফুল দিছেহি। মই কেনিবা যাবলৈ ওলালেই তাই মোক এপাহ ফুল
দিয়েহি। তাই দিয়া ফুল পাহ মই খোপাত বা বেনৌত গুজি লওঁ।
তাই তেতিয়া মোৰ মুখলৈ চাই তৃপ্তিৰে হাঁহে।

বিষটো ক্ৰমাৎ ঘন হৈ আহিছে। হাড় গুড়ি হৈ যোৱাকৈ মূৰটো
কৰবাত খুন্দিয়াবৰ মন গৈছে। মই যেন জগতে শুনাকৈ চিঞৰি চিঞৰি
কম—স্বামীয়ে মোৰ ওপৰত অত্যাচাৰ চলাইছে। মোক মোৰ স্বামীয়ে
মোৰ সৰল ও পৱিত্ৰ পথৰ পৰা নমাই আনি এয়া তিলে তিলে হত্যা
কৰিছে।

১৯৬৩—১৫ ফেব্ৰুৱাৰী

মোৰ পুত্ৰ সন্তানটি লৈ স্বামী ব্যস্ত হৈ পৰিল। এমাহ নো-হওঁতেই
কোলালৈ ভুলি লবলৈ হেপাই কৰি মোক সুধিছে—

‘কেতিয়া বাক লব পাবিম?’

‘কেতিয়া বাক মোক পাপা বুলি মাতিব?’

তেওঁ লৰাটোৰ নাম থৈছে ‘চান’। অৰ্থাৎ সূৰ্য্য। সি বোলে তেওঁৰ
পৃথিৱী পোহৰোৱা সূৰ্য্য। তেওঁ যেতিয়া এনে কথা কয় মই তেতিয়া
তেওঁৰ মুখলৈ অবাক হৈ চাই বওঁ। নিজকে অপৰাধী অপৰাধী লাগে।
তেওঁৰ প্ৰতি মই যেন অবিচাৰ কৰিছোঁ। যিজন মানুহে নিজৰ পত্নীৰ
আনৰ ওঁচত হোৱা সন্তানক এইদৰে মৰম কৰিব পাৰে তেওঁ কিমান
মহান। যেতিয়া মোৰ এই অপৰাধবোধ বেছি হল মই স্বামীক কলো—
‘আপোনাৰ ওচৰত মই অপৰাধী।’

‘কেনেকুৱা?’ চানৰ মুখলৈ চাই থাকি তেওঁ সুধিলে।

‘মোৰ মন-প্ৰাণ গ্ৰাস কৰি জয় মোৰ মনত বহি আছে।’

‘মই জানো।’

‘আপুনি মোক কমা কৰিছে?’

‘তুমি দোষ কবিছা বুলিতো মই ভবা নাই। জয়ক মই লৈ আহিছিলো। জয় আনে ভাল পাব পৰা লৰা। তেওঁক তুমি পায় হেৰুৱাই যথেষ্ট কষ্ট পাইছা। তাৰ বাদে মহুহে তোমাৰ ওচৰত কমা খুজিব লাগে।’

কি মহান! অফুট কণ্ঠে স্বামীক উদ্দেশ্য কৰি মই কলো। তাৰ পাচত বিশ্বয়ভাবে মই তেওঁৰ মুখলৈ চাই থাকি বৃজিবলৈ চেষ্টা কৰিলো তেওঁ এই কথা সচাকৈয়ে কৈছেনে? মই শুধিলো—

‘আপুনি এনেকৈ কৈছে?’

‘যি সত্য তাকেই কৈছো। তুমি মোক বহুভাবে লব নোৱাৰা। কাৰণ মই তোমাকৈ বহুত ডাঙৰ। ভাল পাবও নোৱাৰিলা। স্বামী বুলি ভয় ভক্তি অৱশ্যে কৰি আহিছা। তোমাৰ উকা জয়ন্ত কাৰোবাৰ ছবি বৈ যাব পাৰে। তাত তোমাৰ কি দোষ?’

তেওঁৰ কথা শুনি মোৰ কেনে যে লাগিল। মই তেওঁৰ বুকুত মূৰ গুজি তেওঁৰ জয়ন্তৰ পৰশেৰে জয়ন্তৰ ছবি আঁতৰাব খুজি কলো—‘এবাৰ আলফুলে মোক সাৱটি ধৰকচোন। কেৱল এবাৰ আপোনাৰ মনটিৰে মোক স্পৰ্শ কৰক।’

‘কিয়—কি হৈছে?’

‘জয়ক পাহৰাই দিয়ক। তেওঁক মই পাহৰি যাব খোজো।’

‘নোৱাৰিবা।’ তেওঁ আলফুলে মোক আকোৱালি ধৰি কলে। তাৰ পাচত দীৰ্ঘ নিশ্বাস এৰি কলে—‘পাহৰিব পৰা হলে চানৰ জয়ন্ত আগতেই পাহৰিলাহেঁতেন।’

১৯৬৩-২০ ক্ৰেক্সমাৰী

এইমাত্ৰ পৱনে মোক কমত চাহ দি গৈছে। তেওঁ ওলাই বোৱাৰ পাছত মই হিচাব এটা কৰিলো—পৱনৰ বাক বয়স কিমান হব। মোৰ বিয়াৰ পাচতে তেওঁ আমাৰ লৰালৈ আহে। সেই সময়ত তেওঁৰ বয়স এবাৰ বাৰ মান আছিল। মোতকৈ হয়-সাত বছৰ, মানৰ সৰু হবনেকি!

ওখ, পাখ বলিষ্ঠ গাব গঠনৰ শূন্যৰ চেহেৰাৰ পৱনক ঘৰৰ কামকৰা লৰা হিচাবে অকণো খাপ নাখায়। মহজনে চাব চাব বুলি চেলাম দিয়া কামতহে তেওঁক গুৱাই পৰিলহেঁতেন। পৱনক দেখোন এবাৰ ভালকৈ চাবৰ ইচ্ছা হল। মই গৈ বেৰৰ বুটাম এটা টিপিলোঁগৈ। অলপ পাছতে পৱন আহি উপস্থিত হল। মই কলো—

‘বহা পৱন।’

বিছনাৰ একাষে পৱন বহিল। আগেয়েও তেওঁ এইদৰে মোৰ কাষত কেতিয়াবা বহে। কিছু সময় মই পৱনৰ মুখলৈ চাই থাকি কলো—‘পৱন, পাকঘৰৰ কামত মই মিনিক লগাবলৈ কৈছিলো নহয় তুমি কিয় লাগা?’

‘মিনি লাগেতো।’

‘তেতিয়া হলে তুমি কিয় লাগাগৈ?’

‘তাই কোনো এটা কাম ভালকৈ শিকিব পৰা নাই। ভাত বান্ধিলে ভাতবোৰ হয় বেছিকৈ সিজ, নহয় এটা চাউল এটা ভাত হয়। ডাইল ভজাত নিমখ এসোপা দিব জিভা দেবদেবাই যোৱাকৈ। নহলে নিমখ নহয়েই।’

‘তাই যদি তেনে কৰে অলু মানুহ আনা।’

‘নালাগে মিনিকেই শিকাই লম।’

‘আন মানুহ লোৱাত সদায় তোমাৰ ইমান আপত্তি কিয় বুজি নাপাওঁ। কাৰণ কিবা থাকক নাথাকক মই তোমাক এই ৰূপত চাবলৈ ভাল নাপাওঁ। সক আছিল। যেতিয়া তেতিয়াৰ কথা বেলেগ আছিল। তোমাক মই অলপ টকা দিম। তুমি ব্যৱসায় কৰি এই সংসাৰৰ পৰা আতৰি গৈ সন্ধানিত জীৱন গঢ়িবলৈ চেষ্টা কৰা। মই যিমান পাবো বেনেকৈ পাবো সহায় কৰিম।’

কৈছো হয়। পৱনক আতৰাই পঠাৰ পাৰ্শ্বমানে নোৱাৰিম কব পৰা নাই। পৱনৰ প্ৰতি মোৰ বুকুত মান্ধানে, মোহনে, মৰমনে কিবা এটা আছে।

চাৰি বজালৈকে বিছনাত পৰি থাকিলো। ঘোৱা নিশা বাবে বাবে পৱনৰ মুখৰে মোৰ চকুত ভাহি উঠিছিল। এই মুখ আভৰাবলৈ জয়ৰ চেহেৰাটো মনলৈ আনিবলৈ চেষ্টা কৰিলো। অস্পষ্ট জয়ৰ চেহেৰাটো ঢাকি থিয় দিয়েহি পৱনৰ স্পষ্ট মূৰ্তিটোৱে। পৱনৰ মুখ সদায় বিষম। এইখন মুখৰ নাক চকু ঠেঁঠ সকলো নিখুঁত। নাকটো সকলোতকৈ স্নম্বৰ।

বহুদিনৰ আগৰ নিশা এটা স্মৃতিৰ পটত ভাহি উঠিছে। নিশা জানো তেতিয়া কিমান হৈছিল! তেওঁ আহি দুৱাৰত টোকা দিলে। মই গৈ দুৱাৰ খুলি দিলো। তেওঁ ভিতৰ সোমাই আহিল। ‘আহা’ বুলি পাচলৈ চাই কাবোবাক মতাত চাই দেখো সকলো এটা। নিজৰ লৰাটোৱে লাহেকৈ কোঠাৰ ভৰি দি এবাৰ মোৰ ফালে চাই ভলমূৰকৈ থিয় দি বল। মই লৰাটোৰ মুখলৈ চালো। ককণ ভাব এটাই ধুনীয়া লৰাটোক আক ধুনীয়া মৰম লগা কৰি তুলিছে। গাত সাধাৰণ সাজ-পাৰ। ভৰিত পুৰণি চেমেল এঘোৰ। চেমেলঘোৰৰ যে নিজৰ নহয় দেখিলেই বুজা যায়। চেমেলঘোৰৰ ভৰিতকৈ ডাঙৰ।

তেওঁ আহি বিছনাত বহি লৰাটোক কলে—‘সোঁটো বাথকম। ভালকৈ চাবোনৰে গা-পা ধুই লোৱা’। মোক কলে—‘তাক পিছিবলৈ তোমাৰ চাদৰ এখন আৰু মোৰ বনিয়েন এটা দিয়া।’

লৰাটো বাথকমত সোমোৱাৰ লগে লগে মই তেওঁক সুধিলো—লৰাটো কোন? তেওঁ উত্তৰত জনালে লৰাজন তেওঁ খানাৰ পৰা আনিছে। কোনোবা এজনে আনি খানাত সোধাই থৈ গৈছিল। লৰাটো কোনোবা এটা চোৰ নে ডকাইত পাৰ্টিত সোমাইছিল। এই পাৰ্টিয়ে সকলো ডকাইতি কৰে। ডাঙৰ ডাঙৰ ঘৰত চুৰ কৰে। পাৰ্টিৰ এজনে এদিন তাক এঘৰত নিযুক্ত কৰি গল। কথা আছিল দুদিনৰ পাছত সিদিনা লৰাটোৱে দুৱাৰ খুলি দি সিহঁতক ভিতৰ সোমাবলৈ দিব। উদ্ভেদ সিহঁতে নুকলমে ব’ত বি পাব বড়ী-বেড়ী-বাকচ সকলো চুৰি কৰি নিব।

হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে ছুৱাৰ খুলি দিবলৈ আহি লৰাটো
 তেওঁলোকৰ শোৱাকোঠাত ধমকি বল। গৃহীণীয়ে সৰু সৰু লৰা
 ছোৱালী দুটা ছকাৰে লৈ নিচিন্তবে শুই আছে। তাৰ মাকেও তাক
 আৰু ভনীয়েকক ঠিক এইদৰে ছকাৰে লৈ শুইছিল। মাকৰ প্ৰায়েই
 টোপনি নাহে। কেতিয়াবা সি সাৰ পায় গম পায় মাকে তাৰ মূৰত হাত
 ফুৰাই দিছে। সি টোপনিত থকাৰ দৰে নিৰবে চকুমুদি পৰি বয়।
 মাকে সৰু সৰু মাত্ৰেৰে কয়—‘তোক লৈ মই স্বপ্ন দেখিছিলো তই
 জাকত জ্বলিকা হবি। লেখৰ এজন হবি। স্মৃথে-আনন্দই তোৰ সংসাৰ
 ভৰি থাকিব। কিন্তু তই তোৰ জীৱন গঢ়িবলৈ সুবিধা পালি ক’ত ?’

প্ৰায়েই সি মাকে কন্দা গম পায়। নিশা নিশা দেউতাকৰ লগত
 কিবা কাৰুণিয়া লগাও গম পায়। কিছুদিনৰ আগতেহে সি মাকে কিয়
 কান্দে গম পায়। নিশা গাড়ী মটৰ লৈ অহা মাল্লুহবোৰ কোন, কিয়
 আছে। এই মাল্লুহবোৰৰ পৰা তাহাঁতৰ মাতাল দেউতাকে টকা লয়।
 সিহঁতক দেউতাকেই লৈ আছে। ইফালে সিহঁতৰ পৰা মাকে নিজক
 বন্ধা কৰা দায়িত্ব মাকৰ। বন্ধা কৰিবই লাগিব। দেউতাকে মাকৰ
 সতীত্ব নষ্ট হোৱা সহ্য নকৰিব। কাটি ছডোখৰ কৰিব। সৰু লৰা হলেও
 হৃদয়েৰে সি সত্য উপলব্ধি কৰিলে।

এইবাৰ সি ভাবিলে টকা লাগে। টকাই মাকৰ চকুপানী মোহাবিব
 লাগিব। তালৈকে বহুত টকা লাগে। দেউতাকক মদ আৰু জুৱাত
 বহুত টকাৰ প্ৰয়োজন। পঢ়াশুনা আন কথা তাৰ মূৰত একোৱেই
 নোসোমোৱা হল। কেৱল তাৰ এটাই চিন্তা টকা ক’ত পোৱা যাব ?

অলপ দিনৰ ভিতৰতে কি কি পথে টকা আছে বহু পথ দেখিলে।
 পথত কেনেকৈ ভৰি দিয়ে সেই চিন্তাত থাকোতেই এদিন এজন বয়স্ক
 লোকে পাই তাক লৈ গৈছিল। তাক টকাৰ সপোন দেখুৱালে।
 সপোনতে সি তাহাঁতক ক’ত কেনেকৈ সহায় কৰিব লাগে সহায় কৰি
 দিছিল। কিন্তু এইবাৰ সি নোৱাৰিলে। লৰা-ছোৱালী দুটা ছকাৰে
 লৈ শুই থকা মাল্লুহ পৰাকী দেখি তাৰ ভাব হল, মাল্লুহ পৰাকী নিশ্চয়

মৰিয়াল। তেওঁক সকলো বুজাই কলে হয়তো মানুহ গৰাকীয়ে ডাক আৰু ভনীয়েকক চোৱাৰ দায়িত্ব লব। তেতিয়া হলে মাকে আৰু টকাৰ বাবে দেউতাকে কোৱা মতে নচলিলেও হব।

বাহিৰত পাৰ্টিৰ মানুহ। ছুৱাৰ খোলা তাৰ পলমেই হৈছে। সি ততাতৈয়াকৈ গৈ মানুহ গৰাকী জগাই দিলে আৰু সকলো বিবিকৈ দিলে।

মানুহ গৰাকীয়ে বাবে বাবে মানা কৰিছিল যদিও মানুহজনে পুৱা আনি থানাত সোধাই গল। দিনটো লকাপত খোৱা হল। সি তাৰ পাৰ্টিৰ কাৰো কথা নকয়। হয়তো ভয় খুৱাই ধৈছে। নিজৰ পৰিচয়ো নিদিয়ৈ। দেউতাকৰ নাম নকয়।

লৰাটোৰ বিষয়ে কৈ তেওঁ মোক কলে—‘লৰাটোৰ মুখলৈ চাবাচোন কেনে পৱিত্ৰ ঘেন মুখখন। তাৰ মুখখন দেখিলে কেনে বে লাগে। সেয়ে লৈ আহিলো।’

পাচদিনা পুৱা মই লবাজনক সুধিলো—‘কি নাম তোমাৰ?’

‘মুহু পৱন।’ লবাজনে উত্তৰ দিলে।

‘ঘৰ ক’ত?’

ঘৰ ক’ত নকলে। তাৰ বিষয়ে সি আৰু একো কথাই নকলে। জাইভাৰক পঠাই ছজোৰ পেণ্ট-কামিজ অনালো। চেমেল এযোৰো অনালো।

সেইদিনা ছপৰীয়া কোনো এখন ব্যক্তন ঠিক নোহোৱাত তেওঁ ভাত খাব নোৱাৰা কথা জানি সন্ধ্যা মোক সুধিলে—‘বাইদেউ মই ভাত বান্ধোঁগৈনে?’

‘তুমি কিয়? ভাত বন্ধা ঠাকুৰ আছে নহয়।’

‘ইমান ভাল ব্ৰাহ্মণিনি অখনি ঠাকুৰে নষ্ট কৰি দিলে।’

‘তুমি বান্ধিব জানা? ঘৰত তুমিয়েই ভাত বান্ধানেকি? মাৰ জানো নাই? নে মাৰ অনুৰীয়া?’

তাৰ ঘৰৰ কথা ওলাওক বুলিয়েই মাকৰ বিষয়ে ইমানবোৰ কথা

কৰিলো। কিন্তু সি মোৰ কোনো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ নিদিলে। সেই নিশা স্বামীয়ে শলাগি শলাগি তৃপ্তিৰে খোৱা চাই থাকি পাছদিনা দুপৰীয়াও পাকঘৰত সোমালগৈ। সেই যে সোমাল আজিও গুলোৱা নাই। প্ৰথম বছৰ দুই তিনি দিন মান ঘৰলৈ বুলি গৈছিল। প্ৰথম বাৰ গৈছিল ছমাহমানৰ পাছত। ঘৰলৈ যাব বুলি জানি মই তাক টকা কেইটামান দিছিলো। সি গৈ তাৰে কিবা কিবি বজাব কৰি আনিছিল। মই বস্তু কেইটা চোৱাৰ মনেৰে মই নিজ হাতে বেগ এটাত বস্তুবোৰ ভৰাই দিবলৈ লওঁ। সি দিয়া নাছিল। মই জোৰ কৰি তাৰ হাতৰ পৰা টোপোলাটো লৈ দেখো এটা সৰু চোলা। আঠ-ন বছৰীয়া ছোৱালীৰ গাৰ। এখন কপাহী শাৰী। এটা ইলিচ মাছ। বিলাহী কেইটামান, সবিন্নহ কেইটামান। কেচা জলকীয়া। চাউল এক কিলো মান।

বস্তু কেইটা লেখি তাৰ ঘৰৰ ছবি এখন মনতে আঁকি মই বেগটোত তাৰ বস্তুবোৰ ভালকৈ ভৰাই দিলো। কেইদিন মানলৈ বুলি গৈ পাচদিনাই সি ঘূৰি আহিছিল। সি আহি মোক জনালেহি সি ঘৰৰ পৰা ওলোৱাৰ কেইদিন মানৰ পাচতে মাক পাগল হল। ভনীয়েকক দেউতাকে কৰবাত থলৈগৈনে কাৰোবাক বেচি দিলে। বাপেকে মাটি-বাৰী বেচি কৰবালৈ উঠি গল। লগত লৈ গৈছে ওচৰৰ বাগানৰ মজ্জুৰ গাভৰু এজনী। এই খবৰবোৰ পৱনক চুবুৰীয়াই দিছিল।

নিকৰ্দ্দেশ হোৱা পৱনক বোলে মাকে চিঞৰি চিঞৰি বাটে বাটে বিচাৰি ফুৰিছিল। ছমাহলৈ আওৰত থকা নদীৰ পাৰত বহি—‘পৱন মোৰ বৃদ্ধ পৱন আহ।’ আহ বুলি নিশা এপৰতো বিনাই শ্ৰান্তি থকা বছতে শুনিছিল। তাৰ পাচত কেনি গল। কলৈ গল কোনেও নাজানে। নদীৰ পানীতে পৱনক বিচাৰি জাপ দিলে যদিও শটেও কতো ওপঙি উঠা গম্ব নাপায়। হয়তো হাবিৰ মাজেদি বৈ যোৱা নদীৰ জনহীন ঠাইত কৰবাত শটেও লাগি ধৰি ভাতে পচিল। গাৰ মঙহ ধৰি স্তম্ভৰ দেহটো কড়াল হৈ পৰি বল।

বিহুনাৰ পৰা নাৰি মই বাৰুকৈয়ে সোমাই বহু সময় পানীৰ লান্ধিৰাত

থাকিলো। মই সেই পানীত মোৰ মনত থিয় দি উঠা পৱনক উটাই
বৈ অহাৰ চেষ্টা কৰিছিলো।

গাধোৱা ঘৰৰ পৰা ওলাই আহি গাত ও কাপোৰত গন্ধ স্প্ৰে কৰি
ললো। ধুনীয়াৰকৈ প্ৰসাধন কৰিলো। তাৰ পাচত আগফালৰ
বাৰাণ্ডালৈ ওলাই গলো। 'লন'ৰ ওপৰত বহি সীতাই আৱাৰ 'লগত কি
জানো কথা পাতি আছিল। মোক দেখি তাই এপাহ গোলাপ চিঙি
লৈ মোৰ ওচৰলৈ লৰি আহিল। মই হাত পাতি ফুলপাহ লৈ ভিতৰ
সোমাই আহিলো। খোপাত ফুলপাহ গুজি আয়নাৰ কাষত বৈ থাকি
নিজৰ মনৰ গোপন কক্ষত ভুমুকি মাৰিলো। মোৰ মনৰ গোপন কক্ষৰ
একাষত পৱনক দেখিলো। মোৰ অজ্ঞাতে কেতিয়া যে তেওঁ এই কক্ষলৈ
আছিল !! মই উপলব্ধি কৰিলো—পৱনে মোৰ বুকুৰ মোৰ ভূষণ সাগৰত
ডুব সাঁতোৰ দিছে।

২২ কেতুৱাবী

আজি পুৱা কেইবাটাও ডাঙৰ ডাঙৰ বৌমাহ আনি চোতালত
পেলালেহি। চানৰ বাবে অৰ্থাৎ এটি শূণ্ণত্ৰয় জন্মৰ বতৰা জনাবলৈ
ঘৰে ঘৰে বৌ-মাহ বিলাব। মাহ বিলোৱাৰ নামত সৰু সৰু টুকুৰা
একোটা নিদিয়ো। প্ৰত্যেক ঘৰতে ভালকৈ এসাজ খাব পৰাকৈ দিব।
সেয়ে তেওঁ নিজে আগত থাকি মাহ ভাগ কৰাইছে। এইকালে মই
গা ধুই আহি বহীখন লৈ বহিছোহি। এতিয়া সম্ভৱ এঘাৰ মান
বাজিছে। আজি নিশালৈ তেওঁ কাৰোবাক বোলে ভাতৰ নিমন্ত্ৰণ
কৰিছে। কাক মাতিছে মই নাই লোখা। হয়তো কোনোবা টলটল
বা কোনোবা গেলেলিটক। তেওঁৰ তালিকামতে এই ছজন বাদ
পৰি আছে।

১৯৬৭-৮ ডিচেম্বৰ

পৃথিৱী প্ৰখ্যাত নহলেও অসম প্ৰখ্যাত লিখক বৰুণৰ লগত মোক
আজিকালি ইয়ে সিয়ে অভ্ তত্ দেখে।

বহু বান্ধুত বৰুণ চাইকই কৰি উঠে। সন্ধ্যাবেলা ভিতৰত তেওঁ

সোমাই থাকিব নোৱাৰে। সেয়ে তেওঁ আৰু মই প্ৰায়েই আমাৰ নতুন ফিয়েটখনত ওলাই যাওঁ। আজিকালি মই নিজে গাড়ী ড্ৰাইভ কৰো। চহৰৰ কোলাহল এৰি আমি গৈ নিৰ্জন চাই এঠাইত মটৰৰ পৰা নামি বহোঁগৈ। কেতিয়াবা লগত খোৱা বস্তু আৰু ক্লান্ত চাহ লৈ যাওঁ। বননিত পাৰি বহিবলৈ কাপোৰ এখনো লৈ যাওঁ। মোৰ কোলাত মূৰ থৈ তেওঁ বননিত শুই পৰে। আকাশলৈ উদাস উদাস ভাবেৰে চাই বয়। সেই সময়ত তেওঁৰ মুখলৈ চাই মোৰ এনে লাগে এই উদাসীনতা এই শাস্ত কণ সকলো সাৰ শূন্য। তেওঁ যে লিখে, তেওঁ লেখক, তেওঁ বেলেগ ৰাজ্যৰ মানুহ তাকে মোক বুজাবলৈ কৰা এয়া সাৰশূন্য নাটক মাথোন। কেতিয়াবা মই দুই তিনিবাৰ মাত দিয়াৰ পাচতহে অশ্রুমনস্ক ভাবে মাত দিয়ে ‘হ’। এই মাতটোও তেওঁ যেন আন এখন ৰাজ্যৰ পৰাহে দিয়ে।

মই আৰম্ভ কৰি তেওঁক মোৰ জীৱনটো লৈ নভেল নাটক একো লিখিবলৈ নোকোৱাত এদিন তেওঁই কলে—‘সন্ধ্যাশিখা, তোমাক লৈ মই কিবা এটা লিখিম।’

‘মোৰ জীৱনত লিখিব লগীয়া মা-মহুলাতো একো নাই। মই এজনী সাধাৰণ নাৰী। গাৰ নাজানো। বজাৰ নাজানো। লিখিব নোৱাৰো। মোৰ বিজ্ঞাৰ দোষ কিমান জানায়। মোক লৈ কি লিখিব।’

‘ধৰা আজিৰ এই আবেলিটো। চোৱা, সূৰ্য্যটো ডুব দিবলৈ সন্মুখি ইচ্ছা কৰা নাই। পৃথিৱীক প্ৰাণ দিয়াৰ তেওঁৰ অনন্ত পিপাসা। গছক দিয়ে প্ৰাণশক্তি, পৰুম শূকৰমুখীক দিয়ে ফুলাৰ শক্তি ও মধুৰ হাঁহি। তেওঁৰ তাপ লৈ উদ্ভিদ বাঢ়ে। বোগৰ বীজাহু মৰে। তেওঁৰ মৰমতে পৃথিৱী জীয়াই আছে। সোৱা বাৰৰ সময়ত সবিতাই আকাশত বঙা বং ছটিয়াইছে শিল্পীৰ তুলিকাৰ বাবে। কবিৰ কবিতাৰ ছন্দৰ বাবে। এয়া তাৰ ভলতে তুমি আৰু মই। আমাৰ আগকালে সৌ পাহৰিটো। সৌ নেপালীজনীলৈ চোৱা ডাইব গাত কাপোৰৰ বোজা (সাজ-পোছাক),

অলঙ্কাৰৰ ৰোজা আৰু পিঠিত তাইৰ মৰমৰ গাইজনীৰ আহাৰৰ ৰোজা ।
ঘাঁহ কাটোতে তাই বাক কি স্বপ্ন দেখিছিল ?

‘মই কেনেকৈ জানিম ।’

‘মই কিন্তু জানো ।’

‘আপোনালোকে অনুমানতে কল্পনা কৰি লয়। যেই হওক এই
কথাবোৰৰ উপগ্ৰাস লিখিলে মই ক’ত থাকিম ?’

‘এইবোৰ কথাৰ উপগ্ৰাস লিখিম বুলিভো কোৱা নাই। এইবোৰ
ঠাইৰ এই দৃশ্যসমূহলৈ তুমি আহিছা। এই কথা থাকিব। আনকি এই
সকলক বেগুনীয়া বনৰীয়া ফুল কেইপাহৰ কথাও থাকিব। মোৰ লিখাত
এই ফুলৰ কথা কওঁতে কম—সজ্জাশিখাৰ সৌন্দৰ্য্যৰ কাবত সকলক
বেগুনীয়া ফুলবোৰ ম্লান হৈ পৰিছিল ।’

বৰুণৰ অকণমান ইবিধ পদাৰ্থ ধৰাৰ অন্ত্যাস আছে। ছবি আঁহি
কেতিয়াবা তেওঁৰ লগত ধৰেহি। তাৰ পাচত মই ছয়োৰো
প্ৰয়োজনৰ সামগ্ৰী হৈ পৰো। এনে পৰিবেশত বা এনে মুহূৰ্তত মই
মোৰ স্বামীক কোনো মতেই সহ্য কৰিব নোৱাৰো। কিন্তু মোৰ মনৰ
এই ক্ৰোধ মই লুকুৱাই থওঁ। মোৰ এনে লাগে—এনে আক্ৰোশ, এনে
ক্ৰোধতেই বোধহয় মানুহে মানুহৰ বুকুত ছবি ভৰাব পাৰে। মই দৃঢ়
হওঁ বৰুণৰ লগত আৰু এখোজো ইফালে সিফালে নাঘাওঁ। কিবা
প্ৰকাৰে বৰুণক বিদায় জনাব লাগিব।

বৰুণক বিদায় জনোৱাৰ ভাব অহাৰ লগে লগে ভাব হয় স্বামীয়ে
বা আকৌ কাক সংগ্ৰহ কৰি আনে। সেইজন বা কেনে হয় ? তাতোকৈ
এওঁই থাকক। আন যি কি নহওঁক বৰুণক সহ্যতো কৰিব পাৰিছো।
এওঁ এজন প্ৰখ্যাত লোক। অবিদ্বাহিত। বহুত নাৰীৰ—মানে বহু
গাভৰু—আলোচনাৰ বিষয় এওঁ। এইবোৰ কথাই বৰুণক সহ্য
কৰিবলৈ অকণ শক্তি দিয়ে। মই জানো এওঁ এদিন নিজে আতৰিব।
সেইদিন কেইমাহ মানৰ পাচতে আহিব।

নিশ্চিত হবৰ বাবে এগৰাকী লেডী ডাক্তৰক ‘কল’ কৰিছিলো।

তেওঁ কৈছিল—‘শিক্ষিত সমাজত শিক্ষিতসকলেই যদি এনে কৰে ;
অশিক্ষিত সমাজত অশিক্ষিতা মাড়ুক কেনেকৈ দোষ দিম। কেইটা
সন্তান আপোনাৰ ?’

‘পাঁচটা।’

মই লজ্জাবে বা দুঃখে উত্তৰ দিয়া নাছিলো। উত্তৰ দিছিলো ঘৃণাবে।
ভিতৰি মই স্বামীৰ প্ৰতি অদমনীয় আক্ৰোশত গুমৰি উঠিছিলো। কিন্তু
বাহিৰে মোৰ কথাত বা ব্যৱহাৰত ইয়াৰ উদ্ভাপ ডাক্তৰ গৰাকীয়ে বুজিব
পৰা নাছিল। তেওঁ অকণমান হাঁহি কলে—‘বেয়া পালেনেকি ? এবাৰ
মাড় হবলৈ যোৱা মানে বোলে এবাৰ যমৰ দুৱাৰৰ পৰা অহা। নিজে
মুক্ত হবলৈ নিবিচাৰে জানো ?’

মন গৈছিল ডাক্তৰ গৰাকীৰ আগত মোৰ জীৱনৰ ওপৰত স্বামীয়ে
কৰা অবিচাৰ অৰ্বণীয় অত্যাচাৰ সোপাই বৰ্ণনা কৰি দিওঁ। কিন্তু মই
মোৰ সন্মানৰ এই আহুল বহুল জীৱনত মুখ খুলি মনৰ কথা কব
নোৱাৰো। মোৰ স্বামীৰ ওখ শিৰ তল কৰাৰ মোৰ বাসনাও নাই। মোৰ
কৰ্ত্তব্যও নহয়। মই মোক প্ৰকাশ কৰি দিলেই স্বামীও প্ৰকাশ হৈ
পৰিব। তেওঁৰ মান সন্মান গোৰবেইতো মোৰো মান সন্মান। মোৰো
গোৰৰ। মোৰতো নিজস্ব একো নাই।

১৯৬৯—২০ আগষ্ট

ইতিমধ্যে বৰুণৰ আহু যা বা মোৰ লগত থকা নিবিড় সম্বন্ধ বন্ধ হৈ
গল। তেওঁৰ পাঁচদিন বয়সৰ পুত্ৰ সন্তানটিয়ে মোৰ বুকুৰ খাই বুকুত মূৰ
ধৈ নিচিন্তে শুই পৰিছে। তাৰ বগা সৰু মুখখনলৈ চাই থাকি স্বামীয়ে
মোক সোধাৰ দৰে নিজকে প্ৰশ্ন কৰিলে—‘ই বাক কি হব ? নাট্যকাৰ ?
ঔপন্যাসিক নে কবি ?’ মই কলো—‘নাট্যকাৰ হোৱাই ভাল হব। সমাজৰ
জৰিৰোৰ বুটলি নি টোকাৰ ডাঙি ধৰিবগৈ। সমাজে সেই ছবি টকা ভৰি
চাব। সমাজৰ বিশেষ ব্যক্তিত্বইডৰ (সং বা অসং) কথাৰে নি টোকা
‘ডাইলগ’ পাবগৈ। বিশেষ ব্যক্তিত্বইডে বিশেষ চৰ্কাৰ বহি স্তম্ভিবগৈ।’

অলপ বৈ মই আকৌ কলো—‘আপুনিতো আপোনাৰ পুত্ৰ-কন্তাবোৰ

বিশেষ বিশেষ একোটিহঁত বস্তু বুলি গোবৰ কৰিব। মই কিন্তু সেইবোৰ
 একো আশা নকৰো। মই মাথোন আশাকৰো তাহাঁত নৃত্য শিল্পী হলেও
 যাতে বাটত খোজ দিওঁতে তালে তালে খোজ দিয়াৰ চেষ্টা নকৰে।
 প্ৰখ্যাত গায়ক গায়িকা হলেও যাতে কথাত শুব দিবলৈ নিবিচাবে।
 ডাক্তৰ ইঞ্জিনীয়াৰ উকীল কিবা হলেও যাতে লবাইতে গৰমৰ দিনতো
 সময়ে অসময়ে ডিঙিত টাইদাল ওলোমাই বখাৰ কথা নাভাবে। যদি
 দেশ সেৱক কংগ্ৰেছ নেতাও হয়, খন্দৰ কাপোৰ সাজ দেশ সেৱকৰ প্ৰতীক
 বুলি যাতে সাজযোৰত গুৰু নিদিয়। প্ৰখ্যাত লেখক লেখিকা হলেও
 কথাত যাতে সাহিত্যৰ ৰেপ দিবলৈ চেষ্টা নকৰে।

২৫ আগষ্ট

আজিৰ বিশেষ খবৰ হল আজি মলয়ৰ পৰা এখন নুশ্বৰ চিঠি
 পাইছো। তাই মোক মোৰ ফটো এখন খুজিছে সেইখন বোলে তাই
 তাইৰ পঢ়া টেবুলত থব।

মলয় অস্বাভাবিক। তাইৰ পতি বোলে কৃষ্ণ। তাইৰ পাঁচ বছৰ
 বয়সত তাহাঁতক লৈ মই বিয়া এখনলৈ গৈছিলো। কইনাই কন্না দেখি
 তাই মোক সুধিছিল—

‘মা কিয় কান্দিছে ?’

‘তেওঁক আজি দৰাই লৈ যাব। সেই কাৰণে কান্দিছে।’

‘কিয় লৈ যাব ? দৰা কি ?’

‘ছোৱালী হলে বিয়া দিয়ে। যিটো লবাক ছোৱালীজনী দি দিলে
 তেওঁকে দৰা বুলি কয়।’

পাচদিনা পুৱা। তাই মোৰ কোঠাৰ কুৰুৱা ছবিখনলৈ বহুত সময়
 চাই থাকি মোক সুধিলে—

‘মা এওঁৰ নাম কৃষ্ণ ?’

‘ও। তেওঁৰ বহুত নাম। তাৰে এটা হল কৃষ্ণ।’

‘এওঁ খুব ভাল মা। চোৱা অনবৰতে এওঁ হাঁহি থাকে। মোৰ বিয়া
 এওঁৰ লগত হব।’

সক ছোৱালীজনীৰ গভীৰ মাতে মোৰ মনটো গধুৰ কৰি দিলে।
হঠাতে কেনে যে লাগিল! ভাল লাগিলনে বেয়া লাগিল সেইকথা
উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰিলো। কিন্তু এই কথাই অজ্ঞান কি এক ইঙ্গিত
যে দিলে সেই কথা বুজিব পাৰো।

চাৰি বছৰ বয়সৰ পৰা তাই মীৰা ভজনে দৰদী কঠেৰে গাই
আহিছে। তাতে কৈছে তাইৰ বিয়া হব কৃষ্ণৰ লগত। এয়া কিহৰ
ইঙ্গিত—? ভবিষ্যতৰ যুৱতী মলয়জনী মোৰ চকুত ভাহি উঠিল।
মলয়াৰ দেহ-মন দুয়োটি দেৱতাৰ পূজাৰ নৈবেদ্য এপাহ ফুল হৈ বব।

সক ছোৱালীজনীৰ অপূৰ্ব কণ্ঠটিত মই বিস্ময় মানি তাইক সঙ্গীত
শিক্ষা দিয়া অৰ্থাৎ গান শিকোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিলো। প্ৰথম দিনাই
গানৰ আঁঠৰ যোৱাৰ পাচত তাই দৃঢ় স্বৰে মোক জনালে—‘মা মই
সা-ৰে-গা-মা চিঞৰিব নোৱাৰো।’

‘সদায়তো এইবোৰ চিঞৰিব নালাগে। তুমি গান গাবা। তোমাৰ
কণ্ঠটি অপূৰ্ব। ফাংচনত ৰেডিঅ’ বেকৰ্ডত গাব পাৰিবা।’

‘নালাগে মা। মই কেৱল কৃষ্ণৰ বাবে গাম। মোৰ গান আক
কোনেও শুনিব নালাগে।’

মই তাইৰ কথাত স্তব্ধ হৈ বৈ গলো। তাইৰ কেইবছৰ হৈছে
আঙুলিত লেখি চালো। এই এখুন্দখান ছোৱালীজনীৰ মনৰ গভীৰতা
মাতৰ দৃঢ়তাত মই অবাৰ হৈ তাইৰ মুখলৈ চাই বুলো।

মলয়াৰ তিনিবছৰ বয়সৰ কথা। মোৰ কোঠাত থকা মীৰাবাদীৰ
ছবিখন দেখুৱাই সুধিছিল—

‘এয়া কোন?’

‘মীৰাবাদী।’

‘মীৰাবাদী কোন?’

‘ধুনীয়া ছোৱালী এজনী। তাই সকলো পৰা কৃষ্ণক ভাল পাইছিল।
পাৰলৈ বিচাৰিছিল।’

‘কৃষ্ণ কোন?’

‘কৃষ্ণ ঈশ্বৰ !’

ঈশ্বৰ কি ?

তাই এইবাব মোক বিপদত পেলালে। ঈশ্বৰ কি সঠিকভাবে মই
নিজে জানোনে নাজানো। সহজভাবে উত্তৰ দিব নোৱাৰি কোঠাত
কৃষ্ণ ছবিখন দেখুৱাই কলো—‘ঈশ্বৰ সৌজন তেওঁৰ নাম কৃষ্ণ।’

‘মা মই কৃষ্ণক মাতিম। আহিবনে ?’

‘আহিব।’

‘কেনেকৈ মাতিম।’

‘মোবাবাঈৰ দৰে। হৃদয়ৰ উপলব্ধিৰে। শুবৰে।’

মই আপোন মনে এইবোৰ কৈছিলো। তিনি বছৰীয়া শিশু এটিয়ে
এনেকৈ কোৱা কথা বুজিব বুলি কোনোবাই ভাবিব পাৰিবনে। মোৰ
কথা শুনি তাই কৃষ্ণ ছবিখনলৈ চাই ধুনীৱাকৈ হাঁহিলে। হাঁহি কৃষ্ণক
কলে—

‘তুমি আহিবা।’

এই আবন্ত। তাই কৃষ্ণক লৈ কিছু ব্যস্ত হৈ পৰিল পাঁচ বছৰ
বয়সত। মোক কৈ কৃষ্ণ ছবিখন লৈছে। সক বিছনা এখনো লৈছে।
গাক তুলি বিছনাচাদৰ সকলো লৈছে। তাই শুবলৈ যাওঁতে কৃষ্ণক
এই বিছনাত শুৱাই থৈ যায়। পুৱা উঠিয়েই কৃষ্ণক ওচৰলৈ লবি
আহে। ছবিখন থিয় কৰি থৈ কয়—‘কৃষ্ণ মই উঠিলো তুমিও উঠা।
তুমি এদিনো নিজে মুঠা। সদায় মই উঠাই দিব লাগে।’ খোৱা
বস্ত্ৰও তাই তাইৰ ভাগৰ পৰা কৃষ্ণক খুৱাবলৈ লৈ আহে।

তাইৰ এই খেল দেখি মোৰ ভাব হল মই ধন্ত হৈ গৈছো। বাখাই
মোৰ গৰ্ভত ঠাই লৈছিল। এইদৰে হলে নিশ্চয় তাই কৃষ্ণক পাব।
স্বামীয়ে নজনা কৈ মই তাই কৃষ্ণক বিচৰা কাৰ্য্যত সহায় কৰি দিলো।

ধুনীয়া কৃষ্ণবৰ্ণিত এটা অনাব কথা মই আৱাক কলো। তাই
কৃষ্ণাবন মথুৰাৰ কালে যোৱা কাবোৰৰ হতুৱাই এটা হাতী পাভৰ কৃষ্ণ-
বৰ্ণিত অনালে। বৰ্ণিতো ক’ত জানো কিনিছিল তাত লৈছিল আঠ ম।

মোৰ পৰা ললে এক হাজাৰ। মই তাইৰ এই যুঁজিটো কোঠা এটাৰ
বৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিলো। নিশা লাইটৰ পোহৰতকৈ মিঠাতেলৰ চাকিৰ
পোহৰহে ভাল পায় বুলি পুৱা গধূলি কৃষ্ণৰ সমুখত চাকি জ্বলোৱাৰ
ব্যৱস্থা কৰিলো। ফুল ভাল পায় বুলি ফুল দিয়াৰ, ধূপ ধূনা দিয়াৰ
ব্যৱস্থাও কৰিলো। আয়াই চাকি জ্বলাই দিয়ে মলয়াই এপাহ এপাহকৈ
ফুলবোৰ কৃষ্ণক দিয়ে আৰু কয়—

‘ফুলবোৰে তুমি কি কৰা?’

জাৰৰ দিনত তাই কৃষ্ণক শুৱাই গাত কাপোৰ দি আছে। আহিবৰ
সময়ত কয়—‘তুমি শুই থাক। ময়ো শুবলৈ যাওঁ। শুওঁ নাইট।’

মলয়াৰ, মোৰ আৰু আয়াৰ এই খেলৰ খবৰ তেওঁ নাপায়। মইতো
মলয়ক লগত লাগি নাথাকো। প্ৰায় সময় তাই তাইৰ কৃষ্ণৰ লগত
অকলে থাকে। ছপৰীয়া প্ৰায়েই কৃষ্ণক কাষত লৈ কৃষ্ণৰ বিছনাতে
শোৱে। আয়াৰো অক্ষুৰন্ত সময়। তাই কুৰুচা লৈ লেচ গুঠি বন্ধ ছুৱাবৰ
এইপাৰে বহি থাকে। মাজে মাজে মাথোন ভিতৰলৈ চায়।

মই এদিন মলয়ৰ আয়াক কলো তাই কাৰোবাক যাতে খবৰ কৰি
আমে যি তাইৰ কাষে কাষে থাকি মীৰা ভঞ্জন শিকাব পাৰে। তাই
যাতে গম নাপায় তাইক মীৰা ভঞ্জন শিকোৱা হৈছে বুলি।

মই আয়াক এই কথাও কলো নতুন আয়া আহিলেও তেওঁৰ কাম
নাযায়। নতুন আয়া কৃষ্ণাই মলয়ক ভঞ্জন গাই শুনাৱ আৰু তাৰ অৰ্থ
তাইক বুজাই দিয়ে।

এদিন মলয়ে তেওঁক কলে—‘পাপা মই আকাশৰ কৃষ্ণক মাটিলৈ
নমাই আনিম।’

‘কেনেকৈ?’ তেওঁ তাইক প্ৰশ্ন কৰিলে।

‘পাপা মই জানো স্তম্ভৰ নহয়। কৃষ্ণই স্তম্ভৰক ভাল পায়। ভাল
ফুল, ভাল পুৰ। ভাল মাৰুহ। মই ভাল আৰু মই ভাল ভঞ্জন গাই
তেওঁক নমাই আনিম।’

কথাৰ বাবে কৈ তাই অস্তম্ভৰক হৈ পৰিল। তাই যেন আয়াক হঠাৎ

নেদেখা হল। আমার ঠাইত দেখিলে এক অপূৰ্ণ জ্যোতি। যি জ্যোতি
দেখি তাই জিলিকি উঠিল। তাই গাই গল—

তুমহাৰি কাৰণে সব সুখ হোৱাী,

তব সুহ ক্যা তব সাবো...

মলয়ৰ দৃঢ় স্বৰ দবদৌ কঠৰ ভজন শুনি তেওঁ অবাক। বহি থকাতে
তেওঁ ঘেন ক্ৰমাৎ পাখৰলৈ কপাস্তবিত্ত হল। মলয়ৰ ভজন শেষ হোৱাৰ
পাচত মলয়ক বাহিৰলৈ পঠাই দি মোক কলে—

‘তাইক এইদৰে দবদ ঢালি ভজন গাবলৈ কোনে শিকাইছে?’

‘ভজন শিকাইছে কৃষ্ণাই। শিকোৱা মানে কৃষ্ণাই ভজন গাই
থাকে, তাই শুনি শুনি শিকিছে। দবদ ঢালিছে তাই নিজে। দবদ
ঢালিবলৈতো শিকাৰ নোৱাৰি।’

সেইদিনাই কৃষ্ণাৰ চাকৰী গল। মই সুধিলো—‘কৃষ্ণাৰ চাকৰী কি
দোবত গল?’

‘এখুদমান ছোৱালীজনীৰ মুৰটো খোৱা দোবত। তাইৰ মুৰত
কৃষ্ণক পোৱাৰ বাসনাৰ পোকটো জ্বাই দিয়াৰ পৰিশতি খুব সুখকৰ
নহবও পাৰে।’

পাচদিনাই তেওঁ এজন সঙ্গীত শিক্ষক আনি দ্ববত থিয় কৰি মোক
কলে—‘মলয়ৰ কঠ বিষয়। তাই দবদ ঢালি গানকে গাওক।’

পাচদিনা মলয়ে তেওঁক দৃঢ় স্বৰে কলে—‘পাপা মই গান নাগাওঁ।
মই কিয় গান গাব লাগে?’

‘মাহুহে শুনিব। তুমি খুব ভাল পোৱা বুলি তোমাক ভাল পাব।’

‘মোক কোনেও ভাল পাব নালাগে। তুমি ভাল পোৱা কৃষ্ণই ভাল
পায়। সীতাৰা-ময়ে ভাল পায়। কালি কৃষ্ণই মোক কৈছিল—‘কৃষ্ণাৰি
গুচি গল—তুমি কিম্ব মোক আগবৰৰেই ভজন গাই শুনাৰ লাগিব।’

‘কৃষ্ণই মাহুহৰ লগত কথা পাতিবলৈ নাহে।’ তেওঁ কলে।

‘মাহুহেহে তেওঁৰ লগত কথা নাপাতে। তুমিও মাব লগতহে কথা
পাতি ভালপোৱা। মাহুহেও তোমাৰ লগত আন মাহুহৰ লগত কথাপাতি

ভাল পায়। মই কিন্তু কৃষ্ণৰ লগতহে কথা পাতি ভাল পাওঁ। তেওঁ মোৰ গুচিবলৈ আহে।’

‘কৃষ্ণ দেখিবলৈ কেনেকুৱা?’ তেওঁ সুধিলে।

‘কৃষ্ণই হাঁহি থাকে। ভবিষ্যট্টা বঙা।’ অপলক নেত্ৰে সমুখলৈ চাই থাকি মলয়ে কলে।

এসপ্তাহৰ ভিতৰত মলয়ক তেওঁ ঘৰৰ পৰা আডুৰাই ছোটেলাত থৈ কনভেণ্টত পঢ়ুৱাব ব্যৱস্থা কৰিলে। নতুন পৰিবেশত মলয়ে কৃষ্ণক পাহৰিব। তেওঁৰ এই আশা।

কৃষ্ণ প্ৰেমৰ বীজ মনৰ গোপন ভেটিত লৈ তাই এই ঘৰ এৰিছিল। সময়ত এই বীজৰ বৃক্ষ হল। তাইৰ শুল্কৰ ৰূপ যৌৱন কৃষ্ণক উচৰ্গা কৰাৰ ব্ৰত লৈ আজিও তাই গায়—

মেৰে ত গিৰিধাৰী গোপালা

ছসৰা ন কোই

বাকৈ শিৰ মোৰ মুকুট

মেৰে পতি সোই...

তাই তাইৰ বহী এখনত লিখি ৰাখিছে—মই যদি মোৰ সৰ্ব্বমন জীৱন উচৰ্গা কৰি তেওঁক বিচাৰি, বিচাৰি নাপাওঁ তেন্তে মই বৃজিম হিন্দু ধৰ্ম্ম-শাস্ত্ৰ গীতা ভাগৱত সকলো মিছা। কৃষ্ণ নামটি ৰূপকথাৰ এটি নুদৰ্শন ছট্ট কোঁৱৰৰ নাম মাথোন।

১৯৭১—১ এপ্ৰিল

বহীখন হাতত লৈ কনভেণ্টো নৰহা চুবুৰেই হল। বিশেষ বিশেষ খবৰবোৰ চমুৱাই লিখি যাওঁ। এটি বিশেষ খবৰ হল পৱনৰ লগত যোৰ বিশেষ সম্পৰ্ক পঢ়ি উঠিছে। মই স্বামীক এই কথা কৈ কৈছিলো—‘মদপী মালুৱে বোলে মদ নাপালে চট্‌কট্‌ কৰে। মদ তাইতৰ প্ৰয়োজন মনৰ বাবেও দেহৰ বাবেও। অৱশেষত মোৰো পোৱে হল। এই কেৱলত আপোনাৰ অৱদানেই বেচি। মোৰ জীৱনত এওঁলোক হল একোপিনাচ কিলানী ঘৰ।’

মোব ইতিহাস ইতিমধ্যে সীতাই গম পাইছে যেন লাগিছে। আজি কালি মাজে মাজে তাইব উজ্জল চকুৰোব মোব মুখত থমকি বয়। তাই যেন মোক কব খোজে—মই সকলো গম পাইছো।

মই বেয়া পাঠ বুলি জানিও তাই পুৱা-গধূলি গৈ পৱনৰ লগত পাকঘৰ কামত লাগেগৈ। পাকঘৰত লাগেগৈ মানে পাকঘৰত তাইত দুটাই বহি কথা পাতি থাকে মিনিটে বন্ধা বঢ়াত লাগে। পৱনে মাথোন তাইক ইটো-সিটো দেখুৱাই দিয়ে।

মই সীতাৰ মনৰ কোনো খবৰেই নাপাঠ। পৱনৰ লগত তাইব ইমান কি কথা থাকিব পাৰে। তাইক পৱনৰ পৰা আতৰিবলৈকে মই তাইক সজীভৰ কিবা এটা বাস্তৱ শিকাৰ কথা কৈছিলো। মোৰ কথাত তাই হাঁহি দিলে। মই যেন তাইক হাঁহি উঠা কথাহে কৈছিলো। সীতাৰনো বয়স কিমান গণনা কৰি চালো। পোন্ধৰ বছৰ। কপে তৰুতৰু কৰা তাইব শৰীৰটি দেখিলে শিলে শিলে ঠেকা খাই উজ্জল গাভৰু নদীয়ে আকাশ বতাহত ছন্দ সিঁচি শীত গোৱাৰ কথা মনলৈ আহে। তাইক সান্ধটি ধৰি গালে কপালে চুমা খাব মন যায়। কিন্তু তাইতক সক কালতে মই তেনে কৰা নাই। মই সীতাৰ মাজত। তাইতেও নিয়মৰ বড়ী হৈ ডাঙৰ হৈছে। তাইতক চিঞৰি কথা কোৱা, চিঞৰি হাঁহাতো তেওঁৰ বাধা। অকালত আগকালে গৈ থিয় হৈ থকাও মানা। এঠাইৰ পৰা এঠাইলৈ (ঘৰৰ ভিতৰত) বিয়ানেই খবৰেদা হওক লাগিলে বৌবি বোৱাও মানা।

সীতাইত সকলোকে তেওঁ ছোটলত খব খুজিছিল। তাইতে বাতে আমাক সহজ ভাবে লোৱাত খেলি মেলি নালাগে তেওঁৰ এই চিন্তা। মইহে ইহঁতক আভবাই খব নোৱাৰিলো। এই প্ৰকাণ্ড ঘৰটোৰ নিৰবতায়ে মোৰ বৰ ভয়। অৱশ্যে এতিয়াও ঘৰত হাই-উকৰি একো নহয়। জখানিতো মই জানো প্ৰত্যেকটো কোঠাতে প্ৰাণী আছে। কোঠাটোৰ বাহুত তাইতৰ নিবাস পৰিছে।

আজি মলয় আহিছে। তাই দীঘলীয়া কৈ কিছুদিন থাকিব। আজি সন্ধ্যা তাই তাইব কোঠাৰ পৰা ওলাই অহাৰ পাচত তাইব মুখলৈ চাওঁতে এনে লাগিছিল তাই যেন পৱিত্ৰতাৰ প্ৰতীক এপাহ নিয়ন্ত্ৰিত তিতি থকা তগৰ ফুল।

কৃষ্ণ প্ৰেমত পাৰাণ হৈ যোৱা মলয়ৰ এই দিনটো স্বামীৰ ওচৰত বৰ সাৱধান লুকাই ৰাখিছে। মলয়ৰ ওপৰত তেওঁৰ প্ৰাণটো। তাই অস্বাভাৱিক বুলি জানিলে তেওঁ প্ৰয়োজন হলে চিকিৎসাৰ বাবে তাইক লৈ পৃথিৱী ঘূৰিব। লণ্ডন আমেৰিকালৈ লৰিব। জগন্নাথ, হৰিহাৰ, মায়া, কামাখ্যালৈও লৰিব।

মিজকে মই অফুট কঠেৰে কওঁ—পুৰুষ নামৰ পতঙ্গটিৰ পৰা মই মাথোন বিহকে সংগ্ৰহ কৰিলো। মোৰ দেহত মোৰ অধিকাৰ নাই। অধিকাৰ স্বামীৰ।

মলয়ক উদ্দেশ্য কৰি অফুট কঠেৰে মই মনতে কওঁ—তোৰ কপ যৌৱনে ভৰ্ত্ত্ব কৰা তোৰ এই দেহটি তোৰ স্বত্বতে থাকক। ইয়াৰ অধিকাৰী কৰি কাৰো হাতত তোক সমৰ্পণ নকৰো। তই তোৰ কৃষ্ণক লৈয়েই থাক।

তাইব মনটো বুজিবৰ বাবে আজি মই তাইক কৈছিলো—‘মলয় তইত ছয়োজনীৰে মই বিয়া ঠিক কৰিছো। লৰা সকলো কালেই উপযুক্ত।’

তাই মোৰ মুখলৈ চাই লগে লগে কলে—‘সীতাৰাঙ্গন হলে তেওঁক দিব পাৰা। মোৰ বিয়াৰ কথা কোনো দিন নাজাবিবা’। উত্তাপহীন শব্দল কওঁ তাইব।

মই ইয়াকেই বিচাৰিছিলো। মই সাম্ৰাজ্য জয় কৰাৰ আনন্দ পালো।

মোৰ ভাব হৈছে সীতাই মলয়ক মোৰ বিবৰে কিবা কৈছে। তাই হস্ততা কৈছে বা এনেকুৱা। বা জেনেকুৱা। মাক যোৰ অসহ লাগিছে।

আজি সীতা কলেজৰ পৰা আহোতে তাইৰ ঠগত লৰা এজন আহিছিল। তাই মোক জনালেহি কোনোবা এজন আহিছে মই মাত দিবগৈ লাগে।

মই উঠি গৈ বাথকক্ষত সোমালোঁগৈ। গা ধুই বাথকক্ষৰ পৰা সজীৱ ভাবে ওলাই আহিলো। প্ৰসাধন শেষ কৰি গাভ ও কাপোৰত নুগন্ধি আভৰ লৈ মই বাহিৰলৈ ওলাই গলো।

দুৱাৰ খুলি মই জেইং কমত সোমোৱাৰ লগে লগে সীতাই লবাক্ষনক কলে—‘সত্যনা এয়া মোৰ মা।’ ‘মোৰ নাম সত্যব্ৰত নমস্কাৰ।’ বহাৰ পৰা উঠি লবাক্ষনে নমস্কাৰ জনাই অপলক নেয়ে ক্ষত্বেক মোৰ মুখলৈ চাই বল। তাৰ পাচত তেওঁৰ চকু মোৰ নোটেই দেখেতে বাগবি আকৌ মুখত ধমকি বল। মই সীতালৈ মন কৰিলো। তাই সত্যব্ৰতলৈ চাই আছে। মুখত তাইৰ বিতুষ্ট ভাব। মই সত্যব্ৰতক বহিৰলৈ কৈ সীতাৰ কাষত চোফাত বহিলোঁগৈ। সত্যব্ৰতে কলে—

‘সীতাই মোক মাতি আনিছে। আপোনালোকৰ ঘৰত বোলে কোঠা এটাত পূৰ্বপুৰুষকলৰ ডাঙৰ ডাঙৰ অৱল পোইনটীং আছে। তাতে বোলে এইবাৰ ময়ো ছখন ছবি আৰু দিব লাগিব। এখন আপোনালোকৰ। আনখন তেওঁৰ।’

‘তুমি ভেস্তে শিল্পী! বেচ ভাল কথা। চাহ তাহ খাই লোৱা কোঠাটো চাবা। সীতাইতো এইটো কামৰ কাম কৰিছে। ইমান দিনে মোৰ মনলৈ এই কথা অহাই নাছিল।’

‘মইতো ভেনেকৈ ভাল আঁকিব নাৱোনো। মোক শিল্পী বুলিও কব নোৱাৰি।’ সীতাই তেওঁৰ কথাৰ প্ৰতিবাদ কৰি কলে—

‘নহয় মা। মিহাকৈ কৈছে। এওঁৰ আঁটবোৰ কি জীৱন্ত। যাকহুবোৰে যেন এই মাতিব। এই কথা কব। যেন নুখৰ নুখৰ কথা কৈ আছে। যেন কিবা জাৰি আছে। এনে লাগে। নিশ্চয়ত ভিত্তি কথা খোলাশ কেইপাহৰান আৰু খৈছে, এখন দিবা এই ভিত্তি

সোমাই বাওঁতে মই নিয়বব টোপাল কেইটা মোহাৰি চাইছিলো পানীৰ টোপাল পৰি আছে নেকি বুলি।’

সীতাই কথাটো শুকাব মাজতে ভেওঁ মোক সুধিলে মই কি চেক্ট ব্যৱহাৰ কৰো। মই নামটো কোৱাত কলে—‘কি নাম কলে?’ ‘ইটিমেট’ বুলি কৈ মই ভিতৰ সোমাই গলো। চেক্টৰ বটলটো আনি ভেওঁৰ কাপোৰত ছটিয়াই দিলো। বটলটো হাতত লৈ মই আকৌ কোঠাৰ পৰা ওলাই আহিলো। বটলটো থৈ ঘূৰি আহি দ্ৰষ্টকমত সোমাৰ খুজি সীতাৰ কথা এবাৰ শুনি থমকি বুলো! সীতাই কৈছে—

‘আপুনি মাৰ মুখলৈ ভেনেকৈ কিয় চাইছিল?’

‘কেনেকৈ?’

‘ভোলাগৈ।’

‘ভেনে মাবলৈ বুলি চোৱা নাছিলো। চাইছিলো জীৱন্ত এটি সৌন্দৰ্য্যলৈ। তোমাৰ মা তোমাতকৈ ধুনীয়া।’

‘আমাৰ বয়সত মা আৰু ধুনীয়া আছিল।’

‘মাৰক তোমাৰ মা যেন নালাগে। বাইদেউ যেনহে লাগে।’

‘মা মোতকৈ বিশ বছৰ ডাঙৰ।’

মই লাহেকৈ সেই ঠাইৰ পৰা আতৰি আহিলো। শয়ন কক্ষত সোমাই কিছুসময় আয়নাৰ সমুখত থিয় হৈ থাকিলো। তাৰ পাচত আহি সীতাৰ ওচৰত বহিলোহি। ভেতিয়াও মিনিৰ চাহ প্ৰস্তুত নোহোৱাত মই সীতাক কলো—‘সীতুমা মিনিৱে দেখোন দ্বেষি কৰিছে। চোৱাগৈচোন।’

সীতাৰ যে উঠি যাবৰ মনবোৱা নাছিল এই কথা তাই উঠি বোৱা ভৱিভেই মই বুজিলো। তাই ভাবিছিল তাইৰ অল্পপছিত্তিত সত্যৰূপে আকৌ বোৰ মুখলৈ বিতৰাৰ হৈ চাব।

সীতাৰ ভৱ অল্পক হল। সত্যৰূপে জানমনা হৈ গৰুখ টেকুৱাৰ খবৰ বোজিযে তোলা লতা ফুলতাল চাই কল। আশীৰ্বাদ হৈ পৰা সত্যৰূপে তাই থাকি জাহিলো সীতাই বিচৰা এটাৰ লগত মন দিয়া

লোৱা সৰুজন মাজত সোমাই পৰিছে। লৰাটোৰ প্ৰকৃতি নিশ্চয় গভীৰ
হব। আন্তৰিকতাৰে সৰম কবিন পৰা যায়। মই সুস্থিলো—

‘তোমাৰ ঘৰ ইয়াতনে ?’

‘ইয়াত নহয়। ভাড়াঘৰত আছে।’

‘কলেজত সোমাইছা ?’

‘কলেজত—মানে লাইব্ৰেৰীয়ান পদতহে।’

‘তুমি এম-এ নহয় জানো ?’

‘নহয়। প্ৰাইভেটকৈ দিম বুলি ভাবিছো।’

‘দেউতাবে ।’ মোৰ কথা সমাপ্ত নো-হওঁতেই ডেউ কলে—

‘দেউতা নাই।’

‘ঘৰত কোন কোন আছে ?’

‘মাৰ বাবে কোনো নাই।’

‘মাৰ তোমাৰ লগতে আছে ?’

‘নাই। মা গাৰ্ভৰ ঘৰত আছে। মাক লৈ আহিব খুজিছিলো মা
নাহে। মায়ে কয়—এই বয়সত দেউতাক এবি অৰ্থাৎ শেষ সময়ত
দেউতাক এবি আক মা আতৰি নাথাকে।’

‘দেউতাৰ নাই বুলি যে কলা ?’

‘দেউতাৰ মৃতদেহ আমাৰ পাচকালে থকা নদীৰ পাৰত আমাৰ
মাটিতে সংকাৰ কৰা হৈছিল। তাকেই অৰ্থকবি কথাৰাৰ কয়।’

কথাৰাৰ শুনি কিছু সময় মই স্তব্ধ হৈ বৈ গলো। এওঁলোক কৰ
সুখী সম্পত্তি আছিল। এজন আনজনৰ যবযতে যবি হাব পৰা স্বামী-
স্ত্ৰী। মোৰ অভাৱে দীৰ্ঘ নিবাস পকিল। সত্যক্ৰমক পাচদিনা আকো
আহিহলৈ কৈ ‘সীতুও দেখোন ভিতৰত লাগি থকিল।’ বুলি ভিতৰ
সোমাই আহিলো।

১৯৭০-৮ ৰে

যিখিনে আহি মোক জমালেহি শীতল লগত যিদিনা অহা কৰাজন
আহিহে বুলি। মই কলো—‘ইয়াটোক লৈ আহ।’

মই তেওঁক প্ৰথম কথাটি কলো—‘ইমান দিন অহা নাছিল কিয় ?’

‘মই তিনিদিনৰ আগতে আহিছিলো।’ তেওঁ কথাৰ কৈ লাহেকৈ জনালে—তেওঁ বোলে মোক আঁকিছে। মই সুধিলো—‘মোৰ কটো চাই আঁকিছানে কি ? মোৰ কটো তোমাক বোধহয় সীতাই দিলে।’

মোৰ মুখলৈ চাই থাকি তেওঁ অকণমান হাঁহিলে। তাৰ পাচত কলে—‘আপোনাৰ কটো মোক কোনেও দিয়া নাই। সিদিনাই মই আপোনাক চকুত লৈ গৈছিলো। মই আপোনাৰ মুখলৈ প্ৰথম সাক্ষাততে তেনেকৈ চোৱাত আপুনি হয়তো ভাবিছিল—কি অশিক্ষিত লৰা। কেনেকৈ চাইছে !!

ছবছৰীয়া নীনাই বাহিৰৰ বাৰান্দাত চিঞৰি কল্লাত খন্তেকলৈ মই অজ্ঞানত্ব হৈ পৰিছিলো। তাৰ পাচত চকু বুজাই সত্যত্বতলৈ চাই দেখো তেওঁ মোৰ মুখলৈ চাই আছে। মোৰ মনটো হঠাতে পুলকিত হৈ পৰিল। মই এজন শিল্পীৰ তুলিকাত ৰূপ পাম। মোৰ মুখত হাঁহিব বোল মানিবনে বাক ৰূপৰ ভাব ফুটাই তুলিব। মই সুধিলো—

‘তোমাৰ লগত মোৰ প্ৰথম পৰিচয় হোৱা ক্ষণৰ মোক আঁকিবা ভেস্তে ?’

‘নহয়’

‘ভেস্তে ?’

‘সেমেকা বড়ব। নিৰব সজ্জা আপোনাৰ মুখত যি বিকল্পতা ফুটি উঠে তাকেই ফুটাই তুলিম।’

‘মোৰ মুখত কেতিয়া কেনে ভাব ফুটি উঠে তুমি কেনেকৈ জানিলা ?’

‘এনে বড়বত নিসঙ্গী হৃদয়ৰ লোকৰ মুখ কেনে হব পাৰে অজ্ঞানত্ব হয়। বড়ব, আঁকাব, পোহৰ, শীত, তাপ প্ৰত্যেকেই মাজুহৰ মনত বিভিন্ন মনৰ ক্ৰিয়া কৰে।’

১৮৭৪—২ ক্ৰেজ্জাবাৰা

ক্ৰাইকমত বহি সত্যত্ব আৰু সীতাই কথা পাতি আহিল। মই মাজতে নৈ তেওঁ আঁকা কিমান দূৰ আগবাঢ়িছে স্থায়ী আছিলোঁটো।

মই-মুজিছিলো মই আভাৰি অহাৰ পাচতে যে সীতাই মোক লৈ খোচা দি, সত্যব্রতক কথা কব। সচাই সীতাই ভেওঁক সুধিছে—‘আপুনি মাক মোহাৰিব নোৱাৰাকৈ চকুত আঁকি নিছিলানে বুকুত আঁকি নিছিল ?’

‘ভেনেকৈ কিয় কৈছা ?’

‘মাৰ কথাতো কোৱা নাই। মাৰ সৌন্দৰ্য্যৰ কথাহে কৈছো।’

‘বুকুত নিনিলে চকুত কেনেকৈ আঁকিব।’ সীতাই যি সুবে সুধিছিল সত্যব্রতেও সেই সুবেই উত্তৰ দিলে।

সেই নিশাই স্বামীয়ে মোক সুধিলে—‘শিল্পী লৰা এজন আহ বা কবিহে; কাব আকৰ্ষণত ?’

‘সীতাৰ বন্ধু।’

‘যদি সীতাই এই শিল্পীৰ লগত বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ দিয়ে ?’

‘বিয়া পাতি দিম।’

‘তুমি কলেই হলনে ? শিল্পীটি কাব ঘৰৰ লৰা ? তাৰ পৰিচয় ? তাইক কাব ঘৰলৈ, কালৈদিছো ইয়াত মোৰ, মোৰ বংশ-পৰিয়ালৰ মান-সন্মানৰ কথা আছে। তাতোকৈ ডাঙৰ কথা হল এনে নিষাধিত জীৱলৈ তাইক দিয়া ভাল নহব। এনে নিষাধমাণ লৰা মোকতো ঘূঠেই ভাল নালাগে।’

‘আপোনাৰ মোৰ ভাল লগা নলগা কি কথা। এয়া তাইৰ মনৰ কথা।’

‘হেবা ছোৱালীজনীৰ কয়স কিমানহে ? এই এখানমান ছোৱালী-জনীৰ মনৰ গভীৰতা আছেনে ?’

অলপ বৈ গধুৰ নিশাস এৰি আকৌ কলে—‘মনে-প্ৰাণে মই তাইাঁতৰ মৰল কামনা কৰো। তাইাঁত মোৰ। তাইাঁতৰ হকে ভবা, কথা কোৱাত মোৰ জানো স্বৰ নাই ?’

১২৭৪—১ ৰে

আজি সীতা কলেজৰ পৰা অহা পলম হোৱাত কিয় পলম হল মোখাত কলে—সত্যব্রতৰ অনুৰ। আজি তাই কলেজলৈ বোৱাই নাই।

‘পট্ট তাইব কথা । মই কলো—‘সীতু, পাপাবে সত্যব্রতৰ লগত তোৰ
বিয়াৰ ক্ষেত্ৰত মত নিদিব ।’

‘কিয় ?’

‘ইয়াত পাপাবৰ মান-সন্মানৰ কথা আছে ।’

‘তাৰ মানে ঐশ্বৰ্য্য-বিত্ত্বভি-উচ্চ পদসী তেওঁৰ একো নাই বাবে ?’

‘এই পৰিবেশত ভাঙব হৈ চাৰিওফালে হাঁহাকাবত অৰ্থাৎ অৰ্থ
সমস্ৰাৰ মাজত তই নোৱাৰিবিও ।’

‘ম্মা এনেকৈ নকৰা । বাজন্তন যেন ঘৰ, সোণ-হীৰাৰ অলঙ্কাৰৰ মই
স্বপ্ন দেখা নাই । দুখ আকালত কোনোমতে চলি যাব পাৰিলেই
হব ।’

মুখলি মই সীতাৰ হৃদয়ৰ শলাগ নললো । কিন্তু মই অকুট কণ্ঠেৰে
সীতাক উদ্দেশ্য কৰি কলো—‘তোৰ হৃদয় আছে । সেই হৃদয়ৰ শলাগ
মই নলৈ নোৱাৰো ।’

১৯৭৪—২ মে

সত্যব্রতৰ অসুখ সামান্য । ভয় কৰিব লগীয়া একো নাই যদিও
তাঁত চাওঁতা নাই বুলি কেইদিন মানৰ বাবে লৈ আহিলো । আজি
পাচবেলা তেওঁ মোৰ বিছনাত বহি আছিল । মই তেওঁক কলো—

‘স্বৰত নজনাবা । চাকৰীটো এৰি দি আকৌ পঢ়াত ধৰা ।’

‘চাকৰীটো নেবিলেওতো পঢ়িব পাৰো ।’

‘ধৰা তুমি মোৰ লৰা । পঢ়াৰ সময়ত মই তোমাক চাকৰী কৰিবলৈ
নিদিলোহেঁতেন ।’

সত্যব্রতে মোৰ মুখলৈ চাই ধৰাত মই গড়্বেজৰ আলমাবিটো
দেখুৱাই কলো—‘সোঁটো খোলাগৈচোন ।’ ছাবিকোছা ভেওঁৰ হাতত
গুজি দিলো ।

‘কিয় মোক খুলিবলৈ দিছে ?’

‘খোলাগৈচোন বাক ।’

সত্যব্রত উঠি গৈ আলমাবিটো খুলিল । মই কোৱা মতে তিওঁৰ

খাপ কেইটাও খুলিলে। ক্ষত্বেক সেইকালে চাই থাকি মোৰ কালে
বুৰি চালে। তেওঁৰ চকুত শ্ৰেণ। মই কলো—

‘বন্ধ কৰি এইফালে আহা।’

মই বিহুনাৰ তুলি আভবাই পালেখনৰ এক অংশ খুলিলো।
ভালকৈ চালেও বুজা নাযায় তাত যে কোণলমে এটা (কাঠবেই)
চেপেটা বাকচ বহুৱা আছে। সেইটো খুলি দেখুৱালো। তেওঁ অবাক।
লাহেকৈ সুধিলে—

‘এইবোৰ ?’

‘হীৰা-পান্না।’ তাৰ পাচত ততাতৈয়াকৈ বিহুনাখন আকৌ আগৰ
দৰে থৈ তেওঁৰ হাতখন ধৰি থাকি কলো—‘মোৰ ডাঙৰ হোৱালী
চুজনীয়েও মোৰ এই হীৰা-পান্নাৰ খয়ৰ নাপায়।’

‘মোকনো কিয় দেখুৱালে ?’

‘তুমি চাকৰী এবিৰৰ বাবে।’ মই লাহেকৈ কলো।

‘আপোনাৰ সম্পদ দেখি মই চাকৰী এবিৰ ?’ কেনে এক সুববে
কথাৰাৰ কৈ তেওঁ অকণমান হাঁহিলে। বিশ্বৰ মুখৰ এই হাঁহিটি মিঠুৰ
ভাবে ককণ যেন লাগিল।

অসুখ বুলি সত্যব্রতক লৈ অহা কাৰ্য্যত স্বামীয়ে বিজ্ঞোহ ঘোষণা
কৰি কলে—‘তোমাৰ দৰে মাক সন্তৰ আৰু এজনী নাই। অন্ধকাৰ আৰু
অশান্তিৰ ভবিষ্যতলৈ মাক হৈ তুমি তাইক ঠেলি দিছা।’

১৯৭৪—৫ অক্টোবৰ

কিছুদিনৰ পৰা মন কৰিছো সীতা ক্ৰমাৎ যেন সত্যব্রতৰ পৰা
আভবি গৈছে। সত্যব্রত অহা দেখিলে হয় তাই পঢ়িবলৈ বহে নহলে
মিনি বা পতনৰ লগত লুডু খেলিবলৈ লয়। মোৰ মনে মনে
ইয়াকেই বিচাৰিছিল। মই যেন তাই সত্যব্রতৰ পৰা আভবি
বোৱাকেই কাৰ্য্যনা কৰিছিলো। সীতাৰ মনৰ এই সিন্ধটো সত্যব্রতক
বুজাবলৈ চেষ্টা কৰি কলো—

‘তুমি কোনো ভাইক বুজিছা ?’

‘সীতাই মোক ভাল পায়। মই জানো।’

‘কেনেকৈ জানিলা?’

‘কৈছিল।’

‘এয়াতো মুখেৰে কোৱা আৰু কাণেৰে শুনা কথা নহয়। কলেই হলনে? এয়া হল হৃদয়ে হৃদয় উপলব্ধি কৰা কথা। মুখেৰে যদি এনেয়ে কৈছিল?’

‘এনেয়ে কিয় কব?’

‘খন্তেকীয়া অমুভূতিৰে কোৱা কথা সেই মুহূৰ্তৰ বাবে সত্য। কিন্তু মুহূৰ্ত বোৱাৰ পাচত সি মিছা হৈ পৰে। তাতে তাইৰ বয়সৰ এইটো এনে কথা গভীৰ ভাবে লোৱা বহুসো নহয়।

মই বুজাবলৈ যিমানেই চেষ্টা নকৰো লাগিলে সত্যত্ৰতে বুজিবলৈ চেষ্টা নকৰে। ইফালে মই সীতাক সত্যত্ৰতৰ লগত মিলিবলৈ সুবিধা যিমান দিলো সিমানেই সীতা সত্যত্ৰতৰ পৰা আতৰি আহিল।

১২৭৫—১১ জাহ্নৱী

আজি মাঘ মাহৰ পূৰ্ণিমা। বছৰৰ এই তিথিত সদায় শাহুৱে সত্যনাবায়ণ পূজা পাতি আহিছিল। শাহুৰ মৃত্যুৰ পাচৰ পৰা এই তিথিটো মই পালন কৰি আহিছো।

সন্ধ্যাতে পতা পূজা সন্ধ্যাতে ভাগিল। ন বজালৈকে নিমজ্জিত অতিথি সকলক থুউৱা চলিল। দহ বজাত আতৰি।

পূজালৈ বুলি সত্যত্ৰত পুৱাতে আহিল। দহ বজাত ঘাবলৈ ওলাল। মই থাকিবলৈ কোৱাত সেই নিশা অকণো আপত্তি নকৰাকৈ বৈ গল।

স্বামী হৰত নাই। তিনিদিন হল দিল্লীলৈ গল। আহোতে বোলে এইবাৰ পলম হব। কি কামত গৈছে তেওঁ নকয়। ময়ো তেওঁৰ কামৰ কথা শুনিবলৈ নিবিচাৰো। এনেয়েও সৰুৰে পৰা মই বাকসংযমী। যোতকৈও বাক সংযমী হ'ল মলয়া।

মলয় খবলৈ আহিলে নিজৰ কমত নোশোৱে। যি কেইদিন থাকে সীতাই তাইক নেৰে। সেয়ে সীতাৰ কমত শোৱে। সত্যত্ৰতক মই

মলয়াৰ বিছনাত শুৱলৈ দিছিলো। সীতাই এইকথা ভালপোৱা নাছিল।
তাই কলে—‘কিয় মলয়াৰ কমত শুৱলৈ দিহা ? আলহীক আলহীৰ কমত
দিব লাগিছিল।’

‘আলহী বুলি যে কৈছ ঘৰৰ বুলি ভাবিব নোৱাৰ ?’

‘কেনেকৈ ঘৰৰ হব ?’ সীতাই প্ৰশ্ন কৰিলে যদিও উত্তৰলৈ অপেক্ষা
নকৰি ‘লুড্‌নাইট’ জনাই আতৰি গৈ নিজৰ কমত সোমালগৈ।

সত্যৱ্ৰত যেন ক্লান্ত। কোঠাত ভৰি দিয়েই তেওঁ বিছনাৰ কাৰ্চে
আগবাঢ়িল। কামিজটো খুলি চকৌ এখনৰ পিঠিত থৈ তেওঁ বিছনাত
চলি পৰিল। মোক কলে—‘আপুনি শোৱকগৈ যাওক। সন্ধ্যাৰ পৰা
আপুনি অলপ ঘূৰিব লগীয়া হোৱা নাই।’

‘সচা। অতিথিসকলক মাত এঘাৰ দিয়া কাৰ্য্যতে ভাগবি, গলো।
তাতে তেওঁৰ ঘৰত নাই—তেওঁৰ আলহীকো মাত দিব লগীয়া হৈছে।’
কথাষাৰ কৈ মই সত্যৱ্ৰতৰ বিছনাতে বহি পৰিলো। সত্যৱ্ৰতে কলে
আপুনি যাওঁতে লাইটটো ‘অফ’ কৰি যাব।

মই উঠি গৈ বিৰিকীহুখনৰ পৰ্দা দাঙি দি লাইট অফ কৰি দিলো।
কোঠাত লাইটৰ তীব্ৰ পোহৰৰ ঠাইত বিৰিকীৰে অহা কোমল জোনৰ
পোহৰ অকণ। বিৰিকীৰে মই আকাশলৈ চালো। পাতল ওপঙি
ফুৰা ধোঁৱা যেন এটুকুৰা ডাৱৰত জোনটোৱে ডুব সাঁতোৰ দি আকৌ দেখা
দিলে। মই ঘূৰি বিছনাখনলৈ চালে। সত্যৱ্ৰতে ওপৰ মুখকৈ বুকুত
হাত থৈ শুই আছে। এই দৃশ্যত মোৰ এনে লাগিল—সত্যৱ্ৰত যেন বৰ
নিঃসহায়। বৰ আতুৰ। তেওঁৰ হৃদয় অত্যন্ত কোমল ও মধুৰ।
সত্যৱ্ৰতো এটুকুৰা ওপঙি ফুৰা ডাৱৰ।

মই আহি তেওঁৰ ওচৰত বহি তেওঁৰ গাল মূৰত হাত ফুৰাই দিলো।
মই জানো তেওঁৰ টোপনি নহয়। ভৰালি এনেভাবে মৰম কৰিলো
যেন টোপনিত থকা সত্যৱ্ৰতকহে মৰম কৰিছো। তাৰ পাচত মই ঘূৰি
খোজ দিবলৈ লওঁতেই তেওঁ মোক হাতখনত ধৰি কাকত বহুৱাই লৈ
কলে—‘তুমি মৰম কৰাৰ দৰে সীতাই মোক কিয় মৰম কৰে ?’

কথাৰৰ কৈয়েই সত্যব্রতে তেওঁৰ সবলী বাহৰ মাজত মোক জবাই ললে। ক্ষেত্ৰকলৈ সীতাৰ চেহেৰাটো মোৰ চকুত ভাহি উঠিল। মনতে হঠাৎ অপবাদী ভাব হল। মই তেওঁৰ কথাৰ কোনো উত্তৰ দিয়া নাছিলো। মই মাথোন নিজকে উপলব্ধি কৰিছিলো মই উদ্ভাপ। মই বোৱন। আৰু উপলব্ধি কৰিছিলো মই যিদৰে বুকুৰে সত্যব্রতক মৰম কৰো মোৰ বুকুৱেও সত্যব্রতৰ বুকুৰ মৰমহে বিচাৰিছিল। শৰীৰী মৰম বিচৰা নাছিলো।

১৯৭৫-৯ মাৰ্চ

সীতা সত্যব্রতৰ পৰা সম্পূৰ্ণ আঁতৰি আহিল। সত্যব্রত আগবাঢ়ি আহিল মোৰ কাষলৈ। তথাপি তেওঁ মাজে মাজে সোধে—‘মই সীতাক পামনে ?’

‘পাবা।’ এনেয়ে মই উত্তৰত কওঁ। সিদিনা তাইক পাপাকে নুহিছিল—‘সীতা তুমি এই লৰাটি লৈ ভবিষ্যতৰ কিবা স্বপ্ন দেখিছানেকি ?’

‘মানে সত্যব্রতক ? তেওঁৰ লগত বিয়া হোৱাতকৈ নদীত জাপ দি মৰাই ভাল।’ স্পষ্ট ভাবে তাই পাপাকক মনৰ ভাব জনাই কলে।

সীতাৰ প্ৰতি থকা সত্যব্রতৰ হৃদয়বেগ মোৰ অসহ। সীতাৰ অবিহনে বুকুত যদি অগনিয়েই জ্বলি আছে তেন্তে মোৰ দেহটো আবেগেৰে বুকুত সাৱটি ধৰিছিল কিয় ? এতিয়াও সীতাক আশা কৰে। জঘন্ত কাণ্ড। জঘন্ত কথা।

মই কি কৰিলো। মই কি হব খুজিছিলো। মই অস্থিকা অস্থালিকা হৈ ব্যাসদেৱৰ ‘লগততো পুত্ৰ কামনাৰে মাথোন সহবাস কৰা নাছিলো। শাহৰ আদেশত দুই বিধবা বোৱাৰীয়ে ব্যাসদেৱক সহ কৰাৰ দৰে মইতো স্বামীৰ আদেশত তেওঁৰ চাকৰি মূৰমেৰুদণ্ডটিক সহ কৰিব পৰা নাছিলো। প্ৰভুল, জীৱন, শাস্ত্ৰ, বৰ্ণ, কৰ্ম শিল্পীজন—কাৰো কথাভিত্তি মই দৃঢ়ভাবে স্বামীৰ কথা বা কাৰ্য্যৰ প্ৰতিবাদ কৰা নাছিলো। মোৰ হৃদয়ত সত্যজ্ঞান বুলি একো নাছিলনেকি ? স্বামীৰ আদেশ, মনটোকে যদি সত্য বুলি

ধৰিছিলো হোটেলৰ সেই নিশাৰ অন্তত আত্মহত্যা কৰি স্বাধীৰ কাৰ্য্যক্ৰম
প্ৰতিবাদ জনোৱাৰ ভাব কিয় আহিছিল ? মোৰ নিজৰ ধৰ্ম কি ? মই
মোক বুজি নাপালো। সত্যজ্ঞান উপলব্ধিকৰাৰ প্ৰয়াসে সুবিধা নাপালো।
মই মাথোন বুজিব পাৰো। মৰ নিমজ হৃদয়ে মাথোন এখন জবৰদেহে
বিচাৰিছিল।

নিজৰ ধৰ্ম বিশ্বাসৰ বাবে প্ৰটেষ্টাণ্ট ধৰ্ম যাজক বোজাচ, হুণাব,
এইবিলাক ধৰ্মযাজকে বাণী মেবী টিউডৰৰ ও বোমৰ পোপৰ ইচ্ছাত
জুইত পুৰি প্ৰাণ এৰিছিল। মই যদি দ্বিতীয় পুৰুষে মোক গ্ৰহণ কৰাতো
সতীৰ নষ্ট হোৱা বা পাপ বুলি, সতীৰ বন্ধাই নাবীৰ ধৰ্ম বুলি দৃঢ়তাৰে
বিশ্বাস কৰিলোহেঁতেন, তেন্তে স্বাধীৰ আবেশ অনুন্নয় অমান্য কৰাৰ
শক্তি হৃদয়ত পালোহেঁতেন। এয়া মোৰ স্বীকাৰোক্তি। উশাহ-
নিশাহত মোৰ আজি মোৰ সত্য নাই। সত্য বুলিছো ভগবানক। তেওঁ
মোৰ ফালে পিঠি দিলে।

এতিয়া নিশা দহ বাজিল। তেওঁ প্ৰভুলৰ ওচৰলৈ গৈছে। এঘাৰ
মান বজাত প্ৰভুলক লগতলৈ ঘূৰিব। সোতৰ কি ওঠৰ বছৰৰ আগতে
ঠিক এইদৰে এনিশা তেওঁ (প্ৰথম বাৰ) প্ৰভুলক লৈ আহিবলৈ গৈছিল।
সেইদিনা মোৰ হৃদয় ভৰি আছিল আশা, ভয়, লাজ আৰু কি কি
অনুভূতিৰে। আজি কিন্তু মোৰ হৃদয় শূন্য। মাথোন মই অনুভৱ
কৰিছো মই বৰ ক্লান্ত। মোৰ এনে লাগিছে মই যেন সকলো যত্নপাৰ
পৰা এইবাৰ ছুটি পাম। ছুটি পালে ভালৈই হয়। অনুতাপ
অনুশোচনাৰ অগ্নিত দহন হোৱাৰ পূৰ্বেই শেষ হব পাৰিলে মই যত্ন-
ক্ষণত বুজিম মই পৃথিৱীত কোনো পাপ কৰা নাছিলো।

মই ক্লান্ত। তথাপি তেওঁ প্ৰভুলক লৈ অহা কাঙ্ক্ষিত বাধা
দিব নোৱাৰিলো। কাৰণ মই নিকপায়। মই মোৰ শক্তি নিজেই
হেৰুৱালো।

১৯৭৫-১৫ জুন

আজি পুৱা তেওঁ তেওঁৰ সা-সম্পত্তি কাক কি দিব নিদিব এই বিষয়ে

ভেঁও মোক কৈছিল। জোনালীৰ নাম উল্লেখ নকৰাত মই কলো—
'জোনাক একো নিদিবনেকি ?'

'তাই সম্পত্তি বা টকা লৈ কি কৰিব ? ইমান দিনে তাইক ভগবানে
নিৰলৈও নেদেখিলে। সূৰ্য্যৰ তাপ, মূলি বায়ু সকলোৰে পৰা বঞ্চিত
হৈয়ো বেচ আছে। কোনে যে তাইৰ জীৱনৰ বোজা বব !'

'সীতাকেই তাইৰ সম্পত্তিৰ ভাৰ দিয়ক। সীতাই তাইৰ বোজা
বব।' মই কলো।

'সীতাই তাইৰ বোজা নবলে কোনে বব ! তাই একোৰে আশাত
নহয় মৰমৰ দহনতে তাইৰ বোজা বব।'

এই ঘৰৰ ধন-সম্পত্তিৰ কবলৈ গলে আধা জোনালীৰেই। এই কথা
মোৰ আঁক মোৰ স্বামীৰ বাদে আনে নাজানে। শ্বামে নিজৰ সম্ভাৱক
মোটা অঙ্ক এটা দিছিল।

কাক কি দিব নিদিব এই ভাব চিন্তাৰ পৰা মই এতিয়া দূৰত।
এইবোৰ একো কথাৰেই মোৰ প্ৰয়োজন নাই। মই মাথোন এতিয়া
উপলব্ধি কৰিছো যি নাবীয়ে নিজৰ স্বামীক ভাল পাব নোৱাৰে সেই নাবী
দুৰ্ভাগীয়া। ধন-সোণৰ ওপৰত বহি থাকিলেও সেই নাবী সদা দুঃখী।
জন্মৰ ভিক্ষাবিণী। সেই নাবীয়ে এখনি জন্মৰ ভিক্ষা কৰে কাৰ্য্যৰে,
কথাৰে বা মনে মনে। ময়ো তাকেই কৰিছিলো। মই বুজিবলৈ চেষ্টা
কৰিছো মোৰ প্ৰাণে আকুল ভাবে কাক বিচাৰিছিল।

প্ৰভুলক ?

ওহো।

সত্যব্ৰতক ?

ওহো।

কৰ্ণাশিৰীজনক ?

ওহো।

লিখক বৰপক ?

ওহো।

মোৰ প্ৰাণে প্ৰথমছোৱা বিচাৰিছিল স্বামীয়ে মোক এটি সবল সহজ জীৱনৰ অধিকাৰী কৰি ৰখা। মই বিচাৰিছিলো স্বামীক ভাল পাবলৈ ও ভক্তি কৰিবলৈ। তাৰ পাচত স্বামীৰ কাৰ্য্যত মোৰ মন বিদ্ৰোহী হৈ পৰিল। সেই বিদ্ৰোহী মনে আলফুলে আকোৱালি লৈছিল জীৱন মহন্তক। মই আশা কৰিছিলো জীৱনে মোক তেওঁৰ অধিকাৰলৈ লৈ যাওক। তেওঁ মোক শাসন কৰিব। মৰম কৰিব। আপদে বিপদে মোক স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰাকৈ ছুৰাহুৰে সাৱটি ৰাখিব।

জয়। মই চকু মুদিলে আজিও তুমি মোৰ চকুৰ আগত স্পষ্ট ভাবে জ্বলি উঠা। কপালৰ সোঁফালে সক ভিলটো। মাজৰ সেওঁতাটো, কপালত পৰি থকা চুলিখিনি। তুমি পিছি থকা বঙা পাখৰ দিয়া আঙঠিটো পৰ্য্যন্ত। তোমাক মই পোৱা হলে আন মহন্তনী সতী-সাক্ষী লক্ষ্মী তিকতাৰ দৰে মোৰ জীৱনটোও সবল হুলাই তেন।

মই কৈছো—

তেতিয়া সন্ধ্যা লাগো লাগো। সন্ধ্যাদীপ ৰাজখোৱাৰ কোঠাৰ বিৰিকীৰে আয়নাত বঙা লীতল পোহৰ অকণ পৰিছেহি। আৰ্শিৰে সন্ধ্যাদীপৰ ডায়েৰীখন জপাই বিহুনাৰ একাৰে থৈ সীতাৰ মুখলৈ চালে। সীতাই সুধিলে—

‘মা বাক কমাৰ যোগ্যনে?’

আৰ্শিৰে লগে লগে কথাৰ উত্তৰ নিদিলে। চকুবোৰ মুদি কিছুসময় মনে মনে থাকিল। তেওঁৰ চকুত ভাহি উঠিল শুভ্ৰ সাজ পৰিহিতা সন্ধ্যাদীপ ৰাজখোৱাৰ আশ্চৰ্য্য সুন্দৰ ৰূপটি। কোঠাৰ এচুকত সন্ধ্যা বিষম মনে থিয় হৈ আছে। অতি শাস্ত, অতি নিৰ্মল এই মূৰ্ত্তি। সন্ধ্যাই যেন আৰ্শিৰক কৈছে—মোক মুক্তি দিবানে? মই ইয়াতে আৱদ্ধ হৈ আছে। নসাবৰ প্ৰতি মোৰ বৰ আসক্তি আছিল। মই বহুত দিন জীয়াই থকাৰ স্বপ্ন দেখিছিলো।

আৰ্শিষে চকুমেৰি কোঠাটোত চকুৰুখাই সীতাক শ্বৰ্মিলে—‘তোমাৰ মাৰ কমাৰ অযোগ্য হব কিয় ?’

‘আমাৰ জন্ম জটিলতাপূৰ্ণ সেয়ে ।’

‘মাৰ স্বীকাৰোক্তি পঢ়ি তুমি একোৱেই ভুবুজিলা । তোমাৰ ঘাৰে নিজৰ স্বামীক ভাল পাবলৈ আঁহা কৰিবলৈকে বিচাৰিছিল । বিচাৰিছিল এটা সবল জীৱন । তেওঁৰ স্বামীয়েই তেওঁক সবল পথৰ পৰা নমাই একা-বেকা পথে ঘূৰাই-পকাই সহজ পথৰ পৰা আতৰাই নিলে । তেওঁক স্বামীয়ে কেৱল অধিকা অস্থালিকা কৰাতে জানো কান্ত আছিল ?’

‘তেওঁকো সেয়েহে আতৰোৱা হল ।’

‘তুমি কি কৈছা ?’ আৰ্শিষে সীতাৰ কথাত উপখাই উঠিল ।

‘পাপাক সেইদৰে হত্যা কৰা বাবে মোৰ তেওঁৰ কোনো ক্ষিন অল্পশোচনা নহয় ?’

‘সত্য—?’ আৰ্শিষে দৃঢ়ভাবে সীতাৰ হাত এখন ধৰি থাকি সীতাৰ চকুলৈ চালে । সীতাই হাঁহি এটিৰে কলে—

‘উস্ এৰি দিয়া । হাতখন ইমান টানকৈ ধৰিছা কিয় ? অচলতে তুমি মোৰ মৰনত আঁহ হৈছা । মোৰ আচল কপটো বুজিব নোখোজা ।’

সীতাই তেতিয়াও আৰ্শিষৰ চকুলৈ চাই আছিল । আৰ্শিষে সীতাৰ মুখত লাগি থকা হাঁহিটোলৈ লক্ষ্য কৰিলে । তেওঁৰ এনে লাগিল সীতাই এই হাঁহিটো হাঁহো বুলি বৰ কষ্টেৰেহে হাঁহিছে । তেওঁ কলে—

‘তুমি তোমাৰ ঘিটো কপৰ কথা কৈছা, সেই কপ সত্য হলেও তুমি মোক সেই কপৰ কথা নকবা । নজনাৰা ।’

‘কমেই । জনামেই ।’ দৃঢ়ভাবে সীতাই কলে । অঙ্গপ বৈ আকৌ কলে—

‘মোৰ বুকুত বুকুতৰি থকা বিহুখিনি তোমাৰ ওচৰতে মই ঢালিম । নহলে মই পাপল হৈ যাম । মই বাটে বাটে চিঞৰিয়াই—কই মোৰ শিঙ-মাতৃক হত্যা কৰিলো । কোনেও বাটে মোক কমা নকৰে ।’

‘কি, চিঞৰিছা ? পাপল হলো নেকি ?’ সীতাৰ বুকুত হাতক তত্কালে

সোপানি আঁৰিবে কলে। সীতাই আঁৰিবৰ হাতখন আঁতৰাই ধৰি থাকি
লাহেকৈ সুধিলে—

‘যিজন লোক পাগল হয় তেওঁ বাক নিজে বুজেনেকি তেওঁৰ মগজৰ
গোলমাল হোৱা কথা? নিজে যদি গম পায় যেনো গম পাইছো মই
পাগল হৈ যাম। মই পাগল হৈ গৈছো।’

কথাৰাব কৈ আঁৰিবৰ বুকুত সীতাই কপালেৰে আঘাত কৰিলে।
আঁৰিৰ শুই থকাৰ পৰা বহি সীতাৰ মুখখন ধৰি থাকি কলে—‘মোক
সকলো কৈ যদি তুমি বন্ধা পৰা, তেন্তে মই তোমাৰ কথা লুপ্তনাকৈ
নাৰাওঁ। তুমি দোৰী, খুনী যিয়েই কি নোহোৱা তোমাক মই হৃদয়
এটি কবিতাৰ দৰে পাইছিলো। এটি মিঠা সুৰৰ দৰে লাগিছিল
তোমাক। তুমি সুন্দৰ হৈ থকা। কবিতা হৈয়েই বোৱা।’

‘মাব জীৱনৰ অন্ত পৰিল। দেহাও ছাই হৈ গল। মাক তুমি
এতিয়া সহানুভূতিৰে চালা বা নাচালা অৰ্থ শূন্য কথা। মোৰ এইটো
আগবাঢ়ি অহা জীৱন। মোক তোমাৰ বুজিবৰ মন নাযায়নে?’

আঁৰিবে একো নাযাভিলে। সীতাই আঁৰিবৰ দড়ীটো চাব খুজি
সুধিলে—‘সময় কিমান হল বাক?’

‘সাত বাজো বাজো।’

‘আঠবজাত জীৱন মহন্ত আহিব।’

‘তোমাৰ পিতৃ?’

‘মাব এই বহীখনেতো তাকেই কয়।’ আঁৰিবৰ কাষত থকা বহীখন
সীতাই হাতত তুলি লৈ কলে।

‘আজি মলয়ৰ লগত তেওঁৰ পৰিচয় কৰি দিম।’ আকৌ সীতাই
কলে।

আঁৰিবে সীতাৰ মুখলৈ চাই আছে। সীতাই তেওঁৰ চকুত দ্ৰিষ লক্ষ্য
ৰাখি কলে—

‘ইতিমধ্যে যদি মই জীয়াই থকাৰ অধিকাৰ হেৰুৱাও...?’

‘কিয় এমেকৈ কৈছা?’

‘মই আইনৰ কথা কৈছো। আইনে যদি মই জীয়াই থকাৰ অযোগ্য বুলি কঁচিৰ হুকুম দিয়ে?’

আকৌ সীতাৰ মুখত এনেকথা শুনি আৰ্শ্বৰ আতঙ্কিত হল। তেওঁ নিকপায় ভাবে সীতাৰ মুখলৈ চাই বল। সীতাই তেওঁৰ দৃষ্টিৰ অৰ্থ বুজি কলে—‘তুমি মোক বুজি পোৱা নাই।’

তাৰ পাচত আৰ্শ্বৰ হাতত ধৰি ‘আহা’ বুলি কোঠাৰ বাহিৰলৈ আহিল। যিটো কোঠাত প্ৰথমে আৰ্শ্বৰ বহিবলৈ দিছিল সেই কোঠাৰ মাজেদি গৈ আন এখন দুৱাৰ খুলি আন এটা কোঠালৈ গল। এইটো কোঠাত ভৰি আছে তেওঁলোকৰ পূৰ্বপুৰুষসকলৰ ডাঙৰ ডাঙৰ অয়েল পেইণ্টিং। চাৰিওফালে ভালকৈ চকুফুৰাই থাকিলেও সেই কোঠাত দুৱাৰ থকা চিহ্ন নাপায়। চিহ্নহীন এই দুৱাৰেদি সীতাই আৰ্শ্বক এটা কোঠালৈ লৈ গল। কোঠাটোত আন্ধাৰ। এতিয়াও সীতাই আৰ্শ্বৰ হাত এখনত ধৰি আছে। এইদৰে থাকিয়েই বেৰত হাত দি লাইট ‘অন’ কৰিলে। কোমল পোহৰে কোঠাটো পোহৰাই দিলে। আৰ্শ্বৰে দেখিলে কোঠাৰ একাষত এজন শুব পৰা এখন পালে। ওচৰতে এখন মেজ। মেজত কিছুমান দৰৰ টনিকৰ বটল। একাষে এখন অলপ ওখ টুলত এখন ‘টেবুল ফেন’। এখন ড্ৰেচিং আয়না। এজন মানুহৰ প্ৰয়োজনীয় প্ৰায় সকলো বস্তুয়েই আছে এই কোঠাত।

ইমান সময়ে আৰ্শ্বৰে সমুখৰ ফালেই চাই আছিল। এইবাৰ তেওঁ পাচফালে ঘূৰি চালে। তেওঁ দেখা পালে সীতাই আনখন হাতেৰে কাৰোবাক হাতত ধৰি আছে। যাক ধৰি আছে তেওঁ মুখখন কাটি কৰি আব কৰি বখাৰ চেষ্টা কৰিছে। সীতাই কলে—

‘এইজনী মোৰ ভনী। মলয় ও মোৰ পাচত এই। এইৰ কথা শেষলৈ মায়ে হয়তো পাহৰিয়েই গৈছিল। আমাৰ ঘৰত জোনালী নামৰ ভনী এজনী থকা মই নোকোৱা হলে বছৰৰ পাচত বছৰ থাকিলেও আপুনি গম নাপালেহেঁতেন। মা-পাপাই ভুলতো এইৰ নাম নলয়।

কোনোৱাই যদি লৰা-ছোৱালী কেইটা বুলি সোধে, এইক বাদ দি বাকী কেইটাৰ কথা কয়, নাম কয়।

সীতাই জোনালীৰ বিছনাত বহি আৰ্শ্বিক আৰু জোনালীক ছকাৰে বহুৱাই ললে। তাৰ পাচত জোনালীৰ হাতৰ পিঠিত চুমা দি কলে—
‘তোক কোৱা আমাৰ অনাস্থীয় আলহী এইজনেই। চাচোন বাক তই এওঁলৈ। এওঁৰ বুকুলৈ বাক তই গুলি এৰিব পাৰিবনে?’

এইবাৰ জোনালীয়ে আৰ্শ্বিকৰ মুখলৈ স্পষ্ট আৰু গভীৰ ভাবে চালে। কিছুসময় এইদৰে চাই থাকি শেষত মূৰ জোকাৰি তাই জ্ঞানলৈ—
এইকাম তাই নোৱাৰিব। তাইৰ হাতৰ পিঠিত আকৌ সীতাই চুমা দি কলে—‘জোনা তই ইমান ভাল।’

এইবাৰ কথাত জোনাৰ মুখৰ চেহেৰা কিবা হৈ পৰিল। তাই যেন আঘাত পোৱা কথা এষাৰহে শুনিলে। আৰ্শ্বিকে এতিয়াও নিৰবে জোনাৰ মুখলৈ চাই আছে। এইখন মুখেই সত্যত্ৰতক হত্যা কৰা মুখ বুলি আজিৰ কাগজত বাহিৰ হৈছে। সেই কাগজ সীতা আৰু তেওঁ একেলগেই চাইছিল। কাগজৰ মতেতো এই ঘৰৰ লগত সমন্ধ থকা সকলোকে একেজনেই হত্যা কৰে। সত্যত্ৰতক হত্যা কৰা সময়ত স্বয়ংক্ৰিয় কেমেৰাই এইখন মুখকে ধৰি বাখিছিল। জোনালীয়ে মুখখন কাটি কবি লুকুৱাই ৰখাৰ মানে? কুচ্ছিত বুলি নিশ্চয় নহয়।

‘জোনমণি মই পাচত আহিম’ বুলি সীতা থিয় হল। আৰ্শ্বিক কলে—‘বলা।’ প্ৰকাণ্ড লাইব্ৰেৰীকমত ভৰি দি কলে—‘সময় বাক কিমান হল?’

‘আঠ বাজিবলৈ বিধ মিনিট।’

‘তেওঁ আহিবব হৈছে।’

‘তেওঁক তুমি কি বুলি মাভা?’

‘কি বুলি যে মাতিব! এতিয়ালৈকে তো একো সমন্ধ কথা নাই।’

আৰ্শ্বিক সীতাই ছাদলৈ মাতি লৈ গল। বটখীৰ মুখে মিনিক

পাই চাহ দুকাপ ওপৰতে দি আহিবলৈ কলে। ছাদৰ ওপৰলৈ গৈ পদূলিৰ ফালে চাই থাকি আৰ্শিৰে সীতাক স্মৃতিলৈ—‘তেওঁ সিমান সময় দিছে সিমান সময়তে আহিবনে ?’

‘ঠিক সময়তে পাবহি। দুই পাঁচ মিনিট সোনকাল হলেও দেবি নহয়।’

‘তোমালৈ বোধহয় বৰ হেপাহ।’

‘মোক পালে তেওঁ ভালৈ পায়নে। অগ্ৰস্তুতেই হয়নে, কেনে যে কৰে! হেপাহেৰে আহে। যাবলৈও বাস্তৱ হৈ পৰে।’

‘তেওঁৰ এইৰূপ দেখিলে তোমাৰ কেনে লাগে ?’

‘কেতিয়াবা মজা লাগে। কেতিয়াবা পুতৌ জন্মে। কেতিয়াবা বেয়াও লাগে।’

‘কি কৰে তেওঁ ?’

‘হাইকৰ্টৰ জাজ।’ কথাষাৰ কৈ আকৌ হেপাহেৰে কলে—‘কিয়ম তুমি কাগজত তেওঁৰ নাম পোৱা নাই ? এজনক অলপতে কাঁচিৰ হুকুম দিছে। কেইজনক কুৰি বছৰ কাৰাদণ্ড দিছে। এচামৰ মনত জয়ৰ উদ্ভেগ কৰা, এচামে আত্মৰে আন্তৰিকতাৰে চোৱা ডকাইত নিৰেনক তেওঁ মুক্তি দিয়ে। খুন কেইটা বোলে তেওঁ আত্মবক্ষাৰ বাবে কৰা খুন। গীতাত বোলে অৰ্জুনক কৃষ্ণই এষাৰ কথা কৈছে—দুটুক দমন কৰিবা। কুকৰ্মে বণখন আছিল ধৰ্মৰ জায়ৰ বণ। এই বণত জানো মানুহ মৰা নাছিল। নিৰেনৰ আৰ্হিৰ হয় যতেই শোষণকাৰী ভাতেই। শোষণকসকল তেওঁৰ মনত কোৰবকুল। তেনে কোৰবকলৰ ওচৰলৈহে তেওঁ যায়। নিৰেনৰ মতে জায়-অজায়, পাপ-মহাপাপ বুজি নোপোৱা এই শোষণক দলক আইন বা মিঠা মিঠা কথাৰে বুজনিৰে পোনাৰ পৰা সম্ভৱ নহয়। সেয়ে তেওঁ সেই সকলৰ ওচৰত যমজপে থিয় হয়গৈ। এইদৰে সৰুহ কৰা ধন তেওঁ কৰিজসকলৰ মাজত বিলাই দিয়ে। তেওঁৰ নিজাকৈ ভেটি এটা নাই পথাৰত মাটি এবিধা নাই। বেক পাচবুক কি দিশেৰে হয়তো বুজিও নাপায়।

জীৱন মহন্ত নামটি এটি আদৰ্শ। চোৰাং ব্যৱসায়ৰ অপৰাধত 'জনী-
জোৱায়েকক কেই বছৰ স-শ্রম কাৰাদণ্ড দিয়ে।'

দীঘলকৈ নিশ্বাস এৰি সীতাই আকৌ কলে—'আইন বিকল্প কাম
কৰি তেওঁলৈ নৈবেদ্য আগবঢ়াবলৈ যোৱা দুজনমানক স-শ্রম কাৰাদণ্ড
দিয়ে। কোনোবা এজন আজমীৰ আধুনিক গাভৰু জীয়েকে তেওঁক
ববত দেখা কৰিবলৈ গৈছিল। শুনবলৈ ফোন যোগে আগেয়েই
বতৰাটি তেওঁক জনাই থৈছিল।

শুনবলৈ গৈ বাবাল্লাত ভৰি দিয়াৰ লগে লগে ভিতৰৰ পৰা প্ৰকাণ্ড
কুকুৰ এটা ওলাই আহি শুনবলৈ সন্মুখত থিয় হৈ গাৰ সমস্ত শক্তিকে
চিঞৰি (ভুক্‌ভুকাই) সজ্ঞাষণ জনালেহি। সাক্ষাৎ যম সম ভয়ঙ্কৰ
কুকুৰটোৰ পৰা বক্সা পাবলৈ তেওঁ ভগবানৰ নাম স্মৰণ কৰিব লগীয়া
হল। তেওঁৰ এনে লাগিল এয়া প্ৰথম সজ্ঞাষণ। দ্বিতীয় সজ্ঞাষণত সি
তেওঁৰ ডিঙিলৈ অপিয়াই দিব। প্ৰকাণ্ড কুকুৰটোৰ দাঁত কেইটালৈ
চাই শেষত জাজ চাহাবক লগ কৰাব আশা, সিমানতে বাদ দি কেনেকৈ
গৈ ফিল্ডত থিয় কৰি খোৱা মটবত বহি দি বক্সা পৰিব পাৰে এই চিন্তা
হল। উভতি খোজ দিবলৈও ভয় কিজানি পাচফালৰ পৰা ধৰে।

কোনোৰকম গৈ মটবত বহি কাষতে কাম কৰি থকা হালীক
কলে—'হেবা, এনেকুৱা ভয়ঙ্কৰ কুকুৰ বাজি ধৰ লাগে বুলি এইখন
কোনো নাজানে নেকি ?'

'ইহঁত ভয়ঙ্কৰ ওচৰতহে ভয়ঙ্কৰ হয়। ইয়াতোকৈ ভয়ঙ্কৰ হিলৈ
প্ৰাণী আমাৰ সমাজত খোলা থাকে। সিহঁতে দুৰ্বলসকলক বিৰাক্ত
দাঁতৰে কিমান কামোৰ মাৰিছে।' মলীয়ে কথাবাব কৈ ফুলপুলিটোৰ
কবচ থকা কিবা এটা সকলি জোৰে উজালি দলিয়াই দিয়ে।'

'এইবোৰ কথা তুমি ক'ও শুনিছা।'

'মাজলৰ মুখে মুখে উনি কুলা কথা।'

অৱশিষ্টে জীৱন মুখলৈ চাই থাকি শুনিলে—'জীৱন মহন্তৰ
এই কথাবোৰ শুনিছে তোমাৰ ভাল লাগে নহয়নে ?'

সীতাই দীৰ্ঘ নিশ্বাস এৰি কিছুসময় মনে মনে থাকি ছুখবে কলে—
 ‘লোকে মাক-বাপেকৰ নাম জ্ঞাৰে লোৱা শুনি যি লৰা-ছোৱালীয়ে
 মাক-দেউতাকক লৈ গোঁৱৰ কৰিব পাৰে সিহঁত সৌভাগ্যবান। তেওঁৰ
 নাম খ্যাতিত আমিহো গোঁৱৰ কৰিবলৈ নাপালো। যাক পাপা বুলি
 মাতিছিলো, জ্ঞানিছিলো আৰু আনেও জ্ঞানিছিল, তেওঁৰ বাহিৰাৰ প্ৰতি
 দুৰ্বলতা থকা বুলি বদ্‌নামৰ বাবে আমাক সকলোৱে হেয়জ্ঞান কৰিছিল
 যেন লাগে।’

মিনিয়ৈ চাহ ঢুকাপ আনি তেওঁলোকৰ ফালে আগবঢ়াই দিলে।
 ঠিক সেই সময়ত বগা কিয়েট এখন আহি সীতাহঁতৰ পদূলিত বলহি।
 দাবোৱানে গেট খুলি দিলে। বৰ্তা সক পথটিয়েদি গাড়ী ভিতৰ সোমাই
 আহিল। সীতাই আৰ্শ্বিক কলে—

‘ঘড়ীটোলৈ চোৱাচোন।’

‘পাঁচ মিনিট বাকী।’

‘এই পাঁচ মিনিট তেওঁ বাৰান্দাত থিয় হৈ থাকক।’

‘বাৰান্দাত থিয় হৈ থাকিব কিয়?’

‘মোৰ আদেশ নোপোৱালৈকে কোনেও কাকো আদৰি আনি
 ভিতৰত নবহুৱাইহি। আগফালে দেখিছাই চকী-চোফাও একো নাই।
 সকলো আতৰালো।’

আঠ বাজিবলৈ দুই মিনিটমান থাকোতে সীতা তললৈ নামিল।
 আৰ্শ্বিক হাতৰ পৰাও কাপ-প্লেটযোৰ লৈ যাওঁতে আৰ্শ্বিক কৈ গৈছে—

‘এতিয়া ভূমি ভোমাক লৈ থাকা।’

সীতা আতৰি ঘোৱাৰ পাচত আৰ্শ্বিক সচাই নিজক লৈ বহিল।
 তেওঁ সীতাৰ ওচৰত কিয় নিজক এৰি দিছে? কি যন্ত্ৰত তেওঁ ইমান
 ব্যক্তিস্বহীন হল! সীতাৰ সৌন্দৰ্য্যৰ ওচৰত তেওঁৰ সৌন্দৰ্য্য পিনাসিত
 প্ৰাণ দুৰ্বল হৈ পৰিছেনেকি? ওহো কেতিয়াও নহয়। মলয়াঙতো
 সীতাৰ দৰে সুন্দৰী। একে মুখ, একে চুলি। একে ব। একে গাব
 গঠন। আন কি কৰ্ত্তব্যবৰ্ত্তিও একে।

অৱশেষত আৰ্শিৰে উপলব্ধি কৰিলে জীৱনটো এটি গান গোৱা ঘূৰি হৈ বৈ যোৱাতো তেওঁ আশা কৰে। তেওঁ আশা কৰে এটা জীৱন্ত জীৱন। য'ত থাকিব আশা আনন্দ হাঁহি উত্তাপ ও ছন্দ। সীতা হল উৎসাহ উত্তাপ।

প্ৰাণহীন ছন্দহীন জীৱনলৈ তেওঁৰ ভয় হয়। সেয়েহে তেওঁ মলয়াৰ চকুৰ শীতলতালৈ ভয় কৰে। অৰ্থাৎ বৰ অসহায় অনুভব কৰে। আজি পুৱা মলয়াই অনুভৱ কৰা শীতল এক দৃষ্টিৰে তেওঁৰ চকুলৈ চাইছিল। সেই দৃষ্টিত আৰ্শিৰে অনুভৱ কৰিছিল আত্মীয়তাৰ সুৰ আৰু তেওঁকো ভুলোকৰ পৰা লৈ যোৱা ইঙ্গিত।

ভললৈ নামি আহি আৰ্শিৰে দেখে সীতাই মলয়াক বাহিবলৈ লৈ যাবলৈ টনা-টনি কৰিছে। মলয়া কোনোমতেই সন্মত নহয়। দুৱাৰৰ ওচৰৰ পৰা ঘূৰি ঘূৰি আহে। আৰ্শিৰ আহি তেওঁলোকৰ সমুখত বহিহে। মলয়াই তেওঁক পোৱাত যেন বন্ধা পৰিল। আপত্তি জনাই তেওঁ আৰ্শিয়ক কলে—‘চাওঁকচোন কোনোবা এজন আনি কৈছে

কথাৰাৰ সম্পূৰ্ণ নকৰি হঠাৎ মলয়া ধমকি বৈ গল। মলয়াই কব খুজিছিল কোনোবা এজন আনি কৈছে সেইজন বোলে আমাৰ জন্মদাতা। আৰ্শিৰে কিবা কব খুজিছিল তেনেকুৱাতে মলয়াই আকৌ কলে—‘তেওঁ যি কৰে কৰি থাকক তেওঁৰ কথা আৰু কামৰ মাজত মই নাই।’

‘সীতাই কোৱা কথা সত্য।’ লাহেকৈ আৰ্শিৰে মলয়াক কলে।

‘তাৰ মানে? তাৰ মানে ইতিমধ্যে আপুনি আমাৰ ঘৰৰ ইতিহাস লৈ ললে?’

‘ঠিক ইতিহাস মই খুচৰি চোৱা নাই। মাৰাই নিজক লিপিবদ্ধ কৰা বহীখন সীতাই মোক পঢ়ি চাবলৈ দিছিল।’

‘অ’ বুলি মলয়াই সন্তুষ্ট দুৱাৰখন ঠেলি কোঠালৈ সোমাই গল। কোঠাৰ সোঁ-মাজত থকা চোকা-চেটত বিনয় মাল্লুহ বহি আছিল সেইজনক মলয়াই সুবৰ পৰা ভৰিলৈকে লক্ষ্য কৰিলে। এইজনকে

সীতাই তেওঁলোকৰ পিঠ বুলি কৈছে। এইজনতো এজন সুস্থ সুন্দৰ
 ডেকা! গম্ভীৰ দৃঢ় স্বভাবৰ যেন। যেন ডেকাজন ব্যক্তিৰ সম্পন্ন।
 মলয়াই অবিশ্বাস ভাবে লাহেকৈ কলে — ‘আপুনি — ?’

‘মোৰ নাম জীৱন মহন্ত।’ সৰু অথচ গম্ভীৰ মাতেৰে জীৱন মহন্তই
 কলে। তেওঁ প্ৰথমে মলয়াক সীতা বুলিয়েই ভাবিছিল। তেওঁলৈ
 সেইভাবে চাই ‘আপুনি’ বুলি প্ৰশ্ন কৰাৰ লগে লগে, সীতাৰ লগৰে
 আক এজনী থকা কথা মনত পৰিল। সন্ধ্যাদীপে তেওঁক কোৱা বহু
 পুৰণি কথা এবাৰ তেওঁ যেন শুনিবলৈ পালে। সন্ধ্যাই কৈছিল—
 ‘হুয়োজনী ছোৱালী দেখাত অবিৰল একে। সিহঁতক নোচোৱা ?’

মলয়াই তেতিয়াও জীৱন মহন্তৰ মুখলৈ চাই থকাত তেওঁ বৰ
 অসহায় বোধ কৰিলে। পাৰ কৰি অহা জীৱনত তেওঁ যেন এনে
 ডাঙৰ সমস্যা আৰু ডাঙৰ বিপদত পৰা নাছিল। কোনো ডাঙৰ বিপদ
 বা সমস্যাৰ লগত ইয়াৰ তুলনা নাই। সীতা কোঠালৈ সোমাই
 অহাতহে তেওঁ যেন উশাহ পালে।

মলয়া তেতিয়াও থিয় হৈয়েই আছিল। সীতাই মলয়াক হাতত
 ধৰি লৈ আহি জীৱন মহন্তৰ সমুখৰ চোফাত বহি ‘বহ’ বুলি মলয়াকো
 বহুৱাই ললে। তাৰ পাচত মলয়াক কলে—‘এখেতক কি বুলি
 মাতিবলৈ কওঁ বাক তোক। মই নিজেই একো সন্দোৰন ধৰা নাই।
 সৰুৰে পৰা পোৱা হলে নিশ্চয় ‘জয়দা’ বুলি মাতিলোহেঁতেন।’

জীৱন মহন্ত আৰু সীতাইঁতৰ মাজত থকা কাককাৰ্য্যখচিত চন্দন
 কাঠৰ সৰু মেজখনত থকা ফুলদানীটোত এথোপা বৰুনীগন্ধা ফুল।
 সীতাই ফুলখিনি এবাৰ টানি উলিয়াই মুখৰ ওচৰলৈ নিলে। অলপ
 সময় সেইদৰে থাকি আকৌ ফুলদানীটোত গুজি দিলে।

সীতাই ব্যৱহাৰ কৰা চেণ্টৰ গছটিৰ লগত জীৱন মহন্তৰ নিবিড়
 সম্পৰ্ক আছিল। সীতাও যেন তেওঁক নতুন চিনাকী নহয়। এই
 বৰুনীগন্ধা ফুলখিনিয়ে যেন নিৰুবে উচুপি উচুপি কৈছে — তুমি ভোৱাৰ
 ফুলৰ জীৱনটো নিজেই নিজীৱ কৰিল।

ইমান সময়ে কোনেও একো মাত মজা নাছিল। পৰিকেশণে
অত্যন্ত গধুৰ ও অসহ্য কৰি তুলিছে সীতাৰ গাৰ পৰা বৈ বৈ বৈ অহা
সুগন্ধটিয়ে ও মেজত থকা বজানীগন্ধা ফুলখিনিয়ে। জীৱন মহন্তই
লাহেকৈ কলে—

‘মই বেছি সময় বহিব নোৱাৰিম।’

সীতাই তেওঁ কোৱা এই কথাবাবৰ অৰ্থ বুজ পায়—অৰ্থাৎ তুমি কি
কবলৈ মাতিছা কোৱা। সেয়ে সীতাই কলে—‘আপোনাৰ লগত এইব
পৰিচয় কৰি দিবৰ বাবে আপোনাক মাতিছিলো। আপুনি আমাৰ
কোন এইক কৈছো। এই বিশ্বাস নকৰে। মাব ডায়েৰীখন পঢ়িবলৈ
কৈছো সেইখনো নপঢ়ে। মই এইক তপতে তপতে এইবোৰ নকলো-
হেঁতেন, কিন্তু এই পাপাৰ মৃত্যুত খাবলৈ ববলৈ এবি দিছে’। পাপাই
এইক অত্যন্ত মৰম কৰিছিলতো! পাপাৰ মৃত্যুত ভাগি পৰা স্বাভাৱিক।
সেইবুলি ব্ৰত লবোনবতো কথা নহয়। সেয়ে কৈছিলো আমাৰ
জন্মদাতা...’

সীতাৰ কথা সমাপ্ত হোৱাৰ আগতেই মলয়া অপহুঁকৈ থিয় হৈ কোঠাৰ
পৰা ওলাই গল। সীতায়ো কথা সমাপ্ত নকৰি বৈ দিলে। মলয়া ওলাই
যোৱা ফালে চাই জীৱন মহন্তই চকু তুলিলে নমালে। সীতাই কলে—
‘মই বৰ্ত্তমান সকলো সহজ ভাবে লব পাৰিছো। প্ৰথমতে ময়ো ভীষণ
উত্তেজিত হৈছিলো। মোৰ উত্তেজনাই মাব মৃত্যুৰ কাৰণ হল।’

‘তাৰ মানে—?’

কিছুসময় সীতাৰ মুখলৈ চাই থাকি আকৌ জীৱন মহন্তই
উৎকণ্ঠাবে প্ৰশ্ন কৰিলে—

‘তুমি কি কৈছা?’

ভেঁৰা আতঙ্কিত মুখলৈ চাই সীতাই পাতল ভাবে কলে—

‘মোৰ সকলো উত্তেজনা এতিয়া বৰফ হৈ পৰিল। আপোনাৰ
ভাৱত আকুলক কোনো আক্ৰোশ নাই। মই নিজে বুজিছো পৰা
নাই আপোনাক মই কি ভাবে প্ৰৱণ কৰিছো।’

সীতাব দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰিল। কিছু সময় জীৱন মহন্তৰ সেওঁতাটোৰ ফালে চাই থাকিল। কপালৰ সোঁফালে সৰু ডিগটো দেখেনেকি চালে। নেদেখিলে। হয়তো কপালত পৰিখকা চুলিখিনিয়ে ঢাকি থৈছে। নহলে সৰু বাবে ইমান দূৰ পৰা চকুত পৰা নাই। এইবাৰ সীতাই তেওঁৰ হাতখনলৈ চালে—আঙুলিত ৰঙা পাখৰ দিয়া আঙঠিটো নাই। তেওঁৰ হাতত আঙঠি নায়েই। সীতাই এইবাৰ গধুৰ মাতেৰে কলে—

‘মোৰ নাম সীতা ৰাজখোৱা। মায়ে মৰমতে সীতু বুলি মাতিছিল। তাইৰ নাম মলয়া। মৰমতে মলয় বুলি মাতিছিল। আমি দুয়োজনী এদিন আচামীৰ কাঠগড়ালত হয়তো থিয় হব লগীয়া হব। মলয়কতো সন্দেহজনক বুলি গ্ৰেপ্তাৰ কৰিছিলেই। আমি পিড় মাতৃ হত্যাৰ অপৰাধত আপোনাৰ সমুখত বিচাৰৰ বাবে থিয় হমগৈ। আপুনি সেই সময়ত আমাৰ মুখলৈ নাচাব। কোনোদিনেই আপুনিতো আমাৰ মুখ চাব খোজা নাছিল। মায়ে আমাৰ নাম কি থৈছিল তাকো জনাব প্ৰয়োজন বোধ কৰা নাছিল। আমি আপোনাৰ ওচৰত তেনেকৈয়ে থাকিব খোজো। আপোনাক ইয়ালৈ মাতা বা মই গৈ আপোনাক বিচাৰি উলিয়াইছিলোঁগৈ বাবে নাভাবিব আমি আপোনাক দুৰ্বল কৰি দুৰ্বলতাৰ সুযোগ লৈ বাচি যাব খুজিছো।

সন্ধ্যাদীপ ৰাজখোৱাক হত্যা কৰা অপৰাধত মোক আচামীৰ কাঠগড়ালত দেখিলে এবাৰ মাথোন মালৈ মনত পেলাব। যাক বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিব। মায়ে আপোনাৰ ওচৰত কি বিচাৰিছিল। এবাৰ গভীৰ প্ৰেমে বুকু ভেদিবলৈ হলে সেই বুকু চিৰ দিনলৈ খুন্ত হৈ পৰে। দেই পুৰি কলিজা ছাঁই হৈ যায়। তাত আৰু কোনো গভীৰ অহুতুভিয়ে ঠাই পাব নোৱাৰে। প্ৰকৃত প্ৰেম, গভীৰ প্ৰেমে এবাৰহে জন্ম পৰিব পাৰে।

মাব ডায়েৰী পঢ়িলে লোকে ভাবিব উদ্ভাস্ত ভাৱে বাবে বাবে প্ৰেমত পৰা মাব ব্যাধি হৈ পৰিছিল। কিন্তু নিঃশব্দ। মাব পুৰি ছাঁই হৈ

যোৱা বুকু, শূন্য বুকুত মায়ে জীয়াই থকাৰ শক্তি বিচাৰিছিল।
অনহাতে পাপাৰ আদেশ অনুবোধ বন্ধা কৰিছিল।’

সীতাই এইবাৰ অসম্ভৱে কলে—‘মাক বুজিবলৈ মন যোৱা
নাইনে? পাপায়েই বুজি কৰি মাৰ কাষলৈ আপোনাক আনিছিল।
কিন্তু—

‘সীতা?’

‘কঠক!’

‘মই এইবোৰ জানি বুজিনো কি কৰিম?’

জীৱন মহন্তই কথাৰ কৈ বৰ অসহায় ভাবে সীতালৈ চালে।
সীতাই বুজিলে তেওঁ যে মাকৰ প্ৰসঙ্গ তল পেলাবলৈ এইদৰে কৈছে।
তেওঁৰ মনত কাকূতি। তেওঁৰ উজল চকুযোৰো গ্লান পৰি আছিল।
তাৰ পাচত গধুৰ ভাবে কলে—

‘তুমি মোৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ লৈছা।’

‘কিয় এনেকৈ কৈছে?’

‘তুমি যিদৰে নিজক মোৰ ওচৰত হত্যাকাৰী ৰূপে ডাঙি ধৰিছা
তোমাৰ চকুৱেতো সেই কথা নকয়।’

‘আপোনাৰ ওপৰত কিহৰ প্ৰতিশোধ লম? এই পৰিমিত
আপোনাৰ অপৰাধেই মই বিচাৰি পোৱা নাই। মা-পাপাৰ হত্যাকাৰী
কোন আজিও ধৰা নপৰিল। আপোনাক মাধোন কথাৰ কৈ থৈছো।
পুলিচ পক্ষই মোলৈ প্ৰশ্ন বাণ মাৰি মাৰি মোক থকা সবকা কৰিছিল।
মা আমাতকৈ স্কলৰী থকা বাবে মই বোলে মাক হিচসা কৰিছিলো।’

‘এই হত্যাকাণ্ডৰ সচা নায়ক নিশ্চয় ওলাব। তুমি কিয় ভয়
কৰিছা?’

জীৱন মহন্তৰ এই কথাত সীতাই অকণমান হাঁহিলে। জীৱন মহন্তৰ
এনে লাগিল সীতাৰ এই হাঁহি বেচ অৰ্থপূৰ্ণ যেন। কিন্তু তাৰ অৰ্থ কি হব
পাৰে তেওঁ বুজিব নোৱাৰিলে। তেওঁ প্ৰথমৰে পৰা দেখি শুনি বুজিছে
ছোৱালীজনী অক্লান্ত স্পষ্টবাদী। মাক-দেউতাকৰ প্ৰেমৰ অধ্যক্ষটো

দেউতাকৰ সন্মুখত আলোচনাৰ মূৰত কৈ ধোঁৱ খুলি দেখুৱাব পৰা
ছোৱালীজনীক তেওঁ কোনো কথাৰে কোনো প্ৰশ্ন কৰিব নোখোজে।

জীৱন মহন্তই সীতাৰ মুখত চকু ধৈ কলে—

‘সত্যব্ৰতৰ ভাত ভোমাৰ এখন আধা অঁকা ছবি পোৱা হৈছে।
ছবিখন আঁকিবলৈ লোৱা দিন হৈছিল। আধা অঁকাকৈ পেলাই থৈছিল
কিয় তুমি বাক কিবা অমুমান কৰিব পাৰিছানে?’

‘তেওঁৰ মনত নকৈ ফুলা অজস্ৰ ফুলে মোক ভাল পেলাই দিছিল।
মাহুহক ফুলেৰে মৰিলেহে চাকে নহয় জানো? ঠিক ভেনে হল
কথাটো। সেয়ে তেওঁ মোক অঁকা আৰু সমাপ্ত কৰিব নোৱাৰিলে।’

‘তুমি কেনেকৈ জানিলা। অলপতে তুমি তেওঁৰ ঘৰলৈ
গৈছিলানেকি?’

‘নাই বোৱা।’

‘তেম্ভে তুমি কেনেকৈ জানিলা?’

‘কি?’

‘ভোমাৰ আধা অঁকা ছবিখন কেন্ভাচৰ ওপৰৰ পৰা আঙৰাই
থৈছিল। সেই ছবিখন ঢকা আছিল এখন বগা কাপোৰৰে। কেন্ভাচৰ
ওপৰত অঁকা আছিল আন এখন ছবি। সেইখন আছিল এখন বিলনে
এটা পুখুৰীত ফুলি থকা এসোপা ভেট ফুলৰ। এই দৃশ্যটো এনে
স্বাভাৱিক আছিল যে দেখোতে এনে লাগিছিল যেন মই পুখুৰীটোৰ
পাৰতহে থিয় হৈ আছো। ছবিখন অঁকা কিন্তু দিন হৈছিল।’

‘আমাৰ ঘৰৰ ছৰ্ঘটনা হোৱাৰ আগতেই অঁকা।’

কথাৰ বাবে কৈ সীতা অস্তমনক হৈ পৰিল। নিজৰো অজান্তে তেওঁ
দীৰ্ঘ নিশ্বাস এৰি কলে—

‘শিল্পী সত্যব্ৰতে বাক তেওঁৰ তুলিকাত ফুটাৰ ধোজে প্ৰথমে তেওঁক
কলিজাত আঁকি লয়। কলিজাততো আঁকি বাকে তাকে আঁকি লয়
পৰা কথা নহয়। সেয়ে তেওঁ বোলে মাহুহৰ প্ৰতিছবি অঁকা কৰ।
কোনক বোধ হয় কলিজাত আঁকি লয় পৰা নাছিল।’

সীতাই জীৱন মহন্তৰ কামিলাৰ ফুটাম এটাৰ ওপৰত চকু ধৈ কৈ
গল—‘আমাৰ এটা কোঠাত আপুনি জানো দেখিছেনে নাই! পাপাৰ
পূৰ্ব পুৰুষসকলৰ অয়েল পেইন্টিং আছে। ইয়াত মা-পাপাৰ যুগল
ছবি থকাৰ কথা। কিন্তু তাত তেওঁ অকল মাৰ ছবি এখন আঁকি
থৈছে।’

কথাৰ বাবে কৈ সীতাই জয় মহন্তক সুধিলে—‘চাবনেকি?’ বপুহকৈ
দেখিলে এনে লাগে যেন তেজ-মন্ত্ৰৰ মা থিয় হৈ আছে। মাৰ মুখ
বিষম। মায়ে যেন অহুৰহু কৈ আছে— শুনা মোৰ কথা শুনা। মোৰ
বুকুত কি হৈছে বুজিবলৈ চেষ্টা কৰাচোন। মোক কিয় ইমান শান্তি
দিছা?

মই কেতিয়াবা এই ছবিখনৰ ওচৰত বৰ্তোঁগৈ। ছবিখনে মোক যেন
কয়—‘সীতু মা তোক মই মোৰ গোটেই কেইটা লৰা-ছোৱালীতকৈ
বেছি মৰম কৰিছিলো। তই তাৰ প্ৰতিদান মোক কি দিলি?’

কথাৰ বাবে কৈ সীতাই জীৱন মহন্তক সুখলৈ চালে। তেওঁ নিজৰ ভৱিত
পিন্ধিথকা জোতাৰ আগটোত চকু ধৈ ভয় ভাবে কিবা ভাবি আছে।
জয় মহন্তৰ জোতাৰোৰত চকু ধৈ সীতাই কলে—

‘সত্যতঃ মনত অগণন ফুলে পাহি মেলি ফুলি উঠিছিল। তেওঁৰ
মন নিশ্চয় পূৰ্ণ হৈছিল। তেওঁ অঁকা ফুল-ফুলা ছবিত আধা-ফুলা ফুল
বা ফুল কলি নিশ্চয় নাছিল।’

কথাৰ সুৰ বদলাই এইবাৰ সীতাই কলে—‘আপুনি নিমন্ত্ৰণ
নকৰাকৈ তাত খাই বাবলৈ যদি ক’ওঁ বোৱা পাব নেকি?’

সীতাৰ প্ৰশ্নত জয় মহন্তক বৰ ছাবী যেন দেখা গল। তেওঁ যেন
সৰ্বহাৰা এক নগণ্য ব্যক্তি। মেজৰ বজৰীপজা ফুলখিনিত চকু ধৈ
তেওঁ কলে—

‘এতিয়া মোৰ তাত থাকিব হোৱা নাই।’

‘আপুনি, কিমান সময়ত খাব?’

‘ক’ ফুলৰ পাচত।’

‘বাতিৰ আহাৰ বোলে দেবিকৈ কৰা স্বাস্থ্যৰ বাবে ভালো নহয়।’

‘সীতা ?’

‘কওঁক।’

‘মলয়ক তুমি একো বুজাবলৈ চেষ্টা নকৰিবা।’

‘আপুনি তাইক বেয়া নাপাব। তাই এখন বেলেগ ৰাজ্যত থাকে। আমাৰ ৰাজ্যত তাই অহল্যা। তাই একো বুজিবলৈ বা জানিবলৈ নিবিচাবে। আঁনে জনালে বা বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিলে তাই বিৰক্ত হয়।’

‘মই উঠো এতিয়া ?’

‘আপুনি আজি ভাত খাই যাব লাগিব। আপুনি বোলে ঢেকীয়া শাক, সৰু মাছ এইবোৰ ভাল পায় ? আমাৰ ঘৰত আজি ছয়োটা আছে।’

সীতাৰ হেপাহ আৰু আশ্চৰ্য্যিকতাই জীৱন মহন্তৰ চকু সেমেকালে। নিজক তেওঁৰ বৰ ছুৰ্ভগীয়া যেন লাগিল। ইস্ কি ভুলেই তেওঁ নকৰিলে। সোতৰ বছৰ আগৰ বৃষ্টিমুখৰ এটি সন্ধ্যাৰ কথা তেওঁৰ মানস পটত ভাহি উঠিল। এইটো কোঠাতে তেওঁ আৰু সন্ধ্যাদীপ বহি আছিল। বাহিৰত দবাপিটা বৰষুণ। বৰষুণৰ বাবেই তেওঁ আৱদ্ধ হৈ গৈছিল। ইচ্ছাকৰা হলে সন্ধ্যাদীপে তেওঁক গাড়া দি থোৱাৰ পাৰিলে-হেঁতেন। কিন্তু সেইটো তেওঁ নকৰে। তেওঁ আৱদ্ধ হৈ বৈ যোৱাতো সন্ধ্যাদীপৰ পক্ষে শাস্তিদায়ক কথা আছিল। তেওঁ তেওঁক সৰ্ব্বক্ষণ কাষত পাবলৈ বিচাবে। বৰষুণ দি নথকা হলে তেওঁ ঘপহকৈ উঠি ‘যাওঁ’ বুলি গুচি গলহেঁতেন। সদায় তেওঁ সন্ধ্যাৰ ওচৰৰ পৰা ভেনেকৈয়ে যায়। ভাল মনে কোনোদিন সন্ধ্যাই তেওঁক বিদায় সন্ধ্যাৰণ নজনায়। তেওঁৰ বাবে বৰষুণত তিতা, বদত গুৰুৱা কোনো কথা নহয়। বা মনলৈও নাহে, বতৰৰ কথা। কিন্তু সেই কথাৰ লগত এই কথাৰ কোনো সম্বন্ধ নাই। তেওঁ এতিয়া সন্ধ্যাদীপ ৰাজখোৱাৰ সমুখত বহি আছে। ছাত্ৰনেতা হিচাবেহে দেশৰ ভবিষ্যত ছাত্ৰসকলৰ সমুখত বহি দেশৰ অৱস্থা, অবিচাৰ, অত্যাচাৰ, আকাল অশ্লুবিচাৰ কোনো সমস্যাৰ

সমালোচনা কৰা নাই। সমূহ ক্লেণবাসীৰ মূৰৰ ওপৰৰ পৰা চপৰা চপৰ ক'লা ডাৱৰবোৰ কেনেকৈ আতৰাব পাৰি তাৰ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ উপায় বিচাৰি ছাত্ৰ-বন্ধুসকলৰ ওচৰত বহি থকা নাই। তেওঁ বহি আছে সন্ধ্যাদীপ ৰাজখোৱাৰ ছবি ছবি লগা এই ঘৰটিত। ঐশ্বৰ্য্যৰ গান্ধীত বহি থকা সন্ধ্যাদীপ ৰাজখোৱাৰ কাষত।

কোনোবা সময়ত সন্ধ্যাদীপ তেওঁৰ ওচৰত অসহ্য হয়। সন্ধ্যাদীপৰ দামী সাজ-পাৰ। শূগন্ধী দামী চেট। অলঙ্কাৰৰ বোজা আৰু সন্ধ্যাদীপৰ আভিজাত্যৰ অভিকৃতি মতে সজাই থোৱা ঘৰটোৰ মাজত সন্ধ্যাক তেওঁ আপোন ভাবে লব নোৱাৰে। ছুখীয়াৰ ঘৰৰ দুখী প্ৰাণী হিচাবে সন্ধ্যাক কল্পনা কৰি চালেহে তেওঁৰ সন্ধ্যাক আপোন আপোন লাগে।

সেই সন্ধ্যা অৱশ্যে 'সন্ধ্যাদীপক বৰ দুখী নিসঙ্গী শূন্য হৃদয়ৰ দৰে লাগিছিল। এই অট্টালিকা, এই ঐশ্বৰ্য্যৰ পৰা তেওঁ বেন বহুত দূৰত। বিষম মুখৰে অপলক নেত্ৰে সন্ধ্যাই তেওঁৰ মুখলৈ চাই থাকি মাত দিছিল—

‘জয়?’

সন্ধ্যাৰ অত্যন্ত কোমল এই মাতৰ তেওঁ কোনো প্ৰত্যুত্তৰ দিয়া নাছিল। সন্ধ্যাই আকৌ কলে—

‘জয়, বলানা কৰবালৈ গুচি যাওঁ। ইমান ডাঙৰ পৃথিৱীখন; এই পৃথিৱীৰ এঠাইত আমি হেৰাই যাওঁ। গোটেই জীৱন চলি যাব পৰ্য্যকৈ মোৰ হাতত সম্বল আছে। আমি অকণ ঠাই নাপামনে? য'ত তুমি আৰু মই এইদৰে নিবলৈ থাকিব পাৰিম। নিৰিডু ভাবে ইজনে সিজনক পাম। বাধা নাই। ভয় নাই। সন্দোচ নাই। এনে ঠাইত সপোনৰ কাৰে দিঠকত সাজোঁগৈ।’

এইবাৰো তেওঁ একো মাত মতা নাছিল। সন্ধ্যাই আকৌ কলে—
‘তোমাৰ সম্বন্ধনক তোমাৰ মতে গঢ়িব ইয়াত পাৰিমনে?’ এই সম্বন্ধনৰ হাঁহিত তুমি আৰু মই একেলগে হাঁহিবলৈ পামনে? এই

সন্তানৰ অশুখ অশান্তি বা আপদ বিপদত যোৰ মনত শক্তি দিবলৈ
তুমিভো কাষত নাথাকিবা ।’

তেতিয়াও একো নমতাত সজ্জাই কলে—‘তুমি নোৱাৰা। তুমি
বৰ আত্মসচেতন। তুমি তোমাৰ নাম যশত চেকা লগাব নোৱাৰা।
নাম যশ খ্যাতি খ্যাতিৰৰ পৰা পোৱা সুখ আনন্দই তোমাৰ কাম্য। মই
তোমাৰ জীৱন পাত্ৰত ওৰে জীৱন বুকুৰ অমৃতেই ঢালি গলোহেঁতেন।
তোমাৰ দৰে পুত্ৰ পিতৃ-মাতৃয়ে পুণ্যৰ বলত লাভ কৰে। তোমাৰ মা
পুণ্যৱতী, সৌভাগ্যৱতী ।’

দুৱাৰ খুলি কোনোবা সোমাই অহাত জয় মহন্ত বাস্তৱ জগতৰ পৰা
বৰ্ত্তমানলৈ ঘূৰি আহে। মিনিযে ট্ৰেখন লাহেকৈ মেজৰ ওপৰত থৈ
ওলাই গল। সীতাই চাহ একাপ জয় মহন্তৰ ফালে আগবঢ়াই দিলে।
লক্ষৰা আক কিবা কিবি ছই এটা সজ্জাই অনা থালখন সীতাই জয়
মহন্তৰ আগত ডাঙি ধৰি কলে—‘লক্ষৰা কেইটা খাব। আপুনি
আহিব বুলি কৰি ৰাখিছিলো। বাকীবোৰ নাখাব। অলপ পাচতে
ভাত খাব ।’

সীতাই ডাঙি ধৰা থালৰ পৰা লক্ষৰা এটা তুলি লৈ জয় মহন্তই
মীতাক সুধিলে—

‘এই ঘৰত কোন কোন আছে? চাহ দি বোৱা ছোৱালীজনী
কোন?’

‘সকলে পৰা এই আমাৰ ঘৰতে আছে। তাই কাৰ ঘৰৰ ছোৱালী
তাই নিজেই নাজানে। আমিও নাজানো। মলয়ৰ বাদে আক চাৰিটা
ভাই-ভনী আছে।’ সীতায়েও জোনালীৰ লেখ নিদিলে।

‘বাহিৰা মামুহ?’

‘বাহিৰা মামুহ আগৰখিনিয়েই আছে। আজি দুদিনৰ আগৰ পৰা
এজন আলহী আছে। আপোনাৰ লগত চিনাকি কৰি দিছো’ বুলি
সীতা বহাৰ পৰা উঠিল। জীৱন মহন্তই বাধা দি কলে—

‘নালাগে থাকক। ভেওঁ ভোমালোকৰ আত্মীয়?’

‘অনাস্থায়। সম্পূৰ্ণ অজ্ঞানাও।’ সীতাই ইচ্ছাকৰি সম্পূৰ্ণ অজ্ঞানা
শব্দটোত জোৰ দিছিল।

‘অলপ চাই চিন্তি চলিবা’ বুলি আৰু কিবা কবলৈ লৈ কথাবাৰ
সম্পূৰ্ণ কৰিব নোৱাৰি জীৱন মহন্ত বৈ গল। বুকুৰ পৰা একান্ত
আন্তৰিকতাৰে ওলাই অহা কথাবাৰ ডিঙিতে কোনোবাই চেপি ধৰি যেন
মনে মনে তেওঁক কলে—

এইদৰে কৈ সীতাৰ ওচৰত সৰু হব নালাগে।

* * * * *

এই ফুলা এপাহ ফুলৰ স্নিগ্ধ পবিত্ৰতাৰে পূৰ্ণ মুখখনিৰে মলয়া আহি
আৰ্শ্বৰ সমুখত থিয় হ'লহি। ইমান সময় মলয়া কোঠাৰ ছৱাৰ মাৰি
নিৰলে কোঠাত সোমাই আছিল। এইদৰে সুন্দৰৰ লগত যোগাযোগ
কৰিবলৈ সমৰ্থ হোৱা বুলি মলয়ৰ দৃঢ় বিশ্বাস। তেওঁ একান্ত ভাবে
স্বৰ্ণকৰা কৃষ্ণ তেওঁৰ ওচৰলৈ আহে বুলিও মলয়ৰ বিশ্বাস। সেয়ে
কোঠাৰ পৰা ওলাই অহাৰ পাচত মলয়ৰ মুখ শিশুৰ মুখৰ দৰে
নিষ্পাপ ও অৰোধ যেন লাগে। আৰ্শ্বৰে মলয়ৰ মুখলৈ চাই থাকি
স্থিৰিলে—

‘কিবা কবা।’

‘অখনিৰে পৰা আপুনি ইয়াতে থিয় হৈ আছে নেকি? বহিব
বলক। আপোনাক কব লগীয়া কথা এটা আছে বুলি মলয়াই আৰ্শ্বক
সীতা আৰু তেওঁৰ কোঠালৈ লৈ গল। এই কোঠাৰ ছকাৰে থকা ছখন
বিছনাৰ এখন বিছনা সুন্দৰ ভাবে পাৰি ধোৱা। আনখন বিশুদ্ধ ভাবে
পৰি আছে। গাক দুটাৰ এটা শিতানত, এটা পঠানত। বিছনাৰ
ওপৰত সীতাই পাচবেলা সলাই ধোৱা পোছাক। বেড্‌কভাৰখন
একালে ঢাক খাই আছে একালে কোচ খাই আছে। বেড্‌কভাৰৰ
ডালৰ পৰা গাক দুটা টানি আনোতেই সজুৱা এনে হল। বিছনাৰ
একাৰে কিবা কিতাপ এখন পৰি আছে।

‘এইটো মোৰ ও সীতাৰ কোঠা।’ মলয়াই কলে। তাৰ পাচত চকী
এখনৰ পিঠিত হাতদি কলে—

‘বহক।’

আৰ্শিষে চকীখনৰ ফালে চাইছিল যদিও সেইফালে নগৈ বিশৃঙ্খল
হৈ থকা বিছনাখনৰ ফালে আগবাঢ়িল। কিতাপখন তুলি লৈ বিছনাতে
তেওঁ বহিল। ওপৰে ওপৰে কিতাপখনত চকু ফুৰাই মলয়াক কলে—

‘কোৱা।’

মলয়াই আনখন বিছনাত বহি পূৰ্ণ দৃষ্টিৰে আৰ্শিষৰ মুখলৈ চাই বল।
আৰ্শিষে কিতাপৰ পাত লুটিয়াই থাকিল। সম্ভৱ সীতাই কি পঢ়ে চাই
সীতাৰ মনোভাব বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। মলয়াই লাহেকৈ সুধিলে—

‘আপুনি বাক সীতাৰাক কেনে দেখে?’

‘তোমালোক দুয়োজনীতো দেখাত একে। কিয় সুধিলা?’

‘কথা এটা ভাবিছিলো। আপুনি বেয়া পাবনেকি?’

‘বেয়া পাব লগীয়া তুমি কিনো কবা?’

‘কোন কোন আছে আপোনাৰ?’

‘মা, দাদা-বো। কিয় তুমিতো আমাৰ সকলোকে পাইছা?’

‘সকলো কথা মোৰ মনত নাই। আপুনি আপোনাৰ মাক কিমান
ভক্তি কৰে, ভাল পায় এই কথাৰ ওপৰতে মোৰ আশা সম্ভৱনে অসম্ভৱ
নিৰ্ভৰ কৰিব।’

‘এজন সুস্থ মনৰ পুত্ৰই মাকক যিদৰে চায় ময়ো সেইদৰেই
চাওঁ।’

‘তেখেতৰ সুস্থ-দুখৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি নিশ্চয় নিজক পৰিচালিত
কৰে?’

‘আমি কিবা কৰিবলৈ লওঁতে মায়ে সেই কথাত সুস্থ পাবনে দুঃখ
পাব ভাবো। কিয় সুধিলা?’

মলয়া বহাৰ পৰা উঠি আহি আৰ্শিষৰ সমুখত থিয় হলহি।
আৰ্শিষৰ মূৰত পৰি থকা সৰু মাটি বস্ত্ৰৰ পখিলানে কি সেইটো আভৰাই

দি কলে—‘এইটো বোধহয় বহুত সময় আখোঁৰাৰ মূৰত পৰি আছিল।
কোঠাৰ ভিতৰলৈতো ইহঁত প্ৰবেশ কৰিব নোৱাৰে।’

কথাৰাৰ কৈ মলয়া দুৱাৰ খুলি বাহিৰলৈ ওলাই গল। পখিলানে
কি সেইটো কু মাৰি এৰি দি আকৌ আহি অট্টাৰ ঠাইত বহিলহি।
আৰ্শিৰ মূখলৈ চাই থাকি শুধিলে—

‘সীতাৰায়ে কিয় মাৰ ডায়েৰীখন আপোনাক দেখুৱালে?’

‘কিয় দেখুৱালে বাক?’ আৰ্শিৰে মলয়ক দুবাই প্ৰশ্ন কৰিলে।

‘একান্ত আপোনজন নহলে মানুহে নিজৰ মনৰ গভীৰ কোণৰ
কথা নকয় বোধ হয়। অৱশ্যে এইবোৰ কথাৰ মোৰ কোনো অভিজ্ঞতা
নাই। ইমান দিনে মই মোৰ কিতাপ আৰু মোৰ বিশ্বাসকে লৈ ব্যস্ত
আছিলো। মোৰ বিশ্বাস সকলোৰে বাবে অস্বাভাবিক, অসম্ভৱ। কিন্তু
মোৰ মূৰত মোৰ মনত এয়ে সত্য আছিল।’

মলয়াই তেওঁৰ বিশ্বাস বুলি কি বুজাব খুজিছে আৰ্শিৰে জনে।
মলয়াই কৃষ্ণক এদিন পাব—এই বিশ্বাস মলয়াৰ। মলয়াই কথাৰ স্তৰ
বদলাই আকৌ কলে, ‘সীতাৰায়ে বাক এইবোৰ কি কৰিছে? এই
মানুহজনক কিয় ঘৰলৈ মাতি আনিছে। সমুখা সমুখিকৈ বহি কিয়
কথা পাতি থাকিব লাগে। ইমান কথাই বা কি? সত্য কথা হলেও
এই অধ্যায় ইমানতে সমাপ্ত হবলৈ দিব লাগিছিল। তেখেত আমাৰ পিতৃ
হলেও সমাজত স্বীকৃতি দিব নোৱাৰে যেতিয়া, ইচ্ছাহলেও আমাৰ ওচৰত
থাকিব নোৱাৰে যেতিয়া এই সমস্যা জনাই তেখেতক দুঃখ দিয়াছে হৈছে।’

‘সীতাই কোনো কথাই দকৈ ভাবি নাচায়।’ আৰ্শিৰে কলে।

‘সেইটো নহয়। সীতাৰা প্ৰতিশোধ প্ৰিয় হৈ পৰিছে।’

অন্ত প্ৰসঙ্গলৈ আহি মলয়াই কলে—‘যোৱাবাৰ ঘৰলৈ আহি—
অৰ্থাৎ বিবাহ মই মাক শেষ বাৰলৈ পাওঁ সেইবাৰ মাক দেখি এনে
লাগিছিল যেন মানে আমাক ভয় কৰিছিল হুৱতো মানে সন্দেহ কৰিছিল
ইতিমধ্যে আমি আমাৰ জন্ম বহুস্তৰ সন্ধান কেৰেবাকৈ পালোনেকি
বুলি।’

‘স্নেহ হবলৈওতো কাৰণ লাগে।’

‘হয়তো মায়ে ডায়েৰীখন বিচাৰি নাপাইছিল। হয়তো কোনোবাই চোৱা চিহ্ন পাইছিল। সীতাইতো সেইখন মাৰ বৰ্ত্তমানতে পঢ়িছিল।’

অলপ সময় মনে মনে থাকি মলয়া আকৌ অন্ধ প্ৰসঙ্গলৈ আহিল। তেওঁ কলে—‘মাক পাপাই হত্যা কৰা কথা। অৰ্থাৎ পাপাই মাক কুস্তি হবলৈ নিৰ্দেশ দিছিল ধৰ্ম্মক ধ্যান ধৰি ধৰ্ম্মপুত্ৰক গৰ্ভত লবলৈ। বায়ুক ধ্যান কৰি বায়ু পুত্ৰক গৰ্ভত লবলৈ সুবিধাবোৰতো পাপাইহে দিছিল। শাস্ত্ৰৰ বজাৰ ছই বিধবা বোৱাৰীৰ পুত্ৰ কামনা কৰি শাস্ত্ৰ পদ্ম-গন্ধাই ব্যাসদেৱক মতাৰ দৰে, পাপাই পুত্ৰ কামনাৰেহে ব্যাস জয় মহন্তক মাৰ কাষলৈ আনিছিল। জয় মহন্তক মন প্ৰাণ সপি দি পাপাৰ কাষৰ পৰা মা আতৰি যাবৰ বাবে জয় মহন্তক পাপাই আদৰি অনা নাছিল। সেয়ে পাপাবেই কাম আছিল মাক হত্যা কৰা। কিন্তু পাপাই এই কাৰ্য্য কৰা সম্ভৱ নহয়। পাপাই যদি মাক গুলিয়াই গৈ টোপনিৰ ভাও ধৰিলেগৈ তেন্তে নাজানো। যদি পাপাই মাক হত্যা কৰাই সত্য, তেন্তে পাপাক হত্যা কৰিলে কোনে? মাক যি মনে প্ৰাণে ভাল পাইছিল তেওঁ হাব লাগিব।

মাক মনে প্ৰাণে বিচাৰিছিলনো কোনে? সেইজনেই নিশ্চয় মাক আন আন বন্ধুকো আতৰালে। কিন্তু...!’

চিন্তিত ভাবে মলয়া বৈ গল। আশিৰে মলয়াৰ মুখলৈ চাই বল। কিন্তু বলি বৈ একো নোকোৱাত আশিৰে সুধিলে—

‘কিন্তু বলি বৈ গলা যে?’

‘মানে—মানে মই মাক গুলি বিদ্ধ অৱস্থাত দেখি ধমকি বৈ গৈছিলো। কিমান সময় জানো সেইদৰে বৈ আছিলো! তাৰ পাচত ভিতৰলৈ লৰি গৈ সীতাৰ গাত খুন্দা মাৰিছিলোঁগৈ। পৱনকো দেখাৰ দৰে লাগিছিল। জোনালোকো দেখিছিলো। তাই ছুৱাবখন কাক কৰি বাহিবলৈ চাইছিল।’ দীৰ্ঘ নিশ্বাস এৰি মলয়াই কথাৰ শুব বদলাই কলে—‘মায়ে সীতাৰাইডক লগত ৰাখিয়েই ভুল কৰিছিল। সীতাবা

যদি বক্সা এই পৰিবেশৰ পৰা দূৰত থাকিলহেঁতেন, তেন্তে তেওঁ নিশ্চয় কোঁতুহলী নহলহেঁতেন। কোঁতুহলতে পদা ডাঙি মাক চালগৈ। কোঁতুহলতে নিজৰ জীৱন বহুস্থ বিচাৰি উলিয়ালে। মাক বোলে কেতিয়াবা বহীখন লৈ কিবা লিখি থকা দেখিছিল। প্ৰথমতে ভাবিছিল হয়তো চিঠি-পত্ৰ কিবা লিখিছে। কিন্তু এদিন বহীখন ততাতৈয়াকৈ সামৰি ধোৱা দেখি সন্দেহ হল। সকলোতকৈ ডাঙৰ কথা ঘবৰ পৰা দূৰত থকা হলে পৱনৰ লগত বন্ধুত্ব গঢ়ি তোলা নহলহেঁতেন। মাৰ এয়ো এক মহা ভুল হল সীতা ও পৱনৰ ওপৰত মায়ে চকু বন্ধা নাছিল। হয়তো সীতাই পৱনৰ লগত নিবিড় সম্পৰ্ক গঢ়ি তোলা বুদ্ধিও এৰি দিছিল।

‘তুমিও মাৰৰ ডায়েৰীখন পঢ়িছানেকি ?’

‘নাই পঢ়া।’ মলয়ে কলে।

‘মাৰক পাপাবে অস্বা-অস্বালিকা কৰিবলৈ বিচৰা কেনেকৈ জানিলা ?’

‘সীতাই সেইখন পঢ়িবলৈ জোৰ কৰিছিল। মই নপঢ়াত সেইখন তেওঁ নিজে পঢ়ি শুনাইছিল।’

মলয়াৰ মুখলৈ চাই থাকোতে হঠাৎ আশ্চৰ্যৰ ভাব হল স্কন্দবী নাৰীয়ে এইদৰেই জুই হৈ জলি তেওঁলোকক ছগা কৰি মৃত্যুৰ মুখলৈ টানে। তেওঁ এয়া কি কৰিছে। কিয় তেওঁ মলয়ে কথা কওঁতে মলয়ৰ মুখলৈ চাই আছিল ? কিয় তেওঁ হেপাহেৰে তেওঁলোকৰ ইতিহাস শুনিছে। সাধাৰণ কোঁতুহলত নিশ্চয় নহয়। ইয়াত আশ্চৰ্যকৰতাৰ স্পৰ্শও আছে।

মলয়াই কিবা এটা কৰলৈ লৈ এইবোৰ কথাৰ পাতনি মেলি আছে। কি কথা বা কব ? তেওঁ হয়তো অৰ্ধবা হৈ প্ৰতিশ্ৰুতি দি দিব। তেওঁৰ নিজকে অসহায়ৰ দৰে লগিল। তেওঁ কলে—

‘কালিলৈ মই যামগৈ। ১০ তুমি অকণমান সহায় কৰি দিবা।’

‘কি সহায় কৰাৰ কথা কৈছে ?’

‘মই যোৱাত সীতাই চলে বলে বাধা দিব। মানে তেওঁ মই ইয়াত কিছুদিন থকাটো বিচাৰে।’

‘আপুনি তেওঁক ভাল বুজিছে। আচলতে আপোনাক তেওঁৰ মনৰ সকলো কবৰ বাবেহে বাধা থৈছিল। তেওঁ তেওঁৰ মনৰ কথা কবলৈ কাকো পোৱা নাই। আচলতে তেওঁলৈ সহানুভূতিৰে চাব লাগে। তেওঁ বৰ অসুখী।’

মলয়াৰ কথাই কেতিয়াবা আৰ্শ্বিক বুজাব খোজে মাক-দেউতাকক সীতাই হত্যা কৰিছে। আকৌ ইফালে কৈছে সীতালৈ সহানুভূতিৰে চাব লাগে। কেনে ধৰণৰ হত্যাকাৰীলৈ লোকে সহানুভূতিৰে চায় এই কথা তেওঁ নাজানে।

গভীৰ দৃষ্টিৰে মলয়ে আৰ্শ্বিকৰ মুখলৈ চাই আছে। আৰ্শ্বিক কলে—

‘সীতালৈ তুমি সহানুভূতিৰে চোৱাৰ কথা কৈছা। কি জুখৰ বাবে তেওঁলৈ সহানুভূতিৰে চাব লাগে মই বুজা নাই। সীতাভো আকাশত উৰি আছে।’

‘আকাশত উৰি থকা যেন লাগে অৱশ্যে। আকাশত উৰি তেওঁ তেওঁৰ আকাশৰ সীমা বিচাৰিছে। মনৰ আলয় বিচাৰি নাপাই ঘূৰি ঘূৰি আলয় বিচাৰিছে। কোনো যে তেওঁক মৰমৰ আলয় দি বন্ধা কৰিব। দেহ মন শীতল কৰা সীতাৰা এছাতি মলয়া বতাহ। এই মূহ মলয়াই ঘোৰ কপোৰে ধুমুহাও।’

‘তুমি বোৱছৱ সেই কথাই মোক কব খুজিছিল।’

‘ভালকৈই মই কব খুজিছিলো। ভাই ভনী সকলোৱে যদি আপোনাক আত্মীয় ৰূপে পালোহেঁতেন! কিন্তু...?’

অলপ বৈ মলয়ে আকৌ কলে—‘কেৱল আপোনাৰ মনৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ নকৰিলে আপোনাৰ মাইভে নিশ্চয় অপৰাধে পোৱা এই জবৰ লগত সম্বন্ধ কৰিবলৈ নিদিব।’

কোঠাৰ দুৱাৰ ঠেলি সীতা কোঠালৈ সোমাই আহিল। তেওঁ আহি আৰ্শ্বিক চুলিখিনি হাতেৰে লাহেকৈ ইফালে সিকাল কৰি দি কলে—

‘আমাৰ স্বৰ্গ আমাৰ ধৰ্মক তাত থুৱাই পঠালো ।’

‘কাক—?’

আৰ্শিষে বুদ্ধিও প্ৰশ্ন কৰিলে । বিদ্ৰূপৰ সুৰে সীতাই কলে—
‘কিয় পিতাক জানো পিতা স্বৰ্গ, পিতা ধৰ্ম, এমেকৈ বন্ধু ?’

‘এনেকৈ কৈছা কিয় —?’ উত্তাপহীন কণ্ঠেৰে বলয়ে কলে ।

‘তেওঁ জানো অলপ দোষী । মাৰ স্বীকাৰোক্তি পাছলৈ প্ৰেমৰ
অঙ্কুৰ মায়ে হৃদয়ত স্থাপন কৰিছিল । ধীৰে ধীৰে তাৰ গজালি
মেলিছিল । তাৰ পাচতহে—‘কি বুলি যে কওঁ ॥ তাৰ মানে ক্ষন্তেকীয়া
উদ্বেজনাত আমাৰ জন্ম হয় । আগবঢ়াৰ শক্তি নহলে ঠেলামাৰি
আতৰি দাব লাগিছিল । মায়েতো জীৱনৰ বাবেই তেওঁৰ হৈ দাব
খুজিছিল ।’

‘ষোৱা কথা যাৰলৈ দিব লাগে । কাৰ ভুল কাৰ দোষ বিচাৰ
কৰি এতিয়া তুমি কি পাবা ? মিছা-মিছা মানুহজনক মায়াত
আৱদ্ধ কৰিছা । তুমি মাতিছা লবি আহিছে । নাহিওতো
পাবে ।’

‘আহিবলৈ তেওঁ বাধ্য ।’

‘ইয়াত বাধ্য-বাধ্যকতাৰ কি আছে ? নাহিলে তেওঁৰো প্ৰাণ শেষ
কৰাৰ ভয় দেখুৱা হৈছে নেকি ?’

‘মাৰ ডায়েৰীখন মোৰ হাতত আছে বুলি তেওঁ জানে । যত ভেৰো
লিপিবদ্ধ হৈ আছে ।’

‘সেইখন যে তুমি হাতে বাটে প্ৰচাৰ কৰি মুকুবা সেই কথাও তেওঁ
বুজে ।’ আৰ্শিষে কলে ।

‘তোমাৰ ওচৰততো প্ৰকাশ কৰিলো’ সীতাই কলে । তাৰ পাচত
অকণ ইহি আকৌ কলে—‘তুমি ভেস্তে বেচ বুজিছা তুমি যে আমাৰ
কলিজাৰ মানুহ ।’

এইবাৰ সীতাই মল্লৰলৈ চাই মল্লক উদ্বেগ কৰি কলে—‘মোৰ
কৰাৰোৰে নিশ্চয় কাড় হৈ তেওঁৰ হৃদয় বিচুপে । আজি দেখিছা

পিন্ধি অহা চাৰ্টটোত বুটাম এটা নাই। সেই কথা কৈ মই তেওঁক কৈছো—

‘—আপোনাৰতো তেনেকৈ বয়স হোৱা নাই। লক্ষী চাই ছোৱালী এজনী বিয়া কৰাই লওঁক। এইবোৰ কথাতে নহলে অশুবিধা হয়। তাতোকৈ বুঢ়াকালত আন্তৰিকতাৰে কোনে চাব। আদৰ যত্ন কোনে কৰিব? পৰতো কেতিয়াও আপোন হব নোৱাৰে। ভাত দি থাকোতে সময়মতে খাবলৈ কৈছো। শৰীৰৰ যত্ন লোৱাৰ কথা কৈছো। ঘিঁ মছলাবোৰ সবহকৈ খাবলৈ মানা কৰিছো।’

‘তুমি তোমাৰ পিতৃক লক্ষী চাই ছোৱালী এজনী বিয়া কৰাবলৈ কৈছা?’ আৰ্শিৰে অৱাক ভাবে সুধিলে। সীতাই কলে—‘তেওঁ স্পষ্টবাদী। তেওঁৰ কথা মই—মোৰ স্পষ্ট কথাত তেওঁ অৱাক নহয়। আজি ঘৰলৈ গৈ নিশ্চয় তেওঁৰ মোলৈ মনত পৰিব। লগতে মালৈও। মাৰ স্মৰণত তেওঁৰ বুকুখন শূণ্য শূণ্য ভাব হলে মাৰ অভূপ্ত আত্মাই নিশ্চয় অকণ শাস্তি পাব।’

‘সত্য হলেও অপ্ৰিয় সত্য নোকোৱাই ভাল।’ মলয়ে কলে।

অলপ সময় মলয়ৰ মুখলৈ চাই থাকি সীতাই অপ্ৰসন্ন মনে কলে—
‘ভইতো জীৱন ভব মনে মনেই থাকিলি। একো কথাতে মাত নিদিলা। যেনো যদি তোৰ দৰে হলোহেঁতেন !! মোৰ হুৰ্ভাগ্য।’

* * * *

খোৱাৰ শেষত আৰ্শিৰে পিন্ধি থকা ঘড়ীটোলৈ চালে। দহ বাজিল। টোপনিৰে তেওঁৰ চকু টানি ধৰিছে। সীতাক কলে ‘তোমাৰ কথা কালিলৈ শুনিলে নহবনে?’ সীতাই কোৱাৰ আগতে মলয়ে কলে—
‘আপোনাৰ চকু দেখিয়েই বুজিছো। শুই থাকক গৈ যাওঁক।’

মলয়ৰ কথা শুনি সীতাই এবাৰ পাচলৈ ঘূৰি চাই আৰ্শিৰ চকুত চকু ধৈ কলে—‘মোৰ এনে লাগিছে মোৰ যেন এযোৰ সজাপ চকুৱে সৰ্ব্বজন লক্ষ্য কৰি আছে। মোৰ পাচফালে যেন মোৰ যত্ন খিয় হৈ আছে।’

সেয়ে কৈছো এই নিশাই যি পাৰা শুনা । কালিলৈ পুৱালৈ মই বাচি
নাখাকিবও পাৰো ।’

সীতাৰ মাত গভীৰ । চেহেৰাও ক্লান্ত বিষন্ন । আৰ্শ্বিষে কলে—
‘কিয় এনে ভাব আহিছে ?’

‘নাজানো’ বুলি সীতা খোৱা টেবুলৰ পৰা উঠি গল । মলয়াই
কলে—

‘কোনো দিন সীতাৰাক এনে মুখৰ চেহেৰাৰে দেখা নাছিলো ।
তেওঁ যেন মহা সমস্যাত পৰিছে ।’

‘দেখাত তেনে যেনেই লাগিছে । মৃত্যু ভয়েই বা সীতাৰ কিয়
পালে ? মই ছাদত থাকিম । সীতাৰ কথা । কথাৰাৰ কৈ আৰ্শ্বিষ
উঠি গল । মলয় খোৱা টেবুলতে অকলৈ বহি বস ।

লাহে লাহে মলয়ৰ ফালে মিনি আগবাঢ়ি আহিল । মলয়ৰ ওচৰৰ
চকীখনত মিনি বহিল । ইফালে সিফালে এবাৰ চাই মলয়ক কলে—
‘কথা এটা কলোহেতেন ।’

‘কোৱা’

‘পৱনক কিবা প্ৰকাৰেৰে বাক বিলায় দিব নোৱাৰিনে ? সীতাৰ
ওপৰত তেওঁৰহে যেন স্বপ্ন । কেনেকৈ সজাগ দৃষ্টি ৰাখিছে যেন সীতাই
কাকো ভাল নাপাব । কাৰো লগত কথা নহব । আজি পুৱা বেলাৰ
পৰা এনে ভাবে আছে যেন আলহী লৰাজন তেওঁৰ শত্ৰুহে ।’

অলপ সময় মনে মনে থাকি শেষত মলয়ে কলে—‘আমাৰ এজন
ককাই যদি থাকিলহেতেন ! আমি দুজনীয়েনো তেওঁক কেনেকৈ
আডুৰাম । তাতে পৱনেতো আমাৰ তেনে শত্ৰুতা কৰা নাই ।’

‘আক বাকী আছেনে ?’

কথাৰাৰ কৈ মিনি মলয়ৰ ওচৰৰ পৰা আতৰি গল । সন্ধ্যা পৱন
সেইফালে অহা দেখি কথাৰ পাতনি মেলিয়েই উঠি গল ।

মলয়া গল নিজৰ বিহুনালৈ । সীতা প্ৰত্যেকটো ভাই জনীৰ
জনালৈ গল । শুই থকা জীতা নীনা চান চানিহঁতৰ কপালত চুমাখি

জোনালীৰ ওচৰলৈ গল। জোনালী শোৱা নাছিল। তাই বহু এখনত কিবা লিখি আছিল। সীতাই জোনালীৰ পৰা বহুখন লৈ চালে। জোনালীয়ে লিখিছে—জীৱনটো মিছা। মায়া' ভ্ৰম মাথোন। দুখ আৰু দুৰ্ভাৱনাৰ বাদে ইয়াত একো নাই। বিশেষকৈ মোৰ দৰে জীৱবোৰ ইয়াত থাকি কি লাভ। মুক্ত বায়ুত মুকলি মনে ফুৰাৰ আশাতে আছিলো। এতিয়া সেই আশাও সমাপ্ত হল। মোৰ মুখ মোৰ চেহেৰা কাগজত প্ৰকাশ হল। মোক যিয়ে ধৰি দিব পাৰিব কুৰি হাজাৰ টকা পুৰস্কাৰ পাব। মোৰ দাম ইমানেই। মই কাকো জয়ী হবলৈ নিদিওঁ।

বহুখন মেজত থৈ সীতাই জোনালীৰ মুখত হাত ফুৰাই দি মৰমেৰে কলে—‘প্লাষ্টিক চাৰ্জাৰিৰ দ্বাৰা তোক ধুনীয়া জনী কৰি দিম। কাগজত প্ৰকাশ হোৱা তোৰ মুখৰ লগত সেই মুখৰ মিল নাথাকিব। তই মুক্ত মনে মুকলি বায়ুত ফুৰিবলৈ পাবি।’ তাৰ পাচত কপালত চুমাদি কলে—‘তুই থাক জোনা। মা-পাপাৰ এই কেচখন কি হয় হৈ লওক। তাৰ পাচত তোক লৈ মই ভাৰতৰ ধৰ্ম মন্দিৰবোৰ ঘূৰিমগৈ। তোৰ বাক তই কৰা কামৰ বাবে অনুশোচনা হয়নে?’

জোনালীয়ে মূৰ জোকাবিলে। সীতাই কলে—‘অনুশোচনা হোৱা নাই যদি পাপ হোৱা নাই। আমি সকলো ঠাইতে সেৱা জনাই ভগবানক কম আমাৰ মাক মুক্তি দিবলৈ। মা অতৃপ্ত আত্মাবে মৰিছে। অতৃপ্ত আত্মাবে মৰিলে বোলে মুক্তি নাপায়।’

ইয়াৰ পাচত সীতা মলয়ৰ ওচৰলৈ আহিল। টোপনিত নিমগ্ন মলয়ৰ ফুল ফুল লগা মুখলৈ চাই থাকি সীতাই দীৰ্ঘ নিশ্বাস এৰি মনতে কলে—তোৰ পাগলামিয়েই তোক শুদ্ধকৈ ৰাখিছে। ময়ো যদি তোৰ দৰে মিছা কিছু কল্পনালৈ বিভোৰ হৈ থাকিলোহেতেন।

মলয়ৰ মুখত হাত বুলাই সীতা কোঠাৰ পৰা ওলাই আহিল। কিছু সময় পাচফালৰ বাৰান্দাত থিয় হৈ থাকি ক্লান্ত ভাবে পৰনৰ কোঠাৰ ফালে আঁহবাঢ়ি গল। পৰনৰ কোঠাত থকা চকী এখনত বহি অনুমনয়ৰ কল্পত কলে—‘আজি জালাগে দেই।’

ক্লান্ত দেহ মনৰ সীতাৰ এই কথাত পৱন উত্তেজিত হৈ উঠিল।
 ঘপহুকে শোৱাৰ পৰা উঠি আহি ছুৱাবৰ হুকটো লগালেহি। একা
 প্ৰকাৰৰ চোচোৰাই নিয়াৰ দৰে সীতাক টান্দি নিলে—‘কৰ্ত্তব্য সমাধা
 কৰিবলৈ আহিছা যেতিয়া কৰ্ত্তব্যকে কৰা।’ দাঁত চোপি পৱনে কলে।
 ‘যুদ্ধ কৰিছা কিয়?’ সীতা উচুপি উঠিল।

যুদ্ধৰ শেষত পৰাজয়ৰ শ্ৰানি লৈ হুক খুলি সীতা বাহিৰলৈ ওলাই
 আহিল। চেন্দেল চোচোৰাই চোচোৰাই ছাদলৈ উঠি গল। তেতিয়াও
 আৰ্শ্বৰ ছাদৰ ওপৰত। তেওঁ গাছী আশ্ৰয়ৰ ফালে চাই আছে।
 চেন্দেল চোচোৰাই যোৱা শব্দ তেওঁৰ কাণত পৰা নাছিল। তেওঁৰা
 সেইফালে চাই থাকি কি ভাবত বিভোৰ হৈ আছিল। কিছুসময় তেওঁলৈ
 চাই থাকি খটখটীৰ মূৰ পৰাই সীতা ঘূৰি আহিল। মাকৰ বেড়কমত
 সোমাই উজ্জল লাইটটো ‘অফ’ কৰি দি কম পাৱাৰৰ নীলা লাইটটো
 জ্বলালে। তাৰ পাচত আলমাৰিৰ ওপৰত থকা মাকৰ ফটোখনলৈ
 চালে। সেইফালে চাই থাকি অফুট স্বৰৰে কলে—মোলোকে সৰ্বক্ষণ
 চাই আছা। চাই থাকা। কিন্তু যি দুৰ্ঘটনা মোৰ হৈ গল, তাৰ পৰা
 তুমি মোক বচাব নোৱাৰা। মই কিন্তু তোমাক মুক্তি দিয়াৰ পণ
 কৰিছো। যি তোমাৰ ৰূপ যৌৱন ভোগৰ সামগ্ৰী বুলি মাথোন ভোগ
 কৰি গল, তোমাৰ হৃদয়লৈ চোৱাৰ প্ৰয়োজন বোধ নকৰিলে সিহঁত
 সকলো গল। মাথোন বৈ গল তেওঁ। তেওঁ আশাৰ জন্মদাতা বুলি
 তেওঁৰ প্ৰতি দুৰ্বলতাত তেওঁক এৰা নাই। আমি জন্ম লোৱা ক্ষেত্ৰত
 কোনো মতেই তেওঁ দোৰী হব নোৱাৰে যেন লাগে। বড়ুয়াক কৰি
 তোমালোকে তেওঁক মেৰিয়াই ধৰিছিল।

সীতাই আহি মাকৰ আলমাৰি খুলি মাকৰ শাৰী এখন উলিয়াই
 বাধকমত সোমালগৈ। ততাতৈয়াকৈ গা ধুই শাৰীখন গাত মেৰিয়াই
 ওলাই আহি মাকৰ ডেচিকমলৈ সোমাই গল। আয়নাৰ কাষৰ টুলখনত
 বহি এবাৰ টেবুলত থকা প্ৰসাধন সামগ্ৰীবোৰৰ ওপৰে ওপৰে চকু
 ফুৰালে। ছই এটা বটলৰ ওপৰৰ নামবোৰ পঢ়ি গল। প্ৰসাধন সামগ্ৰী-

ধিনিৰ ওপৰত চকু থৈ মাকৰ মুক্তিটো মনলৈ আনিলে। মাকেডো বৰ বেচি প্ৰসাধন নকৰিছিল। মাথোন বেচি পৰিমাণে চেষ্টা ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

চকু তুলি সীতাই আয়নাৰ আৰ্শ্বৰ প্ৰতিবিম্বটো দেখি শাৰীৰ আচলটো আগফাললৈ টানি ললে। তেওঁৰ গাত শাৰীখনৰ বাদে ব্লাউজ আদি একো নাছিল। এইবাৰ আয়নাৰ আৰ্শ্বৰ প্ৰতিবিম্বত চকু থৈ সীতাই অকণমান হাঁহি কলে—

‘তোমাক আতঙ্কিত যেন দেখাইছে।’

‘সচাই ভয় খাইছিলো। এইটো কোঠাৰ দুৱাৰ খোলা আৰু পোহৰ দেখি এইফালে আহি তোমাক এই নীলা ৰঙৰ শাৰীখনৰে সৈতে দেখি ভাব হৈছিল—মানে মৃত্যুৰ সময়ত মাকৰ গাত বোলে নীলা শাৰী এখন আছিল। ব্লাউজ আদি একো নাছিল। তোমাৰ গাতো...’

আৰ্শ্বৰে কথাৰ সমাপ্ত নকৰিলে। সীতাই কলে, ‘তাৰ মানে আপুনি মোক মাৰ প্ৰেতাশ্বা বুলি ভাবিছিল। প্ৰেতাশ্বা যে ঠিক। কিন্তু সীতাৰ প্ৰেতাশ্বাহে। সীতাই ঘূৰি তেওঁৰ মুখলৈ চাই কেনে ভাবে হাঁহিলে। এইবাৰ আৰ্শ্বৰে সচাই ভয় খালে। সীতাৰ হাঁহিটো কেনে। এই নিশাখন সীতাই চুলি তিয়াই গা ধুই চুলিখিনি মেজি আছে। সীতাই কলে—

‘মাৰ আশ্বাই মুক্তি নাপাই প্ৰেতাশ্বা হলেও নিশ্চয় এই ঘৰলৈ নাহে। মায়ে এইঘৰৰ বায়ুত চট্‌ফটাই উঠিছিল।’

কথাৰ কৈ সীতাই আদেশৰ সুৰত আৰ্শ্বক কলে—

‘মই তোমাক মুক্তি দিছো। শোৱাগৈ যোৱা। কোৱাৰ মুড্‌ মোৰ নাইকোৱা হৈ গল। যোৱা—মোৰ সাজ-পোছাক ৰবাও সমাপ্ত হোৱা নাই।’

‘মই ছাদত তোমালৈ অপেক্ষা কৰিছিলো। এতিয়া টোপনি ভাঙি পুনাৰ মুড্‌ লৈ তোমাক বিচাৰি আহিছো। তুমি গা ধুই কোৱাৰ মুড্‌ সঠিক কৰি লগা।’

‘কাৱ্যৰ মুড় নষ্ট কৰিবলৈ গা ধোৱা নাছিলো। গা-মন দিন দিন
লাগিছিল। সেয়ে গা ধুইছিলো।’

‘কালিলৈ মই বাবই লাগিব। তুমিও আজিয়েই তোমাৰ কথা
কবই লাগিব।’

‘আজি মোৰ ভীষণ টোপনি আহিছে।’

‘মাৰ কাষতে শুই শুই কবা। টোপনিয়ে যেতিয়া মাত কৰি
সিমানতে এৰিবা। পুৱা সিমানৰ পৰা আৰম্ভ কৰিবা। মই পাচবেলা
যাম।’

‘সাহস আছে?’ সীতাই আশ্বিক শ্বশিলে।

‘কিহব সাহস?’

‘মোক কাষত লৈ শুবলৈ।’

‘নোৱাৰিম কিয়—?’

‘মই তেন্তে আজি এজন ভীষক দেখা পাম।’

‘ভীষক দেখিবা মানে—?’

‘কেৱল বাহু বলবে নহয়, মনোবলৰো অধিতীয় বলী তেওঁ। সেয়ে
কৈছো তোমাৰ সংঘৰ্ষ আৰু দৃঢ়তাত মই নিশ্চয় মূৰ দোৱাব পাৰিম।’

‘নিশ্চয় পাৰিবা। তুমি আহা’ বুলি আশ্বিৰ আতৰি গল। তেওঁ
আহি ডাঙৰ পাৰ্শ্বখনত ঢলি পৰিল। অলপ পাচত সীতাই সাজ-পাৰ
সম্পূৰ্ণ কৰি আহি তেওঁৰ সমুখত থিয় হুলাই। আশ্বিৰে ক্ষত্ৰক সীতালৈ
সজানী এক দৃষ্টিৰে চালে। সীতাই লাহেকৈ বুকুৰ পৰা চাদৰ
আচলটো আতৰাই দিলে। ব্ৰাউজটো আৰু শেষত গোটেই সাজঘোৰ
জৰাই দি কলে—‘সাজ-পাৰৰ ভলত মই কোনো অস্ত্ৰ লুকাই ৰখা নাই।
মই বিভলভাৱ বন্দুক একো ব্যৱহাৰ কৰিব নাজানো। তোমাক ঘৰি
মোৰ লাভই বা কি?’

দীৰ্ঘ নিশ্বাস এৰি বৈ বৈ আকৌ কলে—‘মোৰ বুকুত অতিবিক্ত
অস্ত্ৰ আছে। অতিমাত্ৰা হলে বোলে অস্ত্ৰতো বিহ হয়। এই বিহলৈ
বৰি ভয় কৰা তেন্তে মই নিকপায়।’

কথাষাৰ কৈ সীতা আৰ্শ্বৰ কাৰত বহিল আৰু ছেঁওৰ বুকুত
কপালেৰে আঘাত কৰিলে। প্ৰথমে মৃদু ভাবে। শেষত জোৰেৰে।

জোৰ কৰি আৰ্শ্বৰে সীতাৰ মুখ ডাঙি ধৰি কলে—‘এনে কৰিছা
কিয় ?’

চকুপানীয়ে সীতাৰ গাল মুখ তিয়াই পেলাইছে। সীতাই কলে—
‘মোক তুমি সহজ ভাবে লব পৰা নাই। সন্দেহ কৰিছা, ভয় কৰিছা।’

‘নাই কৰা’ আৰ্শ্বৰে কলে।

‘মিছাকথা’ বুলি আকৌ সীতাই আৰ্শ্বৰ বুকুত মূৰে মূৰুভাৱে
আঘাত কৰিলে। অলপ পাচত পোনহৈ বহি কলে—‘মোক, মোৰ
হেপাহ আন্তৰিকতাক তুমি সন্দেহ কৰিছা।’

‘তুমিতো মোক শিকলি লগাই বান্ধি থোৱা নাই। মই কোনো
ডিটেক্টিভো নহওঁ তোমাৰ লগত নাটক কৰিবলৈ।’

সীতাই আৰ্শ্বৰ এই কথাৰ একো উত্তৰ নিদি বিছনাৰ একাষে শুই
পৰিল। আৰ্শ্বৰ ফালে পিঠি দি কলে—

‘এনিশা মই টোপনিৰ পৰা সাৰ পাই গম পাওঁ গাড়ী এখন আমাৰ
পছলিয়েদি সোমাই আহি বহিহি। গাক তলৰ পৰা ঘড়ীটো উলিয়াই
চালো। বাৰ বাজি দহ মিনিট গৈছে। মই ভাবিলো হয়তো মাহঁত
ঘূৰিছে। সিবাগৰ মাৰি শুবলৈ চেষ্টা কৰিলো। কিন্তু টোপনি আৰু
নাছিল। হঠাৎ মনত পৰিল কিছু সময়ৰ আগতে আৰু এখন গাড়ী
আছিল। সেইখনহে সম্ভৱ মাহঁতৰ গাড়ী আছিল। মোৰ মনলৈ
কোঁতুহল আছিল। এই নিশাখন কোন আহিছে বাক ? যি আহিছে
তেওঁ হয়তো প্ৰায়েই আহে। কথাষাৰ ভাবি মই লাহেকৈ কোঠাৰ ছুৱাৰ
খুলি ওলাই গলো।

আমাৰ ঘৰটোত থকা এটা বিশেষ দোষ পাপাহঁতৰ চকুত পৰা
নাছিল। ছুৱাৰ খিৰিকীত আয়না দিয়া। ছুৱাৰ কপাট থাকে ভিতৰ
ফালে। সেয়ে পৰ্জা থাকে বাহিৰ ফালে। ছুৱাৰ পৰ্জা সামান্য আঁতৰাই
ভিতৰ ফালে চালো। এইটো কম পাপাক সন্দেহ কৰাৰ লগত কৰা।

পাচছিনা পুৱা মই পাপা ঘৰত নথকা অৱস্থাত মাৰ ওচৰলৈ গলো।
মাক কলো—‘যোৱা নিশা পাপাই পোৱা নেকলেচ দাল এবাৰ
দেখুৱাবানে?’

মোৰ কথা শুনি মাৰ চকু ডাঙৰ হল। অৱাক ভাৱে মোৰ মুখলৈ
চালে। মই কলো—

‘সেইদাল নিশ্চয় কোনো বজা-মহাৰজাৰ ঘৰত ডকাইতি হোৱা।

কিছু সময় মা-মনে মনে কঁকিল। হয়তো কি কব ভাবিছিল।
মই কলো—

‘মই সকালো গম পাওঁ।’

‘তই তোৰ নিজৰ পঢ়া শুনা লৈ থকা উচিত। মায়ে কলে।
‘পাপাই দুৰ্নীতিক প্ৰজন্ম দিছে। তুমি তাত উৎসাহ দিছা। লোভৰ
জাল যিমনে মেলে সিমান মেগখাই গৈ থাকে।’ মায়ে কোৱা কথালৈ
মন নকৰি মই কলো।

অলপ সময় মনে মনে থাকি আকৌ কলো—‘সেয়েহে আমাৰ
ৰাজপ্ৰসাদ সম ঘৰটো গধুৰ লাগে। কাবোৰৰ আশা, কাবোৰৰ দীৰ্ঘ
নিশ্বাসতে গধুৰ হৈ পৰিছে। আনৰ মায়ী মোহৰ এই অলঙ্কাৰ বোৰৰ
পৰা একো একোটা অল্প শক্তিশ জন্ম হয়।’

‘তই এইবোৰ কি কৈছহি?’ অলপ সময় মোলৈ চাই থাকি শেষত
মায়ে প্ৰশ্ন কৰিল।

‘সত্য যদি ভগবান, মিছা ভেস্তে প্ৰেত।’ মই কলো।

মায়ে মোৰ মুখলৈ চাই বল। মই আকৌ কলো—এই প্ৰেতবোৰ
আমাৰ পাচে পাচে ফুৰিব। আমাৰ আগবঢ়া উন্নতি স্বাস্থ্য আদিত ইহঁত
বাধা হব। সত্য পথেদিতো পাপাৰ হাতলৈ এইবোৰ অহা নাই।’

মায়ে একো নামাতিলে। কেনে এক দৃষ্টিৰে মোৰ চকুলৈ চাই
বল। মোৰ চকুত যেন মায়ে কিবা ছবি দেখিছিল। সেই ছবি যেন
যবন আৰু জন্মৰ। মাৰ মুখখন ক্ষন্তেকলৈ গৌৰৱ ও আনন্দত যেন
জ্বিলিকি উঠিছিল। কিন্তু ক্ষন্তেকলৈ। মায়ে মোৰ চকুত যি দেখিছিল

সেই কালে চাই থাকোতে ক্রমাত মাৰ মুখ বিষন্ন হৈ আছিল। দীৰ্ঘ
নিশ্বাস এৰি শেষত কলে—

‘কলেজলৈ নাযাব জানো সময় কিমান হল।’

মই বুজিলো মায়ে ‘আতৰ হ’ বুলি নাতৰাই ভক্তভাবে মোক আতৰি
বলৈ ইচ্ছিত দিছে। মাৰ এই এটা অভ্যাস, কিবা অপ্ৰিয় কথা ওলালে
মায়ে এইদৰেই আমাক আতৰায়।

মাৰ ওচৰৰ পৰা আহি মই পৱনক আগনিশাৰ কথা কলোহি।
জন্মৰ পৰা পোৱা বাবেইনেকি পৱনক আমাৰ আপোন হিতাকাঙ্ক্ষী
লোক যেন লাগে। পৱনে লাহেকৈ কলে—

‘এই বোৰেই হল পাপাৰ ইঁতৰ খাপৰ বাহিৰা। কিছুমানে এনে
কিছু নৈবেদ্য আগ কৰেহি, কিছুমানে মোটা অঙ্ক আগ কৰে।’
পবনৰ মাতত তাজিল্যৰ শুব। মই পৱনক কলো—

‘এনে সম্পদ নিশ্চয় কৰবাত গোপনে ৰাখিছে। কত ৰাখিছে বাক
পালে চুব কৰি নি কৰবাত বেচি দিম। টকাবোৰ ছুখীয়া পৰিয়াল
কেইটামানক দি দিম।’

সেইদিনা পাচবেলাৰ পৰা মই ঘৰটোত ঘূৰি ঘূৰি এই বস্তাবোৰ কত
থৈছে বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিলো। মা স্বৰূপ নাথাকিলেই মই মাৰ
কোঠাটোত সন্দেশ জনক ঠাই বিচাৰো। বাকচ আলমাৰি সকলো
চালো। গড়বেজৰ আলমাৰি ছুটা পৰ্য্যন্ত খুলি চালো। এটা
গড়বেজৰ আলমাৰিৰ ভিতৰৰ খাপ কেইটাও জাপ জাপ টকা আক
সোনৰ অলঙ্কাৰ এসোপাহে দেখিলো। কি কৰিলে কত থলে বাক !
জান নহলেও সেই নেকুলেচ দাল। শেষত ভাব হল হয়তো এইবোৰ
বস্ত পাপাই বেচি দিছে। এজাপ খটকীয়া নোটকে উলিয়াই আনিলো।
মই জানো মই আতৰাই অনা পইছাৰ কথা মায়ে গমকে নাপাব।
মায়ে সন্তৰ টকাবোৰ লেখি ৰখাও নাই।

পাচদিনা কলেজলৈ বাওঁতে এজাপ টকা, যি গোলাপীৰ বাকৰ হাতত
থৈছিলো। মাকে লবলৈ সন্তৰ নোহোৱাত কলো—

‘এইবোৰ পাপাৰ বাহিৰাহে।’

ইয়াৰ পাচত এদিন মই পৱনৰ লগত থকা মাৰ গোপন সম্পৰ্কে বতৰা পাওঁ। বতৰা পাওঁ— মানে প্ৰমানেই পালো। সেই নিশাই মই মোৰ সতীৰ্থ পৱনৰ ওচৰত হেৰুৱালো। নব্বীৰ শক্তি যি অমূল্য সম্পদ তাক হেৰুৱাই মই হাঠকাৰ কৰি উঠা নাছিলো। সেই সময়ত মোৰ ভাব হৈছিল এয়া জীৱন উপভোগ কৰা মাথোন। ইয়াত পাপ বা অশ্ৰায় একো নাই।

শেষলৈ ই হৈ পৰিল অৰ্জাসত পবিনত। পৱনে মোক প্ৰতিনিধা নিচাৰে। মই যে কিয় পৱনৰ বাধ্য আছিলো।

এদিনৰ কথা। পৱনে মোক কলে—আজি মই একালে যাম। মই জানো পৱন কলৈকো নাযায়। মায়ে তেওঁক আহ্বান কৰিছে। বাহিৰত সোঁ সোঁ বতাহৰ শব্দ। নিশা তেতিয়া গভীৰ। মই বিছনাৰ পৰা উঠি আঙি আগফালে গৈ বিশেষ দুৱাৰখনেদি ভিতৰলৈ জুমি চালো। কোঠাত কম পাৱাৰৰ ‘লাইট’ জলি আছে। মই দেখা পালো ছটি আদি মানবক। আদম ইভক। মোৰ এনে লাগিল গাৰ সমষ্ট শক্তিয়ে তুফুৱাই যেন দুৱাৰৰ আৱনা ভাঙি দিম। লৰি গৈ যেন মাৰ ডিঙি চেপি ধৰিমগৈ। প্ৰচণ্ড মাৰ সোধাই যেন পৱনৰ মূৰ ভাঙি দিম।

শেষলৈ প্ৰায়েই এনে ভাব হোৱা হ'ল যি কোনো উপায়েৰে ইহঁত ছয়োকো কিবা উপায়েৰে শেষ কৰিব নোৱাৰিনে? ইহঁতৰ কামনাৰ লক্ষনেই মোৰো ধৰ্ম নষ্ট কৰিলে।

পাচদিনা পুৱা মা পক্ষ্ম একনবো মুখলৈ চাব পৰা নাছিলো। সময়ত কৈ বহুত সোনকালে কলেজলৈ বুলি ওলাই গলো। দোলাপী ইহঁতৰ খবৰ সোমাই দোলাপীৰ মাকক কলো—

‘আজি মই ইয়াত ভাত খাম।’

দোলাপীয়ে ভাত খাবলৈ বহিছিল। মাকে ভাইৰ লগতে ৰোকা ভাত বাঢ়ি দিলে। বহু ভাইল আৰু খুন্ আলু জ্বা। কাঁহিৰ একাধৰ নিমৰ ভেল অকন দি খিচা অকন। ভাত দি দোলাপীৰ মাকে

নুদা ভাত বুলি ইস্ ইস্ আহ্ আহ্ কৰি আছিল। মই একো মাতমতা নাছিলো। ভাত খাই উঠি মাথোন কলো—

‘আজি পুৱা পৱনে প্ৰকাণ্ড চিতল মাছ এটা কটা দেখিছিলো। হোৱা ভাত এৰি আহি মই ইয়াত ভাত খুজি খাইছোহি। আজিৰ পৰা এনেকৈ ইস্ আহ্ কৰি নাথাকিব। তেতিয়া হলে কোনো দিন ইয়াত মুখত আৰু একো নলম।’

সেই সন্ধ্যা পৱনক কলো—‘মায়ে মোৰ বিয়া ঠিক কৰিছে। লবাজনৰ সকলো আছে। উচ্ছ শিক্ষা। উচ্ছপদস্থ চাকৰী। মান সন্মান।’

পবন মনে মনে থাকিল। মই আকৌ কলো—মই বন্ধুত্বৰে চিনি পোৱা তুমি এক মাত্ৰ পুৰুষ। তোমাক অদেয় মোৰ একো নাই। মই তোমাক জীৱনৰ বাবেই বিচাৰিছিলো।’

পৱনে এইবাৰ চকু তুলি মোৰ মুখলৈ চালে। তাৰ পাচত চকু নমাই কলে—‘তুমি নাজানা মই এক প্ৰকাৰৰ অত্যাচাৰ সন্মত কৰি হলেও কিয় তোমালোকৰ ঘৰত আছে।’

‘কলেহে জানিম।’

‘মোৰ এজনী সৰু ভনী আছিল। সৰু কালচোৱা তাই মোৰ হাঁহ দৰে আছিল। কৰবাত আমলখি অমৰা এটা পালেও তাই মোলৈ লৈ আহিছিল। তাইক মই হেৰুৱাই আহি এই ঘৰত তোমাক পাইছিলোহি।’ পৱনৰ দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰিল। মই কলো—

‘মই বুজিছো, তুমি মোক এৰি যাব নোৱাৰিলা। এতিয়া লৈ বলা।’ মই এই কথা কোনো গুৰু দি কোৱা নাছিলো। মোৰ কথা শুনি পৱনে মোৰ মুখলৈ কেনেকৈ চালে। মই যেন তাকাল্যৰ স্তবতহে এনেকৈ কৈছো। মই আকৌ কলো—

‘মোক ভেনেকৈ লৈ যদি আভৰি যাব নোৱাৰা তেন্তে তুমি মোক বিয়া কৰাবা বুলি মাক কব পাৰিবানে?’

‘পাপাৰে শুনিলে প্ৰাণেই মাৰিব মোৰ।’

‘ভেস্চে কি কৰিবা—? মই সাৰালিকা হোৱালৈ বাট চাইছা
নেকি ? সিও বেয়া নহয়। কৰ্ত মেবেইজ কবি কিছু টকা লৈ আশি
কৰবালৈ পলাই যাম।’

এইদৰে পলাই যোৱা কল্পনাত মই উদ্ভেজনা অকৃত্য কৰিলো।
এই ঘৰখনৰ গধুৰ বতাহখিনি আমাৰ বাবে চঞ্চল হব। মায়ে জোৰেৰে
চুৱাৰ জপাই মেলি দূপদাপকৈ ইফালে ঘূৰিব। পাপাই হোৱাই
নোহোৱাই জীতা, চান হাঁতক ধমক দিব।

পৱনে শান্তভাবে মাথোন কলে—‘তুমি সাৰালিকা হলেও তোমাক
নাৰা লকা কৰিবলৈ তেওঁ লোকৰ কিমান সময় লাগিছে।’

‘ভেস্চে কি কৰিবা ? মোৰ বিয়াত কলিকতাৰ পৰা কাৰিকৰ
আনিব। তেওঁলোকে বন্ধা সূ-খাঙ পেট ভৰাই থাক। মোৰ সমুখত
চলবুজি দুটোপাল চকুপানী পেলাবা। ইমানতে এই অধ্যায় সমাপ্ত হব।’

‘অসম্ভৱ।’ পৱনে কলে। মই শ্ৰদ্ধ কৰিলো—

‘কি অসম্ভৱ ?’

‘মই তোমাক আনলৈ এৰি দিব নোৱাৰো।’

‘ভেস্চে কি কৰিবা ?’

‘তুমি বিয়াত মত নিদিবা।’

‘তাৰ পাচত আমি মা-পাপাৰ মৃত্যুলৈকে এইদৰে অপেক্ষা কৰিম
নহয় জানো ? যদি তেওঁলোকৰ এশ বছৰ আয়ুস আছে—? পথৰ
কাইট দূৰ কৰিব পাৰিবা—?’

‘এনে কথা তুমি কেনেকৈ ভাবিলা—?’ বিশ্বৰ ভাবে পৱনে কলে।
তাৰ পাচত কলে—

‘মই নোৱাৰো।’

‘মোৰ বাবে তুমি একোৱেই কৰিব নোৱাৰা।’ ক্ৰমেৰে মই কলো।

‘লোকক মাৰিব নোৱাৰো। তোমাৰ বাবে নিজে কিন্তু মৰিব
পাৰিম। ক্ৰমেৰে কি তোমাৰ বাবেই মৰিম। কোনো নাই।’ পুনৰ
মাতেৰে পৱনে কলে।

মই আকৌ এক নতুন উদ্ভেজনা অনুভব কৰিলো। মোৰ হাতখন
আগবঢ়াই দি কলো—

‘কথা দিয়া—’

‘কথা দিছো।’ পৱনে মোৰ হাতখন ছুই হাতৰ মাজত লৈ কলে।
মই আনন্দৰে পৱনক কলো—

‘মোৰ বাবে তোমাৰ দৰে সুস্থ ডেকা এজনে স্ব-ইচ্ছাৰে মৃত্যু বৰণ
কৰিবা। মই ধন্য হৈ যাম। ধন্য হব তোমাৰ প্ৰেম। তোমাৰ মোৰ
এই কাহিনী সোনালী আখৰৰে লিখা বব। মাথুহে শ্ৰদ্ধাৰে আমাৰ নাম
লব। অৱশ্যে তুমোলৈ শ্ৰদ্ধা হবলৈ বা সহানুভূতি হবলৈ ময়ো তোমাৰ
চিত্তত জাপ দি মৰিব লাগিব।’

ঐনিশা-নিশা গভীৰত মই হাতত বিহব পাত্ৰলৈ কোঠাৰ পৰা ওলাই
আছিলো। পৱনে সুন্দৰ ভাবে সাজ পাৰ কৰি তেওঁৰ কোঠাত বহি
আছিল। মই পৱনৰ ফালে আগবাঢ়ি গলো। পাত্ৰটো তেওঁৰ ফালে
আগবঢ়াই দিলো। তেওঁ এহাতে পাত্ৰটো লৈ আনহাতে মোক
আকোৱালি ললে। মই কলো—

‘আজি আমাৰ ঘৰৰ সত্যনাৰায়ণ পূজাত মই প্ৰাৰ্থনা জনাই
সত্যনাৰায়ণক কৈছো অহা জন্মত তোমাক মোৰ উপযুক্ত কৰি যেন
জন্ম দিয়ে। সত্যনাৰায়ণক ভজিলে বোলে মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ হয়। আজিৰ
সত্যনাৰায়ণ ভাগ এই বাবেই পতা হৈছিল।’

পৱনৰ বিছনাত কাগজ এখন দেখি তুলিলৈ পঢ়ি চালো। তাত
পৱনে লিখি ৰাখিছে—মই হিন্দু লৰা। পূৰ্ব জন্ম পুনৰ জন্ম সকলো
মানো। সুন্দৰ এটি জীৱন লভিবলৈ মৃত্যুকৈ বৰণ কৰিছো।

তলত পৱনৰ চহী। মই কাগজ খন আগৰ ঠাইত ধৈ কলো—
‘এই কথা মই পাহৰিছিলোৱেই। তুমি এইখন লিখি ভাল কাম
কৰিলা। এইখিনি মাৰাত্মক বিহ, ছোৱা-পি দিয়া।’

পৱনে মুখেৰে একো নামাতি মোৰ মুখলৈ চাই থাকি কাপৰ পদাৰ্থ
খিনি চকুৰুপি পি দিলে।

পদাৰ্থখিনি পি তেওঁ যেন খব হৈ গল এনে ভাবে তেওঁ বৈ গল ।
চকু ডেউয়াও বন্ধ । হয়তো মৃত্যুৰে অল্পকৃতি উপলব্ধি কৰিছে । মই
তেওঁৰ ছবাহত খৰি জোকাৰি দিলো । তাৰ পাচত আনন্দ পূৰ্ণ বিচিত্ৰ
এক হাঁহিৰে কলো—‘চকুমি মৃত্যুক উপলব্ধি কৰিব খুজিলে কি হব ।
তুমি যি পদাৰ্থ পিলা তাত মৃত্যু নাই । চকু খোলা ।’

চকুমেলি পৱনে মোৰ চকুলৈ চালে । তেওঁৰ চকুৰোৰ জয়ান্ত
উজ্জল হৈ আছিল । নব জীৱন লাভ কৰাত তেওঁ যেন আত্মানন্দিত
হৈ পাবিল । মই কলো—

তোমাক অভিষিক্ত কৰা হল ।

সেই নিশা শেষ নিশা মই মোৰ বিছনাত আচাট বিচাট কৰি
ভাবিলো—এতিয়া কি কৰা যাব ? পৱনকতো মই স্বামী ভাবে লোৱা
কথা ভাবিবই নোৱাৰো । ইফালে তেওঁ যে জয়ী হল ।

লগতে আক এটা সভ্য উপলব্ধি কৰিলো ভালপোৱা অকল
আভিজাত খাটক ধুনীয়া সকলৰেহে একচেতীয়া সম্পত্তি বুলি ভবা
সকলে ভুলকৈ ভাবে ।

ইয়াৰ পাচত মই কি কৰিলো শুনা—পৱনক জোখাৰ দৰে আক
চকুনে মানক জুখি চাবৰ মন গল । মোৰ প্ৰতি দুৰ্বলতা থকা আঘাৰ
কলেজৰ প্ৰফেচাৰ ইন্দ্ৰক এদিন মাতি আনিলো । নিশা দহ বজাত
সময় দিছিলো তেওঁ আহি পালে চাবে ন বজাত । মাইত ঘৰত নাই ।
থাকিলেও একো আহকাল নহল হেঁতেন । মোৰ কোঠাত তেওঁক
ওচৰত বহি ককণ সুৰে কালো—

‘আপোনাৰ সামান্য দৰ্ঘহা । ঘৰো গাঁৱত । ঘৰত পৰিচয় দিব
লগীয়া মানুহো বৰ পৰিয়ালত কোনো নাই । বৰত আপুনিৱেই
বোধহয় প্ৰথম ও বৰ্তমানলৈকে একমাত্ৰ এম এ ডিগ্ৰী লভা লোক ।
ইয়াত ভাড়াবৰত থাকে । যাহত কোনো মতেই সম্ভৱ নহব । কি
চাইনো আপোনালৈ পাপাই যোক দিব ? দেৱে কৈছে কৰ্ত্তব্যেই
কৰো আহক । আপুনি ছাত্ৰ মহলত নাম থকা একেলগে । যত্নাৱলি

থকা মানুহৰ জীয়াবী। কথাটোৱে হুদিন মান মানুহক আয়োদ আনন্দ দিব। আমি এই চহৰ এৰি গৈ মনে মনে কৰ্ট মেৰেইজ কৰিম। ‘ওহো এনেকৈ নহব।’ প্ৰফেসাৰ ইন্দ্ৰই কলে।

‘কিয়—?’ মই সুধিলো।

‘দৰা ছোৱালী বাবে মোক আত্মা ভক্তি কৰে। ভাল শিক্ষক বুলি ঘৰে ঘৰে মোৰ ভাল নাম আছে। এনে স্থলত মই এনে কাৰ্য্য কেনেকৈ কৰিম। এই দৰে বিয়া পতা মোৰ বাবে গৰ্হিত কাম।’

‘আপুনি যে কৈছিল মোৰ বাবে মৰিব পাৰে বুলি?’ (জানি বুজিও মই সুধিলো। কাৰণ এই একেটা ‘ডাইলগ’ আৰু বহু গৰাকীৰ আগত কোৱা মই গম পাওঁ) অলপ সময় মই মনে মনে থাকি আকৌ কলো—

‘মই আপোনাৰ বাবে অনশন কৰি হলেও মাক সন্মত কৰিম, যদি মই প্ৰমাণ পাওঁ সচাই আপুনিও মোৰ বাবে মৰিব পাৰিব বুলি। তাৰ প্ৰমাণ স্বৰূপে এই বেজিটো আপোনাৰ হাতৰ আঙুলিত ইপাৰ সিপাৰ কৰি ভৰাই দিয়ক চোন। নহলে নখত ভৰাওক।’ মই ওচৰৰ মেজত থৈ দিয়া বেজিটো তুলি লৈ তেওঁৰ ফালে আগবঢ়াই দিলো। মই আকৌ কলো—

‘প্ৰমাণ নোপোৱাকৈ মই একো নকৰো। তেতিয়া হলে কালিৰে পৰা মই অনশন আৰম্ভ কৰি দিম।’

কথাৰাৰ কৈ মই প্ৰফেসাৰ ইন্দ্ৰৰ মুখলৈ চাই কলো। ‘তুমি কি ধেমালি কৰিছা’ বুলি মোৰ হাতৰ পৰা বেজিটো লৈ তেওঁ মেজলৈ দলিয়াই দিলে। তাৰ পাচত মোক কাৰ্যলৈ টানি নিলে। তেওঁৰ মুখত মৰম গন্ধ পালো। মই সুধিলো—

‘আপুনি মৰা খায়?’

‘আজি আনন্দতে অৰুণ খালো। তোমাক নিম্নে নিশা লগ কৰা কথাটো মৰুৰ স্বপ্ন যেন লাগিব।’

‘মুম্বৰ দিঠকতকৈ মধুৰ স্বপ্ন বেচি মোহনীয় নেকি ? মোৰ এই কথাৰ ভেওঁ উত্তৰ নিদিলে ।

যদিও আৰ তাৰ মুখত তেওঁৰ দুৰ্বল স্বভাৱৰ বহু কথা শুনো তথাপি তেওঁৰ প্ৰতি মোৰ দুৰ্বলতা অকন হৈছিল । হয়তো তেওঁৰ গুণ গুণনিয়েই মোৰ মনত এনে ভাবৰ সৃষ্টি কৰিছিল— প্ৰফেচাৰৰ পত্নীহম । ছাত্ৰ-ছাত্ৰীহঁতৰ মৰমৰ বাইদেউহম । অকালে অশুবিধা পালেও মুম্বৰ সহজ সন্মানিত এটি জীবন পাম ।

কিন্তু সেয়াতো নহ'ল । মোক এখন হৃদয় লাগে । এপাহ ফুলৰ দৰে যাৰ মনটি । মা'পাপাও নিশ্চয় সন্মত হ'ল হেঁতেন । কাৰণ প্ৰফেচাৰ পদটি শুনিবলৈ ভাল লগা পদ । কিন্তু মই এনে হৃদয় হীন বান্ধোন নিবিচাৰো । পৱনে মোৰ বাবে মৃত্যু ও বৰণ, কবিতা পাৰে আৰু এওঁ শৰীৰৰ কষ্ট অকনো সহিব নোৱাৰে ।

ইয়াৰ পাচত আহ্বান কৰিলো ডাক্তৰ প্ৰসন্নক । দুৱাৰত ‘লক’ কবি তেওঁৰ বুকত মূৰ গুৰ্জ কলো— ‘মায়ে মাদুহ এখবত কথা দি থৈছিল । মই আজিহে গম পাওঁ । লৰাজন এজন চাহ খেতিয়কৰ লৰা । থাকে আমেৰিকাত । বৃহৎ কি এটা কোম্পানীৰ ইঞ্জিনীয়াৰ । গতিকে মায়ে তোমাৰ কথা কলে সন্মত নহ'ব । কিন্তু তুমি যদি মোৰ মৰমতে মৰি যাব পাৰা তেন্তে ময়ো তোমাৰ বাবে অনলগ কৰি মৰমৰ পন কৰিম । তেতিয়া উপায়স্বৰ হৈ মা বাধ্য হ'ব । সচাই যদি তুমি মোৰ বাবে মৰি যাব পাৰা তেন্তে আঙ্গুলি এটা ইয়াৰ অঙঠাত ভৰাই দিয়াচোন ।’ মই ধুনাদানী এটাত ধূনা দি জ্বলা আঙঠা ৰাখি থৈছিলো ।

সেই ধুনাদানীটো মই তেওঁৰ আগত ভাঙি ধৰিলো ।

‘তুমি মোৰ হৃদয় জুৰিছা— ?’ তেওঁ সুধিলে ।

‘ভেনেকুৱাই ।’ মই কলো ।

‘এইবোৰ এনেকৈ জোখ মাপ কৰা কৰা নেকি ?’

‘তোমালোকৰ মূখৰ সন্তোষ হৃদয়ৰ মন্ত বুলি মোৰ বিশ্বাস নহয় ।

সেয়ে চাব খুজিছো। অপাত্ৰত মই মন প্ৰাণ নিঃশেষ কৰি ধনুৰ্বাই
মৰিব নোখোজো।’

মোৰ কথা শুনি প্ৰসন্নই মুখখন কেনেকুৱা কৰিলে যেন মই এনেকুৱা
জঘন্ত কথা শুনাম বুলি ভাবিব পৰা নাছিলে। মই লাহেকৈ তেওঁৰ
কাষৰ পৰা উঠি গৈ আগফালৰ দুৱাৰৰ লুকাই থকা দি তেওঁলৈ চালো।
অৰ্থাৎ তেওঁৰ উঠাৰ সময় হল। তেওঁ মোৰ ইঙ্গিত লুপ্তিলেনেকি—
তেতিয়াও উঠাৰ লক্ষণ নেদেখি ভিতৰ ফালৰ দুৱাৰ মুখত থিয় হৈ কলো—

‘মই শোৱাৰ আগতে ছাদৰ মুকলি বতাহত কিছু সময় বমগৈ।
‘গুডনাইট’।

কথাসাৰ কৈ মই প্ৰসন্নৰ ফালে নোচোৱাকৈ ততাতৈয়াকৈ কোঠাৰ
পৰা গুলাই গলো। মোৰ দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰিল। মইতো এওঁকো
ভাল পাইছিলো। ছাদত গৈ নিশাৰ শুই পৰা চহৰ খনৰ অত তত জ্বলি
থকা ৰাইট বোৰলৈ চাই থাকি ভাবিলো—লোকে কয় পৱিত্ৰ প্ৰেমে
এবাবহে হৃদয় বৰ্ণ কৰিব পাৰে। তেন্তে ?

তেন্তে মই প্ৰফেচাৰ ইল্জ-ডাক্তৰ প্ৰসন্ন দুজনক কেনেকৈ সচাই
বিচাৰিছিলো। এয়া তেন্তে চ’কুৰ বং আৰু মনৰো বং। এই বং ক্ৰমাত
উঠিও যাৰ পাৰে।

মোৰ বাবে যি পৱনে মৃত্যু বৰণ কৰিবলৈ লৈছিল সেই পবনৰ হৃদয়ৰ
ভিতৰ কোঠালিলৈকে দেখি বুজিও দেখোন তেওঁক এতিয়াও স্বামী ভাবে
কল্পনা কৰিব পৰা নাই। হয়তো তেওঁৰ নিজস্ব কোনো পৰিচয় নাই।
বাৰে। হয়তো মোৰ সমকক্ষ কোনো ফালেই নহয় বাৰে। হয়তো
শিক্ষা বিভাগত তেওঁ মোৰ খাপৰ নহয় বাৰে। এতিয়া মই উপলব্ধি
কৰিছো মই সৰ্ব্ব মনেৰে কাকোৱেই বিচাৰা নাছিলো। এওঁলোক
প্ৰত্যেকেই আছিল সন্মানিত ব্যক্তি। মোক এওঁলোকে বিশেষ ভাবে
চোৱাত মোৰ ভাব হৈছিল—বেয়া নহব। সন্মানিত ব্যক্তিৰ পত্নীহৰ
পাৰিষ। ভাল লগাৰ জেওৰা পাৰ হৈ বিজ্ঞানো অজ্ঞানো ভালপোৱা
মানব এলেকাত প্ৰবেশ কৰিছিলো মাথোন।

ইয়াৰ পাচত মোৰ জীৱনলৈ আহিল সভ্যব্ৰত। কলেজ লাইব্ৰেৰীৰ লাইব্ৰেৰীয়ান হৈ অহা লৰা জনৰ কথা এদিন মোক গোলাপীয়ে কলে —

‘সীতা আমাৰ লাইব্ৰেৰীয়ান লৰাজন এজন ভাল শিল্পী।’

‘কেনেকৈ জানিলে?’

‘আমাৰ কলেজ আলোচনীৰ বেটুপাতৰ ছবি তেওঁ আঁকিছে।’

‘অহা বাবলৈ আমাৰ কলেজ আলোচনীৰ বেটুপাতৰ ছবি মই আঁকিম।’

‘তুমি আঁট কবানেকি?’ গোলাপীয়ে আগ্ৰহেৰে প্ৰশ্ন কৰিলে।

‘শিল্পীয়ে নিজে বু-াই নিদিলে আনে সহজে বুজিব নোৱাৰা আঁট কৰিব পাৰিম। আঁটৰ নামত তুলিকা ধৰি পোৱা নাই।’

‘মানে—?’ গোলাপীয়ে অৰাক ভাবে সুধিলে।

‘কাগজ এখনত তিনি ঠাইত তিনি টোপাল চিঞাহী পেলাই দিম। তাৰ পাচত চিঞাহীৰ টোপাল কেইটা ইফালে সিফালে ঘূৰাই পকাই ফুৰাই দিম। বঙা চিঞাহী দিলে এই আঁটটোৰ নাম দিম চেকা বা কলহ। কলা চিঞাহী হলে নাম দিম ‘উল্খল’। আকৌ ধৰা আন এখন কাগজত কেইদাল মান আঁচ পাৰিম এভাগ’। আন ভাগত মিহিকৈ বং কাব দিম। এই খনৰ নাম হ’ব পোহৰ আঁক আঁকাৰ। মাজে মাজে ফাক থকা আঁচপৰা ডোখৰ তোমালোকৰ ঘৰৰ পাক ঘৰৰ নিলিপা ইত্যাদি বেৰখন। আনখন আমাৰ ঘৰৰ বেৰ। আমাৰ ঘৰলৈতো তুমি যোৱা নাই। আমি পোহৰ অৰ্থাৎ ধনী। ধনীবাবেই স্কুলৰ বং কৰা পকাবেৰ ঘৰত। তোমালোক আঁকাৰ। অৰ্থাৎ দুখীয়া। সেয়ে ঘৰৰ ভগা বেৰ।’

‘তুমি ধেমালি কৰিছা। সভ্যব্ৰত ভেনেকুৱা শিল্পী নহয়। তেওঁ সচা শিল্পী।’

‘মই মানি লৈছো। এইটো তেতিয়া হলে চাব লগীয়া জীৱ’।

‘এনেকৈ কিয় কৈছা—?’

‘যাৰ নামতে আভিজাত্য আছে। তাতে সগাশিল্পী। কোৱঁবৰ নাম
ভেঙ্গে সত্যব্রত ?’

অলপ বৈ মই থাকোঁ কলো—‘ভীষ্মৰ নামটি সত্যব্রত আছিল
নেকি ! বলা মোক ভীষ্মৰ লগত পৰিচয় কৰি দিবা।’

‘তুমি তেওঁৰ লগত এনেকৈ কথা হবানেকি ?’

‘কেতিয়াও এনেকৈ কথা নকওঁ। তেওঁৰ লগত কথা হওঁতে নিজকে
জাহানাবা বুলি ভাবি থাকিম। তেতিয়া পাতল কথা মুখৰ পৰা
নোলাব। পাঁপাৰ মুখখন আমাৰ ঘৰটো মনত পেলাই ললেই এই
অভিনয় কৰিব পাৰিম মই ৰাজকুমাৰীৰ বেশত খোজ দিম - কথা কম।
উত্তৰ দিম।

মই ৰাজকুমাৰী জাহানাবাই লাইব্ৰেৰীত সোমাইতে এনে ভাবে
সোমাইছিলো মই যেন তাজমহলৰ কাম কিমান দূৰ আগবাঢ়িছে—
কেনে হৈছে—চাবলৈহে গৈছো। তাতে অকস্মাতে মোৰ লগত পৰিচয়
হল সামান্য শিল্পী জনাৰ। মোৰ ওচৰত হঠাতে এই নগজ্ঞ শিল্পী
আকাশৰ ভৰা হৈ গল। মই প্ৰথম পৰিচয়তে তেওঁক আমাৰ ঘৰলৈ
আমন্ত্ৰণ কৰি কলো—

‘আমাৰ ঘৰলৈ এদিন আহিব। আমাৰ এটা কোঠাত কোনো
এজন নাম কৰা বিদেশী শিল্পীৰ কিছুমান আৰ্ট আছে।

আৰ্ট আছে মানে—আমাৰ পূৰ্ব পুৰুষ সকলৰ ছবি আঁকা আছে।
আপুনি চাবহি আৰু তাত আপুনি বৰ্তমান পুৰুষৰ ছবি আঁকিব
লাগিব।’

সেইদিনা ঘৰলৈ অহাৰ পাচত বাবে বাবে সত্যব্রতৰ চেহেৰাটো
মোৰ চকুত ভাঁহি উঠিছিল। মোৰ ভাব হল ভগবানে যি কৰে ভাললৈকে
কৰে। প্ৰফেসাৰ ইন্দ্ৰ-ডাক্তৰ প্ৰসন্ন, ইহঁত আভৰি নোৰোৱাহলে ইমান
সহজে গঁচা শিল্পী এজন মোৰ চকুত জিলিকি ফুটিল হেঁচেন।

পাচদিনা সোনকালে কলেজলৈ বুলি ওলাই গৈ গোলাপীৰ ঘৰত
মটকৰ পৰা নামি আইডাক কলো—

‘মই ইয়াত নমা কথা মাক নকবা।’ মই জানো মই নকলেও জাইভাবে নকয়। প্ৰায়েইতো এইদৰে সোমোও। নকয় বুলি জানিও কলো। হঠাতে মোৰ দেখোন লুকাচুৰি খেলিবৰ মন গল। মই যেন কিবা কথা লুকুৱাম। কিবা কাকি দিম। মই ভাবিলো—সত্যত্ৰতক লৈ মোৰ গোপন সম্পৰ্কে গঢ়ি উঠক। সেই সম্পৰ্কত হে মধু থাকিব। মই গোলাপীক শ্বথিলো—

‘তুমি ভীষ্মৰ প্ৰেমত পৰা নাইতো ?’

‘মই ভীষ্মৰ প্ৰেমত পৰিলেনো কি হব। কালি তেওঁ তোমালৈ অপলক নেত্ৰে যেনেকৈহে চাইছিল। বোধহয় সেই সময় কনভে তেওঁ তোমাৰ ছবিখন কলিজাত আঁকি ললে। তুমিও তো তেওঁৰ সেই দৃষ্টি দেখিছিলো, গা-মন সিৰসিৰাই যোৱা নাছিলনে ?’

‘তোমাৰ ঈৰ্ষা লাগিছেনেকি ?’

‘নাইলগা। তুমি জাহানাৰা। মই তোমাৰ দাসী। কিবা যদি সহায় কৰিব পাৰোঁ কবা।’

মই গোলাপীৰ চকুলৈ চাই বলো। সচাই তাই অস্তবৰেই কথাবাৰ কৈছে। তাইৰ চকুত মৰমৰ কণিকাছে। ঈৰ্ষা বহু নাই।

ইয়াৰ দুদিনৰ পাচত মই অকলৈ লাইব্ৰেৰীত সোমাই সত্যত্ৰতকওচৰ চাপি গলো। মোক দেখি আজিও তেওঁ অপলক অপলক নেত্ৰে চাই বল। মই শ্বথিলো—

‘আপুনি ইয়াত কত থাকে ?’

তেওঁ তেওঁৰ ঠিকনা দি কলে—‘আহিব এদিন মোৰ ঘৰটোৰ নাম নূৰ্ঘ্যমুখী। গলিৰ মূৰৰ ঘৰটোৱেই।

‘আজিয়েই সোমাম। আপুনি কবা আট নিশ্চয় আপোনাৰ ঘৰলৈ গলে দেখা পাম।’

সত্যত্ৰতে পকেটৰ পৰা সৰু বেগ এটা উলিয়াই তাৰ পৰা চাৰি এটা উলিয়াই মোৰ হাতত দি কলে—

‘এইটো মোৰ ঘৰৰ চাৰি। আপুনি যাওঁক মই নৈ আহো।’

আৰ্শিষৰ চকু টোপনিযে টানি ধৰিছিল। সীতাই সেইকালে লক্ষ
কৰি ইমানতে তেওঁ কৈ যোৱা ইতিহাস সামৰি আৰ্শিষৰ চকুৰ পতাত
আঙুলি বুলাই দি কলে—

‘তুমি শুই পৰা জানমনি। নহলে কালিলৈ অনুমুখতা বোধ কৰিবা।
মোৰ জীৱনৰ পোৱা নোপোৱাৰ সংগ্ৰামৰ কাহিনী শুনি তোমাৰ লাভেই
বা কি ?

সীতা উঠি আহিব খোজাত আৰ্শিষে কলে—‘কলৈ যোৱা ! শুই
থাকা ইয়াতে। তুমি ভীষ্মক দেখা পোৱাৰ কথা আছিল নহয় ?’

আৰ্শিষৰ বুকুত মূৰ ধৈ শুই পৰা সীতাই সপোন দেখিলে—তেওঁ
প্ৰকান্ত একুৰা জুইলৈ আৰ্শিষক টানি লৈ গৈছে। তেওঁৰ গাত তাপে
স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰা সাজ। আৰ্শিষক কিন্তু তাপে দগ্ধ কৰি আনিছে।
তেওঁ যন্ত্ৰনাত চট্‌কটাই উঠিছে। ঠিক এনেতে তেওঁৰ সমুখত থিয় দি
মাকে কৈছে—লৰাটোক ইমান কষ্ট দিছ কিয় ?

সীতাই হঠাৎ সাৰ পাই, সপোনটো স্মৰণ কৰি আৰ্শিষৰ মুখলৈ
চালে। বাহুব মাজত তেওঁক লৈ আৰ্শিষ নিশ্চল ভাবে শুই আছে।
তেওঁৰ মুখখন লৰাই সীতাই তেওঁৰ মুখলৈ চাই বল। তেওঁ শেষ নিশা
মনোবলৰ অদিবীয় বলী ভীষ্মক দেখা পালে। এই ভীষ্মৰ অজ্ঞাত, মৰমত
সীতাৰ চকু সেমেকি আহিল।

*

*

কেইবাদিনো ডাৱঁৰীয়া হৈ থকাৰ পাচত সিদিনা পুৱা এচেৰেঙা
বন আহি সীতাইভৰ ঘৰৰ আগকালে পাচকালে পৰিল। মিনিযে
কানোৰ কিছুমান বদন্ত দিবলৈ লৈ যাওঁতে, মলয়াই দোখ মিনিক কলে
কানোৰ খিনি মোক দিয়া। মই বদন্ত দিওঁগৈ। তুমি ষোৰীচোন
সীতাৰ টোপনিনেকি জগাই দিয়াগৈ।’

মিনিযে মূৰ জোকাৰি জনালে তাই সেই কাম কৰিব নোৱাৰে।
অগত্যা যাওঁ বাবাৰ্জীক মলয়াৰেই সীতাক জগাবলৈ গৈ দেখে সীতা
পতীৰ নিদ্ৰাত। তেওঁ ভাবাৰ দৰে সীতা আৰ্শিষ জ্বলন জ্বলন বিহ্নাত

নাই। নিবিড় ভাবে ছয়ো ছয়োকে আকোৱালি ধৰি শুই আছে। মলয়া কোঠাৰ পৰা ওলাই আহিব খুজি থমকি বৈ গল। কিবা কথাত যদি পৰন সোমাই আহি এই দৃশ্য দেখেহি।

সীতাক জগাই দিবই লাগিব বুলি মলয় সীতাৰ ওচৰ চাপি গল। আৰ্শ্বৰ গাল মুখ সীতাৰ মূৰৰ চুলিত। সীতাৰ ঠাইত মলয়ে নিজকে কল্পনা কৰি চালে। আৰ্শ্বৰ ঠাইত কৃষ্ণক কল্পনা কৰি চালে। এইবাব তেওঁৰ দীৰ্ঘ নিশ্বাস পবিল। মলয়ে মনতে নিজকে প্ৰশ্ন কৰিলে— ময়োতো মোৰ প্ৰিয়তমক এইদৰে নিবিড় ভাবে পাবলৈ বিচাৰো। সকলোৱে কোৱাৰ দৰে 'মই বাক পাগলীনেকি ? তেওঁক এই দৰে পোৱা সচাই অসম্ভৱনেকি ?

হয়তো অসম্ভৱ ! এনে ক্ষীণ খাবনা এটি মলয়ৰ মনত উদয় হল। লগে লগে ভবিষ্য পৰা মূৰলৈকে এদাল স্বাস্থ্য যেন কঁপি উঠিল। তেওঁ যেন এই মুহূৰ্ত্তত চলি পৰিব। কোনোমতে সীতাক জোকাৰি দি থকক বৰক ভৰিৰে আগবাঢ়ি আহিল। সৰু বিছনাখনত চলি পৰি চকু মুদি দীৰ্ঘ নিশ্বাস এৰি কলে—'ঊস।'

সীতা জাপমাৰি উঠি মলয়ৰ ওচৰ পালেহি। মলয়ৰ দেহৰ ইফালে নিকালে লক্ষ কৰি কলে—'মধু কি হৈছে— ?' সীতাই অত্যন্ত মৰমত মলয়ক মধু বুলি মাতে।

মলয়ক জোনালীয়েই কিবা কৰা বুলি সীতাই ধৰি লৈছিল। কাৰন চকু খুলিয়েই সীতাই ছৱাৰ মুখত জোনালীক দেখিছিল। অৱশ্যে গুলিয়াই হত্যা কৰা ভবা নাই। বিস্তলভাৰটো বৰ্ত্তমান জোনাৰ হাতত নাই। মলয়ৰ পাতো গুলি লগাব চিহ্ন তেজৰ কোটা এটাও নাই। মলয়ে চকু নেমেলা কৈয়ে লাহেকৈ মূৰটো জোকাৰি জনালে তেওঁৰ একো হোৱা নাই বুলি। এতিয়াও জোনালী ছৱাৰ মুখত বৈ আছে। সীতা জোনালীৰ কালে আগবাঢ়ি গল। জোনালীয়ে সীতাৰ হাতত কানক এখন গুজি দিলে। সীতাই কলে—'তোক কোঠাৰ পৰা ওলাই আহিবলৈ কিহে পাইছে ?'

অবাক ভাবে জোনালীয়ে সীতাৰ মুখলৈ চাই ততাতৈয়াকৈ সেই ঠাইৰ পৰা আতৰি গল। এনেকৈ এই সুৰবে কথা কোৱা এইজনী সীতাক জোনালীয়ে যেন চিনি পোৱা নাই। সীতাই কাগজখন মেলি চালে। তাত লিখা আছিল কাৰোবাক মোৰ হত্যা কৰিবৰ মন গৈছে। পাৰিলে গোটেই পৃথিৱীকে। তোমাৰ জীৱন বিধাস্ত কৰা তেনে আৰু কোনো নাইনে? জীতা নানাহঁতেই বা জীয়াই থাকি কি কৰিব? পৃথিৱীৰ কিবা উপকাৰত সিহঁত আহিবনে? বিভল ভাৰটো মোক দিবানে?

ইতিমধ্যে আৰ্শ্বৰো টোপনি ভাগিল। সীতাই মুখ ধুই আহো বুলি ওলাই গল। যাওঁতে ছৱাৰ মুখৰ পৰা মলয়ক কৈ গল—‘শুই থাক মধু। উঠি নাহিবি।’

সীতা গৈ জোনালীৰ ওচৰ পালেগৈ। জোনালীক গালত মূৰত হাত ফুৰাই আদৰ কৰি কলে—‘তই এনেকৈ ওলাই সোমাই ফুৰিবি। তোক কোনোবাই দেখিলে আমি সকালো মৰিম। জীতাহঁতক জীয়াই থাকিবলৈ দে। প্ৰত্যেক জীৱনৰে একোটা মূল্য আছে। এসময়ত তাহাঁতি কিজানি একোডোখৰ অমূল্য বস্তুই হয় গৈ কোনে জানে? বুৰঞ্জীৰ পাতত তাহাঁতৰ নাম কিজানি আদৰ্শ হৈ চিৰদিন জ্বলি কি বৎ ॥ সেইবোৰ একো নইলেও পৃথিৱীলৈ আহিছে পৃথিৱীৰ লগত পৰিচয় হৈ যাওঁক। তোকো অলপ পাচত সেই সুবিধা দিয়াৰ চেষ্টা কৰিম।’

এইবাৰ জোনালীয়ে লাহেকৈ মূৰটো লবালে। সীতাই ইয়াৰ অৰ্থ বুজিলে তাইক পৃথিৱীয়ে আকৰ্ষন কৰিব পৰা নাই।

ইফালে সীতা ওলাই যোৱাৰ পাচত আৰ্শ্ব আহি মলয়ৰ ওচৰত বহিলহি। সীতাই মলয়ক উঠিবলৈ মানা কৰি যোৱা কথাৰাৰ শুনিছিল। মলয়ৰ কপালত হাত এখন থৈ মাত দিলে।

‘লয় কি হল তোমাৰ?’

ক্লান্ত ভাবে পৰি থকামলয়ে ক্লান্ত ভাবেই আৰ্শ্বৰ মুখলৈ চাই অকনমান হাঁহিলে। এই হাঁহিৰে তেওঁ আৰ্শ্বক পুৱাৰ সন্তোষ জনালে। তাৰ পাচত বিছনাতে উঠি বহি কলে ‘একো হোৱা নাই।’

‘সীতাই যে উঠিবলৈ মানা কৰি গল ?’ তুমিও শুই পৰিছিল।’

‘হঠাতে কিবা লাগি গৈছিল। কেনে যে লাগিছিল !!’

‘তোমাৰতো কোনো কাম নাই। ইয়াতে অকন পৰি থাক। বুলি আশিষ্যে মুখ ধুবলৈ বুলি ওলাই গল।

মলয় ক্লান্তভাবে আকৌ শুই পৰিল। তেওঁ নিজকে প্ৰশ্ন কৰিলে মোৰ হৃদয়ে বাক আশিষ্যৰ নিবিড় সম্পৰ্ক বিচাৰিছেনেকি ? আকৌ নেওঁ নিজে নিজৰ এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিলে ওঁহো।

মলয়ে উপলব্ধি কৰিলে মানুহৰ তিনিটা মন থকা কথা। চেতন, অবচেতন আৰু অচেতন। চেতন মন তেওঁৰ সৰ্বক্ষণ সচেতন। অবচেতন মনে হয়তো আশিষ্যৰ সান্নিধ্য বিচাৰিছে। অচেতন মনে বা পাচত কি কব। সেয়া তেওঁ নাজানে।

এইবাৰ মলয়ে ভাবিলে মোৰতো পৰি থাকিব লগীয়া একো হোৱা নাই। এইদৰে থকাৰ মানে — ?

মানে নিশ্চয় প্ৰিয়জনৰ সান্নিধ্য লভা।

মোৰ প্ৰিয়জন ?

কৃষ্ণ — ?

ওহো তেওঁতো নাই। মলয়ৰ আকৌ দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰিল।

সীতা সোমাই আহি মলয়ৰ মূৰত হাত ফুৰাই শূধিলে—‘ভাল পাইছ -’ মলয়ে ‘ও’ বুলি কৈ সীতাৰ কথাই ভাবিলে—

সীতাক সন্মান জনাই তেওঁ সীতাবা বুলি মাতে। সমবয়সীয়া সীতাই তেওঁক মাতৃৰ দৰে মৰম কৰে। পিতৃ মাতৃ হৃয়োজনে তেওঁলোকক দিব লগীয়া মৰম নিদিয়াত সেই মৰম সীতাই পূৰন কৰি আহিছে। পলু জোনালী বিছনাত পৰি থকাৰ পৰা সীতাৰ মৰমেই তো জোনালীক থিয় হবলৈ শক্তি জোগালে। জড় হৈ পৰা হাত ভৰিৰ জড়ীভূত জোনালীৰ দেহত প্ৰাণ শক্তি সকালন কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল সীতাৰ অমৃত সনা মৰমৰ ব্যৱহাৰত।

কোনো এটা সময়লৈকে জোনালী স্বাভাৱিক ভাবেই খোজ কাঢ়ি

উঠি বহি ফুৰিছিল। কোনোবা সময়ত সকলো শক্তি হেৰুৱাই বিছনা ললে। সীতাই এদিন মাক দেউতাকৰ অমুপস্থিতিত এজন নাম কৰা ডাক্তৰ আনিলে।

সীতাই ভাবিছিল জোনালোৱে জীৱনত কি পালে? মা-পাপাই তাইক অকন মুকলি বতাহৰ পৰাও বঞ্চিত কৰি ৰাখিছে। পৰিচয়তো নিদিলেই। কোঠাটোৰ ভিতৰতে কিমান ঘূৰিব। কিমান শুব। কিমান বহিব। সেই একেখন আকাশলৈকে বা আক কিমান চাব। তাইৰ আমনি লাগিল। জীৱনে আমুৱালে। অদমনীয় আক্ৰোশ ঘৃণা নিৰাশা এই সোপাকেৰে আক কেনেকৈ গোপনে লৈ থাকিব? বিতৃষ্ণাবে ভৰি পৰা দেহাটো যেন ক্ৰমাত গধুৰ আৰু গধুৰ হৈ আহিল। জোনালো বিছনাৰ পৰা মুঠা হল। মুঠা হল মানে উঠিব নোৱাৰা হল।

সীতাই এদিন মৰমৰে জোনমনি কলে—জোনমনি তোৰ ঠাইত মই হোৱা হলেও ময়ো ইচ্ছা কৰি এই দৰে জড় হৈ পৰি থাকিলো হেঁতেন। এই দৰেই আনৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰাৰ চেষ্টা কৰিলোহেঁতেন। আশা হল হেঁতেন হয়তো মা-পাপাৰ অকন সহানুভূতি পাম বুলি। কিন্তু যেতিয়া দেখিলো হেঁতেন এই ঔষধে একো কাম নিদিলে তেতিয়া উঠি বহি আন পদ্ধতি ললো হেঁতেন।

জোনালীক দিয়া সীতাৰ এই ঔষধে একো কাম নিদিলে। জোনাই এনে ভাব কৰিলে যেন সীতাৰ এই কথাৰ কোনো মূল্য নাই

আন এদিন সীতাই ‘পইজন’ বুলি বগা আখৰেৰে লিখা সক বটল এটা লৈ জোনালোৰ পৰা অলপ ব্যৱধান ৰাখি বহি কলে—

‘জোনা এয়া বিহ। ইয়াৰ এটোপেই মৃত্যুৰ বাবে যথেষ্ট। জীৱনে পৱিত্ৰ বায়ুৰ আহবানে মোকো কানে কানে মাখোন অহৰহ কৈছে মিছা, মিছা, সব মিছা। তই যদি ভাল হলি হেঁতেন তেতিয়া অৱশ্যে কথা বেলেগ আছিল। মই ভাবিছিলো তোক লৈ এনিশা মা-পাপাৰ অজ্ঞাতে দ্বন্দ্ব পৰা পলাই যাম। মা-পাপাৰ বহুত টকা আছে। তোক নি এখন ভাল হাসপাতালত ভৰ্ত্তি কৰি দিম। প্ৰাণ্টিক চাৰ্জাৰিৰ দ্বাৰা

তোৰ মুখ বেলেগ মুখ কৰি দিম। কিন্তু কি হ'ব। তোৰ এই অনুৰূপ
হল।'

কথাকেইটো কৈ সীতাই জোনালীৰ হাতখন চুই হাতৰ মাজত ওৰাই
লৈ কলে—‘তোকেই সকলোতকৈ বেচি ভাল পাইছিলো। সেয়ে তোৰ
ওচৰতে মই শুই পৰিবলৈ আহিছো। শুই পৰিবলৈ মানে এই বিহখিনি
খাবলৈ। নহলে তই গৈ মোৰ মৃত্যুদেহৰ-কাষত-বহি-কান্দিবলৈ-না-
পাবি। তোৰ এই এটা শোকে বুকু ভাঙি দিব। শেষ বাবলৈ মোক
এবাৰ চাই লোৱাৰ পৰাও তই বঞ্চিত হ'বি।’

সীতাৰ চকুত চকুপানী। কথা কেইটা সীতাই আন্তৰিকতাৰেই
কৈছিল। অলপ দূৰত বহি সীতাই বটলৰ সাফৰ খুলিবলৈ লওঁতে
জোনালীয়ে ঘপহকৈ বহি সীতাৰ হাতখন ধাপ মাৰি ধৰিলে। সীতাই
বটলটো দলিমাৰি দি জোনালীক সাৱটি ধৰি কলে—‘আজি নিশা মা
পাপা-শোৱাৰ পাচত তই মই আৰু পৱন পাচ ফালৰ বাটেদি ওলাই
যাম। নদীৰ পাৰত খোজ কাঢ়ি ফুৰিমগৈ।’

এই আৰম্ভ। এইদৰে সীতাই জড়ীভূত জোনালীৰ দেহত প্ৰাণশক্তি
সঞ্চালন কৰিলে। সচাই সীতাই জোনালীক সন্ধ্যাৰ পাচত বা আৰু
নিশা অলৈ তলৈ উলিয়াই নিয়ে। পৱনেই গাড়ী জ্বাইভ কৰে।

এই কথাবোৰ সীতাই মলয়ক কৈছিল। তেতিয়াৰ পৰাই
জোনালীয়ে উঠা মেলা কৰি আহিছে। এই কথা সীতা মলয়া পৱনৰ
বাদে আনকি জোনালীৰ কাম কৰি দিয়া আয়ায়েও নাজানে।
কিছুদিনৰ পাচত মাকে নজনাটক কিছু টকা দি সীতাই আয়াক বিদায়
দিছিল। প্ৰথম কিছুদিন সীতাই নিজ হাতে জোনালীৰ দেহত
অলিত অইল মালিচ কৰি দিছিল। এতিয়া সেইবোৰ একোৰে
প্ৰয়োজন নাই।

মুখ খুই বগা টাবেল এখনৰে মুখ চকু মোহাৰি মোহাৰি কোঠালৈ
আৰ্শিৰ সোমাই আহিল। চেম্বেলৰ শব্দতে সেয়া যে আৰ্শিৰ মলয়ে
বুজিব পাৰিছিল। চকুমুদি পৰি থাকিয়েই বুজিছিল আৰ্শিৰ আহি ভেঙৰ

বিছনাৰ কাষত বৈছেহি। আৰ্শিৰ বিছনাত বহাৰ লগে লগে মলয়া' বিছনাতে উঠি বহিল।

সাজ পাৰ সলাই সীতাও আহি তেওঁলোকৰ ওচৰত বহিলহি। সীতাৰ মনত দেহত কতোৱেই অৱসাদৰ চিহ্ন মাত্ৰ নাই। সীতাৰ পাচতে সোমাই আহিল মিনি। তেওঁৰ হাতত চাহৰ ট্ৰে। বিছনাতে বহি আৰ্শিৰ আৰু সীতাই ব্ৰেকফাষ্ট কৰিলে।

মলয়াই আৰ্শিৰে কেনেকৈ খোৱা বস্তু ধৰে মন কৰিলে তৰ্জনি আঙুলিটো দূৰ কৰি তাৰ সিফালৰ আঙুলিটো ব্যৱহাৰ কৰিছে। দেখি বলৈ বেচ লাগিছে। যেন ইয়ো এক ষ্টাইল।

‘আপুনি আৰু পলম কৰা ভাল নহব বুলি কথাৰ কৈ মলয়ে আৰ্শিৰ মুখলৈ চাই বল। সীতাই মলয়ৰ মুখলৈ চালোমলয়ে আকৌ কলে—

‘আমাৰ ঘৰখনৰ দুৰ্নাম হ'ল। এনে ঘৰত আপুনি আৱদ্ধ হৈ ৰোৱা কথা আপোনাৰ মাৰ চিন্তা নহবই বা কিয়। তেখেতে নিশ্চয় চিন্তা কৰি আছে। বহুসময় হৈ উঠা ঘৰখনৰ বহুসৰ মেৰপাকত আপুনি সোমাই পৰিছে বুলি হয়তো ভয়ো খাইছে।’

কথা কেইটা কৈ মলয়া বিছনাৰ পৰা নামিলে। তাৰ পাচত লাহেকৈ কলে— ‘মই ড্ৰাইভাৰক গাড়ীত তেল ভৰাবলৈ পঠাইছো। মিনিকো দহ বজাত ভাত প্ৰস্তুত কৰিবলৈ কৈছো।’

ধীৰে ধীৰে মলয় কোঠাৰ বাহিৰ ওলাই গ'ল। সীতাই আৰ্শিৰ হাত এখন জোৰেৰে খামুচি ধৰি কলে—

‘মলয়ে কথাবোৰ কেনেকৈ গভীৰ মাতাবে কৈছে। তাই আৰ্জি আমাক শুই থকা অৱস্থাত দেখিলহি।’

‘মলয়ে অসুস্থভাবে লৈছে নিশ্চয়।’ আৰ্শিৰে কলে।

‘মোক ৰোৱা ভাবিবলৈও নাই। ভাল ভাবিবলৈও নাই। তাইৰ আগত মই একো কথাৰ লুকুটাক নকৰো। তাই শুনিবলৈ ইচ্ছা নকৰে যদিও মই তাইক মোৰ মনৰ গোপন কল্পৰ কথাও কওঁ। তাই বোধহয়

তোমাৰ অধঃপতন হৈছে বুলি ভাবি এনেকৈ কলে। ঘৰটোক ভাই
 দুৰ্ণামৰ ঘৰ বুলি বাবে বাবে কৈছে। এনেকৈ তোমাক সচেতন কৰি
 দিছে তুমি যে সমাজৰ মানুহ। তোমাক সকলোৱে জ্ঞানাবে চায়।
 সচাই তুমি যোৱাগৈ।’

দহবজাৰ আগে আগে সীতা কোঠাৰ পৰা ওলাই আহিল। মলয়ক
 নেদেখি মিনিক সুধিলে মলয় কত ? মিনিযে জনালে মলয়ে নিজৰ কমত
 ছৱাৰ মাৰি সোমাই আছে।

কাৰখানাত এঘাৰ বজাৰ হুইচেল মৰা শুনি মলয় কোঠাৰ পৰা ওলাই
 আহিল। তেওঁ ঠিক বুজিলে ইতি মধ্য আৰ্শিৰ গৈ কোনোবা খিনি
 পালেগৈ। তেওঁ কোঠাত ছৱাৰ মাৰি সোমালে কোনেও বাহিৰফালৰ
 পৰা মাত নাмаতে। আৰ্শিয়ে যোৱাৰ সময়ত মাত লগাই যোৱা কথাত
 বোধহয় সীতাই বাধা দিলে। মলয়ৰ হৃদয় বেদনাত টনটন কৰি উঠিল।
 আজি এই প্ৰথম তেওঁ এনে দুঃখ উপলব্ধি কৰিছে। লগতে ইয়াকো
 উপলব্ধি কৰে ইমান দিনে তেওঁ দুঃখ বা সুখ একোৱেই উপলব্ধি কৰা
 নাছিল। সীতাৰ কোঠালৈ সোমাই গৈ দেখে সীতা বিষন্ন মনে চকি
 এখনত বহি আছে। সীতাৰ মন যেন শূন্যতাই হাঁহাঁকাৰ কৰা। মলয়া
 গৈ সীতাৰ কাষত থিয় হলগৈ। চকিৰ পিঠিত হাত থৈ কলে—

‘মিছা অভিনয়ৰ কি দাম ? কি সন্মান ? একান্ত তুমি যদি তেওঁক
 জীৱনৰ বাবে নিবিচাৰাওঁ তেন্তে তুমি তেওঁক আকৰ্ষিত কৰিছা কিয় ?
 তোমাৰ অভিনয় বোৰকে তেওঁতো সচা বুলি গ্ৰহণ কৰিছে।’

‘সচা। সচা। সচা। মলয়া তই লুব্ধ মই অভিনয় বুদ্ধি নাপাওঁ।
 মই বুকুৰেই মৰম কৰিছো। কেৱল এওঁকেই নহয়—

সীতা ধৰ্মাক বৈ গল। বহাৰ পৰা উঠি বিছনাত ঢলি পৰিলগৈ।
 কিছু সময় গাকত মুখ গুজি পৰি থাকি মলয়ক মাত দিলে—এই কালে
 আছ।’ সীতাৰ ওচৰতে মলয় নিববে বহি পৰিল। মলয়ৰ মুখলৈ
 নোচোৱাকৈ সেইদৰে থাকিয়েই সীতাই কলে—

আৰ্শিৰক ভাই ‘এও’ ‘ডেও’ কৰি কথা কৰা কিয় ? আৰ্শিৰক

বুলিতো মাতিব পাৰ। কিমান যে ভাল। তই বুজিবি কেনেকৈ ?
 কি দৃঢ় ও সংযমী। অন্ধা হয়। মৰমতে চকুপানী বাগৰি আহে।
 বুকুখন কেনেবা কৰে। এৱেই আচল পুৰুষ। এওঁ অদ্বিতীয়। যেন
 তেওঁৰ মৰমতে মৰি যাম।’

‘সেয়েতো কৈছো তুমি তেওঁক গ্ৰহণ কৰা। তেৱো নিশ্চয় আনন্দৰে
 হেপাহেৰে তোমাক গ্ৰহণ কৰিব। তেওঁ আমাৰ আপোনজন হব।
 নীনাহতে এজন সৎ সুন্দৰ অভিভাৱক পাৰ।’

সীতা কিছু সময় মনে মনে থাকিল। তাৰ পাচত কলে—‘লয়—
 মই পাথৰৰ দেৱতা ভজি পাথৰ হৈ থকা নাই। মানুহ কৃষ্ণতে—মানে
 এওঁতে মন প্ৰাণ আত্মতা দি ধন্য হলো হেঁতেন। কিন্তু মই যে আন
 এজৰীৰ ওচৰত বান্ধ খাই আছো। তেওঁৰ বৰ্ত্তমানত মই এনে কথা
 ভাবিলে জীৱনকে হেৰুৱাম।

‘মই বুজা নাই কেনেকৈ বান্ধ খালা ?’

‘পৱনৰ কথা কৈছো। তাতে মই...’

‘পৱনে ইমান সাহস কত পালে ? কেনেকৈ পালে--’

‘ময়ে দিলো সাহস আৰু এয়া হবলৈ পালে মাৰ দোষত।’

কথাষাৰ কৈয়েই সীতা ‘গা ধো গৈ’ বুলি কোঠাৰ পৰা ওলাই গল।
 মলয়াৰ এনে লাগিল এই মুহূৰ্ত্তত তেওঁৰ মাকৰ প্ৰসঙ্গত কোনো কথা
 হবৰ মন নাই। মাকৰ কথা কিবা ওলালে সেয়া যে অন্ধাৰ মৰমৰ
 নহব সেই ভাবিয়েই ততাতৈয়াকৈ সীতাই ‘গা ধো গৈ’ বুলি ওলাই গল।

মলয়া গল মাকৰ শয়ন কক্ষলৈ। গৈ দেৱ আৰ্শিৰে বিছনাত বহি
 পেপাৰ পঢ়ি আছে। তেওঁৰ চকুৰ আগত পেপাৰ খন। মলয়া গৈ
 ওচৰত থিয় হলগৈ। আৰ্শিৰে চকু তুলি নোচোৱাকৈয়ে কলে—

‘সত্যত্ৰতৰ লগত যে তোমালোকৰ নিবিড় সম্পৰ্ক এটি গঢ়ি উঠিছিল
 কেনেকৈ লিখিছে চোৱা। তুমি যে প্ৰায়েই সত্যত্ৰতৰ ভাড়াবৰ্জিত
 সোমোৱা সেই কথাও বাদ যোৱা নাই।’

সীতা বুলিয়েই আৰ্শিৰে মলয়াৰ হাতখনত ধৰি ওচৰ চপাই আনিলে।

মুখলৈ চকু ভুলি নোচাৱাকৈ তেওঁ কাগজত চকু খেয়েই হাতৰ পিঠিত চুমা দিলে : মলয়ে হাতখন নিজৰ চকুৰ আগলৈ আনি অলপ সময় আঁৰিওৰ ওঁঠৰ পৰা পৰা ঠাই ডোখৰ চাই থাকি কোমলকৈ কলে—

‘মই মলয়হে।’

এই কথা শুনি তৎক্ষণাত আঁৰিষে হাতৰ কাগজখন আঁতৰাই থৈ মলয়ৰ মুখলৈ চালে। মলয়াই দেখে তেওঁৰ চকুত অসহায় ও কাকুতি। মলয়াই লাহেকৈ কলে—

‘আপুনি কোনো দোষ কৰা নাই। সিদিনা সীতাবায়ে মোৰ এই আঁৰিখন পিন্ধি পাৰে মানে চেণ্ট টালি আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিছিল। সেই চিনাকী গন্ধতে নিশ্চয় ভুলহে গল। আপুনি নগলয়ে?’

এইবাৰ মলয়াৰ এই প্ৰশ্নত আঁৰিষ বিবুদ্ধিত পৰিল। অলপ বৈ কলে—‘সীতাৰ পৰা আক কিছু কথা শুনিব লগীয়া আছে। মই নোসোধাকৈয়ে তেওঁ সকলো কৈ গৈছে। তোমাৰ মা পাপাক হত্যা কৰা নায়কৰ খবৰ মই সীতাৰ পৰাই পাম।’

সীতাবাকে সন্দেহ হয়—নহয়নে?’ মলয়ে কলে।

‘সন্দেহ হলেও তেওঁ হত্যাকাৰী নহয় যেন লাগে। মোৰ মাথোন সন্দেহ হয় সীতাই সকলো জানে। হত্যাকাণ্ডবোৰ কিয় ঘটিবলৈ পালে সেই কথাও ভালকৈ জানে।

মা-পাপা জীয়াই থকাত কাৰ কি কাৰ্য্যত ব্যাঘাত জন্মিছিল কি উদ্দেশ্যতযে মা-পাপাক হত্যা কৰিলে। মই একো বুজিও নাপাও। কাকো সন্দেহো নহয়। সীতাবায়ে কিবা-কিবিবোৰ গাই থাকে বাবেহে মোৰ ভাব হয় মানে মোৰ মনটো খেলি মেলি লাগে। কি জানি—। কি জানি।’

মলয়াই কথাবোৰ সমাপ্ত কৰিব নোৱাৰিলে। আঁৰিষে কলে—

‘প্ৰভুল, বৰণ প্ৰফেচাৰ ইন্দ্ৰ, ডাক্তাৰ প্ৰসন্ন সত্যব্ৰত সকলোকে নিশ্চয় একেজনেই হত্যা কৰিছে। প্ৰধাত কণ্ঠ শিল্পীজনাক কিন্তু বি দোষৰে দোৰা হওঁক কমা কৰি জীয়াই থাকিব লৈ দিব লাগিছিল।

শুবক হত্যা কৰিলে, সুন্দৰক হত্যা কৰিলে শত্ৰুজন শক্তিক হত্যা কৰিলে।
মই বিচাৰক হোৱা হলে—ওহঁা এওঁ খুনী হলেও মই এওঁক মৃত্যুদণ্ড
নিদিলাে হেঁতেন। সুন্দৰৰ প্ৰতি সুন্দৰৰ দুৰ্বলতা জন্মগত। সুন্দৰৰ
নাশক জনৰ মাৰৰ প্ৰতি দুৰ্বলতা—’

‘প্ৰীজ—!’ মলয়াই হাত যোৰ কৰি আৰ্শ্বিক অতুৰোধ কৰি
কলে—‘মই মলয়া। মোৰ সমুখত মাৰ কোনো এনে সমালোচনাই
নকৰিব। মোক ক্ষমা কৰিব। মই একো জানিব নোখোজো।
মৃত্যুৰ সময়ত মাৰ চকুত ফুটি উঠা অসহায় আৰু কাকুতিৰ সেই চকু
মোৰ মই পাহৰিব পৰা নাই। মাৰ মুখখন মোৰ সৰ্বশৰীৰ যেন
অগ্নিস্নানত পৱিত্ৰ হৈ পৰিছিল। মোৰ বুকুত সেই ছবি সজীৱ হৈ
বৰ্তক।’

কিছু সময় ছয়ো মনে মনে থাকিল। তাৰ পাচত আকৌ আৰ্শ্বি
কলে—সীতাই এই সকলক হত্যা কৰিবলৈ কাকো উদগাই নিদিলােও
সীতা যে এই হত্যাকাণ্ডৰ লগত কেনেকৈ জড়িত হৈ পৰিল ই সত্য।’

কোঠালৈ মিনি সোমাই আহি আৰ্শ্ব ও মলয়ক দাইনিকমলৈ
মাতিলেহি। সীতাই গা-ধুই সজীৱ সজীৱ ভাবেৰে তেওঁলোকলৈ
অপেক্ষা কৰি আছিল। ছৱাৰ মুখত মলয় ও আৰ্শ্বিক দেখি
মাত দিলে—

‘আহা।’

মিনি আৰু সীতাই এটা এটাকৈ পাত্ৰবোৰ আনি টেবুলত থলেহি।
সীতাই আৰ্শ্বিক কলে—

‘পৱনক এইকামৰ পৰা ছুটি দিলো। মিনি আছে। মই আছে।
প্ৰয়োজন হলে আন কাৰোবাক বাখিম। বেয়া হল নেকি?’

‘বেচ, কৰিলা। ইমান দেখনীয়াৰ লৰাটো পাকঘৰত লাগি থকা
দেখিলে বৰ আসজা লাগে। কলেজ ইউনিভাৰচিটিলৈ অহা-যোৱা
কৰিলেহে শুৱাই পৰিল হেঁতেন। তেওঁ বাক পঢ়া শুনাত কেনে
আছিল জানানে?’

‘পৰীক্ষাত বহিলে পাচ কৰিব। কিছুদিন চোৱা হৈছিল। পাচ কৰিলে কলেজত পঢ়িবই। এই গোলমাল বোৰে এতিয়া কাৰ জীৱনৰ সোঁত কোন ফালে ঘূৰাই কোনে জানে’

শেষৰ ফালে সীতাৰ মাত গধুৰ হল। জীতালৈ চাই থাকি এইবাৰ তেওঁ জীতাক সুধিলে ‘ভোক এইদৰে পৰিবেশন কাৰ্য্যত লাগিবলৈ কোনে কলে?’

‘চাৰে।’

‘চাৰে।’ সীতাই কলে—‘চাৰ বুলি কবলৈ ভোক কোনে কলে?’

‘মলয়বায়ো।’ জীতাই কলে।

‘তাই নিজে চাৰ বুলি নামাতে কিয়। অসম্ভৱ ভাবে কথাবাৰ কৈ সীতাই জীতাক আদেশৰ সূৰত কলে—‘চাৰ বুলি নকৰি। দাদা বুলিবি। আজিলৈকে সম্ভৱ তইতে দাদা বুলি কাকো মাতি পোৱাই নাই। এওঁ তইতৰ একমাত্ৰ দাদা।’

সীতাৰ অজ্ঞাতে হঠাতে কিয় জানো দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰিল। জীতাই পাত্ৰ এটাৰ পৰা মাছৰ টুকুৰা এটালৈ আশিষৰ খালত দিলে। সেইফালে চাই সীতাই আশিষক কলে—

‘তুমি হুদিনতে আমাৰ ঘৰৰ গোমোঠা পৰিবেশটো প্ৰাণ দিবলৈ সক্ষম হৈছা।’

ঘৰৰ গোমা বতাহখিনি পাতল কৰাৰ কথা তোমালোকে চিন্তা নকৰা বাবেহে। এই কাৰ্য্যত তো কষ্ট কৰিব লগীয়া একো নাই। অধনি মই গৈ দেখো মনটো মাৰি জীতু শুই আছে। মই তেওঁক বিছনাৰ পৰা তুলি আনিলো। মলয় আৰু তুমি জানো তেতিয়া কত আছিল। তুমি পাকঘৰত আছা বুলি চাবলৈ আহি দেখো মিনিয়ৈ কলডিল কাটিছে। মই জীতুক কলো—চোৱা কলডিল কেনেকৈ কাটে। পাৰিবা ? এইবাৰ পৰা মই আহিলে তুমি বন্ধি বাঢ়ি খুৱালেহে আহিম। কথাবাৰ ‘কৈ মই শুচি আহিলো। তেওঁ তেতিয়াৰ পৰা মিনিৰ লগত লাগি আছে। সুন্দৰ ছোৱালী। তোমাৰ কাম কৰি কেনে লাগিছে—?

‘ভাল লাগিছে।’ অকনমান হাঁহি জীতাই কলে।

ভাতখাই উঠি সীতা জোনালীৰ কমত সোমাইছিলগৈ। আনদিনাৰ দৰেই সীতাই জোনালীক মাত দিলে—‘জোন মণি তুমি খালা নহয়?’ জোনমনিয়ৈ আনদিনাৰ দৰে মূৰ দুপিয়াই প্ৰত্যুত্তৰ নিদিলে। আনদিনাৰ দৰে জোনালী সীতাৰ অপেক্ষাত বহি থকাও নাই। সীতাই ভাবিলে জোনালীৰ টোপনি। মুখত ভাত ফুৰাই মৰম কৰিব খুজি সীতা থমক বৈ গল। জোনালীৰ গাল মুখ ইমান চেচা কিয়? ওচৰত সৰু বটল এটা পৰি আছে। যিটো বটল হাতত লৈ সীতাই জোনালীৰ ওচৰত বহি—তাইক বহুৱাবৰ বাবে অভিনয় কৰিছিল। সচাই সেইটোত মাৰাঙ্গক পিহ আছিল। সীতাই সিদিনা আনন্দ উত্তেজনাৰে জোনালীক সান্ৱি ধৰোঁতে বটলটো লৈ সীতা আশিষৰ ওচৰলৈ লৰি আহিল। আশিষৰ হাতখনত ধৰি টান মাৰি কলে

‘অৱশেষত মই জোনাকো হত্যা কৰিলো। চোৱাহি আহ।’

জোনালীৰ মেজত খোৱাৰ ঢাতোন ঢাকোন হৈয়েই আছে। মিনিয়ৈ ভাতদিবলৈ আহি মাত দি মাত নাপায় টোপনি বুলি ভেনেকৈ খৈ গুচি গল। অশুশ ছোৱালী বুলি কটিন মতে প্ৰতিদিন খায় শোৱে। দুপৰীয়াৰ আহাৰ নিয়ে দহ বজাত। সীতাই বুজিব পাৰে দহ বজাৰ আগতেই জোনাই বিহপান কৰিলে। তেতিয়াৰ পৰাই জোনালী স্পন্দন হীন হৈ পৰি আছে।

এইবাৰ সীতাই জোনালীয়ে লিখি কথা কোৱা বহী খন মেজৰ পৰা তুলি ললে। তাত লিখা আছিল—সীতা বাইদেউ! মোৰ ওলাই যাবৰ মন গৈছে। বতাহৰ বেৰ আকাশৰ চালৰ সীমাহীন ঘৰটিৰ আত্মানে মোক উত্তলা কৰিছে। যাও দেউ। তুমিও সোনকালে গুচি আহিবা।

ভলত নিজৰ নাম চহী কৰি আকৌ লিখিলে সীতাবাইদেউ! মোৰ কোনো আৰ্কেপ নাই। মই জিকি গৈছো। আশিষ নিববে বেব্ব কাষত থিয় হৈ আছিল। সীতাই আহি আশিষক দুইহাতে জোকাৰি

দি কলে—‘এনেকৈ চাই থাকিবা নেকি ? ডাক্তৰ ‘কল’ কৰা।
জোনমণিক বচাওঁকহি।’

‘না’। লাহেকৈ আশিষে কলে। অলপ বৈ আকৌ কলে—
‘জোনমণি ইতিমধ্যে চিৰ নিদ্ৰাত শুই পৰিছে। চোৱা তেওঁৰ মুখ খন
কি শাস্ত। আসক্তিশূন্য সংসাৰত জীয়াই থকাৰ জোনমণিৰ আক
কোন যত্ননা নাই।

‘তথাপি মই ডাক্তৰ...’

‘পাগলামি নকৰবা।’ আশিষে সীতাক ৰাখি দি কলে—‘এই মুখ
আজি কাৰো অপৰিচিত নহয়। ৰাজখোৱা পৰিষ্কাৰ হত্যাকাণ্ডৰ
লগত সম্বন্ধ থকা সত্যতৰ হত্যাকাৰীৰ প্ৰমাণিত হোৱা মুখখন
(কাগজত দেখা) সকলোৱে মনত ৰাখিছে। ভাতে তেওঁ যি বিহ
খাইছে ইমান সময় প্ৰাণথকা সম্ভৱো নহয়।’

সীতাই চিৰ নিদ্ৰাত শুইপৰা জোনালীক বুকুত সাৱটি এটি অক্লুত
শীতল কণ্ঠে কৈ গল—

‘জোনমণি খিড়িকীৰে আৰু পুৱা গধূলি তই আকাশলৈ চাই
নাথাক। সেই আকাশেই তোক ছবাহ মেলি মৰমেৰে আহ্বান কৰিলে
জোনমণি মৃত্যুতহে আনন্দ বুলি তই আৰু মোক জীৱন কেৱল বস্ত্ৰনাৰ
বুলি বুজাবলৈ চেষ্টা নকৰ।

কোঠাতে সীতাই মিনিৰ সহায় লৈ মাহ হালধীৰে জোনমণিক
গাধুৱালে। নিজৰ ধুনীয়া সাজ এজোৰ পিছাই মুখ ডিঙি পিঠি আদিত
পাওদাৰ বহি দি চেন্ট ছটিয়াই বিছনাতে দিনটো জোনমণিক ধৈ
নিজেও কাষতে বহি থাকিল। সীতাই এইদৰে জোনমণিৰ মুখলৈ
চাই থাকিল যেন কোন সময়ত জোনমণিয়ে চকুমেলি সীতালৈ চাব
সীতা সেই অপেক্ষা ত আছে।

দাবোৱানক আদেশ দিয়া হল—সীতাৰ আদেশ নাপালে বাতে
কাকো ভিতৰলৈ সোমাবলৈ নিদিয়ে। আশিষক কলে—‘মৃতদেহ
নিবলৈ বাহিৰৰ কোনো আহিব নোৱাৰে। যিবো মিনি পুৰণৰ বাদে

বাহিৰা মানুহ কোনেও যাতে একো গম নাপায়। জোনমণি সীমাৰ বাহিৰলৈ যাব নোৱাৰে। তাইতো গলগৈ। তাইৰ শৱদেহা ইয়াতে কৰবাত খোৱাৰ ব্যৱস্থা কাৰিব লাগিব।

মৃত জোনমণিৰ কপালত মূৰত হাত ফুৰাই সীতাই কলে এদিন এই মোৰ মুখলৈ চাই থাকি তাইৰ বহৌখনত লিখি মোক শুধিলে—
'সীতাবাইদেউ তোমাৰ কি হৈছে ?'

'একো হোৱা নাই।' মই কলে।

'তুমি মোক ফাকি নিদিবা। মই তোমাৰ মুখত অন্তৰৰ যন্ত্ৰণা দেখিছো।' জোনালীয়ে কলো।

'এটা এটাকৈ কেইবাটাও বিষাক্ত সাপে মোক খোট মাৰিলে। বিষতে মই যন্ত্ৰণা পাইছো। ইন্দু আৰু প্ৰসন্নক যেতিয়া মই বুজিব পাৰিলো তেতিয়া সচাই মই অজুতাপত দহু হৈছিলো। কাৰণ তেওঁলোকে মোৰ পৰা সকলো আদায় কৰি লৈছিল। যেতিয়া ইন্দুৰ লগত মোৰ নিবিড় সম্পৰ্ক গঢ়ি উঠিছিল তেতিয়া তেওঁ মোক পাবলৈ বিচৰাত—কি বলি যে কম? তুমি বুজিছা নিশ্চয় মই বাধা দিব নোৱাৰিলো। ভাবিছিলো বাধা দিলেনো কি হব! এয়েই তো স্বামী হব! ডাক্তৰ প্ৰসন্নৰ ক্ষেত্ৰতো সেয়ে হল। আচলতে মই যাক ভাল পাইছিলো তেওঁৰ কথাশুনা বাধ্য পত্নী হবলৈকে বিচাৰিছিলো।

মই সকলো কথা জোনাক বুজাই কলো। ইহতে মোক প্ৰভাৱণা কৰিলে। মোৰ যত অশাস্তিৰ মূল ইহঁত। আন একো নহয়। অপাত্ৰত সকলো সপি দিয়াৰ যন্ত্ৰণা।

সেই দিনাই এইক আমাৰ ঘৰুৱা পৰিবেশটোৰ কথা কালো। মাৰ ডায়েৰীত পোৱা সকলো কথা এইক কবলৈ মোক যে কিহে পাইছিল! তাইকে মোৰ একমাত্ৰ বন্ধু যেন লাগিছিল। মোৰ মনৰ ভদ্ৰ, মোৰ সুখ দুখৰ আনন্দ ও আশা ভদ্ৰৰ কাহিনী কৈ মই বাক এইৰ পৰা কি বিচাৰিছিলো !!

মই পাচতহে গম পাঠ ইচ্ছাৰ বিয়া বহুত দিনৰ আগেয়েই হৈ-
 গৈছে। যাক বশ কৰি থব পাৰি এনে এজনী সবল ও শাস্ত স্বভাৱৰ
 ছোৱালী বিয়া কৰাই ঘৰত থৈ এইকালে অবিবাহিত ডেকাটি সাজি
 (তেওঁৰ মতে) জীৱন উপভোগ কৰাৰ চেষ্টাত ব্যাছিল। পাচত গম
 পাইছিলো মোৰ আগত বিষন্ন মুখেৰে গোৱা 'ডাইলগ' খিনি আৰু
 বহুতৰ আগত গাইছিল। আনকি একেদিনাই তিনি গৰাকীৰ কানত
 একেখিনি কথাৰে গুনগুনোৱাৰ প্ৰমানো পালে। ডাক্তৰ প্ৰসন্নৰে।
 বিয়া হৈ গল। অৱশ্যে তাত মোৰ কোনো আক্ষেপ বা দুঃখ নাই।
 কাৰণ মোৰ পৰীক্ষাত তেওঁলোক উত্তীৰ্ণ হ'ব পৰা নাছিল। মই
 জোনালীক কৈছিলো—'জোনা পৰাহলে মই ইহঁতক বিহ দি হত্যা
 কৰিলো হেঁতেন। মৃত্যু যজ্ঞগাত ইহঁতে ধৰ্ম্মকাই উঠা নৃশাটোৱে মোৰ
 মনৰ সকলো গ্লানি-ধৰ্ম্ম নিলে হেঁতেন।'

জোনালীয়ে গভীৰ মনযোগেৰে মোৰ কথা শুনি আছিল। 'তাৰ
 পাচত তাই বহাখন তুলিলে খচখচকৈ লিখিলে '—মই তোমাক শাস্তি
 দিম।'

'পাৰিবি - ?' মই সুধিলো।

'মোৰ বুকুতো জুই আছে। মই এই জুইৰে গোটেই পৃথিৱী জ্বলাই
 দিম যেন। তাৰ মানে গোটেই পৃথিৱী জ্বলিলে দাউ দাউ কৈ যিমান
 জুই জ্বলিব মোৰ বুকুত সিমান জুই আছে। সেই জুই অপ্ৰকাশিত
 আক্ৰোশৰ, ঘৃণাৰ। মা বাহিৰলৈ ওলাই যাওঁতে প্ৰায়েই মই খিড়িকীৰে
 সকলোৰে অজ্ঞাতে মাক জুঁমি চাওঁ। সুন্দৰী মাক দোখলে সেই সময়ত
 ৰং আক্ৰোশত মোৰ দেহ মন জ্বলি উঠে। মোৰ এনে লাগে যেন
 লৰি গৈ মাৰ ডিঙি চেপি ধৰিমগৈ।'

মই জোনালীক কলো—'সুন্দৰ পৃথিৱীখনত ইহঁতিয়েই থলা-বমাৰ
 সৃষ্টি কৰে। আমি তাত উজুটি খাই জীৱন অসুন্দৰ কৰো। মাৰ
 বৰ্জি আমিৱেই ধ্যান হলো হেঁতেন। মাৱে যদি আজি কত খোজ
 পেলাইছো মন কৰিলে হেঁতেন।'

বুকুৰ ভিতৰৰ পৰা উজ্জাই অহা বাকহীন ক্ৰন্দনে ডিঙিতে চেপাখাই
 বৈ গৈছিল। ‘ইহঁত বিবাস্তৱ কীট। যিমান পৰা যায় ইহঁতক ধ্বংস
 কৰি যাব লাগে। এয়ে ধৰ্ম্ম।’ জোনালীয়ে বহীখনত লিখি দিছিল।
 মই বহীখন থৈ বিছনাত ঢলি পৰিলো। তাইকো কাষতে শুৱাইলো।
 মই বহু সময় চকুমুদি পৰি থাকি এসময়ত চকুখুলি দেখো জোন
 মনিয়ে মোৰ মুখলৈ চাই আছে।

জোনমনিয়ে কথা কব নোৱাৰে। কানেৰে শুনে। সকলো বুজি
 পায়। হৃদয়ৰে উপলব্ধিও কৰিব পাৰে। মই ভাবো তাই কিয় কথা
 কবলৈ নিষিকিলে। তাই ডাঙৰ হল কমৰ ভিতৰত। আয়াৰ লগত।
 আয়াই তাইক শুৱাই থৈ বা বহুৱাই থৈ দুৱাৰত হুক লগাই শুই থাকে।
 নহলে মনে মনে কিবা এখন পঢ়ি থাকে। জোনাৰ কৰিব লগীয়া কাম
 খিনি অঁয়াই নিববে কৰি যায়। জোনাক এষাটো কথা নকয়।
 আপোন মনে নিজে নিজকো একো নকয়। কাৰোবাক উদ্দেশ্য কৰিও
 কথা এষাৰ নকয়। যেন যান্ত্ৰিক মানুহে সকলো সময় মতে কৰি যায়।
 জোনাই আন কাৰো মাত কথাও নুশুনে। তাই কি ভাষা কব! কি
 মাত মাতিব। এয়া অৱশ্যে মোৰ মনৰ কথা। কোনো বিশেষজ্ঞই
 কোৱা কথা নহয়। যি সময়ত মাত ফুটিব লাগিছিল সেই সময়ত তাই
 দ্বিতীয় সঙ্গ পোৱা নাছিল। আমি আছিলো সৰু সৰু। আমাক
 আমাৰ আয়াই দূৰে দূৰে লৈ ফুৰিছিল। অৱশ্যে মই পলমকৈ হলেও
 তাইক অকন সঙ্গ দিছিলো। কোনো এক সময়ত মোৰ ভাব হল,
 জোনাইতো সকলো কথা বুজি পায় তাইক আখৰ চিনাও। তাই তাইৰ
 কথা লিখি ব্যক্ত কৰিব পাৰিব। সেই মতেই মই সকলোৰে অজ্ঞাতে
 আখৰ চিনালো। তাই লিখিব পঢ়িব পৰা হল।

সকলোতকৈ ডাঙৰ কথা নৌ সিদ্ধিনালৈকে মই এইক আমাৰ
 সহোদৰা বুলি নাজানিছিলো। পৱনে কৈছিল এই কোনোবা এজনী
 আয়াৰ ছোৱালী। কোঠাত আৱদ্ধ কৰি বাখি আয়াই আমাৰ কাষ
 কৰিছিল। এদিন এই ঘৰতে এৰি আয়া কেনিবা গুচি গল।

পৱনৰ মুখে এই কথা শুনি মা-পাপাৰ প্ৰতি আঁহাত মোৰ মূৰ দো খাইছিল। আহা কি মহৎ হৃদয় এওঁলোকৰ। আয়াই এৰি যোৱা ছোৱালীজনীৰ প্ৰতি কোনো কষ্টবাবতো অৱহেলা বা আওকান কৰা নাই।

সিদিনা মাৰ ডায়েৰীৰ পৰাহে সঁগা কথা গম পাওঁ। পৱনক কিয় সাজি গল্প কৈছিল সোধাত কলে—‘আক কি কৰ্ম ? তুমিহে নালাগে জোনায়ো তেনেকৈ জনা হলেই ভাল আছিল।’

ঈশ্বৰে জোনাই মন প্ৰাণ সপি দিয়ক বুলি নানান ধৰ্ম সম্বন্ধীয় কিতাপ সংগ্ৰহ কৰি তাইক পঢ়িবলৈ দিলে। ইহলোক পৰলোকৰ জ্ঞান তাই সেইবোৰৰ পৰাই পাইছিল। মৃত্যুতহে আনন্দৰ সন্তোষ তাই সেইবোৰৰ পৰাই পালে।

সেই দিনা জোনাৰ ওচৰত শুই থাকোতে মোৰ কোনোবা সময়ত টোপনি আহিল। পৱনে কিবা কথাত জোনমনিৰ কমত সোমাইছিলহি। মেজত থকা বহীখন মেলা অৱস্থাত আছিল। সেয়ে হয়তো তেওঁ কি লিখা আছে পঢ়ি চালে। হয়তো তেওঁ ভাবিছিল মইনো জোনাৰ সতে কি কথা হৈছো। কথা এষাৰত পৱনৰ সন্দেশ হল। মই তোমাক শাস্তি দিম বুলি লিখা কথা যাৰ অৰ্থ বাবে বাবে পৱনে মোক সুধিছিল। বিবাক্ত কীট কোন এই কথাও শপত দি সোধাতো মোৰ পৰা কোনো সন্ধান নাপায় জোনালীৰ পৰাই সকলো কথা বুজি ললে। কিয় এই কীট ধ্বংস কৰাৰ কথা মনলৈ আহিছে বুজিলে পৱনো জোনাৰ ভাবৰ সঙ্গী হল। কীট ধ্বংস কৰা কাৰ্য্যত ছয়ো এক হল। মই ইয়াৰ শেষ পৰিণতি ভয়ঙ্কৰ বুলি বুজিও মোন হৈ বুলো। মোৰ অন্তৰেও যেন মোক অহুৰহু কৈ গল তোৰ স্মৃতিৰ জীৱন চৌত এই অস্মৃতিৰ হতে কালিকা লগালে। তই কব নোৱাৰা কৈয়ে তোৰ গাত কুত লভিল। তোৰ মন অশান্ত হল। দেহৰ মনৰ পৰিত্ৰতা হেৰুৱাই ভয়ো বিবাক্ত কীট হলি।

সীতাই জোনালীৰ কপালত চুমা দি কলে—জোনমনি তই মোৰ

মনৰ গ্লানি ধুবলৈ যি কৰি গলি তাৰ ধাৰ পৰিশোধ কৰিবলৈ তই সময় সুবিধা নিদিলা। জোনালীৰ মৃত্যুত পৱনকো বৰ বিমৰ্ষ দেখা গল। মলয়া দুঃখ শোকত ভাগি নপৰে। আচৰিত সংযম শক্তি তেওঁৰ। অবাৰু লাগে দেখি। চকুৰ পানী অশেষ ধাৰাবে অৱশ্যে বৈছিল। জোনালীৰ মৃত দেহৰ কাষত বহি থকা নাছিল। এবাৰ মাথোন কমলৈ সোমাই গৈ জোনাৰ কাষত থিয় হৈছিলগৈ। ক্ষন্তেক পাচতে আকৌ ওলাই আহিল।

দীৰ্ঘ নিশ্বাস এৰি সীতাই আশিষক কলে—মৃতদেহৰ প্ৰাত কৰা সন্মান কনৰ পৰাও এই বঞ্চিত হ'ল। ফুলেৰে সজাই বগা কাপোৰৰে ঢাকি তাইৰ শ লৈ যোৱা নহ'ব। তুমি মনে মনে থাকিলেও সকলো ইতিমধ্যে গম পাইছেই। পেপাৰত হতাকাণ্ডৰ নায়ীকা-বুলি ওলোৱা স্বয়ংক্ৰিয় কেমেৰাই ধৰা মুখখন তুমি কালি কোঠাত দেখি থমকি বৈছিল। তুমি বোধহয় মই সচা কৰ্ত্তনে নকৰ্ত্ত কিমান দূৰ সচাকৰ্ত্ত চাব খুজিছিল। ভাবিছিল। বোধ হয় ভুলতে মই তোমাক এইৰ কমত ভৰাইছিলো। মোৰ মগজে কাম কৰা নাছিল। পুৱা তুমি পেপাৰত এইৰ ফটো দেখা কথা পাহৰি গৈছিলো। সকলো তোমাক কম বুলিহে এইৰ মুখ দৰ্শন কৰাই লৈছিলো।

মাৰ মৃত্যুৰ পাচত এই বাহিৰলৈ ওলাই ওলাই অহা হৈছিল। তাইক কোনোবাই কেনেবাকৈ দেখিব লাগিলে আকৌ পুলিচৰ জেৰা হ'ব—এই কোন? ইমান দিন কত আছিল? আগেয়ে এই ঘৰত এই থকা কথা লুকুৱাই থৈছিল কিয়? তাই ধৰা পৰিলে ময়ো জানো একে দোষৰে দোষী নহয়? এই ভাবি তাইক ওলাই সোমাই ফুৰিবলৈ মানা কৰোতে কৈছিল—‘মই মুক্ত নহমেইনেকি? মোৰ মৃত্যুত ভয় নাই। বিচাৰে দিয়কনা মৃত্যুদণ্ড! কিন্তু তুমি! তোমাৰ বাবেহে।’ তাৰ পাচত তাই আক বাহিৰলৈ ওলোৱা নাছিল।

পাপাৰ ট্ৰাঙ্কৰ পৰা পিষ্টলটো এইক পৱনে উলিয়াই দিছিল। পৱনেই এইক পিষ্টল চলাবলৈ শিকি—ছিল। মোৰ অজ্ঞাতে সকলো

আৰ্শ্ব যোৱাৰ পাচত মলয়ে সীতাক কলে—‘তেওঁক তুমি সকলো কৈছা। কিন্তু তুমি কি জানা কি কৈছা সেই কথা এতিয়াও মই নাজানো। কিন্তু সেই কথাই যদি তোমাক বিপদত পেলাই। তেওঁ যদি এতিয়া সোপাই মেলি দিয়ৈ গৈ?’

‘দিলে দিয়ক।’ সীতাই কথাষাৰ কৈ গভীৰ মাতেৰে মলয়ক কলে—‘এই ঘৰটো পাপাই মোক দিয়াৰ ইচ্ছা আছিল। খুব সোনকালে আন এটা ঘৰ তুলি ইয়াৰ পৰা সকলো যোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব।’

মলয়ে সীতাৰ মুখলৈ চাই বল। সীতাই দীৰ্ঘ নিশ্বাস এৰি আকৌ কলে ‘পাপাইতো পথে অপথে বহুত ধনবস্তু সংগ্ৰহ কৰি গল। এই ঘৰ মাটিতে আৰু ঘৰ তুলি মা আৰু জোনালীৰ নামত দান দিম। দান দিম মানে ইয়াত এখন শিশু হাসপাতাল হব। নাম দিম জোনালী সন্ধ্যা হাসপাতাল। মোক এই ঘৰ সম্পত্তি একো নালাগে। এই ভাত্তাৰী পঢ়াৰ ইচ্ছা কৰিছিল। পঢ়ি শুনি পাচত তই ইয়াক মূল্যব কৈ ৰখাৰ দায়িত্ব লব পাৰিবি।’

সীতাই কোৱা কথা মলয়ে নিবৰে শুনি গল। সীতাৰ কথাই যেন তেওঁৰো কথা। সীতাই আকৌ কলে—‘এই সপ্তাহতে মৃতকৰ বাবে কি কত কৰিব লাগে কৰি লওঁ। তাৰ পাচত তই হোটেললৈ যা গৈ।’

এইবাৰ মলয়ে মন্তব্য কৰি লাহেকৈ কলে—‘মা জোনাৰ বাবে মা জোনাৰ নামত হাসপাতালে দান দিবা। ভাল কথা। কিন্তু যাৰ ঘৰেৰে মা জোনাৰ নাম সোনালী আখৰৰে জিলিকি থাকক বুলি দান দিবা, তেওঁৰ বাবে কি কৰিবা? অৰ্থাৎ পাপাৰ নামত?’

‘পাপাৰ নাম ধৰ্ত্ত কৰিবি উইতি। উইতৰ নামত পাপা ধৰ্ত্ত হব আৰু জিলিকি বব। চান, চানিউতৰ পাপাৰ নামত জিলি থকা উজল বস্তি কাৰি অলাইবখাৰ চেষ্টা কৰিম। পাপাইতো তাকেই বিচাৰিছিল। লোকে কব বাজখোৱাৰ ছোৱালীমলয়া বাজখোৱাৰ বন্ধনৰ বুলনা নাই।

অনুভব হৃদয়ৰ মলয়ৰ স্পৰ্শতে কৰ্মী^১ উঠি বহিবলৈ সক্ষম হয়। সকলোৱে কব কুমুদ ৰাজখোৱাৰ লৰা ছটি হোৱাৰ টুকৰা। এনে লৰাৰ পিতৃ হবলৈ পোৱা সৌভাগ্যৰ কথা আৰু কি আছে।’

কথা কেইটা কৈ সীতাই দীৰ্ঘ নিশ্বাস এৰি কলে—আত্মীয় কোন কত আছে খবৰ লৈ তেওঁলোকক টেলিগ্ৰাম কৰি নিমন্ত্ৰণ কৰো। চিঠি সমস্বয়ত নাপাবগৈও পাৰে। পেছোৱে চিঠি দিছে তেওঁ আ’হব খুজিছে, ভয়তে পেহাগতে আহিবলৈ দিয়া নাই। আত্মীয় কোনো নাহে যে ঠিক। তথাপি আমি আমাৰ কৰ্তব্য কৰিব লাগিব। তই আশিষলৈ ট্ৰাঙ্কল বুক কৰি ৰাখ।’

ইয়াৰ পাচ দিনাৰ পৰাই দৰিদ্ৰ ভোজন ও দান আৰম্ভ হল। এ সপ্তাহ জুৰি এই অনুস্থান চলি থাকিল। ৰাজখোৱা গৃহলৈ দৰিদ্ৰ ভোকাৰীৰ সৈত বহলৈ ধৰিলে। শ্ৰেত্যেককে নানান সু-খাদ্য খুৱাব ব্যৱস্থাৰ লগতে শ্ৰেত্যেককে শাৰি বা ধুতি ও একোখনকৈ কল্ল দিয়াৰ ব্যৱস্থা বাৰিছিল।

এই কামত সীতাই নিজে চকু দিলে। কোনাৰে ছই তিন দিনো আহি খোৱা ও দানলোৱা ধৰা পৰিছে যদিও তেওঁলোকে সীতাৰ পৰা কোনো কঢ় কথা নুওনে। যদি স্বাস্থ্যটি ভাল দেখে সীতাই মাথোন কয় ‘তোমাৰতো আচল মূলধনটিয়েই আছে। স্বাস্থ্যটি সুন্দৰ। এই অনুস্থান শেষ হোৱাৰ পাচত এদিন মোক লগ ধৰিবা।’

মিনিমে মাজে মাজে আহি সীতাৰ হাতৰ পৰা কাম কাটিলে সীতাক অকন ভিৰাই লোৱাৰ কথা কলে সীতাই মিনিক কয়—‘এয়ে হল আচল নাৰায়ণ পূজা। মাৰ আত্মাক নাৰায়ণে বেন মুক্তি দিয়ে। তাৰ বাবেই এই ব্যৱস্থা। আমাৰ ঘৰত বহুবি লভ্য নাৰায়ণ পূজা চলি আহিছিল। পুৰবানুক্রমে; আইতাৰ পাচত সেই কামৰ ভাৰ লৈছিল। যাৰ পাচত সেই কামৰ ভাৰ পৰিল হেতেন এই বৰ বোৱাৰীৰ হাতত। বোৱাৰী অহালৈকে

ময়েই এই কামৰ ভাৰ লৈছোঁ। মোৰ হাতত থকালৈকে মই এই
ধৰেই নাৰায়ণ পূজা কৰি যাম।’

এইদৰে নাৰায়ণ পূজা কৰা সীতাৰ ৰূপটিয়ে আৰ্শ্বিক আকৰ্ষণ
কৰিলে। আৰ্শ্বিক এনে লাগিল সীতাতকৈ মূন্দৰী আৰু উদাৰ
ৰাৱী তেওঁ আগৈয়ে দেখা নাছিল। সীতাক সহায় কৰিবলৈ তেৱো
আগবাঢ়ি যায়। সীতাই তেতিয়া কয় ‘মা-পাপা-জোন। তিনিওৰে
অশ্ব’ৰ সংগতিৰ বাবে এই কথা নিচেই সামান্য। মোৰ কোনো
কষ্ট হোৱা নাই। মই অলপ কষ্ট পালে ভাল আছিল। কি কৰিম
বাক?’

অস্থায়ী ভাবে তৰি লোৱা তম্বুৰ তিতৰ কালে যত দানৰ সামগ্ৰী
আছে সেই ঠাইত বৈ মাজে মাজে সীতাই আচলৰে চকু হেচি
ধৰেগৈ। মাজে মাজে মুখ চকুত পানী লৈ আহে। এই দৃশ্য
আৰ্শ্বিক চকুত পৰাত আৰ্শ্বিক সীতাক কলে—‘সীতু তুমি
কান্দিছা?’

সীতাই গভীৰ মাতেৰে কলে—‘মা পাপাৰ মৃত্যুতে মোৰ কন্ডা
নহল। মাৰ মৃত্যুত ভৱ আতঙ্কত মোৰ চকুৰ পানী শুকাই গৈছিল।
গুলিৰ দৰে শুনি মই লৰি আহি পাচকালৰ বাৰান্দাত জোনালীক
পাওঁ। আগফাললৈ গৈ মাক পৰি থকা দেখি লৰি সোমাই
আছিলোঁ। মাৰ কাষত মলয় নিশ্চল মূৰ্তিৰ দৰে থিয় হৈ আছিল।
তাঁই মোক দেখা পোৱা যেন নালাগিল। মই গৈ পাপাৰ অৰ্থাৎ
মাৰ বেজুৰত সোমালোঁগৈ। পাপাৰ বিডলভাৰটো খোৱা ঠাইৰ
পৰা লৈ মই ওলাই বাওঁতে মলয়ে লৰি আহি মোৰ গাত ধুন্দা-
মাৰিলেহি।

ইয়াৰ পাচত মোৰ হাতৰ পৰা সৰি পৰা বিডল ভাৰটো লৈ
মলয় কলৈ গল, কি কৰিছে চাবলৈ মোৰ কোনো হুচেই নহল।
মই পাপাক জগাই বতৰাটো দি লৰি গৈ কোঠাৰ দুৱাৰ মাৰি

সোমালোগৈ। যাওঁতে দেখি যাওঁ পৱনে জোনালীক হাতত ধৰি
তঙাঠৈয়াতৈ জোনালীৰ কমৰ ফালে গৈছে।

বুকুত গাক এটা গুজি মই বিছনাত পৰি বুলো। পুলিচ কেতিয়া
আছিল। পোষ্টমৰ্তমৰ বাবে ডেড্‌বডি কেতিয়া নিলে মই গমকে
নাপালো।’

এসপ্তাহ জোৰা নাৰায়ন পূজা যিদিনা শেষ হল সিদিনা নিশা
দিনাৰ প টিৰ আয়োজন কাৰি কুমুদৰাজখোৱা সন্ধ্যাদীপ ৰাজখোৱাৰ
বন্ধু-বান্ধবী সকলক, চহৰৰ বিশেষ বিশেষ ব্যক্তিক নিমন্ত্ৰণ
কৰা হল।

সীতাই কুমুদ ৰাজখোৱাৰ আলমাৰি খুলি তাত থকা বিলাতী
মদৰ বটলবোৰৰ ওপৰত থকা লেবেল চাই নামবোৰ লিখি পৱনৰ
হাতত দি সকলো প্ৰস্তুত কৰি ৰখাৰ ভাৱ দিলে পৱনক।

কুমুদ ৰাজখোৱাৰ ছবি ছবি লগা ঘৰটি সজোৱা কামতো সীতাই
চকু দিলে। ধোপে ধোপে ফুলা বজনী গন্ধাৰ প্ৰকাণ্ডটাব ছটা
থলে গেটৰ মুখত। মাকৰ প্ৰিয় ফুল। এই ফুলতে নিশা ভৰ দি
মাকে যেন নিমন্ত্ৰণ অতিথি কিনিববন্ধাগত জনাব। বৰ বিষয়ভাৱে
গেটৰ মুখৰ পৰা খট্‌খটীৰ ওপৰেদি বাবান্দালৈকে পৰি আছে নীলা
কাৰ্পেট খন। বাবান্দা সু-সজ্জিত ড্ৰইংকম সকলোতে নীলা কাৰ্পেট
চিলিংখনত বঙা নীলা হালধীয়া সক সক বাৰবোৰ তৰাৰ দৰে
জ্বলি আছে।

অভ্যাগত অতিথিৰ বাবে ইফালে সিফালে চাৰিওফালে
ডানল’পিল’ৰ চোফা চকি পৰা আছে। বাবান্দাৰ এমুখৰ চকি
এখনত বহি আৰ্শ্বিৰে মানুহ অহা আক যোৱা চাই আছে। বাবান্দাৰ
কিনাৰত বহা হৈছিল বঙা গোলাপ ফুলৰ প্ৰকাণ্ড প্ৰকাণ্ড টাববোৰ।
সাধাৰণতে এইবোৰ থাকে ছাদত।

জীৱন মহন্তৰ গাড়ীখন আহি পদূলিত বুলিহি। তাৰ পৰা নাহি
অহা জীৱন মহন্তই বজনী গন্ধা ফুলৰ টাব ছটাৰ ওচৰত কতকক ধমকি

বৈছিল। তাৰ পাচত নীলা কাৰ্পেটৰ ওপৰত ভৰি দি গম্ভীৰ খোজে-
বে তেওঁ ভিতৰ ফালে আগবাঢ়িল। তেওঁৰ অজ্ঞাতে তেওঁলৈ লক্ষ
ৰাখিল পুলিচ পহৰাই। ইফালে আন এজনৰ ওপৰতো সজাগ দৃষ্টি
ৰখা হৈছে। তেওঁ হল ডঃ আৰ্শ্বৰ দস্ত।

জীৱন মহন্তক দেখি আৰ্শ্বৰ বহাৰ পৰা উঠিল। তেওঁ জীৱন
মহন্তৰ লগত পৰিচয় হোৱাৰ কথা ভাবিছিল। তেওঁক চিনি
নাপালেও খোজে কাটলে লোকে প্ৰমান পায় মাজুহ জন যে বেচ ওখ
ৰাপৰ। তেওঁ যে মাজিত ভুললোক। এই কথা প্ৰমাণ কৰে তেওঁৰ
গম্ভীৰ চেহেৰাই। তেওঁৰ পদ কি নাজানিলেও দেখিলেই ধৰিব পাৰি
তেওঁ যে উচ্ছদস্থ বিষয়া।

কেইখোজ মান আগবাঢ়ি আহি আৰ্শ্বৰ বৈ গল। তেওঁ দেখে
সীতা আগবাঢ়ি গৈ জীৱন মহন্তক হাতত ধৰি ভিতৰলৈ লৈ গৈছে।
আৰ্শ্বৰে সীতাক অনুসৰণ কৰি আগবাঢ়িল। সীতাই জীৱন মহন্তক
মাকৰ শয়ন কক্ষলৈ লৈ গল। তাকে দেখি আৰ্শ্বৰ ক্ষণেক নিৰলে
থকাৰ আশাবে ছাদলৈ উঠি গল; কৰলৈ গলে ইয়াৰ সময় তেওঁ
জীৱন মহন্তৰ প্ৰতিক্ৰিতে অংকালে বহি আছিল।

সীতাই জীৱন মহন্তক কলে—‘আপুনি ইয়াতে বহক। বাহিৰত
প্ৰত্যেকৰে চকু ঘূৰি আপোনাৰ মুখত পৰিব। আমাৰ ঘৰৰ লগত
সম্পৰ্ক ৰখা বুলি আপুনি এতিয়া প্ৰত্যেক-ৰে আলোচনাৰ বিষয়।
প্ৰায় সকলোৰে’ বুলি সীতা থমকি বৈ গল। সীতাই কব খুজিছিল
প্ৰায় সকলোৰে ধাৰনা মই অৰ্থাৎ মোৰ ৰূপে আপোনাক জালত
পেলালে।

মাকৰ ডায়েৰীখন আনি-সীতাই জীৱন মহন্তৰ হাতত দি কলে
‘মই আহিম। আপুনি এইখনৰ পাততে চকু ফুৰাওক।’

‘কি এইখন?’

‘হা ইয়াতে আছে। এইখন মাৰ স্বীকাৰোক্তি।’

কথাৰাৰ কৈয়েই সীতা ততাতৈয়াকৈ ওলাই গল। নিজৰ

কোঠাত গৈ বিছনাত পৰিবলৈ লৈ তেওঁৰ বিছনাত 'চান'ক পৰি থকা দেখি কলে—কি হল পৰি আহি যে? গা-বেয়ানেকি? কথাবাৰ কৈয়েই চানৰ কপালত হাত দি চালে। চানে কলে 'একো হোৱা নাই।'

‘ভেসে য়াচোন আচুদাক মাতি আনগৈ।’

চানে আশিষক বিচাৰি মাতি আনিলে। ক্লান্তভাবে পৰি থকা সীতালৈ চাই আশিষ কলে—‘তুমি ভাগৰি পৰিছা।’ ‘সচাই ভাগৰ লাগিছে। আজি কালি মই বৰ ক্লান্তি অনুভৱ কৰো। চাৰিমাছ মানৰ পৰা মোৰ স্বাস্থ্য ভাগি আহিছে। সৰুৰে পৰা মলয় ও মই একে স্বাস্থ্যৰে আছিলো। মাজতে মই তাইক পাচ পেলাইছিলো।

খলয়াই আহোতে এবাৰ যাওঁতে এবাৰ অতিথি সকলক মাত দিয়াত ব্যস্ত। গৃহস্থৰ পৰা মাত এৰাৰো নোপোৱা দুখলৈ যাতে কোনো নাযায়। অতিথি সকলৰ মাজে মাজে খুব সন্তৰ্পনে তেঁও খোজ পেলাই ঘূৰিছে। তেঁওৰ গাত এখন নীলা শাৰী। গম্ভীৰ এঘোৰ চকু। অসম্ভব কোমলতা থকা অসম্ভৱ ধুনীয়া মুখ। মুখত মৰম লগা এটি হাঁহি। সকলোৰে চকু মলয় ৰাজখোৱাৰ ওপৰত। কোনোবাই মলয়ে দুস্তনাকৈ কৈছে—“ছোৱালীজনীৰ খোজত সম্ৰাজীৰ আত্মসচেতনা।’ কোনোবাই কৈছে—‘ছোৱালীজনীৰ ব্যৱহাৰত বিনয়তা আছে। মধুৰ ব্যৱহাৰ।’ কোনোবাই কৈছে—

‘ছোৱালী জনীৰ মুখখনত শিশুৰ প’ৱত্ৰতা স্পষ্ট ভাবে ফুটি আছে। যেন এটি দেব শিশুহে। দেখিলেই বুজা যায় এওঁ অসম্ভৱ সবল হব।’

জীৱন মহন্ত সোমাই আহোতে ভক্তভাবে মলয়ে তেওঁক এটি হাঁহিৰে মূৰটো সামান্ত দোৱাই অভিবাদন জনাইছিল। ঠিক সেই সময়তে সীতা আগবাঢ়ি আহি জীৱন মহন্তক হাতত ধৰি ভিতৰলৈ লৈ গল।

সীতাৰ ওপৰতো সকলোৰে লক্ষ আছিল। ছুই এগৰাকী মহিলাই যুহু গুঞ্জন তুলিলে। কোনোবাই কৈছে—ছোৱালী জনীৰ কালে মন কৰিছিলনে ? মন নকৰিলে অৱশ্যে ধপহু কৈ চকুত নপৰে। কোনোবা এগৰাকীয়ে কৈছে—

‘জাজ মহন্ত আহিছে। তেৱেই ভিতৰলৈ লৈ গৈছে। মহন্ত অৱশ্যে এওঁলোকৰ জন্মৰ আগতেও আহা যা কৰিছিল’। এগৰাকীয়ে কলে ‘বয়সত বৰ বেচি অমিল হব।’

নীল বসনা ৰাজকন্যা আহি পৰাত তেওঁলোকৰ গুঞ্জন হঠাতে বন্ধ হ'ল। এই সময়ত সচাই মল্লক সত্ৰাঙ্গীৰ দৰেই লাগিছে। এৱেই বেন সৰ্ব্বাশ্ৰীত সন্মানিতা ব্যক্তি। মল্লক বুজিলে তেওঁলোকে যে সীতাৰ বিষয়েই আলোচনা কৰিছিল। মল্লক সেই ডোখৰতে থমকি বস। যুৰ তুলি পূৰ্ণ দৃষ্টিৰে মানুহ কেইগৰাকীৰ মুখলৈ চাই কলে—‘সীতাৰ পেটত টিউমাৰ হৈছে। এই মাহতে ভাঃ দাসে অস্ত্রোপ্ৰচাৰ কৰিব।’

কথাৰাৰ কৈয়েই কাকো একো সুধিবলৈ কবলৈ সুবিধা নহি। মল্লক ভিতৰ সোমাই গল। ৰাজকক এই বিষয়ে সতৰ্ক কৰি দিব লাগিব।

সীতা ছাদত আছিল। তাতে নৈ মল্লক সীতাৰ ওচৰত আনিবকো দেখিলে। তেওঁ সীতাক অকস্মাত আতৰাই আনি কলে—

‘তুমি আক ৰাহিৰলৈ যাব নালাগে। ৰাহিৰত তোমাক লৈ গুঞ্জন উঠিছে। মই হঠাতে অকন শুনিলো। তেওঁলোকক তোমাৰ টিউমাৰ হোৱা বুলি কৈছে।

‘তই সচাই পৰাই মিছা কৰ নালাগে। কোনোবাই আকো এই বিষয়ে কিবা কলে কৈ দিবি, যোৰ এই গ্ৰানিৰ কাৰণ সত্যত। সেয়েহে মই সত্যতৰ যুহুত জোৰ কৰিও অকনমান শোক কৰিব নোহোৱিলো। যা তই ৰাহি থৈ যা।

কথাৰাৰ কৈয়েই সীতা আকো আনিবৰ কাৰ চাপি গল।

মলয়ে সেই ঠাইতে কিছুসময় নিববে বৈ থাকি ভাবিলে সীতাই কি কলে ? এই বাবেই সত্যতঃ মৃত্যু মুখত যদি পৰিছে, তেন্তে তেওঁৰ হত্যাকাৰী সীতা নহলেও সীতাই হল তেওঁৰ মৃত্যুৰ কাৰণ। নিশ্চয় তেওঁৰ হত্যাকাৰীক সীতাই উৎসাহ যোগাইছিল।

ইতিমধ্যে মলয়ে সকলো গম পাব লাগিছিল। কিন্তু তেওঁ একো কথাই এতিয়াও গম পোৱা নাই। পেপাৰ পঢ়াও মলয়ৰ অভ্যাস নাই। তেওঁতো কোনোদিন কোনো কথাই শুনিব বা বুজিব নোখোজে। সত্যতঃ হত্যাকাৰীৰ মুখ কাগজে কাগজে প্ৰকাশ হৈছিল। সেই কাগজবোৰতো এতিয়াও তেওঁলোকৰ ঘৰত আছে।

এ সময়ত সেই ঠাই ত্যাগ কৰি ধীৰে ধীৰে মলয় তললৈ নামি আহিল। মাকৰ কমত সোমাই দেখে জীৱন মহন্ত অকলৈ বহি আছে। তেওঁ গড়বেজৰ আলমাৰিৰ ওপৰত থকা সন্ধ্যা ৰাজখোৱা ও কুমুদ ৰাজখোৱাৰ ফটোখনলৈ একদৃষ্টিৰে চাই আছে। ফটোখনত সজীৱ ফুলৰ মালা অৰা আছিল। ওচৰত ধূপদানীত স্নগন্ধি ধূপ জ্বলাই থোৱা হৈছে।

মলয়ই জীৱন মহন্তৰ ফালে চালে। তেওঁক বৰ শাস্ত্ৰ সমাহিত যেন দেখা পালে। মলয়ে ভাবিলে সীতাৰায়েনো বাক এওঁক আনি অকলৈ কিয় ভিতৰত বহুৱাই থৈছে। তেওঁ ওচৰ চাপি আহি মাত দিলেহি—‘আপুনি ইয়াত অকলৈ বহি আছে। বেয়া লাগিছে নিশ্চয়—’

‘মলয়া—?’ জীৱনমহন্তৰ মাতত প্ৰশ্ন।

‘হয় মই মলয়া। কালিলৈ মই হোটললৈ যামগৈ। মই ইয়াত নাথাকো।’

কথাৰাৰ কৈ মলয়ে জীৱন মহন্তৰ সমুখত বিছনাত বহি তেওঁৰ মুখত দৃষ্টি ৰাখি লাহেকৈ সুধিলে—

‘আপোনাৰ বাক কি থাকে না-পাপাৰ হত্যাকাৰী বলা নপৰিবইনেকি ?’

‘ভদ্রন্ত চলি আছে। নিশ্চয় এদিন হত্যাকাৰী ধৰা পৰিবই। সভ্যব্ৰতৰ হত্যাকাৰী এক প্ৰকাৰৰ ধৰা পৰিছেই এতিয়া তেওঁক বিচাৰ উলিয়াব পৰিলেই হয়। পুলিচৰ কুকুৰ নাম থকা ডিটেক্টিভ লাগি আছে। আশাকৰো খুব সোনকালেই তেওঁক ধৰিবলৈ সক্ষম হব।’

‘তেওঁক মানে?’

‘সভ্যব্ৰতক হত্যাকাৰী হত্যাকাৰীক স্বয়ংক্ৰিয় কেমেৰাই ধৰি ৰাখিছিল তেওঁ এজনী ছোৱালী।’

‘এজনী ছোৱালী? সীতাৰা নহয়তো?’ মলয় উচপখাই উকল।

‘ভেনেটৈ কিয় কৈলা। তেওঁ নহয়। তুমি কাগজত হত্যাকাৰীৰ কটো দেখা নাই?’

‘মই কাগজ নাচাও।’

‘অ’—সীতাই কৈছিল—তুমি আমাৰ জগতত অহল্যা।’

‘আপোনাৰ হাতত নিশ্চয় এইখন মাৰ ডায়েৰী। আপোনাক নিশ্চয় সীতাৰায়ে পঢ়িবলৈ দি গৈছে।’ মলয়ৰ দীৰ্ঘ নিশ্বাস পৰিল। তেওঁ আকৌ কলে—

‘সীতাৰায়ে আক এজনক এইখন পঢ়িবলৈ দিছিল।’

‘কাক?’

‘তেওঁ সম্পৰ্কত আমাৰ একো নহয়। কিন্তু এনে লাগে তেওঁৰ বাদে আমাৰ যেন আত্মীয় হিতাকাঙ্ক্ষী আক কোনো নাই। তেওঁৰ নাম আৰ্শ্ব দত্ত। ডঃ আৰ্শ্ব দত্ত।’

‘মলয়া তুমি এনেকৈ...’ অত্যন্ত গম্ভীৰ মাতেৰে জীৱন মহন্তই কব খোজা কথা সমাপ্ত নকৰাকৈ বৈ দিলে। মলয়ৰ বিষয় বুজলৈ চাই তেওঁ কব খুজিছিল—এনেকৈ নকবা। মইতো আছো। কিন্তু তেনে ভাব তেওঁ কথাৰে প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰিলে। তেওঁৰ বুকুৰ এই দিশটো চিৰ দিন অগ্ৰকাশিত হৈয়েই বৰ। তেওঁৰ আন্তৰিকতা তেওঁৰ

শুভ কামনা, তেওঁ কাৰ্য্যৰে বা কথাৰে প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰে।
তেওঁৰ বুকুৰ নিবিড় মৰমৰ মাতটিও বুকুৰ পৰা আহি যেন ডিঙিতে
বাধা পায় কপি উঠে। মলয়ে স্মৃধিলে—

‘আপুনি কিবা কব খুলজিছিল?’

‘সীতাই ভুল কৰিছে। ডায়েৰীখন লোকক দেখুৱা বন্ধনেকি ?
পুলিচে পালে এইখন লৈ যাব। গুপ্তে কথা কথা। তাতে লিখক
চিখক বোৰক এনেবোৰ বন্ধ দেখুৱাব নালাগে। কৰপৰা কি নি
কত কি লিখিবগৈ। মানে মই গল্প উপন্যাস লিখাৰ কথা কৈছো।

ঠিক সেই সময়তে বাহিৰত গুলিৰ শব্দ শুনা গল। জীৱন
মহন্তই হাতত পকা বন্ধা বহীখন লৈয়েই খপহকৈ ধিয় হল।
ততাতৈয়াকৈ তেওঁ বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। তেওঁৰ পাচতে
মলয়ো ওলাই আহিল। মলয় কিন্তু খপহকৈ উঠাও নাছিল।
ততাতৈয়াকৈ খোজো দিয়া নাছিল। ক্ষন্তেকলৈ তেওঁ যেন স্তব্ধ হৈ
গৈছিল।

ছাদত কোনো ঠাইতে লাইট জ্বলি থকা নাছিল। সেই বুলি
অন্ধকাৰো নাছিল। আকাশত শুক্লপক্ষৰ জোন। মেঘ ভৰি তৰা
জ্বলি আছে। মাথোন পানী টেকিটোৰ একাষে টেকিটোৰ ছাঁ পৰি
আছিল। সীতাই দেখে সেই ঠাইতে কোনোবা এজন অদৃশ্য হৈ
গল। বোধহয় এতিয়া সেইফালেই তললৈ নামিল। তেওঁ লৰি
গলে নিশ্চয় হত্যাকাৰীক দেখা পালে হেতেন। কিন্তু তেওঁ আশ্ৰিত
এবি নগল আশ্ৰিতৰ মুখত এখন হাত আৰু বুকুত এখন হাত দি
তেওঁ মাথোন আতঙ্কিত ভাবে কৈছে—‘না-না-না। ভূমি আমাক
এবি নাযাবা। না—না—না।’

আশ্ৰিতক হাম্পাপাতাললৈ লৈ অহা গাড়ীত জীৱন মহন্ত সীতা
মলয়াও উঠিল। অতিথি সকল কোন কত আছিল সকলো আৱদ্ধ হৈ
বৰ লগীয়া হল। এওঁলোক ওলোৱা সোমোৱাত পুলিচ পক্ষৰ
বাধা পৰিল।

পাচদিনা ডাঙৰ ডাঙৰ আখৰৰে কাগজে কাগজে এই কথা প্ৰকাশ
হল। নতুনকৈ বাজখোৱা পৰিয়ালৰ লগত নিবিড় সম্পৰ্কলৈ অহা
ডঃ আৰ্শ্ব দত্ত কোৱা হত্যা কৰাৰ চেষ্টা কৰা হৈছিল। গুলি নিশ্চয়
বুকুলৈকে লক্ষ কৰি এৰা হৈছিল। ইঠাৎ তেওঁ ঘূৰি দিৱাতেই নে
কি গুলি লাগে বাহত। এই হত্যাকাণ্ডৰ নাৱকৰ হাতত গুলি
লগাব পাচত বন্ধা পৰা লোক এৱেই প্ৰথম। এওঁকো ওতা ব'ব
পিঠলৰ গুলিৰ দ্বাৰাই হত্যা কৰাৰ চেষ্টা কৰা হৈছিল।

মুখে মুখে মানুহৰ এবাৰ কথাই শুনা গল এইবাৰ আজি মহন্তৰ
সাৱধান হ'বলৈ হল। কিছু দিনৰ পৰা মহন্তক বাজখোৱা গৃহত মাজে
মাজে দেখা গৈছে। সীতাবাজখোৱাকো প্ৰায়েই তেওঁৰ বঙলাত
দেখা যায়।

যি সময়ত আৰ্শ্বৰ মাক ককায়েক বোৱেক হত আহি
হাসপাতালত উপস্থিত হ'লহি সেই সময়ত আৰ্শ্বৰ কাষত সীতা
বহি আছিল। মাকে সীতাক দেখি 'ফোচ'-কৈ উঠিল—

‘তুমি মোৰ ল'ৰাৰ নাম যশ শুনি তাক গ্ৰাস কৰিবলৈ পাগল
ভাও ধৰি মোৰ ঘৰ ওলাইছিলগৈ।

‘মা এওঁ সীতাহে। তোমাৰ ঘৰত ওলোৱা জনীৰ বায়েক এওঁ।
আৰ্শ্বিয়ে আক কৰিবলৈ লৈছিল। মাকে উত্তপ্ত কঠেৰে আকো
কলে ‘সীতা সাবিত্ৰী যেই ইঁওক মোক নালাগে। চেহেৰা একে
জন ছোৱালী। মনতুটিও একেই কোনো কথা নাই। কিবা এটা
বহন্ত নহলে ঘৰখনক কেন্দ্ৰ কৰি ইমানবোৰ হত্যাকাণ্ড কিয় হ'ব ?
শুন্দৰী মাক, শুন্দৰী জীয়েক। আধুনীকা শুন্দৰী ইওৰ প্ৰেম সংক্ৰান্ত
ঘটনাতে নিশ্চয়...।

ইমানতে কথা বদলাই কলে—‘আমি যোৱাৰ আগতে ত্ৰাই-
ভাৰে তোমাক নমাই আহকগৈ। আমি ইয়াক এতিয়া লৈযাম।
কোনো দিন মোৰ ল'ৰাৰ লগত আক যোগাযোগ কৰিবলৈ
নিবিচাৰিবা।’

সীতাই যাবলৈ প্রস্তুত হৈ কলে—‘আমাৰ গাড়ী ও জাইভাবে
মোক লৈ যাবলৈ অপেক্ষা কৰি আছে। ধন্যবাদ।’

কথাষাৰ কৈ সীতাই অৰ্ণিমৰ চকুত পূৰ্ণ দৃষ্টি পেলাই ততাতৈয়াকৈ
বাহিৰ ওলাই গল। তেওঁৰ খোজৰ জোটাৰ শব্দটো ক্ৰমাত
অস্পষ্ট হৈ আহিল। ক্ৰমাত সেই অস্পষ্ট শব্দ ও হেৰাই গল।
অৰ্ণিষে দীৰ্ঘ নিশ্বাস এৰি মাকক কলে—

‘একো নজনা লুপুজাকৈ এনে কঢ় ব্যৱহাৰ কৰি কটু কথা
নোকোৱাই ভাল আছিল। যোগাযোগ কি জানি ময়ে বাখিবলৈ
বিচাৰিছিলো যোগাযোগ কিজানি ময়েই বাখো। কি জানি মই....’

সমাপ্ত